

ROCZNIK BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777

Rok 30 • 2024 • Nr 57

ROCZNIK BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

ISSN 1426-3777

Rok 30 • 2024 • Nr 57

**Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”
Warszawa**

RADA NAUKOWA

ks. dr Anton Babják (Katolicki Uniwersytet w Ružomberku)
dr hab. Henryka Ilgiewicz (Uniwersytet Wileński)
dr hab. Maria Kocójowa, prof. UJ (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. Swietłana Krawczenko (Narodowy Uniwersytet w Łucku)
prof. dr hab. Maria Pidłypczak-Majerowicz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie)
bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu)
prof. dr hab. Irena Socha (Uniwersytet Śląski)
ks. dr Stanisław Zimniak SDB (Papieski Uniwersytet Salezjański w Rzymie)

RECENZENCI „FIDES. ROCZNIKA BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH” (2024)

ks. prof. dr hab. Roman Słupek SDS – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
ks. dr hab. Henryk Olszar – Uniwersytet Śląski w Katowicach
prof. dr hab. Wanda Musialik – Politechnika Opolska
ks. dr hab. Bogusław Drożdż – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

o. Grzegorz Filipiuk OFMCap,
ks. Tomasz Garwoliński – sekretarz redakcji, ks. Joachim Giela (Münster),
ks. Piotr Tylec, Viktorija Vaitkevičiūtė (Wilno),
Bogumiła Warząchowska, ks. Jerzy Witczak,
ks. Kamil Zadrożny – redaktor naczelny

REDAKCJA JĘZYKOWA

Aleksandra Kowal (język polski)
dr Anna Seweryn (język angielski)

S P I S T R E Ś C I

Artykuły

- O. Jan M. Olszewski OFMConv
O książkach, bibliotekach i bibliotekarzach w przedwojennym Nie-
pokalanowie 9
- Edwin Klessa
Jubileusz czterdziestolecia Biblioteki Parafialnej w Trzciance 79
- Ks. Daniel Swend
Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu. Historia
powstania, organizacja i zasoby 107
- Beata Taraszkiewicz
Obrazy religijne w zbiorach bibliotek świeckich na przykładzie Biblio-
teki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku 125

Komunikaty

- Dorota Sidorowicz-Mulak
Proweniencyjna Grupa Robocza 153
- Jolanta Białkowska
Wspomnienie o śp. Tomaszu Winiarskim (1967-2024) 163

Recenzje

- Renata Dulian
Ludzie Boga – ewangelizacja poprzez film 171
- Bogumiła Warząchowska
Powstanie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.
Dokumenty i relacje, seria: Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego

na Górnym Śląsku 34, wprowadzenie i edycja Lucyna Sadzikowska,
Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora,
Księgarnia św. Jacka, Katowice 2023, 336 s., ISBN 978-839-650-59-34 176

Weronika Pawłowicz

Między duchowością a dusznością – o głębokim i pełnym oddechu...
Księga pamiątkowa dedykowana księdzu doktorowi Tadeuszowi Cza-
kańskiemu, t. 1-2, red. Mariola T. Kozubek, Raul Augusto S.L. Silva,
Marek P. Rembierz, Wydawnictwo Scriptum, Kraków – Katowice –
Rzym 2024, t. 1 – 413 s., t. 2 – 311 s., ISBN 978-83-67586-79-5 179

Sprawozdania

Bogumiła Warząchowska

Jubileusz „Gościa Niedzielnego”. Sto lat istnienia pisma. Sprawozdanie
z uroczystości (Katowice, 9 września 2023 roku) 183

Ewelina Lasko

Historyczna ekspozycja: Statuty V Synodu Diecezji Tarnowskiej w bi-
bliotece seminaryjnej 187

Refleksje

Ewelina Lasko

Mieć albo nie mieć – oto jest pytanie, czyli o *social mediach* w bibliotece
kościelnej słów kilka 193

Z życia Federacji

O. Grzegorz Filipiuk OFMCap

Memorandum w sprawie bibliotek kościelnych w Polsce 199

O. Grzegorz Filipiuk OFMCap

Sprawozdanie z działalności Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”
i Zarządu Federacji za okres od 7 września 2022 do 4 września 2023
roku 203

Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z XXVIII Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (Niepokalanów, 4-6 września 2023 roku)	210
O. Ireneusz Klimczyk OFMConv	
Sprawozdanie z XXVIII Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (Niepokalanów, 4-6 września 2023 roku)	213
Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (online, 29 listopada 2023 roku)	217
Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (Łódź-Łagiewniki, 9-10 stycznia 2024 roku)	219
Ks. Tomasz Garwoliński	
Protokół z posiedzenia Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (online, 29 kwietnia 2024 roku)	221

TABLE OF CONTENTS

Articles

Fr. Jan M. Olszewski OFMConv	
About Books, Libraries and Librarians in Pre-War Niepokalanów. . . .	9
Edwin Klessa	
The Fortieth Anniversary of the Parish Library in Trzcianka	79
Fr. Daniel Swend	
Library of the High Seminary in Radom: History of Creation, Organiza- tion and Resources	107
Beata Taraszkiewicz	
Religious Pictures in the Collections of Secular Libraries on the Example of the Library of the Pomeranian University in Słupsk	125

Notes

Dorota Sidorowicz-Mulak	
Provenance Working Group	153
Jolanta Białkowska	
Memorial of the late Tomasz Winiarski (1967-2024).	163

Reviews

Renata Dulian	
<i>People of God</i> – Evangelization through Film	171
Bogumiła Warząchowska	
<i>Establishment of the Faculty of Theology of the University of Silesia in Katowice. Documents and Accounts</i> , series: Sources for the His- tory of the Catholic Church in Upper Silesia 34, introduction and	

editing Lucyna Sadzikowska, Fr. Wincenty Myszor Church History Research Center, St. Hyacinth Bookstore, Katowice 2023, pp. 336, ISBN 978-839-650-59-34	176
--	-----

Weronika Pawłowicz

<i>Between Spirituality and Dyspnea: About Deep and Full Breathing... Commemorative Book Dedicated to Father Dr. Tadeusz Czakański</i> , vol. 1-2, ed. Mariola T. Kozubek, Raul Augusto S.L. Silva, Marek P. Rembierz, Scriptum Publishing House, Kraków – Katowice – Rzym 2024, vol. 1 – pp. 413, vol. 2 – pp. 311, ISBN 978-83-67586-79-5.....	179
--	-----

Reports

Bogumiła Warząchowska

Jubilee of „Gość Niedzielny”. One Hundred Years of the Magazine’s Existence. Report from the Ceremony (Katowice, September 9, 2023)	183
---	-----

Ewelina Lasko

Historical Exhibition: Statutes of the Fifth Synod of the Tarnów Diocese in the Seminary Library	187
--	-----

Reflections

Ewelina Lasko

To Have or Not to Have, that Is the Question: A Few Words about Social Media in The Church Library	193
--	-----

Chronicle of the Federation „Fides”

Fr. Grzegorz Filipiuk OFMCap

Memorandum on Church Libraries in Poland	199
--	-----

Fr. Grzegorz Filipiuk OFMCap

Report on the Activities of the Federation of Church Libraries „Fides” and the Board of the Federation in the Period from September 7, 2022 to September 4, 2023	203
--	-----

Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the XXVIII General Meeting of the Federation of Church Libraries „Fides” (Niepokalanów, September 4-6, 2023)	210
Fr. Ireneusz Klimczyk OFMConv	
Report from the XXVIII General Meeting of the Federation of Church Libraries „Fides” (Niepokalanów, September 4-6, 2023)	213
Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries „Fides” (Online, November 29, 2023)	217
Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries „Fides” (Łódź-Łagiewniki, January 9-10, 2024)	219
Fr. Tomasz Garwoliński	
Minutes of the Board Meeting of the Federation of the Church Libraries „Fides” (online, April 29, 2024).	221

ARTYKUŁY

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 9-78
ISSN 1426-3777

O. JAN M. OLSZEWSKI OFMConv¹

O KSIĄŻKACH, BIBLIOTEKACH I BIBLIOTEKARZACH W PRZEDWOJENNYM NIEPOKALANOWIE

Ojcu Romanowi Aleksandrowi Soczewce OFMConv,
nieustrudzonemu bibliotekarzowi i archiwście Niepokalanowa

Wstęp

Niepokalanów², *prima Aprilis* A.D. 2022 – zimny, deszczowo-śnieżny dzień. W samo południe licznie zgromadzeni oczekiwali

¹ Wyższe Seminarium Duchowne OO. Franciszkanów w Łodzi-Łagiewnikach.

² „Niepokalanów – podobnie jak Jasna Góra w Częstochowie – jest nazwą jedynie klasztoru”, tymi słowami o. Roman Soczewka OFMConv rozpoczyna swój przewodnik po Niepokalanowie pt. *Niepokalanów. Przewodnik* (Niepokalanów 2021, s. 3). Leżący 42 km na zachód od Warszawy w gminie Teresin w województwie mazowieckim stał się znanym na całym świecie ośrodkiem wydawniczym, religijnym, kulturalnym i społecznym głównie dzięki osobie, świadectwie oraz idei św. Maksymiliana Marii Kolbego, swego założyciela. Powstały w 1927 roku na polach ofiarowanych przez księcia Jana Druckiego-Lubeckiego, początkowo jako „osiedle zakonne” (dlatego zwane też „grodem maryjnym” lub „zagrodą Niepokalanej”), miał się zająć głównie wydawaniem „Rycerza Niepokalanej” i objąć funkcję centrum szerzenia kultu Niepokalanej oraz idei Rycerstwa Niepokalanej (MI – Militia Immaculatae). Jeszcze przed II wojną światową dzięki prowadzonej działalności duszpasterskiej i formacyjnej (nowicjat dla braci zakonnych i Małe Seminarium Misyjne) jego liczba w ciągu zaledwie 22 lat zwiększyła się od 20 (1927) do 772 (1939). Z czasem klasztor należący do polskiej prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (od 1939 roku do prowincji warszawskiej) wraz z wydawnictwem rozwinął szeroko swoje skrzydła na polu medialnym (poszerzając ofertę o nowe tytuły, także próby radiowe) i misyjnym (misje w Japonii). Po wojnie w Polsce Ludowej (pod rządami reżimu komunistycznego) musiał zredukować swoją działalność do religijno-sanktuaryjnej (w 1954 roku konsekrowano nowy kościół). Mimo kilkuletniej przerwy (lata 1952-1957) starał się też wychowywać w duchu chrześcijańskim młodzież w Niższym Seminarium Duchownym.

w nowej bibliotece niepokalanowskiego klasztoru na jej poświęcenie. Z oddali dobiegały prześmieszki podkreślające jej ówczesny stan: „półkoteca!”. Rzeczywiście w tym dniu same gołe półki wznosiły się na wyżyny pierwszego piętra. A gdzie książki? Dumnie leżały w skrzynkach, licząc na jak najszybsze ich rozlokowanie. W pierwszej z brzegu znajdowały się stare pożółkłe kartki świadczące o długiej historii i walce z licznymi przeciwnościami atmosferycznymi, drobnoustrojowymi, mysimi i człowieczymi. Wzbudzały jednak szacunek – wszak są niemymi świadkami historii Niepokalanowa. Zamknięte w nieprzejrzanych ciemnościach starej biblioteki klasztorno-seminaryjnej odbijały echo krzątania konwentu i pozwalały się musnąć zainteresowaniem wielu pokoleń braci i uczniów z Małego Seminarium Misyjnego (MSM).

Same nasuwały się pytania: Jak się tu dostały? Jaka jest ich historia? Przez ile rąk przeszły? Te i inne refleksje sięgające czasów, kiedy to o. Maksymilian Maria Kolbe OFMConv i o. Alfons Maria Kolbe OFMConv budowali klasztor i wydawnictwo, a ich następcy rozwijali to dzieło jeszcze przed wojną, zainspirowały tytuł niniejszej historii: *O książkach, bibliotekach i bibliotekarzach w przedwojennym Niepokalanowie*. Już na samym początku przyjęto ograniczone ramy czasowe – do wybuchu II wojny światowej.

Celem obecnego przedłożenia jest przyjrzenie się nie tylko początkowemu etapowi kształtowania struktury bibliotecznej w specyficznym konwencie niepokalanowskim, lecz także odkrycie znaczenia biblioteki funkcjonującej w ramach klasztoru i wydawnictwa oraz jej roli w apostołstwie realizowanym przez o. Maksymiliana Marię Kolbego i jego współbraci. Tym samym niniejszy artykuł może ukazać dzisiejszym spadkobiercom dzieła ojca Kolbego wciąż aktualne, a często zapomniane wymiary posługi, jaką pełni biblioteka i bibliotekarz.

W ostatnich latach św. Maksymilian Maria Kolbe został patronem Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”. Niniejsze opracowanie może z jednej strony przybliżyć czytelnikom troskę tego świętego

Jeszcze w 1981 roku udało mu się wznowić wydawanie „Rycerza Niepokalanej”, a po 1989 roku spróbować swoich sił na polu nowych mediów (Radio Niepokalanów, Telewizja Niepokalanów). Obecnie jest też ośrodkiem pielgrzymkowym (dwa sanktuaria, domy pielgrzyma), rekolekcyjno-formacyjnym (głównie w duchu MI) i naukowym (Instytut Maryjno-Kolbiański „Kolbianum”). W ostatnich latach oddano do użytku nowy gmach biblioteki i archiwum.

o księgozbiory, z drugiej zaś ukazać wagę, jaką przywiązywał do działu bibliotecznego i pracy bibliotekarza – uzasadniając jednocześnie jego wybór.

Niestety, mimo wielu opracowań na temat życia św. Maksymiliana i Niepokalanowa nie powstała jeszcze monografia na zaproponowany temat³. Autor był zatem zmuszony sięgnąć bezpośrednio do materiałów znajdujących się w archiwach Niepokalanowa i polskich prowincji Braci Mniejszych Konwentualnych. Ich rozproszony i często szczątkowy charakter niejako usprawiedliwia liczne luki w przedłożeniu.

Zebrany materiał sam podsunął podział niniejszego opracowania: zasadniczo chronologiczny, analogiczny do rozwoju osoby: od poczęcia i stanu brzemienności (1. Tło historyczne), poprzez narodziny (2. Początki niepokalanowskiego księgozbioru) i edukację (3. Wytyczne zakonne), do rozwoju (4. Nie tylko jedna biblioteka) i dojrzałości (5. Dalsza reorganizacja po roku 1936). Pojawiają się też dwa rozdziały, których treść niezależnie przebiega przez całość materiału (co usprawiedliwia ewentualne powtórzenia): kładący akcent na zdobywany księgozbiór i jego pochodzenie (6. Jak i jakie książki zdobywano) oraz uwytatniający osoby zań odpowiedzialne (7. Bibliotekarze). Na zakończenie skrótowo opisano tragiczny epilog: straty wojenne (8). Całość jest poprzedzona *Wstępem*, a kończy się *Konkluzją*, czyli wytycznymi, które na podstawie przedwojennych dziejów niepokalanowskiej biblioteki można zaproponować jej dzisiejszej następczyni, a także innym franciszkańskim bibliotekom i bibliotekarzom.

Niniejsze opracowanie ma charakter przyczynkowy i nie aspiruje do naświetlenia wszystkich wątków dotyczących historii biblioteki przedwojennego Niepokalanowa. Równocześnie autor wyraża przekonanie, że rzucenie światła na poprzedniczki dzisiejszej nowej biblioteki pozwoli wielu bibliotekarzom odkryć sens swej posługi i znaleźć natchnienie do niedocenianego wysiłku.

³ Co nie znaczy, że nie ma w nich odniesień do podjętego tu tematu. Przede wszystkim należy docenić opublikowaną w ostatnim czasie (już po przesłaniu artykułu do wydawnictwa) monografię *Powstanie i rozwój Niepokalanowa w okresie międzywojennym (1927-1939)* o. Rafała Kwiatkowskiego OFMConv (Niepokalanów 2023). Autor artykułu za udostępnieniem Instytutu Franciszkańskiego w Łodzi-Łagiewnikach korzystał z jej niepoprawionej jeszcze wersji elektronicznej o roboczym tytule: *Klasztor w Niepokalanowie w latach 1927-1939* (Niepokalanów 2021). Cytaty poprawiono według nowego wydania.

1. Tło historyczne

a. Zainteresowania biblioteczne

Dwie daty wpisały się na stałe w historię życia i działalności Maksymiliana Marii Kolbego: 16 października 1917 i 28 kwietnia 1918 roku. Pierwsza to założenie przez siedmiu franciszkanów Rycerstwa Niepokalanej w Międzynarodowym Kolegium Serafickim w Rzymie przy via San Teodoro, druga – to przyjęcie święceń prezbiteratu z rąk kardynała wikariusza Rzymu Basilia Pompilja w rzymskim kościele Sant'Andrea della Valle przy Corso Vittorio Emanuele II. Co jednak dziwi wszystkich biografów świętego franciszkanina, po tych znaczących wydarzeniach bezpośrednio nastąpił zastój, zagnębienie, próba, doświadczenie⁴.

W pierwszym roku pojawiała się jedna słoneczna wiadomość: długi wakacyjny pobyt w Amelii w Umbrii u miejscowego biskupa Francesca Bertiego. W tym czasie odpoczynku o. Kolbe miał możliwość zwiedzania okolicznych sanktuariów i klasztorów. W jego telegraficznych notatkach wybija się zaciekawienie neoprezbitera zbiorami bibliotecznymi: „wizyta biblioteki”⁵; „otrzymałem na pamiątkę książki, z których dwie: historyczna i bulle papieskie dotyczące się Augustianów”⁶; „Rano przechadzka do Foce [miasto w pobliżu Amelii], do cudownego obrazu Matki Boskiej delle Grazie. Dokument-manuskrypt z XVII wieku [pokreślenie o. Maksymiliana]”⁷; „Zaczęliśmy porządkować bibliotekę seminarium”⁸.

Można sobie tylko wyobrazić, ile mógł wynieść pod tym względem z pobytu i studiów w Wiecznym Mieście, zarówno w Seraphicum, jak i na Gregorianie⁹. Echem tych uczuć (a może potrzeby wynikającej z wieloletniego doświadczenia) mogą być słowa skierowane

⁴ Zob. P. Sotowski, *Opowieść o św. Maksymilianie. Audycje w Radiu Niepokalanów 2009-2010*, Niepokalanów 2011, s. 58-63.

⁵ *Pisma*, 865 (*Pamiętnik* 89C – 30 lipca 1918 roku). Skrót: *Pisma* z numerem (a nie stroną) odnosi się do ostatniego wydania: św. M.M. Kolbe, *Pisma*, cz. 1-2, Niepokalanów 2007-2008.

⁶ *Pisma*, 865 (*Pamiętnik*, 89C – 5 sierpnia 1918 roku).

⁷ *Pisma*, 865 (*Pamiętnik*, 89C – 10 sierpnia 1918 roku).

⁸ *Pisma*, 865 (*Pamiętnik*, 89C – 21 sierpnia 1918 roku).

⁹ O. Lorenzo Di Fonzo podaje listę książek wypożyczonych z biblioteki Kolegium Rzymskiego przez o. Maksymiliana w czasie jego studiów; *La formazione romana del padre Kolbe (1912-1919)*, w: *La Mariologia di S. Massimiliano M. Kolbe. Atti del Congresso Internazionale Roma, 8-12 ottobre 1984*, red. F.S. Pancherini, Roma 1985, s. 140-145.

do prowincjała o. Kornelego Czupryka OFMConv w liście z 30 sierpnia 1932 roku. Szukając rozwiązań napotkanych trudności kleryków podczas studiów w Japonii, zaproponował ich tymczasowe przeniesienie do Rzymu. Wśród kilku wymienionych motywacji wyróżniała się jedna: „obracając się pomiędzy tylu monumentami pierwszych wieków, mając do dyspozycji liczne biblioteki, mogliby dużo lepiej przygotować źródła do dalszej pracy”¹⁰.

b. Wśród zadań MI w Polsce

Po powrocie do Polski w 1919 roku o. Maksymilian zabrał się najpierw do zakładania MI, poczynając od zakonnych kolegów¹¹. Widział konieczność dostosowania form życia i działalności do możliwości danego miejsca, „z wykorzystaniem wszystkich dostępnych środków, na jakie pozwalają okoliczności”¹². Relacjonował swemu młodszemu włoskiemu współbratu, że w Polsce przejawia się to przede wszystkim przez „pogłębianie wiedzy religijnej w sobie i innych przy pomocy książek, prasy, bibliotek, referatów, dyskusji itd.”¹³.

Koło kleryckie mogło się przygotowywać do konferencji i „rozmów apologetyczno-religijnych” także dzięki jednej z najlepiej wyposażonych bibliotek prowincji polskiej ojców franciszkanów, jaką był księgozbiór krakowski¹⁴. Jednocześnie od początku swego założenia starało się ono nadać w swym statucie niepoślednią rolę bibliotekarzowi i własnej biblioteczce¹⁵.

Po włączeniu z czasem osób świeckich powstawały dodatkowe wyzwania i nowe pola działalności. Biblioteka, czytelnia, wypoży-

¹⁰ *Pisma*, 401.

¹¹ O. Paulin Sotowski przypomina fakty z rozwoju kół MI wśród kleryków, braci i zakonnych kapłanów, by w końcu włączyć po pioniersku świeckich; zob. *Opowieść o św. Maksymilianie*, s. 79-85.

¹² List do kleryka Paola Morattiego z 26 stycznia 1921 roku, w: *Pisma*, 40b.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ „W okresie międzywojennym najlepiej prezentowała się biblioteka krakowska”, puentuje o. Zdzisław Gogola (*Dzieje franciszkańskiej Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię 1918-1939*, Kraków 2010, s. 434).

¹⁵ Zob. A. Kolbe, *Notatki o MI* [mps], s. 37, Archiwum Niepokalanowa (dalej: AN), [b.syg.]. Istnieje też oryginał rękopisu: *Notatki o MI* [rps], AN, sygn. 2A10. Na posiedzeniu Koła MI z 20 grudnia 1919 roku ustalono, że staraniem o bibliotekę i archiwum ma się zająć drugi sekretarz.

czalnia książek, księgarnia – wszystkie widziano jako niezbędne na drodze do osiągnięcia celów MI. W *Statucie Zrzeszenia Milicji Niepokalanej (Koła Mężczyzn)* opublikowanym w styczniu 1922 roku w pierwszym numerze „Rycerza Niepokalanej” proponuje się trzy podstawowe cele¹⁶. Aby je osiągnąć („oprócz modlitw i medalika w legitymacji przyjęcia do MI wyszczególnionych”), konieczne miało być także „założenie i utrzymanie biblioteki, czyteln i publicznej wypożyczalni odpowiednich dzieł”¹⁷. Z czasem o. Kolbe zauważył potrzebę stworzenia funkcji bibliotekarza w organizacji każdego stowarzyszenia¹⁸.

O. Maksymilian miał oczy otwarte. Przechadzając się ulicami Krakowa, ubolewał nad deprawującymi serca wystawami¹⁹, jednakże dostrzegał jednocześnie „wielki brak publicznych szczerze katolickich bibliotek, czyteln, wypożyczalni, księgarni”²⁰.

W odpowiedzi na te wyzwania proponował zbieranie książek i założenie biblioteki. Pierwszą natychmiastową uchwałą nowo utworzonego Koła Mężczyzn MI w Krakowie było otwarcie czyteln i czasopism, „na co uzyskano od wiceprezydenta miasta szafę i stół w jadalni miejskiej”²¹.

Dużo wcześniej, w marcu 1920 roku, mógł się pochwalić członkom MI w Międzynarodowym Kolegium Serafickim w Rzymie: „MI w Polsce posiada również doborową bibliotekę o charakte-

¹⁶ Cele Koła MI: a) staranie się o nawrócenie grzeszników, heretyków, schizmatyków itp., a najbardziej masonów i o uświęcenie wszystkich pod opieką i za pośrednictwem Niepokalanej; b) ochrona, poparcie i zastępstwo wszelakich dążeń ku rozszerzaniu czci Niepokalanej i w ogóle wiary katolickiej; c) utrzymanie łączności i solidarności między katolikami; *Pisma*, 924. Powyższy statut wydrukowano w październikowym wydaniu pierwszego rocznika „Rycerza Niepokalanej” 1 (1922), s. 200-202.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ „W każdym razie już ze względu na podany warunek z prawa, [by] jakąś organizację stworzyć w poszczególnych ogniskach, trzeba stosować choćby ogólne nazwy zrzeszenia: więc jako brat starszy, zastępca, sekretarz, skarbnik, bibliotekarz itd.”, *Arcybractwo Różańca św.*, w: *Pisma*, 1021.

¹⁹ „Aż serce boli, gdy się widzi na oknach wystawowych miejskich wypożyczalni książki wprost gorszące, a wewnątrz długi ogonek młodzieży... To druga bolączka w działalności prasowej i tym dotkliwsza, że bezpośrednio tyczy zatruwania serc młodzieży”, *Akcja katolicka*, w: *Pisma*, 885.

²⁰ *Tamże*.

²¹ *Pisma*, 923. O. Alfons Kolbe odnotowuje: „14/IX [1922 roku Koło Mężczyzn MI] zakłada czyteln publiczną, może głównie gazet” (A. Kolbe, *Notatki o MI* [mps], s. 60, AN, [b. sygn.]).

rze religijno-apologetycznym (przeważnie). Ilość tomów wynosi obecnie około 40. Ponadto kupiliśmy i rozpowszechniliśmy około 400 książeczek”²². Natomiast dwa miesiące później poinformował tych samych adresatów: „My teraz zakładamy bibliotekę. Mamy już ponad sto tomów doborowych (przeważnie dzieł o charakterze apologetycznym) i ponad 150 małych książeczek (również i te przeważnie apologetyczne). Spośród niekatolików książki do czytania otrzymali: protestant, schizmatyczka, żyd, dwie żydówki”²³. Będąc w październiku 1920 roku w Zakopanem, podzielił się z jednym ze swoich współbraci radością na „wiadomość co do «biblioteczki M.I.»”, jednocześnie przypominał mu jej charakter, „czy też tylko nie zatraciła nazwy «wypożyczalni», gdyż jej półkami mają być ręce czytających”²⁴.

Po wielu latach właśnie w tej krakowskiej bibliotece Koła MI bracia z Niepokalanowa będą upatrywać początków biblioteki redakcyjnej „Rycerza Niepokalanej”²⁵.

Jednocześnie o. Maksymilian starał się o zdobycie jak największej ilości pożytecznej lektury²⁶, wykazując także troskę o ochronę i trwałość wypożyczanych książek²⁷. Zachęcał też innych, aby tworzyli biblioteki i czytelnie w miejscach swojej posługi²⁸, jak też

²² List do członków MI w Międzynarodowym Kolegium Serafickim w Rzymie z 27-29 marca 1920 roku, w: *Pisma*, 28d.

²³ List do Koła MI w Międzynarodowym Kolegium Serafickim w Rzymie z 25 maja 1920 roku, w: *Pisma*, 28h; por. List do o. Bronisława Strycznego z 16 maja 1920 roku, w: *Pisma*, 28g (gdzie podano także informację o liczbie członków MI w Polsce: 1 300).

²⁴ List do o. Jacka Wanatowicza z 18 października 1920 roku, w: *Pisma*, 35.

²⁵ Zob. *Biblioteka redakcyjna*, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 67. Z tej notki można się też dowiedzieć, że przez dwa lata w Krakowie bibliotekarzem był jeszcze jako kleryk o. Justyn Nazim – późniejszy redaktor „Rycerza Niepokalanej”.

²⁶ O. Kolbe nawet pobyt w sanatorium w Zakopanem wykorzystywał do tworzenia „lotnych czytelników”. W liście z 21 stycznia 1921 roku dzielił się ze współzałożycielem Rycerstwa Niepokalanej, br. Girolamem Biasim: „Kiedy tu przebywali jeńcy bolszewicy (było ich 40), zamówiłem w Krakowa książki apologetyczne (w języku rosyjskim) z biblioteki MI i wypożyczałem im wyznaczyszy jednego, który miał spełniać obowiązki bibliotekarza”.

²⁷ „Do biblioteki doszło około 40 dalszych książek, ostatnio kupionych; wszystkie odpowiednio dobrane, o charakterze przeważnie religijno-apologetycznym. Jedenaście spośród przedtem nabytych wyszło z intrologatorni w celu zabezpieczenia ich przed potem rąk czytelników i przed niszczącym czasem”, *Pisma*, 28d.

²⁸ „Co do MI, może by nieźle było zacząć już trochę organizacji, wybrać Zarząd (!) i radców z różnych okręgów, a i napocząć, o ile się da, kłecić bibliotekę, a raczej wypożyczalnię dla wszystkich, by książki przez ręce zwłaszcza członków, dostały się i do akatolików. Nie od razu

w środowisku życia lub pracy²⁹. A jeżeli to możliwe, żeby również świeccy obejmowali znaczące stanowiska w bibliotekach publicznych: „Przy pomocy Niepokalanej musimy dążyć do tego, żeby wierni Niepokalanej rycerze znajdowali się wszędzie, a zwłaszcza na stanowiskach tak ważnych jak: [...] kierowanie umysłami mas (czasopisma, dzienniki, ich redagowanie i kolportaż, wypożyczalnie ludowe, lotne biblioteki itd.)”³⁰.

Dla o. Maksymiliana biblioteka – oprócz strategicznego i skutecznego narzędzia w celu nawracania (czyli przeciwwagi dla „zalewu brudu moralnego”³¹) – była również swoistą „kopalnią mądrości”³². W jednym z artykułów z 1934 roku zauważył, że w poznaniu świata korzysta się najczęściej z pośredniego świadectwa innych, gdyż „szkoła, biblioteki, książki, dzienniki, radio – wszystko to podaje nam rzeczy do wierzenia”³³. Wiedza człowieka opiera się zatem na wierzeniu innym, tak że nawet „najbardziej zapalony racjonalista od rana do wieczora składa niezliczone akty wiary w to, o czym od innych się dowiaduje”³⁴. Stąd płynie wartość przekazu także pisemnego (książki) w budowaniu większej ufności i w poszerzaniu wiedzy o Bogu, którego „poznajemy lepiej przez wiarę, wierząc temu, który zna Boga bezpośrednio i o Nim opowiadał”³⁵. Poznanie spraw wiary i religii z lektury książek i czasopism pozwalało także lepiej zrozumieć prawdy chrześcijańskie i katolickie, a tym samym bronić ich wobec przeciwników.

Dla czciciela Niepokalanej niezbędne było zwłaszcza poznawanie Matki Bożej poprzez zbieranie i publikowanie, posiadanie i wypożyczanie lektur o Niej samej, przede wszystkim dla podtrzymania

się to da, ale pomału Niepokalana dopomoże”, List do o. Bronisława Strycznego z 11 kwietnia 1922 roku, w: *Pisma* 49e.

²⁹ „Pochwały też godny jest zamiar utworzenia biblioteki szpitala”, List do czytelnika „Rycerza Niepokalanej” (o nieustalonym nazwisku) z 21 stycznia 1924 roku, w: *Pisma*, 74.

³⁰ List do Jana Pawłaka z 22 marca 1924 roku, w: *Pisma*, 76.

³¹ List do o. Floriana Koziury z 18 stycznia 1932 roku, w: *Pisma*, 344.

³² List do o. Alfonsa Kolbego z 15 września 1924 roku, w: *Pisma*, 82.

³³ *Pisma*, 1097.

³⁴ *Pisma*, 1097.

³⁵ *Pisma*, 1097. Nie dziwi więc duży nacisk położony na zbieranie i propagowanie książek, które są świadectwami życia, jak np. żywoty świętych i ich pisma, bo „dobrze jest i trzeba czytać książki, zwłaszcza przez świętych pisane [...], i to nie tylko raz przeczytać, ale i więcej razy”, *Konferencje świętego Maksymiliana Marii Kolbego*, Niepokalanów 1983 (dalej: *Konferencje*), nr 104.

oddania się Niepokalaney i postępowania w nim³⁶. Ku skuteczniejszej zaś i bardziej świadomej pracy członkowie Rycerstwa Niepokalaney powinni czytać świadectwa o Jej działalności i ustawicznie odświeżać te prawdy³⁷. Sam o. Kolbe w ostatnim roku swego życia podsuwał swojemu młodszemu współbratu liczne pozycje maryjno-mariologiczne, i to nie tylko w języku polskim, wyrażając przy tym swój żal, że tak mało książek z tej materii posiada³⁸.

c. Na potrzeby redakcji

W lecie 1922 roku prowincjał ku zaskoczeniu wszystkich zdecydował o przeniesieniu wydawnictwa „Rycerza Niepokalaney” z Krakowa na przysłowiowy koniec świata³⁹. Posłuszny o. Kolbe wziął ze sobą dwie walizki i jedną teczkę i w październiku 1922 roku przeniósł się do Grodna. Pomimo początkowych trudności wydawnictwo się rozwijało. Brakowało wszystkiego: maszyn, papieru, czcionek, materiałów – wreszcie braci gotowych do heroizmu. Gdy w 1924 roku „Rycerz Niepokalaney” wyszedł na prostą, o. Maksymilian w liście do swego rodzonego brata, a zarazem współpracownika delikatnie wyraził jeszcze jeden brak: „biblioteka, czego ja nie posiadam”⁴⁰.

³⁶ Por. *Konferencje*, 60. O korzyściach duchowych z lektury o Matce Bożej wspomniano w konferencji duchowej z 16 lipca 1938 roku; zob. *Konferencje*, 179.

³⁷ „A o działalności Niepokalaney, od pierwszej chwili Jej istnienia aż do chwili bieżącej, i to na całej ziemskiej kuli, jakże mało wiemy... Co za wspaniałą bibliotekę utworzyłyby «Acta Immaculatae in universo mundo». I bez przerwy trzeba by było nowe tomy dostawiać. – I duszom to podawać, karmić je Niepokalaną”, List do Niepokalanowa z 30 października 1935 roku, w: *Pisma*, 569.

³⁸ List do br. kleryka Aleksandra Żuchowskiego z 25 września 1940 roku, w: *Pisma*, 786. Dodano przy tym wskazówkę mistyka (czyli jak czytać): „Zresztą, głębiej się w tej sprawie zajdź kolanami niż mózgiem”, ponieważ „od modlitwy i od pokory zależy głębokość zrozumienia”, *Konferencje*, 104.

³⁹ Na definitorium w Przemysłu 8 października 1922 roku postanowiono, aby redakcja „Rycerza Niepokalaney” przeszła z Krakowa do Grodna; *Acta coadunatae Provinciae Poloniae-Russiae et Lithuaniae s.t. S. Antonii Pat. et B. Jacopi de Strepa, A.D. 1920[-1930]*, s. 243, AFK, sygn. B-IVa-4.

⁴⁰ List do o. Alfonsa Kolbego z 15 września 1924 roku, w: *Pisma*, 82. Po miesiącu ponownie poskarżył się swemu bratu: „Gdyby kto napisał na grudzień artykuł wstępny pod tytułem «Niepokalana a Franciszkanie», w którym sięgnąłby do kolebki naszego Zakonu, przebiegł wieki naszego istnienia i skończył na Milicji, to byłbym bardzo wdzięczny, gdyż nie mam tu biblioteki, by w minione wieki zaglądnąć”, List do o. Alfonsa Kolbego z 18 października 1924 roku, w: *Pisma*, 83. Co prawda, biblioteka klasztorna przetrwała nawet wojnę 1920 roku, ale była nieuporządkowana i nieaktualniana. A zatem o. Maksymilian miał na myśli raczej podręczny i aktualny księgozbiór redakcyjny. Z czasem zdobycze redakcji zasilily zbiór klasztoru.

Kiedy mogła ona powstać? Trudno określić⁴¹. O. Józef Makarczyk OFMConv podaje, co prawda, za *Kroniką* klasztorną, że wśród obsadzanych na kapitule konwentu obowiązków figurowała funkcja bibliotekarza⁴². Cytowana jest jednak tylko druga *Kronika* z lat 1932-1939, pierwsze zaś odniesienie do bibliotekarza w spisie zakonników występuje dopiero w 1935 roku⁴³. Inny historyk, o. Zdzisław Władysław Gogola OFMConv, zauważa, że w latach dwudziestych XX wieku biblioteka franciszkańska w Grodnie – w przeciwieństwie do innych klasztorów (jak Wilno czy Halicz) – cieszyła się nienaruszonym księgozbiorem⁴⁴. Nie tknęli jej ani archiwum nawet sowieccy rabusie poszukujący raczej pieniędzy, jedzenia i ubrań⁴⁵. Była ona na początku nieskatologowana, ale ponumerowana, znajdowały się tam też liczne pozycje archiwalne. Dopiero w latach trzydziestych zaczęto ją uzupełniać o nowe pozycje, tak że wrażliwy na tę działalność klasztoru prowincjał o. Korneli Czupryk podczas wizytacji w październiku 1932 roku nie skąpił wspólnocie pochwał „za wzorowe prowadzenie biblioteki klasztornej i uzupełnianie nowymi dziełami księgozbiorów”⁴⁶.

Trudno jednak sobie wyobrazić oszczędność miejsca na przechowywanie książek, zwłaszcza podręcznych, w rozrastającym się wydawnictwie, które po pewnym czasie zajmowało większą część klasztoru. Co prawda, zależność redakcji od konwentu nie ułatwiała

⁴¹ Wspólnota klasztorna została utworzona dopiero na definitorium prowincjalnym 20 stycznia 1919 roku, a statut konwentu uformowanego uzyskała w kwietniu 1920 roku. Od początku klasztor wraz z kościołem wymagał całkowitego remontu i przystosowania do życia zakonnego oraz działalności duszpasterskiej. Natomiast nowo przybyła wspólnota wydawnictwa była decyzyjnie uzależniona od gwardiana i kapituły klasztornej. Zob. J. Makarczyk, *Działalność OO. Franciszkanów w Grodnie w latach 1919-1939* [mps], Lublin 1995, s. 91-124, Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach (dalej: IF). O bibliotece redakcyjnej również nie wspomina inny franciszkanin konwentualny, o. P. Ramanchuk, w swojej pracy *Święty Maksymilian Maria Kolbe jako Redaktor „Rycerza Niepokalanej” i duszpasterz klasztoru Franciszkanów w Grodnie* [mps] (Warszawa 2016, IF).

⁴² J. Makarczyk, *Działalność OO. Franciszkanów w Grodnie*, s. 95. Na skutek rozporządzenia definitorium prowincjalnego w 1932 roku liczne pozycje (do XVII wieku) biblioteki grodzieńskiej trafiają do biblioteki klasztoru krakowskiego jako centralnej biblioteki prowincji; por. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 520.

⁴³ J. Makarczyk, *Działalność OO. Franciszkanów w Grodnie*, s. 113. W latach 1935-1939 bibliotekarzem był o. Tytus Strzelewicz OFMConv.

⁴⁴ Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 435.

⁴⁵ *Acta coadunatae*, s. 83, AFK, sygn. B-IVa-4.

⁴⁶ *Acta Provinciae Poloniae sub tutela S. Antoni Pat. et B. Jacobi de Strepa ab anno 1931*, s. 21, AFK, sygn. B-IVa-5 (dalej: *Acta Provinciae*).

zakupów (zdobyte środki szły na maszyny i inne sprzęty drukarskie). Wszystko to jednak nie przeszkadzało o. Maksymilianowi w gromadzeniu książek i czasopism także na potrzeby redakcji.

Pierwsza wzmianka pojawiła się w „Kalendarzu Rycerza Niepokalanej” 1 (1925), s. 64⁴⁷. Drugi ślad na ten temat znajduje się w liście o. Maksymiliana, który przebywał w Zakopanem na kuracji, do o. Alfonsa zastępującego go w Grodnie⁴⁸. Uzyskuje się z tych wypowiedzi informacje o formalnym istnieniu zbioru czasopism i książek w związku z pracą redakcji. Dostrzega się też potrzebę formacyjną braci, dla zaspokojenia której należy gromadzić książki⁴⁹.

O. Maksymilian poruszył również kwestię książek zakazanych, której warto się przyjrzeć w dalszym ciągu poszukiwań: „W górnej szufladzie na lewo w biurku są książki Wyd[awnictwa] Biblioteki Domu Polskiego. Te trzeba złożyć pod klucz do kufra (klucz w przedziałeczkach środkowej szuflady – Z czasem trzeba będzie sprawić szafkę zamykaną na klucz i tam poklasyfikowane książki i czasopisma z kufra umieścić”⁵⁰. Tym samym potwierdził przyrost liczby książek nie tylko ściśle religijnych.

⁴⁷ „Stół zavalony pismami, listami, książkami i innymi tego rodzaju «ami». Obok szeregi czasopism ułożonych w porządku alfabetycznym. Z Polski one, z Włoch, Szwajcarii, Francji, a nawet z Chin, Afryki i Ameryki. Z drugiej zaś strony szafka z książkami i przewrotne pisma: – «pod kluczem»; *Jak powstaje „Rycerz Niepokalanej”*, w: *Pisma*, 997.

⁴⁸ „Warto sprawdzić, które czasopisma otrzymują w zamianę «Rycerza», a zaniedbały przychodzić; i upomnieć się. Przesyłam spis czasopism, którym warto zaproponować zamianę. – Także spis książek, które może by się przydały do biblioteki redakcyjnej (zwłaszcza jako lektura duchowna prywatna dla braci). – Zamówilem przed wyjazdem od OO. Redemptorystów «Żywot» i wszystkie dzieła (z wyjątkiem tych, które mamy) św. Alfonsa Liguoriego. Chyba już przyszły. W zamian proponowałem albo zapłatę, albo wzmiankę w «Rycerzu» (do ich uznania). – Zdaje mi się, że prywatna lektura duchownych książek (zwłaszcza niedzielami) przyczynia się dużo do wyrobienia zakonnego braci”, List do o. Alfonsa Kolbego z 29 września 1926 roku, w: *Pisma*, 102.

⁴⁹ Ciekawostką jest stwierdzenie czegoś przeciwnego (już w Niepokalanowie). O. Alfons Kolbe w swoim pamiętniku pod datą 2 grudnia 1928 roku odnotował: „i Ojciec duch[owny] wczoraj wbił sęka w głowę O. M[aksymilianowi] swą radą, by urządzić dla braci systematyczną naukę, może kursa wieczorowe i przechodzić historię i wszystko: im kto inteligentniejszy, i bowiem, tem lepiej P. Bogu służy i inaczej wśród rekolekcji mówi się do takiego! Na uwagę O. M[aksymiliana], że św. O. Fr[anciszek] był przeciw książkom, tłumaczył tenże, iż czasy się zmieniają”, *Notatki (Pamiętnik o. Alfonsa Kolbego). Zeszyt piąty*, 22 IV 1928 – 4 VI 1929, *Niepokalanów* [mps], Niepokalanów 1958, s. 134, AN, sygn. 15-B13-237 (dalej: *Pamiętnik AK*).

⁵⁰ List do o. Alfonsa Kolbego z 29 września 1926 roku, w: *Pisma*, 102. Przypisek drugi stwierdza, że „Biblioteki Domu Polskiego” nie obejmowały ściśle te rygory, ale o. Maksymilian był zdania, że „zwyczajne powieści są pisane dla ogółu, a nie dla zakonników”, *Konferencje*, 239.

Z tego samego sanatorium dosyłał książki do biblioteki wydawnictwa⁵¹ i w trosce o gromadzone materiały słał przypomnienia: „Zapewne strzeżesz, by żaden numer „Głosu Narodu”⁵² (no i innych pism) nie przepadł, by umożliwić oprawę roczników, bo do biblioteki redakcyjnej się zdadzą”⁵³.

Fot. 1. O. Alfons Maria Kolbe w pracy nad „Rycerzem Niepokalanej” w Grodnie, „Kalendarz Rycerza Niepokalanej” 4 (1928), s. 80

Aby mieć wyobrażenie o wielkości owego księgozbioru, trzeba zajrzeć na stronę 80 „Kalendarza Rycerza Niepokalanej” z 1928 roku, opracowanego i opublikowanego jeszcze w Grodnie. W artykule redaktora (o. Alfonsa Kolbego?) *Praca nad „Rycerzem Niepokalanej” w obrazkach* widnieje jedno zdjęcie i adnotacja: „Pomocą w tej pracy jest najprzód podręczna biblioteczka redakcyjna, na obrazku po lewej stronie u dołu częściowo widoczna”. Faktycznie siedzący przy biurku i pochylony nad artykułem o. Alfons nie miał powodu do zadowolenia z tego, co znajdowało się po jego lewicy. Trochę lepiej przedstawiał się zbiór czasopism: „Po prawej stronie obrazka widać małą tylko część rozległej szafy, która mieści w sobie czasopisma zamienne, po-

⁵¹ Zob. List do o. Alfonsa Kolbego z 19 listopada 1926 roku, w: *Pisma*, 111.

⁵² „Dziennik polityczno-społeczno-literacki, wydawany w Krakowie w latach 1893-1939, związany z Kurią Biskupią, założony przez Józefa Rogosza (1844-1896)”, *Pisma*, 102, przyp. 8.

⁵³ Zob. List do o. Alfonsa Kolbego z 7 listopada 1926 roku, w: *Pisma*, 109.

rozkładane wedle alfabetu w poszczególnych działach. Jest ich tam przeszło 100, a napłynęły z całej Polski i spoza jej granic: z Francji, Belgii, Szwajcarii, Włoch, Czechosłowacji, Jugosławii, Rumunii, a nawet z Chin, Brazylii, Argentyny, już nie mówiąc o Stanach Zjednoczonych Am[eryki] Północnej. Przy końcu każdego roku układa się numery czasopism zamiennych w porządku dat, wiąże sznurami i składa – na razie dla ciasnoty miejsca – w głębokie wydrążenie między nasadą biura, a piecem... Ten stos gazet bardzo często bywa po redakcji rozkładany, gdy potrzeba odszukać: kiedy i jak się coś właśnie stało; kto i co on to powiedział, lub t[ak] p[odobnie]. Stanowią tedy zebrane roczniki gazet bardzo ważny materiał redakcyjny⁵⁴.

Po latach jeden z braci wspominał, że również w grodzieńskim doświadczeniu ma swój załążek Biblioteka ludowa, bo właśnie tam rozpoczęto wypożyczanie chętnym książek z własnej biblioteki⁵⁵.

2. Początki niepokalanowskiego księgozbioru

W wysiadającą z pociągu liczną grupkę braci mroźny wiatr miotał 21 listopada 1927 roku grudki lodu, „siękąc niemiłosiernie twarze i mroząc członki”⁵⁶. Przybyli na ofiarowane pod nowy klasztor ziemie. Kilka dni wcześniej przyjechały maszyny. Czy przyszły wraz z nimi również wspomniane książki z Grodna?

a. Od zera

O. Alfons po półrocznym pobycie odpowiadał negatywnie na to pytanie: „mówiąc nawiasem i nam tu dla biblioteki redakcyjnej wszelkie książki, choćby i najstarsze, ogromnie by się przydały. Bo stanęliśmy tu przecie na niczem. Książki dotychczas w Grodnie dopomagające – musieliśmy zostawić w Grodnie”⁵⁷. Nawet po paru miesiącach

⁵⁴ *Praca nad „Rycerzem Niepokalanej” w obrazkach*, „Kalendarz Rycerza Niepokalanej” 4 (1928), s. 80-81.

⁵⁵ Kronika Biblioteki Ludowej [1951], AN, [b.sygn.].

⁵⁶ *Niepokalanów Klasztor OO. Franciszkanów i siedziba wydawnictw M.I.: „Rycerza Niepokalanej”, „Rycerzyka Niepokalanej”. Powstanie i rozwój do końca roku 1934*, Niepokalanów 1935, s. 8.

⁵⁷ List do pani Walerii Flaje z 7 czerwca 1928 roku, teka: Listy o. Alfonsa Kolbego (dalej: *Listy AK*), nr 9, AN, [b.sygn.]. Listy o. Alfonsa Kolbego z lat 1928, 1929 i 1930 zostały odkryte przez o. Romana Aleksandra Soczewkę OFMConv w 1997 roku, a następnie zebrane, ziden-

zdenierwowany, że nie dostał imprimatur Kurii Arcybiskupiej na druk *Nowenny ku czci Niepokalanej*, odbijał sobie na bibliotece: „potem chęć odejścia od tej autorskiej pracy, skoro gruntownej wiedzy mi brak, a biblioteki nawet u nas odpowiednio bogatej nie ma: powrócić na swą pracę słowną...”⁵⁸.

Biblioteka nowego klasztoru i wydawnictwa tworzyła się więc z niczego. Jego budowa od podstaw, zakup sprzętu, praca wydawnicza i druk „Rycerza” pochłaniały tak znaczne środki, że klasztor tonął w długach. Na książki nie starczało, choć były potrzebne, jeśli nie konieczne⁵⁹. Dlatego redaktor wszędzie szukał dobrodziejów i przyjmował wszystko, również pozycje obcojęzyczne⁶⁰, bo biblioteka musiała być bogata i wszechstronna⁶¹. A nawet wtedy skarżył się, że „brak nam [...] redakcyjnej biblioteki”⁶², a tu musi dać odpowiedź na pytania postawione w liście od czytelnika. W połowie 1930 roku powiało optymizmem. Choć nadal zmuszony był szukać usprawiedliwień: „klasztor tutejszy jest nowym konwentem, więc biblioteka na-

tyfikowane, ułożone chronologicznie w trzech tomach (teczkach) i częściowo przepisane. O. Soczewka nadał im też numerację w kolejności datowania. Obecnie znajdują się w Archiwum MI w Niepokalanowie. Gdy się czyta powyższy list o. Alfonsa, nie dziwi fakt wspomnianej wyżej pochwały przez prowincjała klasztoru grodzieńskiego w 1932 roku, który z pewnością wzbogacił się także o dzieła pozostawione przez redakcję. Coś innego jednak wzmiankują po wielu latach bracia z Niepokalanowa: „większa ilość książek z przywędrowała w 1927 roku razem z wydawnictwem do Niepokalanowa”, *Biblioteka redakcyjna*, s. 67. Można założyć, że wiadomości z pierwszej ręki są bliższe prawdy.

⁵⁸ *Pamiętnik AK*, s. 106.

⁵⁹ „Książki nadeszły. Niech Niepokalana hojnie nagrodzi za łaskawy dar. Biblioteka nasza tworzy się z niczego, kupować, to pożarło by ogromne sumy, przeto tak prosimy i wdzięczni jesteśmy. Bo w pracy wydawniczej książki są niezbędne! Jakiegokolwiek – zawsze przydatne będą! Zwłaszcza, gdyby stare dawno już wyszły z obiegu! Albo w obcych językach, osobiście łacińskim, po kapłanach! Tak wspominam, bo może kto z otoczenia posiada książki takie i nie przedstawiają one dla niego wartości!”, List do pani Natalii Janowskiej z Warszawy z 22 grudnia 1928 roku, w: *Listy AK*, 110.

⁶⁰ „Serdeczne Bóg zapłać za nadesłane łaskawie książki. Aczkolwiek w języku niemieckim, jednak do biblioteki redakcyjnej przydadzą się, gdyż doświadczenie dotychczasowe stwierdza, że wszelkie dzieła we wszystkich językach niespodzianie w pewnych wypadkach są potrzebne w pracy redakcyjnej i wydawniczej, a ponieważ brak ich na miejscu, trzeba niekiedy doszukiwać się takowych po bibliotekach, co połączone jest ze stratą drogiego czasu”, List do panów Kruszyńskich z Torunia z 7 stycznia 1929 roku, w: *Listy AK*, 113.

⁶¹ „Książki przydadzą się bardzo: biblioteka nasza musi być wszechstronna, by do wszelkich prac służyć mogła, przeto wszystkie książki się nadają”, List do pani Ireny Łempickiej z Lewic Wlkp. z 20 lutego 1929 roku, w: *Listy AK*, 134.

⁶² List do pana Antoniego Korejwy ze Skarżyska-Kamiennej z 27 października 1929 roku, w: *Listy AK*, 189.

sza jest bardzo ograniczona i uboga. Potrzeby redakcji miesięcznika o ćwierć milionowym nakładzie są wielkie, a jak już wspominaliśmy, biblioteka jest szczupła”⁶³. Ograniczona i szczupła, ale już coś było.

Podobną drogę przeszło też wydawnictwo „Rycerza Niepokalanego” w Japonii. O. Maksymilian pilnie oczekiwał na paczki z książkami i czasopismami z Niepokalanowa: „A jeszcze: na paczkę z książkami tego czekam, boć tu biblioteki nie ma. No i za *La Croix* okrutnie wzdycham”⁶⁴. Nawet po czterech latach uważał, że ich „uboga biblioteka bardzo potrzebuje książek”⁶⁵.

Biblioteka redakcyjna na misjach mogła rosnąć przede wszystkim dzięki ofiarności Niepokalanowa polskiego. O. Alfons Kolbe, relacjonując najświeższe wiadomości z życia Niepokalanowa, dodawał m.in.: „Prosiłiśmy czasopisma (redakcje), by wędrować raczyły do Nagasaki. Wiele już okazało zgodę na taką podróż, a niektóre ceny prenumeraty zniżyły. Niech mają materiał redakcyjny, niech tworzą bibliotekę!”⁶⁶.

b. Pierwsza organizacja

Przed kwietniem 1928 roku o. Maksymilian napisał notkę *Od Wydawnictwa*, która miała pojawić się w najbliższym „Rycerzu Niepokalanego”: „Obecnie, z wiosną, musimy przystąpić do rozbudowy Niepokalanowa. Ciasna hala mieszkalna, służąca zarazem i za sypialnię, i za refektarz, i wszystko – musi być uzupełniona przez osobne klasztorne celki i poszczególne lokale. A i kaplica stanowczo za ciasna. Nawet pracownia rozbudowy się domaga. Wszystko krzyczy: cegieł, desek!”⁶⁷. Wraz z rozbudową idzie w parze reorganizacja całego klasztoru, a zwłaszcza wydawnictwa.

⁶³ List do Bractwa Niepokalanie Początej Najświętszej Marii Panny z Podgórza k. Torunia z 4 lipca 1930 roku, w: *Listy AK*, 244.

⁶⁴ List do o. Alfonsa Kolbego z 2 września [1930 roku], w: *Pisma*, 246. Jedna z paczek przyszła 3 listopada 1930 roku, a były w niej: *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu* w tłum. L. Staffa, wydane w Warszawie w 1925 roku; *Psalterz* i *Manuale dei devoti dell'Immacolata*, Roma 1930; por. List do Niepokalanowa z 3 listopada 1930 roku, w: *Pisma*, 255.

⁶⁵ List do o. Timotheusa Brauchlego z 1 marca 1934 roku, w: *Pisma*, 502a.

⁶⁶ List do N. O. Prowincjała Kornelego Czupryka z 11 listopada 1930 roku, AN,teczka: Listy do o. Prowincjała, sygn. 0E1. Nie należy też zapominać o hojności miejscowych wspólnot: „Marianiści dali sporo książek przez Pawła – Przynosił chłopiec poganin, który też dostał książki z naszej biblioteki, Toshokwan”, *Pisma*, 868 (*Pamiętnik F* – 4 stycznia 1932 roku).

⁶⁷ *Pisma*, 1055. Osiemnastego sierpnia 1928 roku prowincjał poświęcił nowo wybudowane skrzydło; por. *Pisma*, 866 [*Pamiętnik 1921-1929*].

Pierwszą restrukturyzację święty zaczął od *nucleum* duchowego – Koła MI braci pracujących w wydawnictwie. W tym samym miesiącu powstał *Statut MI braci wydawnictwa „Rycerza Niepokalaney” (cel i środki, członkowie, organa)*⁶⁸. W punkcie 16 podano skład zarządu: „Zarząd składa się: z przewodniczącego, jego zastępcy, sekretarza i jego zastępcy, i bibliotekarza”⁶⁹. Widać ważną rolę odpowiedzialnego za bibliotekę, wybieranego na dorocznym zebraniu (pkt 17). Z punktu 23 wynika, czym miał się on zajmować: „Obowiązkiem bibliotekarza jest utrzymanie archiwum w porządku i prowadzenie ewentualnie wypożyczalni książek dla członków”. Zakres jego obowiązków nie obejmował więc całości wydawnictwa i jego biblioteki, ale raczej wypożyczalnię książek pożytecznych dla braci (musiano zatem gromadzić księgozbiór klasztorny) oraz pracę w archiwum MI.

Dyskusje na ten temat trwały w następnych miesiącach. Podczas jednej z nich 21 sierpnia 1928 roku o. Alfons w szczerej rozmowie ze swym bratem poruszył konieczność osadzenia w strukturze Niepokalanowa działu bibliotecznego: „Dziś przed kolacją miałem jakoby wywiad z o. M[aksymilia]nem w sprawie onych działów i poddziałów. A więc organizacja pracy w Niepokalanowie będąca dopiero *in fieri*⁷⁰ [...]. Wsadzić trzeba jako poddziały, a raczej wyodrębnić: dział MI, Biblioteka, Wydatki i rachunki, wykorzystanie odpadków. A plany: ma O. M[aksymilia]n potężne!”⁷¹. Jeżeli trzeba coś wyodrębnić, oznacza, że istniało już w załączku lub innej pomniejszej i podporządkowanej formie. Równocześnie odnotowuje się rozrost, a zatem i konieczność osobnego działu.

⁶⁸ *Pisma*, 1056. W związku z tym, że nie było w tym czasie braci w Niepokalanowie, którzy nie należeli do Rycerstwa Niepokalaney i nie wchodziłoby w skład koła, można go uważać za dokument normujący życie całej wspólnoty; por. M. Tłaga, *Klasztor Niepokalanów. Założenia, organizacja prawna i działalność w latach 1927-1939*, w: *Studia o błogosławionym Maksymilianie Kolbem*, t. 2, red. J.A. Książek, Niepokalanów 1981, s. 31. Powyższy autor, omawiając strukturę regulującą życie i pracę braci w Niepokalanowie, zauważa, że normy wewnętrzne kształtowały się przez cały okres przedwojenny i podlegały ciągłym przekształceniom, często miały też charakter zwyczajowy (por. *tamże*, s. 33). Niewątpliwym osiągnięciem szczytowym są *Przepisy ogólne Niepokalanowa* z 8 grudnia 1938 roku; zob. *Pisma*, 1156, powstałe już po powrocie o. Kolbego z misji na bazie ustaw i norm z lat 1936-1937 – o nich w skrócie traktuje się w końcowej partii niniejszego przedłożenia.

⁶⁹ Struktura ta trwała przez cały okres przedwojenny.

⁷⁰ Łac. *in fieri* – «w stawianiu się».

⁷¹ *Pamiętnik AK*, s. 64.

Pierwsza wzmianka o podziale księgozbioru na dwie biblioteki pojawia się dopiero w sierpniu 1930 roku, już po wyjeździe o. Maksymiliana na misję i wyborze o. Alfonsa na gwardiana Niepokalanowa. Młodszy z braci Kolbów prosił wydawnictwo w Poznaniu o jak najszybsze przesłanie obiecanych numerów „Dziennika Poznańskiego”, „bo będziemy składać w roczniki i oprawiać dla biblioteki redakcyjnej i klasztornej zarazem”⁷². Stanowi to potwierdzenie tego, co działo się w tym czasie: pojawiają się dwa zbiory: jeden przeznaczony ściśle dla redakcji, drugi dla braci.

O. Alfons Kolbe, który od początku bezpośrednio zarządzał książkami redakcyjnymi, gdy został gwardianem Niepokalanowa, nie miał już czasu na prowadzenie biblioteki. Z kolei mała liczba braci i tak przeciążonych inną pracą sprawiła, że stale powiększający się księgozbiór pozostawał bez opieki⁷³.

Zrodziła się więc konieczność przeorganizowania pracy. W listopadzie 1930 roku o. Alfons poinformował swego wyższego przełożonego o rozbudowie Niepokalanowa, utworzeniu nowych pomieszczeń na niektóre działy, przy czym dodał, że „redakcja pozostała na dole: urzęduje w niej sekretarz redakcyjny, a zarazem generalny bibliotekarz, aspi[irant]⁷⁴ Stępniewski. Br. Efre[m]⁷⁵ ma go w opiece”⁷⁶. Pojawia się tu postać generalnego bibliotekarza podanego z nazwiska⁷⁷.

Informacja sekretariatu redakcji z kwietnia 1932 roku potwierdza ów podział obowiązków: „Za ś.p. O. Alfonsa tak było, że cały materiał redakcyjny: rękopisy, czasopisma, biblioteka, znajdowały się u niego, jednak już przed śmiercią do tego dążył, by to było w sekretariacie”⁷⁸.

⁷² List do Wydawnictwa „Dziennika Poznańskiego” w Poznaniu z 4 sierpnia 1930 roku, w: *Listy AK*, 253.

⁷³ Por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

⁷⁴ Aspirant (łac. *aspirare* – «dążyć») – kandydat do zakonu przed przyjęciem do postulatu.

⁷⁵ Br. Efre[m] Szuca OFMConv, ur. 13 lutego 1909 roku w Brusach, obłóczyny 1 listopada 1928 roku, śluby czasowe 29 maja 1930 roku, śluby wieczyste 4 czerwca 1933 roku, opuścił zakon po 1939 roku; Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 551.

⁷⁶ List do N. O. Prowincjała Kornelego Czupryka z 11 listopada 1930 roku, w: *Listy AK*, 270. Rodzi się pytanie: czy chodzi o tego samego brata pełniącego dwie funkcje, czy dwóch braci pracujących w tym samym pomieszczeniu. Dalsza część listu skłania się ku pierwszej sugestii: br. Efre[m] ma go pod opieką.

⁷⁷ Ówczesny aspirant Stępniewski to br. Alfons Stefan Stępniewski.

⁷⁸ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R (br. Alfons), poddz. Sekretariat (br. Alfons, br. Damian)*, „Zagroda Niepokalaney” 1,1 (1932), s. 11.

Posiadanie biblioteki klasztornej i redakcyjnej zabezpieczało braci przed trudnościami natury moralnej (książki „dla prywatnego użytku”). O. Maksymilian przypominał o tym zarówno w Nagasaki, jak i w Niepokalanowie: „Tu staram się, by każdy jak najmniej miał do prywatnego użytku, natomiast biblioteka i wypożyczalnia dla braci by raczej posiadała wszystko”. I rozszerza tę praktykę na wszystkie Niepokalanowy: „Tłumaczyłem, że kupi się do biblioteki redakcyjnej, ale to nie trafia do przekonania, więc niechaj by i było. Wyobrażam sobie, że z czasem w każdym Niepokalanowie powstanie dostateczna biblioteka, tak że nikt nie będzie potrzebował wozić ze sobą książek do własnego użytku. I tym sposobem zamiast kilku tych samych książek kupionych dla każdego z ojców, da się tyleż różnych sprawić”⁷⁹.

c. Przechowywanie książek zakazanych

Pewna panna Zosia przysłała do Niepokalanowa książeczkę propagującą otrzymanie odpustów w zamian za rozesłanie danej wiadomości do jak największej liczby odbiorców. Redaktor zareagował natychmiastowo: „to najzwyczajniejszy w świecie, smutny, krętacki zabobon”. I dodał: „Dobrze więc zrobiłaś, że przysłałaś nam do Niepokalanowa tę książeczkę: u nas tu wszystko się przyda dla redakcji. Trzymamy takie rzeczy w czarnym kufrze, o którym była mowa w Kalendarzu «Rycerza Niepokalanej» na rok obecny”⁸⁰.

Czym był ów czarny kufer? Trzeba tu powrócić do opisywanego już zdjęcia w rzeczonym „Kalendarzu”: „Kufier natomiast. Również czarny, z dołu jej [strasznej, czarnej szafy na tle pieca] się wychylający – ten i straszny jest i eksmisji się nie lęka. Kryje w sobie bowiem książki i broszury i czasopisma przewrotne, heretyckie, bezbożne – jednym słowem zakazane. Toż zamknięty jest mocno na klucz, by zaraza, w pracy redaktorskiej dla poznania niebezpiecznie potrzebna, nikomu jednak się nie udzielała. Straszny to kufer!”⁸¹.

W Grodnie redakcja ze względu na rozrastającą się część zakazaną księgozbioru myślała już o szafce pod kluczem⁸², w pierwszych

⁷⁹ List do o. Floriana Koziury z 27 października 1932 roku, w: *Pisma*, 410.

⁸⁰ List do Zofii z 21 lipca 1928 roku, w: *Listy AK*, 50.

⁸¹ *Praca nad „Rycerzem Niepokalanej” w obrazkach*, s. 80.

⁸² List do o. Alfonsa Kolbego z 29 września 1926 roku, w: *Pisma*, 102.

latach Niepokalanowa wystarczał jeszcze czarny kufer. A publikacji tego rodzaju musiało napływać do Niepokalanowa sporo, a jeżeli nie książki, to pełne niepokoju listy⁸³. W duchu MI „Rycerz Niepokalanej” nie przestawał apelować: „Przestrzegaliśmy już nieraz. Czynimy to znowu – przypominając, że katolikowi bez osobliwego pozwolenia miejscowego Biskupa pism wrogich Kościołowi św. ani czytać, ani nawet u siebie przechowywać: nie wolno. Tedy wszelkie zarazy do pieca! Albo – do siedziby «Rycerza», Niepokalanowa. Redaktor bowiem «Rycerza» ma pozwolenie na czytanie takich piśmideł i użytek z nich niejednokrotnie czyni”⁸⁴.

Na posiadanie zawartości kufra – według obowiązującego *Kodeksu prawa kanonicznego* z roku 1917⁸⁵ – trzeba było mieć bezpośrednie pozwolenie ordynariusza miejsca⁸⁶. Dlatego przełożony klasztoru i naczelny redaktor „Rycerza Niepokalanej” zwracał się do Kurii Metropolitarnej w Warszawie z pokorną prośbą „o łaskawe pozwolenie na czytanie i przechowywanie książek przez kogokolwiek zakazanych w myśl kanonu 1403 § 1 – tak dla siebie, jak i dla swoich współpracowników”⁸⁷. Celem tej prośby była „możliwość pracy w Wydawnictwie «Rycerza Niepokalanej»”.

Jednocześnie przybywające „herezje i zakazane książki” szły „pod klucz”, aby „swą antyreligijną lub niemoralną treścią nie zanieczyszczały powietrza”⁸⁸.

⁸³ „Nieprzerwanie wpływają do Niepokalanowa listy pełne serdecznej troski o dobro duchowe polskiego ludu, błagające, byśmy nie przestawali przestrzegać przed piśmidłami wrogimi Kościołowi”, *Ostrzeżenie*, „Rycerz Niepokalanej” 8,4 (1929), s. 111.

⁸⁴ *Tamże*.

⁸⁵ O książkach zakazanych traktuje *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27 maja 1917 roku), AAS 9 (1917), cz. 2, s. 2-593 (dalej: CIC 1917), kan. 1395-1405

⁸⁶ CIC 1917, kan. 1403, § 1.

⁸⁷ *Pamiętnik AK*, s. 38 (*Pisma*, 157c). Jest to pierwsze takie pismo wysłane z Niepokalanowa. Autor artykułu znalazł w zbiorze listów o. Alfonsa Kolbego w Archiwum MI w Niepokalanowie również dwie inne kopie o tej samej treści: z 23 maja 1929 i 9 lipca 1930 roku. Obie mają miejsce na podpis: „o. Maksymilian Kolbe”. Przy czym drugi prosi o to pozwolenie już dla dwóch współpracowników: o. Alfonsa Kolbego i o. Witalisa Jaśkiewicza OFMConv (który po wyjeździe o. Maksymiliana na misje od 3 marca do 28 czerwca 1930 roku był prefektem internatu – Małego Seminarium Misyjnego w Niepokalanowie. Listów tych jednak nie ma w zbiorze *Pism o. Maksymiliana*. Ponadto data drugiego z nich pokrywa się z pobytem o. Maksymiliana na misjach w Japonii (choć formalnie był jeszcze gwardianem Niepokalanowa do czasu kapituły w lipcu 1930 roku i w tym czasie przyjechał na nią do Polski).

⁸⁸ *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

3. Wytyczne zakonne

Rok 1932 stał się przełomowy dla prawodawstwa zakonu, jako że po wielu latach Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych dostosował swoje *Konstytucje* do *Kodeksu prawa kanonicznego* z 1917 roku⁸⁹. Przypomniane i uzupełnione zostały także artykuły dotyczące biblioteki. Do nich stosują się zarządzenia definitorium prowincjalnego i prowincjała.

a. Dyrektywy odnowionych *Konstytucji* zakonu

Bibliotekom w rzeczonych *Konstytucjach* poświęcony jest cały szósty rozdział części odnoszącej się do piątego rozdziału *Reguły* (art. 441-445)⁹⁰. Zalecają one, aby „we wszystkich, a zwłaszcza znaczniejszych konwentach, oraz tam, gdzie istnieją seminaria, urządzić bibliotekę, postarać się o szafy, książki i inne potrzebne przedmioty. Zarząd nad biblioteką powierza się jednemu z wybitniejszych ojców konwentu” (art. 441). Biblioteka nie mogła być otwarta dla wszystkich. Kluczem do niej dysponował tylko bibliotekarz i w razie potrzeby odpowiedzialnie mógł wypożyczać książki braciom, nigdy zaś ludziom obcym (por. art. 442). Praktycznie nie można było wynosić książek z biblioteki.

Aby sprostać potrzebom bibliotek, każdy klasztor był zobowiązany co roku przeznaczyć odpowiednią kwotę na jej zaopatrywanie „w nowo wydane książki i pożyteczne wydawnictwa periodyczne” (art. 443). W razie pilnej potrzeby bibliotekarz miał wręcz obowiązek usilnie prosić przełożonego, aby jej zarządził (por. art. 443). Bibliotekarz był także zobowiązany do stworzenia inwentarza (katalogu) książek według porządku alfabetycznego (jego odpis powinien być przechowywany w archiwum klasztornym), powinien też mieć do własnej dyspozycji indeks książek zakazanych (por. art. 445). Jak za-

⁸⁹ Promulgowane przez Piusa XI i wydanie z polecenia o. Dominika M. Tavaniego OFMConv, wyszły po polsku w formie książki dopiero w 1937 roku (druk w Niepokalanowie).

⁹⁰ Co ciekawe, treść tego punktu prawie nie odbiega od wcześniejszych *Constitutiones Urbanae*. Bibliotekom poświęcono w nich pięć punktów tytułu jedenastego z Rozdziału V: *De Bibliotheca*. Istotną różnicę stanowiło to, że obowiązek posiadania biblioteki miały tylko znaczące konwenty, gdzie ustanowiono gimnazja lub seminaria (a nie wszystkie) oraz brak obowiązkułożenia stałej kwoty na bibliotekę (należało to do ustaleń prefekta biblioteki z lokalnym przełożonym).

uważono, „książek o treści niemoralnej albo nieprzyzwoitej, albo zakazanych przez Kościół” nie wolno było przechowywać w bibliotece, chyba że za pozwoleniem i pod zamknięciem (por. art. 444).

b. Wytyczne definitorium prowincji

Sprawa bibliotek na terenie prowincji powróciła na sesji definitorium pełnego, które odbyło się w Krakowie 28 września 1932 roku. W punkcie drugim zajęto się kwestią centralnej biblioteki prowincji. Przede wszystkim uchwalono, aby „Stare księgi (antyki) naukowe, sięgające do XVII wieku bez względu na treść, znajdujące się po bibliotekach naszych klasztornych w Przemyślu, Krośnie, Kaliszu, Grodnie, Haliczu i Horyńcu zebrać i ulokować we wspólnej bibliotece klasztornej w Krakowie, gdzie znajduje się kolegium i seminarium uczące młodzież na przyszłych kapłanów, aby tak uczniowie jako też profesorowie mogli z nich korzystać dla pogłębienia swej wiedzy”⁹¹. Wyjątkiem pod tym względem miał być konwent lwowski i niepokalanowski. Ponieważ we Lwowie znajdowało się kolegium i seminarium kleryków, a Niepokalanów miał specyficzny charakter misyjno-naukowy.

W tym celu wyznaczono trzech ojców (franciszkanów konwentualnych), którzy mieli zająć się wyborem i ekspedycją tychże książek, a mianowicie o. Samuela Rosenbeigera jako generalnego bibliotekarza oraz o. M. Wincentego Borunia i o. M. Anzelma Kubita jako cenzorów książek⁹².

O ile punkt ten stwierdza konieczność utrzymywania w Niepokalanowie bogatej biblioteki (ze względu na misyjno-naukowy charakter tej placówki) oraz ważność gromadzonego tam księgozbioru dla prowincji (wyłączając go z rozporządzenia w sprawie centralizacji), o tyle następny uściśla znamię każdej biblioteki klasztornej: „Uchwalono, ażeby w każdym konwencie naszym znajdowały się książki teologiczne: dogmatyka, moralna, prawo kanoniczne, Pismo św., najnowszych autorów dla dobrego kształcenia się Ojców nowowyswieńcnych

⁹¹ *Acta Provinciae*, s. 15. Polecenia te w skrócie wydrukowano w „Wiadomościach z Prowincji” (dalej: WzP) 3 (1932), s. 71. Aby wyjaśnić braciom pożytek płynący z owej centralizacji, we wspomnianym biuletynie zamieszczono artykuł: *Jeszcze coś o bibliotece (z powodu uchwały Definitorium, dnia 28.IX.1932)*, WzP 3 (1932), s. 71-73.

⁹² Por. *Acta Provinciae*, s. 15. W cytowanych powyżej „Wiadomościach z Prowincji” poszerzono zakres obowiązków cenzorów o. Wincentego i o. Anzelma o rolę doradców i pomocników; por. WzP 3 (1932), s. 71.

i dla użytku starszych”⁹³. Ponadto na tymże definitorium ustanowiono również założenie i wybudowanie nowicjatu w Niepokalanowie dla przyszłych wychowanków misjonarzy (oprócz istniejącego już w Łagiewnikach)⁹⁴, co musiało pociągać za sobą powstanie osobnego księgozbioru.

c. Uwagi prowincjała

Pod względem wdrażania owych uchwał w życie interesujące wydaje się wcześniejsze wprowadzenie w tematykę, umieszczone w numerze 2 „Wiadomości z Prowincji” z 1932 roku⁹⁵. Wyraża ono troskę autora (prowincjała⁹⁶) o stan bibliotek klasztornych, w których książki „zamiast być strawą duchową, stały się wyborym żerem i wygodnym legowiskiem dla moli”⁹⁷. Autor starał się uwrażliwić na te sprawy nie tylko odpowiedzialnych za biblioteki klasztorne, ale wszystkich braci, gdyż „biblioteka to dobro wspólne, a troska o nie należy do ogółu, a nie jednostek”⁹⁸. Tym samym zaproponował do rozważenia kilka punktów.

Na początek wysunięto wymaganie starannej i umiejętnej opieki, gdyż książka „im jest starsza, tym więcej trzeba o niej pamiętać”. W ramach troski o księgozbiór konieczne należało podjąć się trudu skatalogowania dotychczasowych zbiorów, „bo księgozbiór niezinventaryzowany jest składem zadrukowanego papieru i niczym więcej”. Zobowiązywano też do zadbania o właściwe warunki przechowywania książek, zwłaszcza w celu ochrony przed niszczeniem i szkodnikami. W przypadku zauważenia uszkodzeń zachęcano do odpowiedniego oczyszczenia i reperacji⁹⁹, nawet gdy „wymaga to wiele pracy, niekiedy jednej książce trzeba będzie poświęcić więcej niż godzinę czasu”.

⁹³ *Acta Provinciae*, s. 15 (p. 3); por. *Polecenia*, s. 71 (p. 2).

⁹⁴ *Acta Provinciae*, s. 15 (p. 4); por. *Polecenia*, s. 71 (p. 3).

⁹⁵ *Biblioteka klasztorna*, WzP 2 (1932), s. 34-36.

⁹⁶ Powyższy tekst – jak uważa o. Z. Gogola – wyszedł spod pióra ojca prowincjała Kornelego Czupryka podczas wizytacji prowincji w 1931 roku; zob. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 433, przyp. 307.

⁹⁷ *Biblioteka klasztorna*, s. 34.

⁹⁸ *Tamże*, s. 36.

⁹⁹ Prowincjał w tym punkcie odwołuje się do pozycji ks. K. Konopki, *Jak urządzać biblioteki*, opublikowanej w Wydawnictwie Księży Jezuitów w Krakowie w 1925 roku.

Troska o ocalenie i zachowanie dotychczasowych zbiorów – według cytowanych wskazań prowincjała – to tylko połowa zadania. Biblioteka, aby mogła sprostać potrzebom czytelnika i wyzwaniom czasów, musiała powiększać swój księgozbiór, a więc „nabywanie nowych książek jest nieodzownym warunkiem rozwoju”. Odrzucono więc łatwe wymówki: „nie usprawiedliwia nas kryzys. Dzisiaj książka jest koniecznością życiową, a powinna stać się chlebem codziennym”. Jednocześnie dodawano jakże aktualne stwierdzenia: „Kapłan wobec zagadnień życiowych musi zająć jasne stanowisko, wszak on ma być przewodnikiem dla innych. Tu nie wystarczy gazeta, trzeba sięgnąć po książkę”. Co więcej, dostrzegano też potrzebę sprowadzania pozycji zagranicznych, gdyż „wiedza jest wspólną własnością ludzkości”.

Jednakże nabywanie książek nie mogło być „przygodnym”. Zachęcano więc do świadomego i planowanego zakupu nowych pozycji. Należało przy tym pamiętać, że „nie wszystko, co wydrukowane, nadaje się do biblioteki, zwłaszcza mniejszej”, a także że „każda biblioteka powinna mieć wyraźne oblicze i odpowiadać określonemu celowi”. W tym celu należało uwzględnić zadania praktyczne, zarówno „wewnętrzno-domowe” (np. formacja wewnętrzna), jak i duszpasterskie, „stąd działy teologii ascetycznej i praktycznej powinny być wyposażone w ostatnie nowości”. Z wyjątkiem najlepszych bezcelowe było nabywanie dzieł beletrystycznych (wszak były one w posiadaniu bibliotek publicznych), „jedynie dzieło wartościowe i pożyteczne powinno mieć wstęp do klasztornej biblioteki!”.

Prowincjał zwracał też uwagę na czasopisma. Zalecał zbierać nie tylko pojedyncze numery. Aby prasa mogła skutecznie służyć pracy duszpasterskiej i nie zaginać, obowiązkiem bibliotekarza było kompletowanie całych roczników i zadbanie o ich oprawienie. Przypominał również o konieczności posiadania w bibliotekach klasztornych tytułów franciszkańskich, tj. kompletu „Commentatorium Ordinis”, „Rycerza Niepokalanego” i „Pochodni Serafickiej”.

Z nostalgią wspominał bardziej jasne strony historii franciszkańskich bibliotek, z czym miał kontrastować stan aktualny. Przejawem tego był brak wiedzy na temat posiadanego księgozbioru, choć „nawet połamany widelec lub garnek obity godnym jest, by go imieniem wliczono do mienia klasztoru, książka tylko jest kopciuszkiem,

o którym się nie wspomina wcale, albo zaznacza ogólnikowo «x szaf z książkami»”.

Prowincjał nie zapominał też o ekonomicznej stronie funkcjonowania biblioteki. Należało włączyć wydatki biblioteczne w budżet klasztoru i wszelkie rozchody uwzględniać w sprawozdaniu finansowym, jako że „biblioteka jest swoistą instytucją, która musi mieć odrębną organizację, o której zapominać nie wolno”.

Biblioteka miała być też „nowocześnie i starannie urządzona”. W tym celu trzeba było korzystać z najnowszych systemów bibliotekarskich. Prowincjał dostrzegał w tym nie tylko odpowiedni i skuteczny sposób katalogowania pozycji, ale też zabezpieczenie przed ginięciem egzemplarzy.

Właściwie urządzona biblioteka umożliwiała z jednej strony szybkie znalezienie pozycji potrzebnych do pracy i studium, z drugiej zaś miała zabezpieczać przed prywatnym gromadzeniem książek lub dublowaniem tytułów w jednym konwencie.

„Biblioteka klasztorna powinna zająć wysokie sobie należne miejsce i stać się źródłem prawdziwej wiedzy i kultury duchowej”, podsumował przełożony prowincji w swym przedłożeniu na temat biblioteki klasztornej.

4. Nie tylko jedna biblioteka

Tak wewnętrzne potrzeby ciągle rozrastającej się niepokalanowskiej wspólnoty oraz rozwijającego się wydawnictwa, jak i zewnętrzne polecenia prowincjała wpłynęły na ożywienie działu bibliotecznego i szukanie dla niego nowej struktury. Tym samym lato 1932 roku położyło kres powstałym niedociągnięciom. Biblioteki niepokalanowskie weszły na drogę rozwoju.

a. Notki z „Zagrody Niepokalanej”

Jeszcze w kwietniu 1932 roku, „w sam dzień, w którym Pan nasz na nowo powstał żyjący”, zaczęło swoje krótkie życie nowe pisemko „Zagroda Niepokalanej”¹⁰⁰. Zaglądając do tej skarbnicy wiedzy,

¹⁰⁰ Na winiecie informacja: „na razie miesięcznik dla mieszkańców Niepokalanowa zamiast rękopisu”. „Całkowicie nasze i dla nas przeznaczone”, dumnie podkreślała redakcja w

a zwłaszcza do numeru sierpniowego pierwszego rocznika, w *Kronice niepokalanowskiej* można było znaleźć krótkie przedstawienie działu, który funkcjonował na marginesie wydawnictwa: Czytelni ludowej. Z czytelnią związany jest magazyn czasopism (wtedy czterdzieści tytułów otrzymywanych za darmo) i książek, czyli biblioteka. Odpowiedzialni informują czytelników w lakonicznym tonie: „Na ogół biblioteka jest w wielkim nieładzie, gdyż książki napływają, a nie prowadzi się żadnego katalogu. Zbieramy się więc do sporządzenia przynajmniej prowizorycznego katalogu, dla utrzymania jakiegoś porządku”¹⁰¹. Za tą informacją idzie druga – cenniejsza i pełna nadziei: „Zaś właściwy, najnowszy sposób prowadzenia biblioteki systemem kartotekowym, będzie prawdopodobnie prowadzony – o ile Matka Boża pozwoli – dopiero wtenczas, gdy wszystkie biblioteki Niepokalanowa będą umieszczone w jednym lokalu, z podziałem na różne działy”¹⁰².

Po pierwsze, widać potrzebę uporządkowania księgozbioru. Jest to niewątpliwie uprzednio zauważona konieczność, która stanowiła wymaganie wizytacji z 1933 roku. Ówczesny prowincjał 22 lutego 1933 roku polecił, aby ze względu na kryzys ekonomiczny i znaczne długi klasztoru nie podejmować na najbliższą przyszłość nowych inwestycji i nie pobierać nowych kredytów, ale za pieniądze otrzymane w gotówce m.in. uporządkować bibliotekę. „Každy rozumie, jak potrzebną jest dobrze uporządkowana biblioteka – przeto jako rzecz bardzo konieczną, uważam, ażeby przyspieszyć sortowanie książek i należyte ich uporządkowanie”, jak brzmią zanotowane w aktach konwentu słowa o. Kornelego Czupryka¹⁰³. Dzień wcześniej odbyła się kapituła konwentu. Protokół z jej przebiegu spisano po zaleceniach wizytacyjnych. Jako pierwszy wniosek przyjęto wytyczną: „oprawić

wstępniaku. Jego cel był prosty: opowiadać aktualne wydarzenia, jednoczyć wokół wspólnej idei zdobycia wszystkich dla Niepokalaney, wskazywać najprostszą drogę do realizacji celu Niepokalanowa, informować o rozporządzeniach, by doskonale zachowywać wszystkie przepisy klasztoru, a wreszcie dać możność wypowiedzi każdemu „obywatelowi” (tak w oryginale) „dworu Niepokalaney” (także w oryginale). Pisemko miało być pilnie strzeżone, by „nie dostało się w nieodpowiednie ręce, tj. poza obręb płotu Niepokalanowa” (s. 2).

¹⁰¹ *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa, „Zagroda Niepokalaney”* 1,6 (1932), s. 151-152.

¹⁰² *Tamże*, s. 152.

¹⁰³ *Liber Actuum Conventus in Niepokalanów 1928-1948* (dalej: *Lib. Act.*), s. 34, AN, sygn. 1A1 1.

wszystkie książki z biblioteki redakcyjnej i skatalogować, by redakcja mogła z nich korzystać¹⁰⁴.

Po drugie, rodzi się plan scalenia zbiorów w jednym miejscu, co niewątpliwie musiało pociągnąć za sobą szukanie właściwych pomieszczeń lub budowanie nowych, a przede wszystkim dodatkowe nakłady. W tym celu 21 maja 1933 roku zebrali się odpowiedzialni za wszystkie biblioteki i biblioteczki w Niepokalanowie (w liczbie trzynastu), by stwierdzić, że wszystkie księgozbiory (oprócz czytelnii ludowej) mają być w przyszłości zgromadzone w jednej bibliotece redakcyjnej¹⁰⁵. Oznacza to zatem, że obok zbioru dla wiernych istniały w klasztorze inne biblioteki. Jakież?

Można już było wyczytać o bibliotece ludowej i redakcyjnej. Aby precyzyjnie ustalić stan faktyczny i prawny, należy zerknąć na stronę 43 starych akt klasztoru w Niepokalanowie. Czwartego sierpnia 1933 roku na kolejnej kapitule klasztornej podjęto następujące ustalenie: „Urządzić w tutejszym klasztorze trzy biblioteki: a) redakcyjną, b) klasztorną i c) szkolną”. Jednocześnie konwent zobowiązał się asygnować dla każdej z nich po 50 zł miesięcznie na zakup nowych książek.

W celu zabezpieczenia księgozbioru dla tych instytucji zaczęła też pracować wydawnicza introligatornia. W kwietniu 1932 roku bracia zostali powiadomieni: „niedługo zaczniemy już oprawiać książki, których poważne stopy nagromadziły się z różnych działów, bibliotek czy z internatu”¹⁰⁶. Sami bowiem bibliotekarze uskarżali się, że wielką bolączką dla wszystkich bibliotek niepokalanowskich jest brak introligatorni, która zajęłaby się oprawą książek¹⁰⁷. Aby zaradzić tym wymaganiom, powstał w introligatorni poddział książkowy¹⁰⁸.

¹⁰⁴ *Lib. Act.*, s. 34.

¹⁰⁵ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R*, „Zagroda Niepokalanej” 2,4-5 (1933), s. 96.

¹⁰⁶ *Kronika niepokalanowska. Dział Introligatorski – I*, „Zagroda Niepokalanej” 1,1 (1932), s. 13. Pod datą 9 października 1937 roku w „Echu Niepokalanowa” pojawiła się informacja: *W introligatorni wre praca*, „Echo Niepokalanowa” nr 26 (31), s. 3. Jak pisano, w tym czasie zaplanowano oprawę 600 książek dla biblioteki klasztornej, a także 1 200 książek dla MSM. Ponadto czekało 2 000 książek dla biblioteki konwentu.

¹⁰⁷ Por. *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 152.

¹⁰⁸ *Tamże*; zob. *Kronika niepokalanowska. Dział Introligatorski – I*, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 147.

b. Biblioteka redakcyjna

O pilnej potrzebie księgozbioru w ich pracy z pewnością wiedzieli redaktorzy. Ubolewali jednak „nad niemożliwością wykorzystania biblioteki”¹⁰⁹. Aby zdobyć upragnioną pozycję, trzeba było najpierw otrzymać klucz do biblioteki z sekretariatu redakcji, a następnie udać się na swoje łowy, które mogły trwać nawet do kilkunastu godzin, ponieważ aby cokolwiek znaleźć, trzeba było przejrzeć każdy tom (częstokroć bez skutku)¹¹⁰. Nic więc dziwnego, że patron biblioteki, którym był św. Antoni Padewski¹¹¹, miał wiele pracy, aby znaleźć się potrzebny tekst. Nic dziwnego, że wielu braci rezygnowało z poszukiwań i zniechęcało się do biblioteki.

Pod koniec roku zaświtała nadzieja. W *Kronice niepokalanowskiej* w numerze 6 roku pierwszego „Zagrody Niepokalanej” pod datą 30 października 1932 roku można przeczytać: „W przyszłej bibliotece redakcyjnej urządzono Wystawę misyjną dla braci i internistów”¹¹², czyli było już przygotowane nowe pomieszczenie dla księgozbioru dla potrzeb redakcji. Co ważniejsze, spełniały się powoli marzenia jednoczenia bibliotek we wspólnym miejscu.

Jeszcze w kwietniu 1932 roku donoszono o organizacji biblioteki redakcyjnej w ramach sekretariatu redakcji¹¹³. W tym czasie do redakcji przychodziło 225 czasopism (w tym kilkanaście z zagranicy), z czego 140 miesięczników i 72 tygodniki na wymianę za „Rycerza Niepokalanej” i 43 dzienniki, z których tylko kilka opłacano¹¹⁴. Rok później liczba ta wybitnie wzrosła: „13 lipca – Obecnie przychodzi na stałe do redakcji 321 czasopism, z czego 32 dzienników, 84 tygodników, a 205 miesięczników”¹¹⁵. Do tego

¹⁰⁹ *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹¹⁰ Por. *tamże*.

¹¹¹ Można się o nim dowiedzieć z cytowanego powyżej źródła.

¹¹² „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 179. Interniści to mieszkańcy internatu. Tak w nomenklaturze zakonnej nazywano ówczesne niższe seminarium, w którym kandydaci do zakonu pobierali nauki na poziomie gimnazjum (w Niepokalanowie zwane było też Małym Seminarium Misyjnym).

¹¹³ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R (br. Alfons), poddz. Sekretariat (br. Alfons, br. Damian)*, s. 11.

¹¹⁴ Por. *tamże*.

¹¹⁵ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R*, s. 98. Na początku 1934 roku można zauważyć tylko nieznaczny wzrost: „32 dzienniki, 94 tygodniki oraz 208 miesięczników, czyli razem 334 czasopisma; w tej liczbie 4 dzienniki w obcym języku (francuskie, włoskie, ruskie),

działu należało też ich sortowanie i umieszczanie w odpowiednim miejscu.

Połowa 1932 roku to czas przebudzenia. Najpierw oddelegowano jednego brata z sekretariatu redakcji, którego zadaniem było spisanie wszystkich książek na kartkach i załączenie do nich numerów porządkowych. Tworzenie tego prowizorycznego katalogu trwało kilka miesięcy¹¹⁶.

Z końcem 1932 roku nastąpiła restrukturyzacja poddziału odpowiedzialnego za książki i czasopisma (jak zresztą całej struktury organizacyjnej Niepokalanowa): w dziale redakcyjnym (R) wydziału I (biurowo-ekspedycyjnego) pojawił się nowy poddział biblioteczarski (Rb), „którego zadaniem jest wszystkie książki znajdujące się w bibliotece redakcyjnej uporządkować, spisać i skatalogować”¹¹⁷. Wraz z nim powstała funkcja stałego bibliotekarza. Za rzeczony poddział bezpośrednio odpowiedzialny był br. Florentyn¹¹⁸. Na początku 1933 roku dołączył do niego br. Celzy¹¹⁹. Ledwo udało się im uporządkować lokal i posortować książki na półkach według wielkości¹²⁰. Po odejściu br. Celzego tymczasowo służył pomocą działowy redakcji, br. Wawrzyniec¹²¹, który jednocześnie odwiedzał liczne biblioteki warszawskie i konsultował się w „Poradni bibliotecznej”,

kilka tygodników oraz kilkanaście miesięczników różnych językach”, *Sekretariat redakcyjny*, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 65.

¹¹⁶ *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹¹⁷ *Kronika niepokalanowska. Poddział biblioteczarski – Rb*, „Zagroda Niepokalanej” 2,1 (1933), s. 23.

¹¹⁸ Prawdopodobnie br. Florentyn (Bogdan) Majerski OFMConv. *Kronika niepokalanowska*, „Zagroda Niepokalanej” 2,1 (1933), s. 20, podaje informację o przeniesieniu br. Florentyna do poddziału bibliotecznego (Rb) z datą 15 grudnia 1932 roku. Jego następca wspominał o październiku 1932 roku; por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 67. Z powodów zdrowotnych br. Florentyn był zmuszony opuścić ten dział w sierpniu 1933 roku.

¹¹⁹ Wszystko wskazuje na to, że jest to br. Celzy (Stanisław) Maź OFMConv, który zostaje przeniesiony do pracy w bibliotece 18 stycznia 1933 roku (*Kronika niepokalanowska. Przeniesienia*, „Zagroda Niepokalanej” 2,1 (1933), s. 20), gdzie pozostał tylko do 15 lutego 1933 roku; por. *Kronika niepokalanowska. Przeniesienia*, „Zagroda Niepokalanej” 2,2 (1933), s. 48. Br. Joachim w prezentacji tego działu z 1934 roku jednak nie wspomina o br. Celzym. Dziwne, gdyż rok wcześniej można było wyczytać o dwóch pracowników, a obok imienia br. Florentyna występowało imię br. Celzego; *Kronika niepokalanowska. Poddział biblioteczarski – Rb*, s. 23.

¹²⁰ Por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹²¹ Br. Wawrzyniec (Aleksander) Podwapiński OFMConv, ur. 2 lutego 1903 roku w Radoszycach, obłóczny 23 stycznia 1930 roku, śluby czasowe 2 lutego 1931 roku, śluby wieczyste 4 lutego 1934 roku, zm. 18 czerwca 1983 roku w Niepokalanowie.

a w konsekwencji „opracował ogólny szkic pracy bibliotecznej”¹²². W czerwcu 1933 roku do stałej pomocy przybył br. Joachim¹²³. Okazyjnie – zwłaszcza podczas wakacji – pomagali też interniści¹²⁴ oraz prof. Mazurowski, który katalogował książki obcojęzyczne¹²⁵. Chcąc przyspieszyć pracę katalogowania, organizowano pod koniec wakacji 1933 roku tzw. pospolite ruszenia, korzystając z pomocy kilku braci naraz (którzy zmieniali się co parę dni)¹²⁶.

Ustalenia prowincjała z lutego 1933 roku miały zintensyfikować wszczęty już proces, a jednocześnie dać nowy bodziec do pracy podziału bibliotecznego. Aby przekonać się, co zdołano uczynić jeszcze do połowy 1933 roku, trzeba zajrzeć do kolejnego numeru „Zagrody Niepokalaney”, gdzie podano szczegółowy kalendarz pracy działu redakcyjnego (którym obejmował bibliotekę redakcyjną). Wśród wielu dat zanotowano¹²⁷:

- 7 marca – rozpoczęcie porządkowania stosów czasopism;
- 24 marca – działowy redakcji udał się do bibliotek warszawskich (Uniwersytetu, Instytutu Naukowej Organizacji i Związku Bibliotekarzy Polskich) w celu zapoznania się z ich wzorcową pracą;
- 9 kwietnia – generalne porządkowanie i tynkowanie biblioteki („które kilkutygodniowe sortowanie książek w niwecz obróciło”);
- 22 kwietnia – brat bibliotekarz udał się do zakładu stolarskiego w celu przerobienia niewymiarowych szaf bibliecznych i dorobienia nowych;
- 4 maja – reorganizacja przyjmowania wszystkich przysyłanych czasopism, które przechodzą najpierw przez sekretariat redakcyjny, gdzie miały być zapisywane;

¹²² *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹²³ Jest to br. Joachim (Zygmunt) Sochacki OFMConv, który rozpoczął pracę 13 czerwca 1933 roku; por. *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny* – R, s. 97; *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹²⁴ Pod datą 24 czerwca 1933 roku można przeczytać: „Od dzisiaj też bracia interniści przybyli do Rb z wakacyjną pomocą przy katalogowaniu książek według autorów”; *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny* – R, s. 97.

¹²⁵ *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹²⁶ *Tamże*.

¹²⁷ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny* – R, s. 95-98.

- 8 maja – dalsze układanie książek w nowych szafach;
- 26 maja – opracowanie ostatecznego wzoru bibliotecznej karty katalogowej; przewidywano zaopatrzenie na 10 tys. sztuk, 10 szufladek i 10 tys. nalepek na książki;
- 12 czerwca – obliczono, że oddano 2160 książek do oprawy w dziale introligatorskim;
- 24 czerwca – rozpoczęcie katalogowania książek, tak aby każde potrzebne dzieło można było w parę minut znaleźć: według numeru porządkowego, autora, wydawcy i treści dzieła;
- 3-5 czerwca – biblioteka redakcyjna otrzymała specjalną pieczętkę, którą miały być ostemplowane i ponumerowane wszystkie niepokalanowskie książki.

Z racji nawału pracy i zmian personalnych w czerwcu 1933 roku poddano cały dział redakcyjny (R), a z nim poddział biblioteczny dalszej reorganizacji¹²⁸. W ramach redakcji poddział administracyjny (Ra) podjął się „ewidencji czasopism” i utrzymywania „porządku w sekretariacie” (odpowiedzialny br. Petroniusz¹²⁹). Zostały też wydzielone dwa poddziały biblioteczne: pierwszy (Rb 1), który odpowiadał za „wypożyczanie i nabywanie książek, archiwum dokumentów i rękopisów, porządkowanie herezji, katalog rzeczowy wszystkich książek i inwentarz” (odpowiedzialny br. Florentyn), oraz drugi (Rb 2), który zajmował się „konserwacją książek i czasopism” oraz prowadził katalog autorów (odpowiedzialny br. Joachim).

Dla uzdrowienia systemu pracy w niepokalanowskich bibliotekach skorzystano z „medycyny gospodarczej”, jaką proponował utworzony 20 października 1933 roku nowy „Sekretariat Usprawnień – SU”. Pod kierownictwem br. Wawrzyńca¹³⁰ do początku lutego 1934 roku „skończono organizację biblioteki redakcyjnej i udzielono porad przy organizacji innych bibliotek”¹³¹. Ważną rolę br. Wawrzyńca odnoto-

¹²⁸ Szczegółowy opis: *tamże*, s. 97.

¹²⁹ Br. Petroniusz Szuba OFMConv, ur. 16 kwietnia 1915 roku, obłóczyny 8 grudnia 1932 roku, śluby czasowe 15 sierpnia 1934 roku, odszedł z zakonu w 1936 roku. W *Elenchusie* z 1935 roku (s. 49) zaznaczono „pictor” (malarz, ilustrator). *Elenchus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1935*, Niepokalanów 1935 (dalej: *Elenchus* 1935) (dla innych roczników po skrócie podano rok ich wydania).

¹³⁰ Ukończył specjalny kurs w Instytucie Naukowej Organizacji i Kierownictwa w Warszawie.

¹³¹ *Sekretariat Usprawnień, „Z życia Niepokalanowów”* (1934), s. 58.

wano już w połowie 1933 roku, kiedy napotymano liczne trudności, w wyniku rozwiązywania których powstała pierwsza „kartoteka instrukcyjna” Niepokalanowa¹³².

Zmiany organizacyjne przyczyniły się niewątpliwie do poprawienia jakości pracy i przyspieszyły jej tempo. Odpowiedzialny za sekcję biblioteczną w 1934 roku mógł więc podzielić się z ówczesnymi mieszkańcami Niepokalanowa dalszymi rezultatami swojej pracy¹³³:

- sierpień 1933 – po opuszczeniu działu przez br. Florentyna z przyczyn zdrowotnych jego obowiązki przejął zastępca, br. Joachim, do pomocy zaś przybył br. Salwator¹³⁴; poproszono także o pomoc innych braci na zasadzie dobrowolności (kilku braci na parę dni);
- wrzesień 1933 – wypożyczenie z Instytutu Naukowej Organizacji i Kierownictwa francuskojęzycznego podręcznika do klasyfikacji dziesiętnej, który ułatwił ułożenie katalogu rzeczowego;
- 17 października 1933 roku – za br. Salwatora pracę przy katalogu autorów podjął br. Donat¹³⁵;
- 19 października 1933 roku – zatwierdzenie katalogu rzeczowego i przystąpienie do klasyfikacji książek;
- 18 stycznia 1934 roku – przysyłanie przez infirmerię braci rekonwalescentów do pomocy przy drobniejszych sprawach w bibliotece;
- od 3 lutego 1934 roku – otrzymanie nowej maszyny do pisania i rozpoczęcie przepisywania kart katalogowych (poprzednie spisane ręcznie były nieczytelne);
- 11 lutego 1934 roku – zatwierdzono zasady korzystania z biblioteki redakcyjnej i klasztornej¹³⁶.

Na zakończenie owej prezentacji podaje się stan biblioteki w marcu 1934 roku: „Według obliczeń z dnia 14 marca 1934 r. książek i broszur mamy skatalogowanych 2997, do skatalogowania 1105,

¹³² *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹³³ *Tamże*, s. 67-68.

¹³⁴ Br. Salwator (Stanisław) Markowski OFMConv, który pomagał głównie w Rb 2; por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹³⁵ Br. Donat Michniewicz OFMConv. Jego imię podano w prezentacji *Biblioteka redakcyjna*, s. 67, obok br. Joachima jako głównych odpowiedzialnych. W *Elenchusie* z 1935 roku występuje jako bibliotekarz.

¹³⁶ Por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 68. Nawiązuje się do nich w dalszej części artykułu.

zdekompletowanych 250; roczników czasopism 918, w oprawie 600, do oprawy 500, a więc ogółem 6370 książek umieszczonych w 11 szafach na 72 półkach ogólnej długości 88 metrów¹³⁷.

Obok konieczności uporządkowania zbioru pojawiła się ponownie kwestia jego lokalizacji. Problem ten podjęła kapituła konwentu przeprowadzona 14 grudnia 1933 roku. W jej pierwszym punkcie poruszono plany rozbudowy Niepokalanowa na rok 1934. Nadchodzącego lata zamierzano m.in. rozpocząć budowę domu przeznaczonego na redakcję i bibliotekę¹³⁸.

Już 25 kwietnia 1934 roku kapituła powróciła do tematu i spreyczowała kolejność stawiania budynków. Biblioteka miała stanowić jeden z priorytetów: „a) skrzydło obok składu papieru rotacyjnego, gdzie mieścić się będzie na parterze cynkografia, biblioteka redakcyjna (tymczasowo) i dział mechaniczny. Na piętrze redaktor i sekretariat redakcyjny (tymczasowo), kilka cel dla gości i sypialnia dla braci”¹³⁹. Widać, że tylko częściowo próbowano rozwiązać problem, jednocześnie myślano o przyszłej rozbudowie biblioteki.

Natomiast relacja z kapituły listopadowej (19 listopada 1934 roku) pozwala ustalić odpowiedzialnych za to dzieło: „o. Justyn złożył prowadzenie biblioteki redakcyjnej na ręce o. Mariana”¹⁴⁰. W związku z przyjęciem funkcji redaktora „Małego Dziennika” przez o. Mariana Wójcika i jego pracą w siedzibie tej gazety w Warszawie, na stanowisku bibliotekarza musiała nastąpić zmiana. Kapituła klasztoru 29 października 1935 roku dokonała wyboru o. Innocentego Guza¹⁴¹ na bibliotekarza biblioteki redakcyjnej¹⁴². Mimo że 21 sierpnia 1936 roku potwierdzono jego nominację na tę funkcję¹⁴³,

¹³⁷ *Tamże*.

¹³⁸ Por. *Lib. Act.*, s. 50. O. R. Kwiatkowski OFMConv odnalazł wcześniejszy (z 26 listopada 1933 roku) list wikariusza Niepokalanowa i redaktora „Rycerza Niepokalanego”, o. Justyna Nazima, do ówczesnego prowincjała o. Anzelma Kubita, w którym pisał także o planach budowy biblioteki redakcyjnej w połączeniu z redakcją: na parterze miałyby być biblioteka, a na piętrze redakcja i dział ilustracji; por. R. Kwiatkowski, *Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 119.

¹³⁹ *Lib. Act.*, s. 56.

¹⁴⁰ *Lib. Act.*, s. 69. Pierwszy z wymienionych to o. Justyn Nazim OFMConv, drugi to o. Marian Wójcik OFMConv.

¹⁴¹ Mowa o zamęczonym na śmierć w KL Sachsenhausen o. Innocentym Guzcie OFMConv, którego Jan Paweł II 13 czerwca 1999 roku zaliczył w poczet błogosławionych wraz z innymi 107 męczennikami II wojny światowej.

¹⁴² Zob. *Lib. Act.*, s. 90.

¹⁴³ Zob. *Lib. Act.*, s. 115. Tytuł „Bibliothecarius”, *Elenchus* 1937, s. 40.

de facto nie mógł jej pełnić długo, gdyż wkrótce potem wyjechał do Grodna¹⁴⁴.

Potrzeba nowej biblioteki wynikała przede wszystkim z powiększającego się stale księgozbioru. Odpowiedzialni patrzyli równocześnie na swój dział w szerokiej perspektywie i mimo ograniczonego miejsca nie zaprzestawali poszukiwania nowych pozycji, bardziej profesjonalnych i cennych, czego świadectwem są ogłoszenia pojawiające się w roku 1934¹⁴⁵ i 1936¹⁴⁶ w „Ryerczu Niepokalaney”.

Warto też dodać, że również na potrzeby „Małego Dziennika” powstała biblioteczka w jego warszawskiej siedzibie¹⁴⁷.

c. Biblioteka klasztorna

Wyżej można się było zapoznać z wymaganiami stawianymi przez prowincjała i definitorium prowincji klasztorom wobec biblioteki. Łatwo też dostrzec kształtującą się strukturę biblioteczną Niepokalanowa, która pozwala rozróżnić kilka księgozbiorów, skoro nie wszystkie przychodzące książki były potrzebne redakcji, a niektóre z nich przydawały się braciom w ramach lektury duchowej¹⁴⁸.

Konieczność posiadania odpowiedniego zbioru pozycji książkowych i czasopism do formowania braci dostrzegali ojcowie duchowni. O. Alfons – jak już wspomniano – zostawił w swym pamiętniku cenne wspomnienie z 2 grudnia 1928 roku. O. Jerzy Ignacy Wierdak OFMConv z Łagiewnik, głoszący wtedy nauki podczas nowenny przed uroczystością Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, przekonywał o. Maksymiliana o konieczności pogłębionych i systematycznych lekcji dla braci, by lepiej pełnili służbę Bożą i aktywniej uczestniczyli w rekolekcjach. Na tę uwagę niepokalanowski

¹⁴⁴ Jego imię pojawia się w sprawozdaniach kapituł do sierpnia 1937 roku, lecz z dopiskiem „nieobecny”.

¹⁴⁵ *Od Wydawnictwa*, „Ryercz Niepokalaney” 13,3 (1934), okładka.

¹⁴⁶ *Od Wydawnictwa*, „Ryercz Niepokalaney” 15,4 (1934), okładka.

¹⁴⁷ Zob. Szczegółowy załącznik do zestawienia strat poniesionych na skutek działań wojennych od 1.9.1939-15.1.1945 w klasztorze niepokalanowskim [mps], Archiwum Instytutu Franciszkańskiego Cezarianum w Łodzi-Łagiewnikach (dalej: AIF Cezarianum), Niepokalanów, segregator 2,teczka: Korespondencja 1945-1984, sygn. III/133/5.

¹⁴⁸ O czym świadczy wspomniany list do o. Alfonsa Kolbego z 29 września 1926 roku, w: *Pisma*, 102. Choć pismo to pochodzi z czasów grodzieńskich, jednak podkreśla wyczerpanie o. Maksymiliana na formację wewnętrzną braci. Należy przypuszczać, że nie zmieniło się, a nawet nasiliło się w początkach Niepokalanowa wraz ze wzrostem liczebnym braci.

gwardian miał przypomnieć antyksiążkową postawę św. Franciszka z Asyżu¹⁴⁹. Prawdopodobnie nie występował tu przeciwko posiadaniu, wypożyczaniu i czytaniu książek klasztornych, miał zaś raczej pewne obiekcje co do organizowania specjalnych zajęć i wykładów, na które po prostu nie było czasu.

Również Koło MI braci zakonnych w swojej strukturze przewidywało funkcję bibliotekarza udostępniającego członkom pozycje potrzebne w ich formacji¹⁵⁰.

Do biblioteki klasztornej mogły się też odnosić historyczne nawiązania bibliotekarza redakcyjnego z 1934 roku, zwłaszcza do wspomnianego polowania na książki, trudności w znalezieniu czegokolwiek i do małej liczby czytelników gotowych poświęcać całe godziny na poszukiwania¹⁵¹. Tym samym i dla niej rok 1932 był przełomowy.

Mimo wymogów stawianych przez prawo co do jej istnienia oraz zarządzeń odnośnie do kupowania książek (na cele księgozbioru klasztornego z czasem przeznaczano stałą sumę), trudno jest znaleźć jakieś szczegóły o bibliotece *stricto* klasztornej¹⁵². Może dlatego, że z czasem stosowano się do wytycznych spotkania bibliotekarzy z 21 maja 1933 roku, kiedy to projektowano jedną wspólną bibliotekę, która gromadziłaby wszystkie księgozbiory Niepokalanowa (oprócz czytelní ludowej)¹⁵³. Niewykluczone też, że stanowiła ona tylko wydzieloną część zasadniczego księgozbioru redakcyjnego.

Można tylko wyciągać wnioski, że książki, które nie służyły redakcji i nauce w internacie, składano na osobnych półkach i że księgozbiór ten musiał się rozrastać, skoro wpisano go na listę stałych wydatków klasztoru, wreszcie że bracia musieli do niego zaglądać, do czego zachęcali ich wychowawcy i ojcowie duchowni (choć zniechęcali bibliotekarze i stan biblioteki). Z tych zasobów – przynajmniej

¹⁴⁹ Por. *Pamiętnik AK*, s. 134.

¹⁵⁰ W *Sprawozdaniu rocznym z działalności Koła MI Braci w Niepokalanowie* opublikowanym w „Echu Niepokalanowa” z 8 maja 1937 roku, s. 3, znajduje się skład ówczesnego zarządu Koła MI braci zakonnych, wśród nich zaś imię ówczesnego bibliotekarza: br. Samuel. Mowa o br. Samuelu (Bolesławie) Piaseckim; por. R. Kwiatkowski, *Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 72.

¹⁵¹ Por. *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

¹⁵² Potwierdza to o. Z. Gogola: „Najmniej wiadomo o zasobach biblioteki klasztornej” (*Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 440).

¹⁵³ *Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny* – R, s. 96.

na początku – mogła korzystać również wspomniana czytelnia ludowa¹⁵⁴.

Biblioteka klasztorna była też zobowiązana do podporządkowania się wymogom *Konstytucji* i ustaleniom Zarządu Prowincji z 1932 roku, czyli do powierzenia się opiece jednego z wybitniejszych ojców, do katalogowania i sporządzenia własnego inwentarza; do uzupełniania o nowe pozycje. Wraz z innymi księgozbiorami musiała dzielić też los internatu, szukając dla siebie najlepszego lokum. Według zwyczaju do kapituł klasztornych należała decyzja, jakiej treści książki miały być nabywane, należy zatem przypuszczać, że początkowe improwizacje (w zależności od dobrodziejów) przekształciły się w świadomy wybór tytułów według ustalonych celów, w tym przypadku głównie ascetycznych.

Pracę biblioteki regulowały też sformułowane 11 lutego 1934 roku wskazówki obowiązujące czytelników odnośnie do korzystania z niej¹⁵⁵. Przede wszystkim ustalały one rolę brata bibliotekarza, któremu przysługiwało wyłączne prawo bezpośredniego dostępu do książek i ich wydawania (inni bracia nie mogli wchodzić do biblioteki podczas jego nieobecności, co wiązało się więc z ustaleniem godzin urzędowania). Przypomniano braciom o możliwościach korzystania z pięciu rodzajów katalogów: według autorów, tytułów, treści, wydawców i porządku chronologicznego. W trzecim punkcie dla niewtajemniczonych podano sposób korzystania z poszczególnych katalogów. Zakazano braciom wyjmowania z katalogów kartek i ich brudzenia. W celu otrzymania poszukiwanej pozycji należało najpierw zgłosić bibliotekarzowi jej numer katalogowy. Po zakończeniu przeglądania wypożyczonych książek nakazano oddawanie ich przed wyjściem. Bibliotekarz nie mógł wydawać tzw. książek zakazanych. W bibliotece miała obowiązywać cisza. Książki można było przeglądać tylko na miejscu, a ich wypożyczanie na zewnątrz wymagało specjalnego pozwolenia ojca re-

¹⁵⁴ Odnowione konstytucje nakazywały bibliotekarzowi trzymać zbiór pod kluczem i wypożyczać potrzebne książki tylko braciom, „nigdy zaś ludziom obcym”, *Constitutiones Ord. Fr. Min. S.P. F. Conventualium ad Codicem Iuris Canonici conformatae*, Roma 1932 (dalej: *Konstytucje* 1932), art. 442.

¹⁵⁵ *Biblioteka redakcyjna*, s. 68. Zasady te występują w opisie działu Rb – biblioteka redakcyjna, choć z treści wynika, że dotyczą wszystkich braci korzystających z niepokalanowskiego księgozbioru.

daktora. Podano też godziny otwarcia biblioteki: w dni powszednie od 7:00 do 13:30 i od 14:00 do 20:00; w niedzielę przez cały dzień prócz sumy i wspólnych praktyk. Jednakże z powodu szczupłości miejsca zalecano ograniczone korzystanie z niej do czasu wybudowania nowej siedziby¹⁵⁶.

W *Elenchusie* z 1935 roku znajduje się przy br. Donacie Michniewiczu dopisek „bibliothecarius”¹⁵⁷, a w 1936 roku to samo miano przy br. Józefie z Kupertynu Wójciku¹⁵⁸, do którego z czasem dołączono określenie „pro fratribus”¹⁵⁹.

Również w sprawozdaniu z wizytacji prowincjalnej w Niepokalanowie, która odbyła się w dniach od 14 do 20 października 1942 roku przy imieniu o. Orestesa Mazura OFMConv¹⁶⁰ widnieje dopisek „bibliotekarz”¹⁶¹ – ślad przetrwania tego działu także w czasie wojny. Należy przypuszczać, że połączono wówczas bibliotekę redakcji (która została zawieszona) z biblioteką klasztorną.

d. Biblioteki domów formacyjnych

Konstytucje Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych dostosowane do *Kodeksu prawa kanonicznego* i potwierdzone przez Piusa XI (z 1932 roku) ustalały w sposób jasny: „Wreszcie w każdym Seminarium będzie osobna biblioteka, dostosowana do jego potrzeb i użytku” (art. 41). Istniały trzy rodzaje seminariów: pierwsze, zwane internatem, w którym młodzieńcy wyrażający chęć pozostania w zakonie pobierali nauki gimnazjalne (stąd nazwa dla niepokalanowskiego internatu: Małe Seminarium Misyjne, a później Niższe Seminarium Duchowne), drugim był nowicjat (w Niepokalanowie od października 1933 roku powstał nowicjat dla wszystkich braci, wcześniej tylko dla braci zakonnych dla Niepokalanowa), a trzecim właściwe seminarium, w którym odbywano studia filozoficzne i teologiczne (dziś Wyższe Seminarium Duchowne, którego Niepokalanów nigdy się nie doczekał). Każde z nich miało mieć dostosowany

¹⁵⁶ *Tamże*.

¹⁵⁷ *Elenchus* 1935, s. 50.

¹⁵⁸ *Elenchus* 1936, s. 50.

¹⁵⁹ *Elenchus* 1939, s. 86.

¹⁶⁰ Był on następcą ojca Maksymiliana na urzędzie gwardiana w 1941 roku; zob. *Lib. Act.*, s. 206.

¹⁶¹ *Lib. Act.*, s. 209.

do wymogów naukowych własny księgozbiór i stosowną bibliotekę. Dlatego ze swej natury biblioteki te były najlepiej zorganizowane¹⁶².

– *biblioteka internacka (szkolna)*

Ledwie co powstała decyzja o założeniu Małego Seminarium Misyjnego, gdy o. Alfons Kolbe dostrzegł konieczność zebrania potrzebnych do nauki książek: „Na zapowiedziane książki czekamy. Przydatne tu są bardzo wszystkie, tym bardziej, że od wakacji otwiera się Internat, a uczniowie czytać muszą”¹⁶³.

Owe słowa „czytać muszą” przynaglały niepokalanowskiego prefekta, aby czym prędzej rozglądał się po innych podobnych placówkach w poszukiwaniu pomocy. Nic więc dziwnego, że pragnął nawet „obrabować” internat we Lwowie¹⁶⁴.

A zatem wraz z powstaniem internatu zaczęto gromadzić dla niego księgozbiór. Chociaż gdy 19 września 1929 roku rozpoczęła się nauka, przy Małym Seminarium Misyjnym biblioteki nie było; a co udało się zgromadzić na sam początek, to stare podręczniki, „wycofane ze szkół i nie przedstawiające żadnej wartości”¹⁶⁵. Dopiero w ciągu roku szkolnego 1929/1930 dzięki usilnym zabiegom o. Alfonsa (listy, ogłoszenia w „Rycerzu” i innych gazetach, prośby skierowane do wydawnictw) i ofiarności dobroczyńców powoli zaczęły przychodzić pozycje naukowe i powieści, które dały początek bibliotece internackiej¹⁶⁶. Książki do tej placówki nabywano po franciszkańsku¹⁶⁷, czyli żebrząc, prosząc, przyjmując

¹⁶² Por. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 433.

¹⁶³ O. Alfons Kolbe, List do pani Stanisławy Boguckiej ze Lwowa, Niepokalanów, 12 lipca 1929 roku, w: *Listy AK*, 176.

¹⁶⁴ „Po informacji – rabunek. Może by się dało – w porozumieniu z przebywającym tam podobno O. Prowincjałem – spakować i przesłać do Niepokalanowa wszystkie Wam już niepotrzebne książki, zwłaszcza na IV klasę? Ale i niższe, bo internat nasz, to zbieranina: z powszechnej przeważnie, tedy trzeba być przygotowanym na wielkie niespodzianki!”, o. Alfons Kolbe, List do o. Witalisa Jaśkiewicza, prefekta we Lwowie, Niepokalanów, 9 września 1929 roku, w: *Listy AK*, 187.

¹⁶⁵ J.W. Grzybowski, *I Małe Seminarium Misyjne*, t. 1: 1929-1939 [mps], [b.m.] 1960, s. 34, AN.

¹⁶⁶ Zob. *tamże*, s. 35-36.

¹⁶⁷ „Książek i innych rzeczy dla naszego internatu nie nabędziemy za pieniądze, gdyż idzie to wszystko czysto po franciszkańsku: ofiarą – inaczej byśmy nie poradzili. A i chłopcy są biedni tak, że te 50 zł miesięcznie zostało tylko na papierze. Byle tylko dobrze się chowali i Matce Bożej służyć chcieli!”, o. Alfons Kolbe, List do pana Włodzimierza Gościńskiego z Rabki z 19 listopada 1929 roku, w: *Listy AK*, 196.

darowizny od instytucji i osób prywatnych „w darze z miłości ku Niepokalaney!”¹⁶⁸.

Wiosną 1931 roku rozpoczęto dobudowę dwóch skrzydeł budynku gimnazjalnego, w jednym z nich (dłuższym) – obok nowych klas lekcyjnych, sali profesorskiej, małej rekreacji i pokoiów dla personelu – przeznaczono jeden pokój na bibliotekę¹⁶⁹.

Z czasem na kapitułach klasztornych zaczęto rezerwować na ten cel odpowiednie sumy, a jednocześnie poważnie myślano o przebudowie internatu, uwzględniając w planach także miejsce dla rozrastającego się zbioru książek i czasopism. Starania o jego powiększanie podejmowali przede wszystkim kolejni prefekci i rektorzy¹⁷⁰. Do prowadzenia biblioteki oddelegowywano braci lub ojców. Uczniowie mogli też korzystać z bogatej czytelnicy, w której znajdowały się głównie czasopisma, mające kształtować duchowość i orientację misyjną oraz patriotyczną wychowanków.

Na kapitule konwentu 2 marca 1932 roku podjęto decyzję rozbudowy skrzydła internatu, stwarzając tym samym miejsce na bibliotekę¹⁷¹.

W roku szkolnym 1933/1934 „biblioteka posiadała już 1800 skatalogowanych książek. Zakupiono też w tym czasie 258 książek za kwotę 1039 zł.”¹⁷². W tym samym roku szkolnym przystąpiono do jej gruntownego uporządkowania, zaczynając od podziału na dwie części: książki szkolne i lektury¹⁷³. W liście uczniów Małego Seminarium do misjonarzy w Japonii z 5 maja 1934 roku znajduje się także informacja o gromadzeniu niezależnych księgozbiorów na potrzeby tworzonych gabinetów przedmiotowych¹⁷⁴.

¹⁶⁸ *Tamże*.

¹⁶⁹ J.W. Grzybowski, *I Małe Seminarium*, s. 63.

¹⁷⁰ Tabelę rektorów i wychowawców przedwojennego Małego Seminarium zamieszczają pozycje o. Z. Gogoli: *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, tab. 16, s. 129; *Franciszkańskie Małe Seminarium w Polsce 1918-1939*, w: *Oboedientia et pax. Księga jubileuszowa dedykowana biskupowi Marianowi Błażewi Krużyłowiczowi OFMConv*, red. Z. Gogola, A. Maćkowski, J. Wysoczański, Szczecin 2014, s. 441.

¹⁷¹ *Zob. Lib. Act.*, s. 23.

¹⁷² Por. Z. Gogola, *Franciszkańskie Małe Seminarium*, s. 430.

¹⁷³ *Tenże*, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 440. Autor powołuje się na *Sprawozdanie I Dyrekcji Małego Seminarium Misyjnego Franciszkanów w Niepokalanowie za rok szkolny 1933/1934*.

¹⁷⁴ *Zob. II. Listy do Misjonarzy franciszkańskich w Japonii z Małego Seminarium w Niepokalanowie w roku szkolnym 1933/34* [rps], AIF Cezarianum, Niepokalanów, segregator 2,

Kolejnym punktem zwrotnym był rok 1935/1936, kiedy to księgozbiór liczył 2 800 tomów, w tym 700 duplikatów¹⁷⁵. Spisano wtedy inwentarz i podzielono księgozbiór na trzy części: lektury, książki szkolne używane i podręczniki szkolne stare („archiwalne”)¹⁷⁶.

Biblioteka szkolna ze swym stale powiększającym się księgozbiorem dzieliła zatem losy niepokalanowskiego gimnazjum. Ciągłe szukała dla siebie odpowiedniego miejsca i własnej organizacji. Stale też pomnażała i uaktualniała swoje zbiory.

Znaczny rozkwit internatu nastąpił w czasie zarządów o. Urbana Cieślaka OFMConv, który pełnił obowiązki rektora od 20 lipca 1933 do 20 lipca 1939 roku (dwukrotnie wybierany na ten urząd przez kapituły prowincjalne w 1933 i 1936 roku). Dbał o odpowiedni skład grona nauczycielskiego, a równocześnie przyczynił się do restrukturyzacji budynku, tworząc nowe gabinety specjalistyczne oraz stosowną i dobrze przygotowaną bibliotekę szkolną¹⁷⁷. W jej prowadzeniu pomagali mu: br. Juliusz Grzybowski, br. Ursyn Mroziński, br. Szymon Jankowski i br. Leon Romanowski, natomiast oni sami korzystali z pomocy wychowanków, którzy w przypadku ich nieobecności pełnili dyżury biblioteczne.

W 1938 roku do Niepokalanowa przybył o. Zdzisław Piechowiak OFMConv. Wybrano go najpierw na wychowawcę (od 1 września 1938 do 20 lipca 1939 roku), a następnie na ostatniego przedwojennego rektora MSM (od 20 lipca 1939 do 5 września 1939 roku)¹⁷⁸.

teczka: Niższe Seminarium Duchowne, sygn. III/133/5 (są to brudnopisy pisane i zachowane przez Czesława Barana, w zakonie o. Cezara). O. Baran pod datą 10 kwietnia 1934 roku wspomina gromadzenie książek tematycznych przez nauczyciela historii dla nowo powstającego gabinetu historycznego: „Pragnie też dla nas utworzyć specjalną bibliotekę historyczną. Zbiera wszelkie książki i dokumenty z historii z całego Niepokalanowa ze wszystkich biblioteczek, nie wyłączając nawet redakcyjnej, w której kilkadziesiąt tomów leży, nad którymi pastwią się tylko mole i kurz, przykrywając je coraz większą powłoką”, *tamże*, s. 100. Przy okazji natknięto się na niepochlebną ocenę stanu biblioteki niepokalanowskiej.

¹⁷⁵ Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 440. O. Gogola odnosi się do *Sprawozdania II Dyrekcji Małego Seminarium Misyjnego Franciszkanów w Niepokalanowie za rok szkolny 1935/1936*.

¹⁷⁶ Por. *tamże*.

¹⁷⁷ Por. Z. Gogola, *Franciszkańskie Małe Seminarium*, s. 430, 433-435.

¹⁷⁸ O. Zdzisław Piechowiak OFMConv został wybrany na rektora także podczas kapituły prowincjalnej w sierpniu 1939 roku. Jednak wybuch II wojny światowej i działania wojenne, mimo rozpoczęcia roku szkolnego, uniemożliwiły wykonywanie obowiązków powierzonych mu przez nowo utworzoną prowincję.

W internacie uczył religii i śpiewu oraz był sekretarzem i odpowiedzialnym za bibliotekę¹⁷⁹.

– *biblioteka nowicjacka*

Na definitorium prowincjalnym z 28 września 1932 roku postanowiono odciążyć klasztor w Łagiewnikach (k. Zgierza) i przenieść do Niepokalanowa nowicjat dla kandydatów do pracy misyjnej¹⁸⁰. Odbывая się w lipcu 1933 roku kapituła prowincjalna potwierdziła (choć nie bez dyskusji i oporów) te postanowienia, a jednocześnie dla zachowania jednego domu formacyjnego i stworzenia odpowiedniej atmosfery duchowej zdecydowała się ostatecznie przenieść wszystkich nowicjuszy do Niepokalanowa¹⁸¹.

Wskutek tych decyzji wrzesień roku 1933 stał się świadkiem znacznego wydarzenia: do Niepokalanowa przeniesiono nowicjat dla zakonników z całej prowincji, zarówno dla kleryków, jak i braci zakonnych. Uroczyste poświęcenie domu nowicjatu odbyło się 7 października 1933 roku. Odpowiadając na wymagania stawiane przez konstytucje zakonu, do nowicjatu oprócz drobnych przedmiotów będących na wyposażeniu tego domu przeniesiono także nowicjacką bibliotekę¹⁸². Niestety i o niej trudno znaleźć jakieś konkretne informacje.

e. Biblioteka medyczna

Niepokalanów, zwłaszcza w swoim szczytowym rozwoju przedwojennym, posiadał też i inne małe księgozbiory rozlokowane w niektórych działach dla ich potrzeb. Wśród nich wybijała się biblioteka medyczna. Powstała w 1938 roku, składała się ze 104 książek i 52 broszur lekarskich. Służyła ona braciom pracującym w niepokalanowskim szpitaliku, którzy otaczali opieką zarówno braci z klasztoru, jak i uczniów Małego Seminarium Misyjnego¹⁸³.

¹⁷⁹ Por. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 133, tab. 18.

¹⁸⁰ *Acta Provinciae*, s. 15 (p. 4); por. *Polecenia*, s. 71 (p. 3).

¹⁸¹ Zob. *Acta Provinciae*, s. 44. Na następnej sesji (piątej) wybrano o. Jerzego Wierdaka na magistra nowicjuszy, a o. Juliana Mirochnę na jego socjusza; *Acta Provinciae*, s. 45. Wcześniej od lipca 1928 roku istniał w Niepokalanowie nowicjat dla braci zakonnych (przeniesiony ze Lwowa). Od 1935 roku dla braci zakonnych był wybierany drugi mistrz.

¹⁸² Por. *Acta Provinciae*, s. 119.

¹⁸³ *Niepokalanów. Z tajników naszego działu sanitarnego*, WzP 2 (1938), s. 56-58.

f. Czytelnia (biblioteka) ludowa

Wśród członków MI – jak można było zauważyć – propagowano czytelnictwo prasy kościelnej i książek religijnych, które należało do obowiązków duchowych tej organizacji¹⁸⁴. Od początku założyciel i jej krzewiciel widzieli je jako skuteczne narzędzie w dziele nawracania i uświęcania pod opieką Niepokalanej. Nic więc dziwnego, że wraz z rozwojem Niepokalanowa oraz napływem książek i czasopism usiłowano rozwijać w Jej grodzie także tę formę działalności apostołskiej.

Już bracia Maksymilian i Alfons Kolbowie otwierali się na wiernych przychodzących do półpublicznej kaplicy klasztornej. Starali się też szukać dla nich najlepszych możliwych środków duszpasterskich. Oprócz tradycyjnej pracy (kaznodziejstwo, nabożeństwa, sakramenty) widzieli przede wszystkim potrzebę stworzenia koła MI. Pojawiła się też wizja utworzenia czytelni czy też biblioteki ludowej, która najpierw znajdowała się w krawczarni¹⁸⁵ obok zakrystii starej kaplicy (w jednej szafie)¹⁸⁶.

A zatem wiosną 1928 roku wyłączono z niepokalanowskiego księgozbioru część książek, aby je wypożyczać miejscowej ludności, która jednak nie garnęła się do czytelnictwa, jak się spodziewano (środowisko wiejskie, ubóstwo, analfabetyzm)¹⁸⁷. Mimo to

¹⁸⁴ Zresztą nie tylko MI, również Trzeci Zakon św. Franciszka uważał to za priorytet swojej formacji i działalności; zob. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 368.

¹⁸⁵ Krawczarnia – poddział odzieżowy zajmujący się krawiectwem, czyli szyciem i naprawą ubrań (głównie habitów). Obok niej istniała trykociarnia (od słowa „trykot”, tu: głównie szycie i naprawa skarpet), bieliźniarnia (naprawa bielizny), pralnia, szewczarnia (prace szewskie, naprawa butów) i magazyn odzieżowy; por. *Schemat organizacji Niepokalanowa*, w: *Pisma*, 1202a.

¹⁸⁶ Około 1951 roku, a następnie 3 czerwca 1968 roku pojawiły się wspomnienia braci, którzy opowiadali, jak to zaraz po przeniesieniu wydawnictwa do Niepokalanowa zgłosił się jeden z sąsiadów z prośbą o wypożyczenie książki o treści religijnej. O. Maksymilian pozwolił chętnie wypożyczyć mu odpowiednią pozycję z małej biblioteki klasztornej. Z czasem zaczęły się pojawiać inne pojedyncze osoby. Dlatego na wiosnę 1928 roku o. Maksymilian miał polecić wyłączenie części księgozbioru z biblioteki klasztornej z przeznaczeniem dla osób świeckich. Opiekę nad tą działalnością przejął br. Romuald Mroziński; por. *Kronika Biblioteki Ludowej* [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej w Niepokalanowie 1928-1968*, „Echo Niepokalanowa” z 3 czerwca 1968 roku, s. 1-4. O. Rafał Kwiatkowski w swojej monografii poświęcił jeden paragraf tej działalności: 4.3.3. *Biblioteka ludowa (Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 262-263).

¹⁸⁷ Tak przedstawiają to wyżej wymienione wspomnienia: „Okoliczna ludność mało czytana (rolnicy, robotnicy) nie odczuwała potrzeby dobrej (odpowiedniej) lektury”; *Kronika Biblioteki Ludowej* [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej*, s. 1. Jednakże relacja dzia-

nie rezygnowano i starano się uzupełniać wypożyczalnię o nowe pozycje, co niewątpliwie przyczyniło się do zwiększenia zainteresowania¹⁸⁸. Książki wypożyczano głównie w niedzielę i święta po sumie¹⁸⁹. Za wypożyczenie nie pobierało się żadnych opłat, lecz można było złożyć dobrowolną ofiarę, którą przeznaczano na zakup nowych pozycji¹⁹⁰.

W numerze 2 „Zagrody Niepokalanej” z kwietnia 1932 roku wydrukowano pierwszą szerszą informację na temat działalności tego działu: „Właściwie mówiąc nie jest to czytelnia, a tylko skromna wypożyczalnia książek, ale ponieważ za przykładem O. Maksymiliana bierzemy zawsze sprawy na szeroką skalę i skoro tylko będzie zbudowany «dom milicyjny»¹⁹¹ urządzi się tam istotną czytelnia, przeto i też dajemy jej miano czytelnia¹⁹². Przedstawiający tę sferę działalności Niepokalanowa szczerze dodają, że „w czytelnia tej jest na razie na 180 czytelników około 400 książek i to w znacznej części nie przedstawiających właściwej wartości. Brak poważnych dzieł daje się dotkliwie odczuwać”¹⁹³. Aby poszerzyć ofertę, odpowiedzialni tej inicjatywy próbowali na początku pozyskać książki z biblioteki klasztornej lub redakcyjnej¹⁹⁴.

Warto przypomnieć tu uwagę, że konieczność oddzielenia księgozbioru dla braci od przeznaczonego na wypożyczanie zewnętrzne rozwiązywało kwestię kłopotliwej interpretacji konstytucji zakonu, które w artykule 442 jasno określały, że z biblioteki klasztornej wolno wydawać książki wyłącznie braciom.

łałności czytelnia z początku 1934 roku zawiera odmienną uwagę (albo ignoruje początkowe trudności): „Chętnych do czytania znalazło się sporo, to też jeden z naszych starszych braci zaczął myśleć nad ułatwieniem wypożyczania, aby sprostać zapotrzebowaniu”; *Biblioteka ludowa*, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 126.

¹⁸⁸ Zob. *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,2 (1932), s. 53.

¹⁸⁹ Zob. *Biblioteka ludowa*, s. 126-127; *Kronika Biblioteki Ludowej* [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej*, s. 1.

¹⁹⁰ Por. *Kronika Biblioteki Ludowej* [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej*, s. 1.
¹⁹¹ „Dom milicyjny” oznacza lokal na potrzeby miejscowej świeckiej wspólnoty Rycerstwa Niepokalanej. Po latach był to murowany budynek składający się z sali widowiskowej i świetlicy. Poświęcono go 20 grudnia 1938 roku; por. R. Kwiatkowski, *Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 136.

¹⁹² *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,2 (1932), s. 52-53.

¹⁹³ *Tamże*, s. 53.

¹⁹⁴ Por. *tamże*.

Propagowanie tej działalności znalazło również swoje miejsce na łamach „Rycerza Niepokalanej”. Pierwsza informacja pojawiła się we wrześniu 1931 roku: „Przy naszym klasztorze istnieje również Czytelnia ludowa, z której okoliczny lud wypożycza książki. Ale tych książek bardzo mało”¹⁹⁵. Druga – w czerwcu 1932 roku. Zbierano wszelkie pożyteczne pozycje: od książek i czasopism religijnych przez naukowe aż do przyzwoitych powieści, „by zamiast leżeć bezużytecznie, nieciły światło wiedzy i dobro rozszerzały”¹⁹⁶. Postanowiono również rozesłać druczek do ok. 100 wydawnictw z prośbą „o grati-sowe nadsyłanie czasopism do czytelní”¹⁹⁷.

Wynik tej akcji oceniono w sierpniu 1932 roku na „dosyć dobry”¹⁹⁸. Przy okazji odpowiedzialni skarżyli się, że biblioteka ta „jest w wielkim nieładzie, gdyż książki napływają, a nie prowadzi się żadnego katalogu”¹⁹⁹. I tu również dostrzega się konieczność skatalogowania księgozbioru (nie tylko prowizoryczną) i umieszczenia go w jednej dużej bibliotece Niepokalanowa jako poddział.

Kiedy w 1933 roku kapituła klasztoru nakazała uporządkować bibliotekę redakcyjno-klasztorną, ze sposobności tej skorzystała również biblioteka ludowa. Rozpoczęto – choć z większymi trudnościami – reorganizację na wzór biblioteki redakcyjnej²⁰⁰.

Odnosnie do kwestii wypożyczania znaleziono krótkie postanowienie kapituły klasztornej z 22 maja 1937 roku: „nie zgodzono się na wystawienie przy furcie kiosku, w którym by można wypożyczać książki”²⁰¹. Jest to niewątpliwie ślad szukania pomysłów, jak sprawniej dotrzeć do czytelnika.

Autorzy rocznicowych wspomnień podają też nazwiska pierwszych opiekunów tej biblioteki: br. Romuald Mroziński, br. Wenanty Zarzeka, br. Włodzimierz Błaszczuk, w czasie wojny zaś mieli ją prowadzić bracia furtianie²⁰².

¹⁹⁵ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 10,9 (1931), okładka.

¹⁹⁶ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 11,6 (1932), okładka.

¹⁹⁷ *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,2 (1932), s. 53.

¹⁹⁸ *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 151.

Przypominając historię, odpowiedzialny za ten dział w 1934 roku dodawał: „niektóre księgarnie ofiarowały po 50, 100, a jedna nawet 200 książek”; *Biblioteka ludowa*, s. 126.

¹⁹⁹ *Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa*, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 151.

²⁰⁰ Por. *Biblioteka ludowa*, s. 126.

²⁰¹ *Lib. Act.*, s. 136.

²⁰² *Kronika Biblioteki Ludowej* [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej*, s. 1.

5. Dalsza reorganizacja po 1936 roku

O. Maksymilian po powrocie z misji w Japonii w roku 1936 i wyborze na gwardiana Niepokalanowa starał się usprawnić działalność konwentu jako Centrali MI, wprowadzając stopniowe zmiany²⁰³. W tym duchu 21 listopada 1936 roku pojawiły się trzy ustawy reorganizujące funkcjonowanie klasztoru i wydawnictwa²⁰⁴. Celem tych udoskonaleń było jeszcze silniejsze związanie klasztoru z MI. Niepokalanów miał nie tylko urabiać najlepszych zakonników franciszkańskich, ale kształtować wzorowych rycerzy Niepokalanej²⁰⁵.

W ustawie pierwszej o. Kolbe określił skład kierującej centralą dyrekcji Niepokalanowa i mianował jej członków. Z kolei ustawa druga przedstawiała instancje podległe dyrekcji i poszczególnym kierownikom oraz wyznaczała ich odpowiedzialnych. W punkcie 1 ustawy drugiej zapisano, że do dyrekcji należało m.in. studium. Z ustawy pierwszej wiadomo, że jej kierownikiem został o. Marian Wójcik OFMConv. W dalszym ciągu ustawa druga precyzuje: „Do studium należy: Źródła (Biblioteka) i Studium; Lokal Biblioteki; Wszystkie Redakcje i C[entrala] M[aszyn] K[orespondencyjnych]. Kierownik: O. Marian, zast[ępcą]: O. Pius”²⁰⁶.

Warto najpierw zauważyć, że gwardian Niepokalanowa podkreśla, iż są to „instancje czynne”, a nie „przygotowawcze”, jak nowicjat i Małe Seminarium Misyjne. Z tego zestawienia należałoby wnioskować, że księgozbiór nowicjacki i internacki wyłączono spod pieczy kierownika studium, a ich biblioteki nie wchodziły w skład struktury kierownictwa studiów.

²⁰³ Por. *Pisma*, 1113.

²⁰⁴ *Pisma*, 1113.

²⁰⁵ Por. B.L. Dyczewski, *Religijno-społeczna działalność o. Maksymiliana Kolbe*, w: *Studia o ojcu Maksymilianie Kolbe*, red. J.R. Bar, Warszawa 1971, s. 247; M. Tłaga, *Klasztor Niepokalanów*, s. 33.

²⁰⁶ *Pisma*, 1113. O. Pius to bł. Pius (Ludwik) Bartosik OFMConv, ur. 21 sierpnia 1909 roku w Kokaninie, nowicjat 7 września 1926 roku, śluby czasowe 8 września 1927 roku, śluby wieczyste 22 lutego 1931 roku, święcenia 23 czerwca 1935 roku, zm. 13 grudnia 1941 roku w Oświęcimiu. W latach 1936-1939 był redaktorem „Rycerza Niepokalanej”. Jan Paweł II zaliczył go 13 czerwca 1999 roku do grona 108 męczenników II wojny światowej; zob. *Błogosławiony Ojciec Pius Maria Ludwik Bartosik (1909-1941)*, w: Ł. Janecki, *Słownik biograficzno-bibliograficzny polskich franciszkanów konwentualnych zamordowanych i tragicznie zmarłych w latach 1939-1945*, Niepokalanów 2016, s. 99-158.

O. Leon Tadeusz Benigny Dyczewski OFMConv w cytowanym artykule opisuje zadania kierownictwa: „Kierownictwo studiów opracowywało metody i środki działania oraz przygotowywało materiały potrzebne do właściwej produkcji. W swej pracy wykorzystywało księgozbiór zaopatrywany w pozycje mariologiczne, apologetyczne, techniczne itp. oraz w dane statystyczne, mapy i wykresy odnoszące się do działalności kościoła, Rycerstwa Niepokalanej i innych organizacji”²⁰⁷.

Podział na bibliotekę i „lokal biblioteki” wydaje się rozróżniać bibliotekę redakcyjną (zasadniczą dla pracy klasztoru) oraz inne mniejsze, lokalne biblioteki²⁰⁸. Jednakże wszystkie były wprężnięte w realizację wspólnego celu MI w Polsce i na świecie.

Jeszcze pod koniec tego samego roku, w uroczystość patronalną 8 grudnia, spisano ogólne normy określające funkcjonowanie Niepokalanowa w nowej strukturze: *Organizacja Niepokalanowa*²⁰⁹. O. Maksymilian wyznaczył w nich ustrój dla klasztoru jako Centrali MI bazujący na Dyplomiku MI, w którym każdy mieszkaniec i każda instytucja (a więc i biblioteki) oddają się Niepokalanej jako narzędzie w Jej rękę²¹⁰, by osiągnąć cel Rycerstwa Niepokalanej i by tym staraniem objąć wszystkie krajowe i światowe struktury MI²¹¹. Wyróżnione już wcześniej „studium środków” przedstawiono jako jeden ze sposobów i pierwszy etap działalności²¹².

Także te ustalenia poddano dalszemu przepracowaniu w następnych latach. O. Mieczysław Tłaga OFMConv²¹³ uwypuklił zwłaszcza jedną innowację: *Przepisy ogólne Niepokalanowa* (wydanie trzecie

²⁰⁷ B.L. Dyczewski, *Religijno-społeczna działalność*, s. 247.

²⁰⁸ Tak podaje o. R. Kwiatkowski (*Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 58, przyp. 207), cytując nie pisma św. Maksymiliana, ale jednodniówkę „Z życia Niepokalanowów” (1936), s. 1. Autorowi nie udało się dotrzeć do miarodajnych źródeł w celu odczytania ich specyfiki. W pierwszej chwili słowo „lokal” wyglądało nie na skrót „lokalne”, ale na miejsce („lokal”), gdzie znajdowała się biblioteka (jak w przypadku „lokal sekretariatu”). Tym samym mogłoby nawiązywać do ujęcia z lat wcześniejszych: Rb 1 i Rb 2. Słowo „lokal” w odniesieniu do biblioteki wielokrotnie pojawia się w cytowanych dokumentach klasztornych, zawsze w konotacji „miejsca”.

²⁰⁹ *Pisma*, 1117.

²¹⁰ *Pisma*, 1117, p. 4 (warunek).

²¹¹ *Pisma*, 1117, p. 2-3 (cel).

²¹² W kierownictwie tym wcześniej wyszczególniono bibliotekę, choć w nowych przepisach nazwa ta się nie pojawia, gdyż nie było ich zamierzeniem precyzować poddziały, lecz nakreślić zasady ich działania.

²¹³ M. Tłaga, *Klasztor Niepokalanów*, s. 13-60, tu s. 32-33.

z 8 grudnia 1938 roku)²¹⁴, które jednak istotowo nie zmieniają struktury (zwłaszcza co do podejmowanej tu tematyki).

Poza ogólnymi rozporządzeniami regulującymi życie i działalność klasztoru jako zespołu ludzi oraz instancji istniały też regulaminy szczegółowe, normujące program dnia i pracy poszczególnych jednostek. Należy do nich rozporządzenie ojca gwardiana w sprawie sowieckich pism komunistycznych, których nikomu z braci ani świeckich nie wolno było czytać, chyba że za specjalnym pozwoleniem gwardiana, i to tylko na miejscu w studium²¹⁵.

Natomiast 1 stycznia 1939 roku wydano instrukcję: *Przepisy dla korzystających z czasopism w Studium*²¹⁶. Objasniono, że studium to miejsce do studiowania na wzór czytelnicy, z którego mogą korzystać wszyscy (p. 1), gdzie przechowywano i udostępniano czasopisma (o przechowywaniu ich w szafach mówi się w punkcie 5, zabraniającym wyciągania ich samemu). Miało ono być otwarte w godzinach pracy, a nawet w niedzielę przed południem (p. 2). Obowiązywało w nim milczenie (p. 3). Pracownikiem i bezpośrednim odpowiedzialnym był brat sekretarz, który sam tylko miał prawo wydawać czasopisma (p. 4). W punkcie 6 nakazano poszanowanie materiałów, a punkty 7-9 regulowały wypożyczanie i wynoszenie czasopism na zewnątrz (bardzo ograniczone i za specjalnym pozwoleniem). Normy te dotyczyły czasopism, nic jednak nie mówią o książkach. Zajmowała się nimi drugi poddział: biblioteka, pracę której – jak wspomniano – regulowały zwyczajowo przepisy z 1934 roku (niewiele odbiegające od powyższych)²¹⁷.

²¹⁴ *Pisma*, 1156.

²¹⁵ Zob. „Echo Niepokalanowa” z 19 lutego 1938 roku, s. 1-2. Wśród posiadanych tytułów wymieniono następujące: „Izwestia”, „Bezbożnik”, „Bolszewik”, „Trybuna Radziecka” i „Komunistyczna Międzynarodówka”.

²¹⁶ *Pisma*, 1161. Pewną trudność interpretacyjną stanowi używanie tych samych terminów raz jako nazwy pomieszczeń, raz jako typu aktywności, jak w przypadku „studium”. Rzecz komplikuje się dodatkowo, gdy widzi się ten sam termin jako nazwę działu – instancji kierowniczej, a innym razem jego części.

²¹⁷ Zob. *Biblioteka redakcyjna*, s. 68. Możliwa też jest wersja, że zasady korzystania z czasopism były wspólne i dla książek. Ich uwypuklenie w 1939 roku mogłoby wynikać z kwestii praktycznej: mniejszej odporności czasopism na zniszczenie i częstszego z nich korzystania. Choć bardziej prawdopodobna wydaje się opcja wynikająca z wyodrębnienia biblioteki czasopism (*Bibliotheca periodorum*) w strukturze piątej dyrekcji (Studium), dla której przygotowano reguły działania; zob. *Elenchus* 1939, s. 86.

W *Elenchusie* z 1937 roku podano pierwszych odpowiedzialnych w dyrekcji studiów: kierownik – o. Marian Wójcik, bibliotekarz – br. Józef z Kupertynu Wójcik²¹⁸.

Krótko przed wybuchem II wojny światowej (5 czerwca 1939 roku) pojawił się wykres w postaci tablicy ogłoszeń, ukazujący uaktualniony schemat organizacji Niepokalanowa²¹⁹. Dyrekcja stanowiła centrum, któremu bezpośrednio podporządkowanych było dwanaście kierownictw w trzech grupach po cztery, wyznaczających cel, środki i pomoce. W kierownictwie piątym (studium) o. Maksymilian zaproponował dwa poddziały: A – Wydział źródeł; B – Studium. Do poddziału A miały należeć następujące referaty: a. Biblioteka; b. Prasa periodyczna; c. Płyty gramofonowe; d. Audycje radiowe; e. Inne instytucje. „Studium” w punkcie B oznaczałoby raczej miejsce studiowania, tj. czytelnię.

Elenchus z 1939 roku przedstawił szczegółowo rozdział pracy w Niepokalanowie z podaniem imion przy poszczególnych funkcjach (s. 81-93). Na stronie 86 widnieje skład „Directio V – Studium”:

- „*Director*: P. Maximilianus [o. Maksymilian Maria Kolbe], *vicedir.*: P. Pius [Bartosik];
- *Secretariatus*: Fr. Aloisius [br. Alojzy Iwańczyk], *vicesecr.*: Fr. Desiderius [br. Dezyderiusz Kudławiec];
- *Bibliotheca periodicorum*: Fr. Theobaldus [Br. Teobald Kościukiewicz],
- *Aula Studii* – Fr. Aloisius, Fr. Desiderius”.

A zaraz pod nim wymieniono pracowników sekcji „Bibliotheca”:

- „*Bibliothecarius*: P. Florianus [o. Florian Koziura];
- *Secretarius et biblioth. pro Fratribus*: Fr. Joseph a Cupert. [br. Józef z Kupertynu Wójcik]”.

Widać, że nie widziano biblioteki tylko jako zbioru skatalogowanych książek i czasopism, lecz wpisywała się ona w działalność Centrali MI i pracę wydawnictwa jako środek do realizacji ich celów. Wciągnięcie w „wydział źródeł” nasuwa postrzeganie jej jako instancji, z której czerpie się materiały do pracy i apostołstwa

²¹⁸ „In Directione Studii. In Bibliotheca”, *Elenchus* 1937, s. 43 – już według nowej organizacji Niepokalanowa.

²¹⁹ Zob. *Pisma*, 1202a.

(np. przygotowywanie i pisanie artykułów). Wreszcie zauważa się, że Niepokalanów nie tylko gromadził książki i prasę, ale i inne nowoczesne nośniki wiedzy. Zrezygnowano też z wcześniejszego podziału na bibliotekę i lokal biblioteki (rozwiązując tym samym problem interpretacyjny).

Wspomniana biblioteka ludowa, która udostępniała wydrukowane na miejscu książki i czasopisma wiernym spoza klasztoru, znalazła swoje miejsce wraz z działem adresowym czasopism, wysyłkowym czasopism i korespondencji w kierownictwie ósmej ekspedycji²²⁰. Jej ówczesnym odpowiedzialnym był br. Dariusz²²¹.

Mimo wielu reform i wzrostu ilościowego zbiorów o. Kolbe nie wydawał się zadowolony. W liście do kłeryka Aleksandra Żuchowskiego z 25 września 1940 roku uważał się, że „biblioteka jest dopiero w zaczątkach”²²². Jednak wbrew temu, co sugerował („Nie mam tu pod ręką bibliografii mariańskiej”), podawał długą listę książek o tematyce maryjnej. Skąd znałby tytuły, gdyby nie było ich w inwentarzu niepokalanowskiej biblioteki – stosunkowo jednak dobrze zaopatrzonej?

Po powrocie z misji o. Maksymilian pragnął uporządkować, wzmocnić i podnieść skuteczność organizacji klasztoru (w tym działów bibliotecznych). Zabrał się też za koła Rycerstwa Niepokalanej i ich biblioteki. Od września 1937 roku aż do wojny regularnie drukowano w Niepokalanowie specjalne pismo „Informator Rycerstwa Niepokalanej”, mające pomóc poszczególnym zarządom w prowadzeniu kół MI. W numerze 1 z 1938 roku pojawił się artykuł na temat pracy wychowawczej w bibliotece. Nieznany bliżej z imienia autor zauważył niepoślednią rolę bibliotekarza, który miał być nie tylko „pośrednikiem fizycznym pomiędzy książką a czytelnikiem, bo tego rodzaju obsługę mogłyby ostatecznie spełniać jakieś automaty, ale ma on wykonywać ważne prace o charakterze wychowawczym”²²³. Porównywał pracę w bibliotece (zwłaszcza na prowincjach) do aptekarskiej: trzeba wiedzieć, jakie odpowiednie dzieło komu dać (podobnie

²²⁰ *Pisma*, 1202a.

²²¹ *Elenchus* 1939, s. 91. Br. Dariusz (Franciszek) Markowski, przeniesiony do działu ekspedycyjnego i równocześnie do biblioteki ludowej 9 września 1938 roku, gdzie pracował do czasu przejścia do redakcji w Warszawie 4 marca 1939 roku.

²²² *Pisma*, 786.

²²³ [J.], *Praca wychowawcza w bibliotece*, „Informator Rycerstwa Niepokalanej. Pismo dla kół MI” 1, styczeń-luty (1938), s. 8.

jak lekarstwo). Trzeba zatem poznać czytelnika i wybrać stosowną metodę służby (kierowanie, współdziałanie, rozbudzanie zamięłowań). Polecał też, aby uczyć czytelników czytać książkę, a nie „pożerać” ją. Podkreślał również przygotowanie bibliotekarza, jego właściwy charakter i uzdolnienia oraz znajomość posiadanych książek. W następnym numerze pojawiła się napisana przez tego samego autora propozycja regulaminu biblioteki przy Stowarzyszeniach Kół Milicji Niepokalanej²²⁴.

Fot. 2. Biblioteka niepokalanowska w 1935 roku,
Archiwum MI w Niepokalanowie

6. Jak i jakie książki zdobywano

Od przeniesienia redakcji do Niepokalanowa i rozpoczęcia druku „Rycerza Niepokalanej” w nowym wydawnictwie²²⁵ obaj o. Kolbowie zauważyli potrzebę, a wręcz konieczność stworzenia dużej i zasobnej

²²⁴ [J.], *Regulamin biblioteki*, „Informator Rycerstwa Niepokalanej. Pismo dla kół MI” 2, marzec (1938), s. 10-11. Obok zwyczajnych punktów dotyczących zarządu i obowiązków bibliotekarza i czytelników interesujący jest punkt 8: „W stosunku do czytelników bibliotekarz winien zachować się taktownie. Na ich grymasy ma być wyrozumiały, lecz z drugiej strony stanowczy”.

²²⁵ Pierwszym numerem drukowanym w Niepokalanowie był numer „Rycerza Niepokalanej” ze stycznia 1928 roku.

w książki biblioteki redakcyjnej²²⁶. Na łamach periodyku pojawiły się prośby *Od Wydawnictwa* skierowane do wszystkich o nadsyłanie jakichkolwiek książek w dowolnym języku, również wszelkich druków wrogich Kościołowi²²⁷. Na ten cel przyjmowali także przedpłaty, a za ofiarodawców modlono się codziennie w kapliczce klasztornej²²⁸. Na potrzeby tej biblioteki nadawały się wszystkie książki²²⁹. Dopiero z czasem zaczęto selekcję.

O. Alfons Kolbe poszukiwał także pozycji książkowych w klasztorach franciszkanów konwentualnych, głównie we Lwowie. Powstająca biblioteka potrzebowała wszystkich materiałów, zwłaszcza dokumentów kościelnych i zakonnych, które wyszły już z obiegu księgarskiego²³⁰. Wręcz „wszelkie odpadki biblioteczne – dla tej nowej franciszkańskiej placówki stanowiłyby cenne nabytki”²³¹.

Korzystano też z hojności dobroczyńców. W swoim pamiętniku pod datą 25 maja 1928 roku o. Alfons Kolbe zanotował: „miałem takiego penitenta, który wśród oprowadzania po Niepokalanowie obiecał nam bibliotekę po zmarłym krewniaku: ok. 2000 tomów. W połowie sierpnia odjedzie z posady w Sochaczewie na wakacje do rodzinnych stron na kresy: to i książki te, głównie łacińskie i greckie, wyda”²³². Nawet przypadkowi goście mogli zostać potencjalnymi ofiarodawcami: „Po obiedzie odwiedza p. Bader [Kazimierz Hugo-Bader], dziedzic Rozłazłowa, właściciel cegielni i inżynier. Zbiera książki: łacińskie dotychczas wymieniał. Teraz nam ofiaruje! Niemieckie powieści radzi sprzedać gimnazjum niemieckiemu w Łodzi”²³³.

Bracia wspominają, jak to na początku uzupełniano księgozbiór o książki nie tylko ofiarowane, ale „ukwestowane”, także w księgarniach warszawskich²³⁴. Gromadzono wszystkie, stare i nowe, w języku polskim i zagraniczne, osobliwie łacińskie (po zmarłych ka-

²²⁶ Por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 7,8 (1928), okładka; 7,12 (1928), okładka.

²²⁷ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 7,12 (1928), okładka.

²²⁸ Por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 8,1 (1929), okładka.

²²⁹ Por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 8,4 (1929), okładka.

²³⁰ List do o. Waleriana Krzysza ze Lwowa z 31 lipca 1928 roku, w: *Listy AK*, 57.

²³¹ *Tamże*.

²³² *Pamiętnik AK*, s. 29. Jak potoczyły się losy tej darowizny, nie wiadomo.

²³³ *Pamiętnik AK*, s. 155. Notka z 14 stycznia 1929 roku.

²³⁴ Kronika Biblioteki Ludowej [1951], s. 1; *Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej*, s. 1.

planach)²³⁵. A czytelnicy „Rycerza Niepokalanej” chętnie dzielili się swoimi zbiorami, czasami opłacając nimi prenumeratę²³⁶.

Jak można było już zauważyć, wraz z nowym wyzwaniem kształcenia gimnazjalnego przyszłych braci misjonarzy w nowo powstałym internacie zaczęto również myśleć o stworzeniu biblioteki szkolnej. Również i temu celowi służyły stronicie „Rycerza”, w którym pojawiały się ogłoszenia o zbiorce książek potrzebnym internistom: „prosimy o książki, mapy i pomoce naukowe dla naszego Internatu w Niepokalanowie”²³⁷, byleby nie kłóciły się z ubogim charakterem tej placówki²³⁸ i pozostawiając wypłacanie należności Niepokalanej²³⁹. Ówczesny prefekt pukał też do drzwi innych wydawnictw i umieszczał ogłoszenia na łamach gazet codziennych²⁴⁰. Wtórował mu zaś sam prowincjał o. Korneli Czupryk, który przysłał pismo *W sprawie Internatu w Niepokalanowie*²⁴¹, prosząc o pomoc w postawieniu budynku i o rzeczy potrzebne dla urządzenie szkoły – wśród nich o szafy i książki.

Gdy pojawiła się kolejna akcja biblioteczna: Czytelnia ludowa, ponownie na kartach „Rycerza” opisywano jej założenie i kierowano do czytelników prośbę o przesłanie pożytecznych książek i broszur, które „po przeczytaniu wylegają bezużytecznie po półkach”²⁴². Oczekiwano na „książki religijne, naukowe, historyczne czy dobre powieści”²⁴³. Po dziewięciu miesiącach powtórzono akcję propagandową w poszukiwaniu już niepotrzebnych lub nieużywanych „książek treści religijnej lub uczciwych powieści, albo wreszcie roczników czasopism religijnych”²⁴⁴.

²³⁵ List do pani Natalii Janowskiej z Warszawy z 22 grudnia 1928 roku, w: *Listy AK*, 110.

²³⁶ „Wzruszył nas list Pański, tak pełen życzliwości i szlachetności. Ależ proszę o opłatach już nie myśleć! Przecież nadesłane książki, naprawdę dla nas wartościowe, już same przedstawiają większą wartość, niżby się należało za «Rycerza» i Kalendarze! Niech Niepokalana za te książki hojnie nagrodzić raczy!” List do pana Władysława Banacha z Jastkowa z 20 kwietnia 1929 roku, w: *Listy AK*, 156.

²³⁷ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 8,12 (1929), s. 353; por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 9,7 (1930), okładka; 9,10 (1930), okładka; K. Czupryk, *Cóż z Internatem w Niepokalanowie?*, „Rycerz Niepokalanej” 10,5 (1931), s. 144.

²³⁸ Por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 9,7 (1930), okładka.

²³⁹ Por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 9,10 (1930), okładka.

²⁴⁰ J.W. Grzybowski, *I Małe Seminarium*, s. 34–36.

²⁴¹ „Rycerz Niepokalanej” 9,5 (1930), s. 145–146.

²⁴² *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 10,9 (1931), okładka.

²⁴³ *Tamże*.

²⁴⁴ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanej” 11,6 (1932), okładka.

W latach, gdy konsolidowały się biblioteki w Niepokalanowie, akcja zbierania książek na ich różnorodne cele nie ustała. Ponownie redakcja „Rycerza” udostępniła swoje łamy. Przy okazji pozostawiła świadectwo bibliotecznych potrzeb: „Tym, co pytają, jakie książki są nam potrzebne lub mogą być pożyteczne, odpowiadamy, że wszystkie mające jakąś wartość. A więc filozoficzne, teologiczne, socjologiczne, apologetyczne, ascetyczne, historyczne, w ogóle naukowe, nie wyłączając podręczników szkolnych (najnowszych). Także beletrystyka (ale nie pornografia!) przyda się w bibliotece redakcyjnej”²⁴⁵. Po dwóch latach z zadowoleniem mogła stwierdzić: „Otrzymaliśmy sporo cennych dzieł, za co jesteśmy serdecznie wdzięczni”²⁴⁶. Choć nadal zwracała się z prośbą do czytelników o wszystkie wartościowe książki, jednak już z wyłączeniem podręczników szkolnych²⁴⁷.

W tym czasie – jak widać – precyzują się zainteresowania, podnosi się poziom naukowy księgozbioru. Mimo że biblioteka pozostała otwarta na szeroką skalę, jednak zamykała się na to, co już przepełniało zbiory (dublety) lub co mogło moralnie szkodzić („pornografia”, ale nie „książki i broszury wydawane przez bezbożników i heretyków”²⁴⁸).

Od samego początku liczone nie tylko na szczodrość sympatyków Niepokalanowa i czytelników „Rycerza Niepokalanego”, lecz starano się także dobierać księgozbiór przez zakup potrzebnych pozycji. Zanim jeszcze odnowione *Konstytucje Zakonu* nakazywały przeznaczać stałą sumę na potrzeby biblioteki klasztornej, o Maksymilian i o. Alfons Kolbowie – mimo ekstremalnego ubóstwa osobistego – nie oszczędzali na książkach²⁴⁹.

Prawie każdorazowo wyjazd do Warszawy lub innego większego miasta kończył się wizytą w księgarni lub w antykwariacie i zaku-

²⁴⁵ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanego” 13,3 (1934), okładka.

²⁴⁶ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanego” 15,4 (1936), okładka; por. *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanego” 15,11 (1936), okładka.

²⁴⁷ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanego” 15,4 (1936), okładka. Jako najbardziej zalegające domowe biblioteczki i najpowszechniej osiągalne, podręczniki szybko zapelniały półki biblioteki szkolnej.

²⁴⁸ *Od Wydawnictwa*, „Rycerz Niepokalanego” 15,11 (1936), okładka.

²⁴⁹ „24/IV/1928 – Jeno nakupowałem znów u Szczepkowskiego książek na pół setki!”, *Pamiętnik AK*, s. 6.

pem jakiejs pozycji²⁵⁰. Wiele książek zamawiano bezpośrednio u wydawcy, natomiast publikacje obcojęzyczne kupowano w księgarniach zagranicznych²⁵¹. Często były to książki, których tytułów trudno by się było spodziewać w bogobojnym klasztorze: o samolotach, atlasy, przewodniki, ciekawostki matematyczne²⁵².

Niektórzy przysyłali w ofercie swoje propozycje w zamian za informację lub recenzję w „Ryerczu Niepokalanej”. Zdarzało się, że z braku miejsca lub z innych motywów bibliotekarz wolał jednak zakupić je za pieniądze²⁵³. Ze względu na charakter franciszkański wydawnictwa – jak to tylko było możliwe – preferowano nabywanie ich z dużym upustem lub nawet przyjmowano darmowo w zamian za wzmiankę w wielonakładowym „Ryerczu”²⁵⁴. Praktycznie od marca 1932 roku nasiliła się akcja informacyjna o otrzymanych książkach i periodykach. Na wewnętrznych stronach okładek „Ryercza” pojawiał

²⁵⁰ „11/V/1928 – W Warszawie na wstępie kupuję u Szczepkowskiego książkę z Harbina pt. *Polacy na Dalekim Wschodzie*: druk marny, ale jakże szanowny!”, *Pamiętnik AK*, s. 19. „8/VIII/1928 – W PKO wypatroszyłem nasze ubogie teraz konto z 500 zł. a w międzyczasie, zam. czekać lub po antykwariach wedle zwyczaju książek szukać nam przydatnych, poszedłem na IV pietro do wydziału przekazów zagranicznych zbadać dlaczego nie przekazano tych 27 zł.”, *Pamiętnik AK*, s. 70. „1/II/1929 – biorę jeszcze książki od Gob i W i od Szczepkowskiego”, *Pamiętnik AK*, s. 161. „20.04.1929 – W W-wie zachodzę do naukowej Organizacji Pracy [...] dowiaduję się o książkach i nawet księgarni specjalnej na ul. Mokotowskiej”, *Pamiętnik AK*, s. 196.

²⁵¹ List do Librairie Bloud & Gay w Paryżu z 12 marca 1929 roku, w: *Listy AK*, 142 (zob. 161). Wśród tytułów zamawianych: „Almanach Catholique Française” za lata 1920-1928 (osiem tomów) i tom „Ecclesia”. A odstawiano na razie dwanaście tomów z serii „Ilustrowana Biblioteka Katolicka”.

²⁵² „18/V/1928 – w Toruniu – w księgarni B-ci Bajanów kupiłem książkę o samolotach”, *Pamiętnik AK*, s. 48. „25/VIII/1928 – Książnicy-Atlas nabyłem za 30 zł. Przewodnik po całych Niemczech płacąc 27 (opust) i inne rzeczy”, *Pamiętnik AK*, s. 77. „Prosimy o nadesłanie nam 1 egzemplarza Jeleńskiego *Śladami Pitagorasa* albo z rachunkiem i możliwie dużym opustem, albo gratisowo dla wzmianki i zachęty w *Ryerczu*”, List do Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu z 31 stycznia 1939 roku, w: *Listy AK*, 124. Zdarzało się, że pośpiech powodował pomyłki i trzeba było prosić o wymianę; zob. List Księgarni św. Wojciecha (Szczepkowski) w Warszawie z 8 lipca 1929 roku, w: *Listy AK*, 172.

²⁵³ „Z recenzją *Trylogii* sprawa nieco trudniejsza; nie odważylibyśmy się jej obok książek duchowych postawić w dziale recenzyjnym, przeto wolelibyśmy uważać egzemplarze nadesłane za kupione i oznaczoną kwotę uiścić, albo za łaskawą ofiarę dla naszej redakcyjnej biblioteczki w Niepokalanowie”, List do ks. Bronisława Szmidta z Warszawy z 12 maja 1930 roku, w: *Listy AK*, 231.

²⁵⁴ „Uprzejmie prosimy o nadesłanie nam 1 egz. «Pisma świętego w obrazach», albo za zaliczeniem pocztowym, albo dla uczynienia wzmianki o tym wydawnictwie w naszym miesięczniku «Ryercz Niepokalanej» drukującym się obecnie w 100 000 egzemplarzy. Inne katolickie książki też dla wzmianki w tym piśmie miesięcznym przyjmujemy”, List do Biura Propagandy Katolickiej w Warszawie z 9 marca 1929 roku, w: *Listy AK*, 139.

się spis przysyłanych pozycji z małą adnotacją o treści: „Nadesłano do redakcji” lub „Prócz tego nadesłano do redakcji”; a od 1935 roku redaktorzy udostępniali ostatnią stronę na krótkie przedstawienie posiadanej literatury włącznie z notką informacyjną o zawartości: „Wśród książek”²⁵⁵. Można odnotować szerokie zainteresowanie wydawnictw przesyłających swoje pozycje. Są wśród nich almanachy, kalendarze, czasopisma katolickie, książki o tematyce maryjnej, ascetycznej i apologetycznej, życiorysy świętych, modlitewniki, z nauczania społecznego Kościoła. Nie brakuje też pozycji świeckich: poradników (fotograficznych, medycznych, społecznych), przewodników oraz książek z dziedziny nauki i szeroko pojętej kultury.

Dla wzbogacenia zasobów wykorzystywano także każdą okazję: od targów po sezonowe obniżki. Nawet sama kapituła konwentu uchwaliła 24 maja 1933 roku, aby „zakupić znaczną ilość książek do biblioteki redakcyjnej i dla szkoły wykorzystując «tani tydzień książki»”²⁵⁶, a suma na ten cel mogła dojść najdalej do 400 zł. Kilka miesięcy później, 4 sierpnia 1933 roku, ustalono stałą sumę 50 zł na wydatki dla każdej z trzech bibliotek (redakcyjnej, klasztornej i szkolnej)²⁵⁷.

7. Bibliotekarze

Za woluminami, które zalegały biblioteczne półki, stoją konkretne osoby, które musiały je zamówić czy zakupić, skatalogować, umieścić na półce, zadbać o ich oprawienie, zatroszczyć się o ich stan, wreszcie udostępniły potrzebującym, i to w kilku miejscach. Zwiększająca się liczba pozycji (książek i czasopism) wymagała też ciągłego przenoszenia zbiorów w nowe miejsce lub przesuwania ich na przepełnionych lub rozpadających się półkach. Byli więc potrzebni do tego odpowiedzialni zakonnicy.

Konstytucje z 1932 roku przewidywały funkcję bibliotekarza konwentu, który by zarządzał biblioteką i miał ją w swojej pieczy.

²⁵⁵ Taki sam dział znajduje się też na łamach wydawanego od września 1937 roku pisma dla kół MI: „Informator Rycerstwa Niepokalanej”.

²⁵⁶ *Lib. Act.*, s. 40.

²⁵⁷ Por. *Lib. Act.*, s. 43.

Miał to być jeden z wybitniejszych ojców z klasztoru²⁵⁸. Tylko on trzymał do niej klucze i na własną odpowiedzialność mógł braciom wypożyczać książki²⁵⁹. Był też zobligowany do prowadzenia *Księgi wypożyczeń*²⁶⁰ oraz sporządzania inwentarza książek i katalogowania zbioru²⁶¹.

Specyfika klasztoru z wydawnictwem i z internatem, wielkość księgozbioru i złożoność struktury pracy w Niepokalanowie uniemożliwiały jednej osobie wykonywanie wszystkich nakazanych przez prawo czynności. Na początku wystarczał jeden ojciec odpowiedzialny za całość (był to sam główny redaktor „Rycerza Niepokalanej”). Z czasem trzeba było wyznaczyć pomocników, by ostatecznie stworzyć cały dział biblioteczny, w dodatku podzielony na sekcje.

W poniższej tabeli wymienia się tych, dzięki którym mogła powstać i rozwijać się niepokalanowska biblioteka, by im wyrazić szacunek i docenić ich pracę. Są tu ojcowie – główni odpowiedzialni, wybierani zwykle na kapitułach klasztornych do prowadzenia tego dzieła. Są też ich pomocnicy, na ogół bracia zakonni, którzy z czasem przejmowali odpowiedzialność za poszczególne działy i struktury biblioteki. Zapewne nie są to wszystkie imiona i nazwiska. Zidentyfikowanie wszystkich pracujących w bibliotekach i czytelnich w każdym roku przedwojennego Niepokalanowa okazało się niestety niemożliwe. Wymagałoby to wielotygodniowych poszukiwań w rozproszonych materiałach Archiwum MI w Niepokalanowie i teczках personalnych w archiwach poszczególnych prowincji zakonu. Trzeba też pamiętać, że przeniesienia z działu do działu dokonywały się bardzo często (nieraz w przeciągu kilku miesięcy), co nie ułatwia znalezienia śladów w publikacjach rocznych (jakim były choćby schematyzmy prowincjalne²⁶²).

Do poniższej tabeli załączono w przypiskach krótkie biogramy zakonne z uwypukleniem pracy bibliotecznej.

²⁵⁸ *Konstytucje* 1932, art. 441.

²⁵⁹ *Konstytucje* 1932, art. 442.

²⁶⁰ *Konstytucje* 1932, art. 442.

²⁶¹ *Konstytucje* 1932, art. 445.

²⁶² Schematyzmy te nie zawsze szczegółowo określają pełnione przez zakonników funkcje, zwłaszcza jeżeli pracowali w kilku strukturach.

Imię i nazwisko	Czas	Rodzaj biblioteki	Uwagi
O. Alfons Kolbe ²⁶³	1927- -1930	Biblioteka redakcyjna Biblioteka internacka	Redaktor RN i rektor kolegium, główny odpowiedzialny za biblioteki Niepokalanowa
Br. Romuald Mroziński ²⁶⁴	1928- -1930	Czytelnia ludowa	Również introligator
Br. Wenanty Zarzeka ²⁶⁵	Ok. 1930	Czytelnia ludowa	
Br. Alfons Stefan Stępniewski ²⁶⁶	1930	Biblioteka redakcyjna	Pomoc w sekretariacie redakcji i w bibliotece
O. Justyn Nazim ²⁶⁷	1931- -1934	Biblioteka redakcyjna/klasztorna Biblioteka internacka	Redaktor RN i rektor kolegium, główny odpowiedzialny za biblioteki Niepokalanowa

²⁶³ O. Alfons (Józef) Kolbe OFMConv – rodzony brat o. Maksymiliana M. Kolbego, ur. 29 stycznia 1896 roku w Łodzi, nowicjat 14 września 1915 roku, śluby czasowe 14 września 1916 roku, śluby wieczyste 22 lutego 1920 roku, święcenia 29 czerwca 1921 roku, zm. 3 grudnia 1930 roku w Warszawie. Był od 1926 roku do śmierci redaktorem „Rycerza Niepokalanego”, a następnie współzałożycielem Niepokalanowa i pierwszym prefektem internatu (Małego Seminarium Misyjnego). Po wyjeździe o. Maksymiliana na misję pełnił urząd gwardiana klasztoru w Niepokalanowie, pozostając głównym redaktorem „Rycerza”. Zarówno w często cytowanym *Pamiętniku*, jak i w jego listach odbija się troska o księgozbiór i początki niepokalanowskiej biblioteki.

²⁶⁴ Br. Romuald (Michał) Mroziński OFMConv, ur. 19 sierpnia 1910 roku w Łodzi, obłóczyny 20 maja 1928 roku, śluby czasowe 3 kwietnia 1930 roku, śluby wieczyste 4 kwietnia 1933 roku. Zmarł na misjach w Japonii 17 kwietnia 1989 roku.

²⁶⁵ Br. Wenanty (Antoni) Zarzeka OFMConv, ur. 17 lutego 1912 roku w Leścach, obłóczyny 23 maja 1929 roku, śluby czasowe 29 maja 1930 roku, śluby wieczyste 4 czerwca 1933 roku. Opuścił zakon w 1942 roku.

²⁶⁶ Br. Alfons (Stefan) Stępniewski OFMConv, ur. 2 września 1908 roku w Sadkowicach, obłóczyny 14 czerwca 1931 roku, śluby czasowe 16 lipca 1932 roku, śluby wieczyste 2 sierpnia 1935 roku; 23 sierpnia 1936 roku wyjechał wraz z o. Samuelem Rosenbeigerem OFMConv na misję do Japonii; por. Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 282, 551. Według o. Gogoli w 1939 roku przeszedł do zakonu bernardynów w Tokio i ostatecznie sekularyzował się w 1950 roku. Natomiast redaktor *Pism* o. Maksymiliana odnotowuje w przypisie: „ok. 1950 r. opuścił zakon, zmarł w Australii w 1998 r.”; *Pisma*, 805, przyp. 2. Do niego skierowane są listy o. Kolbego: *Pisma*, 323, 538, 564, 805 (ów ostatni z 1940 roku bolesny). Jest też często wzmiankowany w listach świętego franciszkanina: m.in. wspomina się o jego japońskim przydomku „kotoba”; *Pisma*, 708. Kronika niepokalanowska zamieszczona w „Zagrodzie Niepokalanego” 1,1 (1932), s. 11, podaje go jako odpowiedzialnego za sekretariat redakcji. Według *Schematyzmu* z 1932 roku (*Schematismus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepae nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1932*, Niepokalanów 1932, s. 30) był sekretarzem ojca redaktora, a zgodnie z *Elenchusem* z 1935 roku (s. 44) nadal pracował w sekretariacie redakcji.

²⁶⁷ O. Justyn (Tadeusz) Nazim, ur. 23 lipca 1903 roku w Lednicy Górnej, nowicjat 16 marca 1919 roku, śluby czasowe 25 marca 1920 roku, śluby wieczyste 8 grudnia 1925 roku, święcenia

Br. Włodzimierz Błaszczyk ²⁶⁸	Przed 1932 i później	Czytelnia ludowa	
Br. Florentyn (Bogdan) Majerski ²⁶⁹	XII 1932 – VIII 1933	Biblioteka redakcyjna	Pomoc w sekretariacie i rola bibliotekarza Rb, a następnie Rb 1
Br. Juliusz (Władysław) Grzybowski ²⁷⁰	1932- -1934	Biblioteka internacka	Pomoc w internacie i jego bibliotece
Br. Celzy Stanisław Maż ²⁷¹	I-II 1933	Biblioteka redakcyjna	Pomoc w poddziale bibliotecznym – Rb

2 kwietnia 1927 roku, zm. 31 grudnia 1966 roku w Gnieźnie. Od przybycia w 1931 roku do Niepokalanowa po śmierci o. Alfonsa Kolbego pełnił funkcję redaktora „Rycerza Niepokalanej” i rektora internatu, a po kapitule prowincjalnej w 1933 roku został dodatkowo wybrany na wikariusza klasztoru. Ze sprawozdania listopadowej kapituły konwentu wynika też, że „objął zakrystią” i wykładał braciom Biblię i historię zakonu.

²⁶⁸ Br. Włodzimierz (Stanisław) Błaszczyk OFMConv, ur. 28 marca 1910 roku, obłóczyny 28 stycznia 1931 roku, śluby czasowe 2 lutego 1932 roku, śluby wieczyste 11 lutego 1935 roku, zm. 4 lutego 2003 roku w Niepokalanowie.

²⁶⁹ Br. Florentyn (Bogdan) Majerski OFMConv, ur. 16 października 1911 roku w Grudziądzu, obłóczyny 8 stycznia 1932 roku; śluby czasowe 24 grudnia 1933 roku; śluby wieczyste 6 stycznia 1937 roku; opuścił zakon w 1941 roku – do niego o. Maksymilian skierował w 1941 roku list: *Pisma*, 825. Co ciekawe, jego nazwiska nie ma w *Elenchusie* 1932. Wielokrotnie wymienia go o. R. Kwiatkowski (*Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 91, 202, 236, 324, 336, 348). U o. Gogoli znajduje się w tabeli braci zakonnych (nr 146): *Dzieje franciszkańskie Prowincji*, s. 548, Aneks 2.

²⁷⁰ Br. Juliusz (Władysław) Grzybowski OFMConv, ur. 2 października 1903 roku w Ciechominie, obłóczyny 3 kwietnia 1930 roku, nowicjat 4 października 1930 roku, śluby czasowe 8 grudnia 1931 roku, śluby wieczyste 9 grudnia 1934 roku, zm. 18 maja 1982 roku w Niepokalanowie. „Br. Juliusz Grzybowski zasłynął jako kronikarz klasztoru. Zebrał z «Echa Niepokalanowa» i innych źródeł, 9 tomów wiadomości z życia Niepokalanowa i 2 tomy z życia Małego Seminarium Misyjnego”, R. Kwiatkowski, *Powstanie i rozwój Niepokalanowa*, s. 19. Tom drugi dziejów Niepokalanowa br. Grzybowskiego (*Historia Niepokalanowa*, t. 2 [mps], Niepokalanów 1977, AN) poświęcony jest przedwojennej historii tego klasztoru. Wspomniany brat był też od 14 stycznia 1932 do 1 marca 1938 roku wychowawcą w MSM. O. Cezary Baran, uczeń br. Juliusza w MSM, po latach przypominał: „prowadził on gimnastykę we wszystkich klasach, przysposobienie wojskowe, harcerstwo i administrację seminarium. Gorliwie pomagał w organizowaniu biblioteki, gabinetów: fizycznego, chemicznego, geograficznego, przyrodniczego”, C. Baran, *Rektorzy Małego Seminarium Misyjnego w Niepokalanowie, ich zastępcy i zakonnicy nauczający w Małym Seminarium*, s. 3, AIF Cezarianum, Niepokalanów, segregator 2, teczka: Niższe Seminarium Duchowne, sygn. III/133/5.

²⁷¹ Br. Celzy (Stanisław) Maż OFMConv, ur. 18 września 1914 roku. Afiliowany na brata 7 czerwca 1932 roku; zob. *Lib. Act.*, s. 25. W dziale bibliotecznym od 18 stycznia 1933 roku (por. *Kronika niepokalanowska. Poddział bibliotekarski – Rb*, s. 20) do 15 lutego 1933 roku (por. *Kronika niepokalanowska. Przeniesienia, „Zagroda Niepokalanej”* 2,2 (1933), s. 48). Jego historia jest nieznana. Nie wspomina o nim ani o. Gogola, ani o. Kwiatkowski. Należy przypuszczać, że był oblatem w zakonie; zob. *Fratres Oblati*, w: *Schematismus* 1932, s. 43. Ich status regu-

Br. Joachim (Zygmunt) Sochacki ²⁷²	1933 (od czerwca)	Biblioteka redakcyjna	Pomoc w poddziale bibliotecznym Rb 2, a następnie szef działu
Br. Salwator (Stanisław) Markowski ²⁷³	VIII-X 1933	Biblioteka redakcyjna	Pomoc w poddziale bibliotecznym Rb 2
Br. Donat Michniewicz ²⁷⁴	X 1933 – 1935	Biblioteka redak- cyjna/klasztorna	Pomoc w Bibliotece – „bibliothecarius”
O. Marian Wójcik ²⁷⁵	1934- -1935	Biblioteka redak- cyjna/klasztorna	Redaktor „Małego Dziennika” i główny bibliotekarz
Br. Ursyn Mroziński ²⁷⁶	1935	Biblioteka internacka	Bibliothecarius Collegii

lowały *Konstytucje* 1932, art. 171-172. Oblaci to ci, którzy pragnęli prowadzić życie pobożne, a nie odbywać nowicjatu i nie składać profesji. Zobowiązani byli do ofiarowania swoich dóbr klasztorowi, do zachowywania życia wspólnego i posłuszeństwa miejscowemu przełożonemu.

²⁷² Br. Joachim (Zygmunt) Sochacki OFMConv, ur. 11 lutego 1915 roku w Płocku, nowicjat 31 stycznia 1932 roku, śluby czasowe 24 września 1933 roku, śluby wieczyste 11 października 1936 roku, opuścił zakon w 1947 roku. Do pracy w dziale bibliotecznym został skierowany 25 maja 1933 roku (*Kronika niepokalanowska. Przeniesienia*, „Zagroda Niepokalanej” 2,4-5 (1933), s. 92), a pracę rozpoczął 13 czerwca 1933 roku (*Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny* – R, s. 97). W latach 1937-1938 był naczelnym redaktorem technicznym „Małego Dziennika”.

²⁷³ Salwator (Stanisław) Markowski OFMConv, ur. 20 października 1905 roku w Dąbrowie k. Grodna, obłóczyny 24 grudnia 1932 roku, nowicjat 15 lipca 1933 roku, śluby czasowe 15 sierpnia 1934 roku, śluby wieczyste 5 września 1937 roku, zm. 27 kwietnia 1997 roku w Niepokalanowie. Pomagał w redakcji od sierpnia do połowy października 1933 roku; *Biblioteka redakcyjna*, s. 67.

²⁷⁴ Br. Donat Michniewicz OFMConv, ur. 20 marca 1915 roku, obłóczyny 2 lutego 1933 roku; śluby czasowe 4 października 1934 roku, opuścił zakon w 1937 roku. *Elenchus* 1935, s. 50, ukazuje go w funkcji bibliotekarza („bibliothecarius”). W *Elenchusie* z 1936 roku – „in administratione”.

²⁷⁵ O. Marian (Antoni Bolesław) Wójcik OFMConv, ur. 5 kwietnia 1908 roku w Luborzycy (pow. Miechów), nowicjat 28 września 1924 roku, śluby czasowe 29 września 1925 roku, święcenia 17 marca 1934 roku, zm. 26 sierpnia 1956 roku w Nowym Jorku (USA). Ukończywszy studia w Lowanium w Belgii, przybył do Niepokalanowa po wakacjach 1934 roku (jego podpis pojawia się po raz pierwszy na kapitule z 17 września 1934 roku). Szybko przejął redaktorstwo „Rycerzyka Niepokalanej”, a już w grudniu uczestniczył w spotkaniu z kardynałami i biskupami polskimi w Warszawie w celu omówienia kwestii wydawania dziennika katolickiego. Od maja 1935 roku, kiedy wyszedł pierwszy numer „Małego Dziennika”, jego nazwisko na stałe związało się z osobą redaktora tej codziennej gazety; zob. Witold Grał, *O. Marian Antoni Wójcik (1908-1956)*, „Lignum Vitae” 3 (2002), s. 327-341.

²⁷⁶ Br. Ursyn Mroziński OFMConv, ur. 24 marca 1912 roku, obłóczyny 2 lutego 1930 roku, śluby czasowe 2 lutego 1932 roku. Odszedł z zakonu w 1937 roku. Tylko w *Elenchusie* z 1935 roku przy jego imieniu widnieje „Bibliothecarius Collegii”. Nazwa „kolegium” jest użyta

O. Innocenty Józef Wojciech Guz ²⁷⁷	1935-1936[7]	Biblioteka redakcyjna/klasztorna	Główny bibliotekarz
Br. Szymon (Paweł) Jankowski ²⁷⁸	1936-1937	Biblioteka internacka	Bibliothecarius Collegii
Br. Józef z Kupertynu Wójcik ²⁷⁹	1936-1939	Biblioteka klasztorna	Bibliotekarz w kierownictwie Studium „bibliothecarius pro Fratribus”
Br. Samuel (Bolesław) Piasecki ²⁸⁰	1937	Biblioteka MI	Bibliotekarz Koła MI braci
Br. Leon Romanowski ²⁸¹	1937-1938	Biblioteka internacka	Bibliothecarius Collegii

w sensie prawnym, o którym mowa w *Konstytucjach* z 1932 roku, art. 415: „Rozróżnia się trzy rodzaje kolegiów: pierwsze dla studiów gimnazjalnych, drugie dla filozoficznych i trzecie dla teologicznych”. W Niepokalanowie w tym czasie można mówić o pierwszym z nich, co byłoby synonimem internatu lub Małego Seminarium Misyjnego.

²⁷⁷ O. Innocenty (Józef) Guz OFMConv, błogosławiony, ur. 18 marca 1890 roku we Lwowie, nowicjat 25 sierpnia 1908 roku, śluby czasowe 26 sierpnia 1909 roku, święcenia 2 czerwca 1914 roku, zm. 6 czerwca 1940 roku w KL Sachsenhausen. Jan Paweł II 13 czerwca 1999 roku zaliczył go w poczet błogosławionych wraz z innymi męczennikami II wojny światowej; *Błogosławiony Ojciec Innocenty Józef Wojciech Guz (1890-1940)*, w: Ł. Janecki, *Słownik biograficzno-bibliograficzny*, s. 259-280.

²⁷⁸ Br. Szymon (Paweł) Jankowski OFMConv, ur. 24 czerwca 1912 roku w Toruniu, obłóczyny 8 stycznia 1932 roku, nowicjat 7 grudnia 1932 roku, śluby czasowe 24 grudnia 1933 roku, śluby wieczyste 6 stycznia 1937 roku, zm. 21 lipca 1991 roku w Niepokalanowie. W latach 1935-1937 pełnił funkcję pomocnika wychowawcy i zajmował się biblioteką; S. Jakubowski, *Niższe Seminarium Duchowne w Niepokalanowie w latach 1947-1986* [mps], Lublin 1991, s. 21, AN. Jako „bibliothecarius Collegii” pojawia się dopiero w *Elenchusie* z 1936 i 1937 roku.

²⁷⁹ Br. Józef z Kupertynu Wójcik OFMConv, ur. 2 czerwca 1909 roku w Kamieniu Małym, obłóczyny 3 października 1934 roku, nowicjat 1 sierpnia 1935 roku, śluby czasowe 2 sierpnia 1936 roku, śluby wieczyste 20 sierpnia 1939 roku, w 1948 roku opuścił zakon. Po raz pierwszy tytuł „bibliothecarius” pojawia się przy jego imieniu w *Elenchusie* z 1936 roku (s. 50), a w *Elenchusie* z 1937 roku (s. 43) widnieje określenie: „In Directione Studii. In Bibliotheca”, natomiast *Elenchus* 1939 (s. 86) precyzuje: „Secretarius et biblioth. pro Fratribus”. Po powrocie o. Maksymiliana z misji wybrany na gwardiana Niepokalanowa, był stałym pracownikiem w bibliotece klasztornej.

²⁸⁰ Br. Samuel (Bolesław) Piasecki OFMConv, ur. 27 maja 1912 roku w Prócheńsku, obłóczyny 4 października 1928 roku, nowicjat 3 maja 1929 roku, śluby czasowe 7 maja 1930 roku, śluby wieczyste 4 czerwca 1933 roku, zm. 1 lutego 1972 roku w Niepokalanowie. *Sprawozdanie roczne z działalności Koła MI Braci w Niepokalanowie*, „Echo Niepokalanowa” z 8 maja 1937 roku, s. 3, podaje go w funkcji bibliotekarza Koła MI.

²⁸¹ Br. Leon Romanowski OFMConv, ur. 8 maja 1914 roku w Kolonii Dąbrowa, obłóczyny 18 marca 1932 roku, nowicjat 31 października 1932 roku, śluby czasowe 8 listopada 1933 roku, śluby wieczyste 7 grudnia 1936 roku. W latach 1937-1938 był pomocnikiem wychowawcy i bibliotekarzem w MSM; S. Jakubowski, *Niższe Seminarium*, s. 21.

O. Florian Koziura ²⁸²	1937-1939	Biblioteka redakcyjna/klasztorna	Główny bibliotekarz
Br. Teobald Kościukiewicz ²⁸³	1939	Biblioteka czasopism	W kierownictwie Studium – „Bibliothecarius periodicorum”
Br. Dariusz Markowski ²⁸⁴	IX 1938 – III 1939	Biblioteka ludowa	
O. Zdzisław Piechowiak ²⁸⁵	1938-1939	Biblioteka internacka	
O. Orestes Mazur ²⁸⁶	1941-1942	Biblioteka redakcyjna/klasztorna	Główny bibliotekarz

²⁸² O. Florian (Michał) Koziura OFMConv, ur. 29 listopada 1887 roku w Ścianie (pow. Złoczów na Ukrainie), obłóczyny i nowicjat 19 marca 1907 roku, śluby czasowe 21 marca 1908 roku, śluby wieczyste 7 maja 1911 roku, święcenia 2 czerwca 1914 roku, zm. 28 czerwca 1966 roku w Niepokalanowie. Do Niepokalanowa przybył po wyjeździe o. Maksymiliana na misję, aby zastąpić o. Alfonsa na stanowisku prefekta internatu. W latach 1931-1936 był gwardianem Niepokalanowa i dyrektorem wydawnictwa. Po powrocie do Niepokalanowa w 1937 roku został wikariuszem klasztoru; *Elenchus* 1937, s. 40. Natomiast *Elenchus* z 1939 roku podaje funkcje, jakie pełnił w tym roku w Niepokalanowie: ojciec duchowny, zakrystian większy, bibliotekarz (s. 48). W tym samym roku udał się na Wołyń, aby założyć klasztor w Ławrowie. Po wejściu Rosjan zrezygnował z tego zamiaru i powrócił do Niepokalanowa, gdzie był tymczasowo przełożonym do powrotu o. Maksymiliana Kolbego z obozu (8 grudnia 1939 roku); Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 33. Poświęcono mu pracę magisterską na Wydziale Teologii UKSW w Warszawie: T. Górka, *Życie i działalność o. Floriana Koziury OFMConv (1887-1966)* [mps], Warszawa 2021, IF.

²⁸³ Br. Teobald (Michał) Kościukiewicz OFMConv, ur. 4 września 1914 roku w Kościukach, obłóczyny 2 lutego 1934 roku, śluby czasowe 8 września 1935 roku, śluby wieczyste 18 września 1938 roku. W 1945 roku opuścił zakon. *Elenchus* 1939, s. 86, podaje dział pracy w Niepokalanowie: „Bibliotheca periodicorum”, „Echo Niepokalanowa” z 7 grudnia 1937 roku, s. 11, donosi o przeniesieniu br. Teobalda z funkcji gońca do studium (archiwum).

²⁸⁴ Br. Dariusz (Franciszek) Markowski OFMConv, ur. 12 stycznia 1909 roku, obłóczyny 15 stycznia 1935 roku, nowicjat 1 lutego 1936 roku, śluby czasowe 2 lutego 1937 roku, śluby wieczyste 8 grudnia 1940 roku. W *Elenchusie* z 1939 roku jego imię widnieje przy sekcji „Bibliotheca pro extraneis”. Był jednym z braci, którzy 26 lutego 1941 roku ofiarowali się w charakterze zakładnika w zamian za o. Maksymiliana; zob. *Pisma*, 839, przyp. 3. Zginął 16 stycznia 1945 roku podczas bombardowania Niepokalanowa przez sowieckie samoloty; zob. *Brat Dariusz Maria Franciszek Michał Markowski (1909-1945)*, w: Ł. Janecki, *Słownik biograficzno-bibliograficzny*, s. 515-522.

²⁸⁵ O. Zdzisław Piechowiak OFMConv, ur. 4 marca 1913 roku w Poznaniu, nowicjat 1 września 1928 roku, śluby czasowe 2 września 1929 roku, święcenia 29 maja 1938 roku. W Niepokalanowie przebywał do 1943 roku, w 1948 roku przeszedł do diecezji poznańskiej. Zmarł w 1979 roku w Kolsku.

²⁸⁶ O. Orestes (Ludwik Jan) Mazur OFMConv, ur. 21 października 1912 roku w Węgrelu, nowicjat 6 września 1933 roku, śluby czasowe 7 września 1934 roku, święcenia 1 maja 1939 roku, opuścił zakon w roku 1949 roku. Był gwardianem Niepokalanowa od 23 września 1941 do 7 sierpnia 1942 roku.

Br. Łukasz Kuźba ²⁸⁷	Ok. 1942- -1992	Biblioteka klasztorna	Główny odpowie- dzialny za bibliotekę
------------------------------------	-----------------------	-----------------------	--

8. Straty wojenne

W Archiwum Instytutu Franciszkańskiego w Łodzi-Łagiewnikach można dotrzeć do pisma z 30 kwietnia 1945 roku, skierowanego do Urzędu Prowincjalnego w Niepokalanowie (L. 100/3): „Zestawienie strat poniesionych na skutek działań wojennych od 1 września 1939 r. do 15 stycznia 1945 r. w klasztorze niepokalanowskim”²⁸⁸. W punkcie 5 wymienia się „Biblioteki: redakcyjna wydawnictw Milicji Niepokalanej, klasztorna, Małego Seminarium Misyjnego, archiwa redakcyjne i ilustracyjne, urzędnienia i pomoce naukowe Małego Seminarium Misyjnego oraz Muzeum Misyjne”. Straty wyceniono na 80 043 zł. Szczegółowy załącznik do zestawienia owych strat przybliża utracone pozycje:

„Biblioteki:

Redakcyjna Wydawnictwa Milicji Niepokalanej i klasztorna:

Wielkie atlasy geograficzne 4 egz[emplarze]	1600,00
Mapy ścienne polskie i zagraniczne	350,00
Najnowsze słowniki w jęz. polskim i obc[ym]	1560,00
N[owa] encyklopedia powsz[eczna] w j[ęzyku] niemieckim	950,00
3 kompl[ety] encyklopedii powsz[ecznej] Trzaski [Everta i Michalskiego]	1080,00

²⁸⁷ Br. Łukasz (Stefan) Kuźba OFMConv, ur. 24 sierpnia 1903 roku w Radeczu Kalnym, obłóczyny 3 maja 1929 roku, śluby czasowe 7 maja 1930 roku, śluby wieczyste 4 czerwca 1933 roku, zm. 29 stycznia 1993 roku. Piękne świadectwo o nim pozostawił br. Innocenty M. Wójcik: *Przeżył czasu wiele. Wspomnienie o bracie Łukaszu Kuźbie*, AN, [b.sygn.]. Już w czasie wojny został przeznaczony do reorganizacji biblioteki klasztornej, pracował tam prawie do końca swoich dni, jeszcze w wieku 90 lat; por. *tamże*, s. 3 i 6. Był pierwszym z braci, który po śmierci o. Maksymiliana zaczął zbierać wszystkie pamiątki po nim. Zebrane materiały doczekały się opracowania oraz wydania w maszynopisie w latach 1946-1951. Ostatnie ich wydanie dołączono do dokumentów postulacyjnych w procesie beatyfikacji o. Maksymiliana.

²⁸⁸ AIF Cezarianum, Niepokalanów, segregator 2,teczka: Korespondencja 1945-1984, sygn. III/133/5.

10 t[omów] Polskiego Słown[nika] Geograficznego	350,00
Pismo św. St[ary] i N[owy] Testament – 4 komp[lety]	370,00
2400 tomów dzieł naukowych z różnych dziedzin	12200,00
470 tomów dzieł beletrystycznych	805,00
2 maszyny biurowe	1600,00
1 zegarek	50,00
Urządzenia (szafy itp.)	250,00
W Oddziale „Małego Dziennika” w Warszawie:	10500,00
Książek różnych dziedzin 1500 tomów	600,00
Broszur od 20-60 stron 2000 szt[uk]	7000,00
Archiwum redakcyjne i ilustracyjne	25000,00
Małe Seminarium Misyjne:	
Podręczniki, dzieła naukowe i beletrystyczne	7000,00
Mapy, gabinet przyrodniczy, fizyczny i inne pom[oc]e nau[owe]	12000,00
Muzeum misyjne (eksponaty)	3778,00
Razem	80.043.00”²⁸⁹.

W jednym z wojennych listów z 16 lutego 1940 roku, skierowanym do urzędnika starostwa powiatowego (okupacyjnego) w Sochaczewie, o. Maksymilian usprawiedliwiał się: „Żądanymi numerami «Małego Dziennika» nie będę mógł niestety służyć, gdyż od dłuższego już czasu niepotrzebne druki zaoszczędzają tu węgiel; w ten też sposób i numery «Małego Dziennika» zostały spalone i nie mogą ich mieć”²⁹⁰. Możliwe, że w czasie zawieruchy wojennej, okupowania pomieszczeń klasztoru przez stacjonujące wojska lub wędrowek ludów w ten sam sposób poświęcono wiele innych zbiorów bibliotecznych, zwłaszcza czasopism.

²⁸⁹ *Tamże*. Podana suma oznacza stratę w ówczesnej walucie.

²⁹⁰ *Pisma*, 767.

Konkluzja

Za o. Zdzisławem Władysławem Gogolą można dodać, że „zaniedbania bibliotek, a co gorsza ich brak, były smutnym znakiem życia umysłowego franciszkanów”²⁹¹. W większości klasztorów przedwojennej prowincji nie kupowano nowych pozycji, księgozbiór był nieuporządkowany (książki leżały w nieładzie, nie były katalogowane ani spisane). Ich biblioteki stawały się zwykłym magazynem książek²⁹².

Na tym tle Niepokalanów – mimo startu od zera i znacznych nakładów na działalność oraz przyjętej formy życia skrajnie ubogiego i maksymalnego zaangażowania na polu wydawniczym – był wyjątkiem. Od razu podjął wysiłek gromadzenia książek, a także ułożenia ich w specjalnie budowanych bibliotekach i uporządkowania przez żmudne i powolne katalogowanie według najlepszych ówczesnych standardów. Nie bano się też oddelegowywać ojców i braci do podjęcia tego obowiązku, i to – jak można się było przekonać – na wielu polach.

XXVIII Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, które odbyło się w Niepokalanowie od 4 do 6 września 2023 roku, pozwoliło zapoznać się z obecnym stanem nowo przyjętego podmiotu, jakim jest biblioteka klasztorna w Niepokalanowie. Warto przypomnieć, że obecnie Niepokalanów posiada również bogatą bibliotekę mariologiczno-kolbiańską w gmachu Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum” (dawne Niższe Seminarium Duchowne). Jego atutem jest też cenne Archiwum MI (które znalazło swoje miejsce w nowym gmachu). Celem tego dłuższego przedłożenia było m.in. uzupełnienie dziejów antenatki tych franciszkańskich instytucji pominiętych na wrześniowym spotkaniu.

„Historia magistra vitae est”²⁹³ – dumnie powtarza się za Cyce-ronem. Jaką zatem naukę może przekazać przedwojenna biblioteka niepokalanowska swej dzisiejszej następczyni i innym przyjętym

²⁹¹ Z. Gogola, *Dzieje franciszkańskiej Prowincji*, s. 433. Wcześniej stwierdzono podobnie: „ze względu na przeciążenie pracą duszpasterską oraz brak odpowiednio zaopatrzonych bibliotek franciszkanie polscy nie wykazali się poważniejszym dorobkiem naukowym, jak ich współbracia za granicą” (*tamże*, s. 391).

²⁹² Por. *tamże*, s. 433.

²⁹³ M.T. Cyce-ron, *De oratore*, II, 36. Niektórzy dodają: „sed discipulos stultos habet”.

do „Fides” bibliotekom franciszkańskim? Przede wszystkim – jak można odpowiedzieć – aby nie zapomniano, komu i jak wielkiej sprawie służyć. Pokazuje ona, że cel działania biblioteki powinien być zgodny z powołaniem i organicznie wpisany w całościową strukturę jednostek nadrzędnych (zakonu, prowincji, Rycerstwa Niepokalanej, Kościoła) i ich działalności. Nie należy również zapominać o praktycznym znaczeniu bibliotek: aby służyły zarówno duchowości jako pomoc duszpasterska, jak i podnosiły poziom kultury braci. Jednocześnie nie powinny zamykać się w świecie zakonnym, lecz otwierać swoje podwoje dla innych poszukujących. Dla realizacji tych założeń winny gromadzić tylko dobre i budujące książki, nie mogą też bać się inwestować w to dobro, uzupełniając i rozbudowując księgozbiór o najnowsze pozycje. Równocześnie muszą pamiętać, że należy zadbać o jego trwałość i chronić go przed zniszczeniem.

Historia przedwojennej biblioteki w Niepokalanowie uczy również, że nie trzeba obawiać się delegowania odpowiednio przygotowanych braci ani korzystania z najnowszych środków i możliwości w celu skutecznego funkcjonowania. Wreszcie w przypadku Niepokalanowa warto pamiętać, że jest to dzieło Niepokalanej i każdą działalność należy prowadzić tak, aby sama Niepokalana mogła się podpisać pod aktywnością biblioteczną.

Podczas spotkania w Niepokalanowie wielokrotnie powtarzano, że „biblioteka – to nie tylko książki”. Początki miejscowego księgozbioru pozwalają dostrzec, że biblioteka to także konkretni ludzie, jej pracownicy (często przypadkowi i nieprzeszkoleni, chociaż bardzo zaangażowani i otwarci na zmiany) i ich niemały wysiłek. Kierują też wzrok na tę kościelną działalność, wznosząc się ponad półki i dobra na nich ulokowane, wpisując ją w szerszy wymiar ewangelizacyjny Kościoła jako jego ważny, a wręcz niezastąpiony środek. Ukazują się powiązania pomiędzy instytucjami (działami, sektorami), w ramach których i z którymi placówka biblioteczna powinna współpracować jako równorzędny partner. Pozwalają wreszcie zauważyć człowieka, któremu ma ona służyć: wszak półkami bibliotek – posługując się sformułowaniem św. Maksymiliana – mają być ręce czytających, bibliotekarze zaś – ich wyrozumiały i życzliwy wychowawcami.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Franciszkanów w Krakowie (AFK):

Acta coadunatae Provinciae Poloniae-Russiae et Lithuaniae s.t. S. Antonii Pat. et B. Jacopi de Strepa, A.D. 1920[-1930], sygn. B-IVa-4.

Acta Provinciae Poloniae sub tutela S. Antoni Pat. et B. Jacopi de Strepa ab anno 1931, sygn. B-IVa-5.

Archiwum Instytutu Franciszkańskiego Cezarianum w Łodzi-Łagiewnikach (AIF Cezarianum):

Baran C., *Rektorzy Małego Seminarium Misyjnego w Niepokalanowie, ich zastępcy i zakonnicy nauczający w Małym Seminarium*, Niepokalanów, segregator 2,teczka: Niższe Seminarium Duchowne, sygn. III/133/5.

II. *Listy do Misjonarzy franciszkańskich w Japonii z Małego Seminarium w Niepokalanowie w roku szkolnym 1933/34* [rps], Niepokalanów, segregator 2,teczka: Niższe Seminarium Duchowne, sygn. III/133/5.

Szczegółowy załącznik do zestawienia strat poniesionych na skutek działań wojennych od 1.9.1939-15.1.1945 w klasztorze niepokalanowskim [mps], Niepokalanów, segregator 2,teczka: Korespondencja 1945-1984, sygn. III/133/5.

Archiwum MI w Niepokalanowie (AN):

Grzybowski J., *Historia Niepokalanowa*, t. 2 [mps], Niepokalanów 1977.

Grzybowski J.W., *I Małe Seminarium Misyjne*, t. 1: 1929-1939 [mps], [b.m.] 1960.

Jakubowski S., *Niższe Seminarium Duchowne w Niepokalanowie w latach 1947-1986* [mps], Lublin 1991.

Kolbe A., *Notatki (Pamiętnik o. Alfonsa Kolbego). Zeszyt piąty, 22 IV 1928 – 4 VI 1929*, Niepokalanów [mps], Niepokalanów 1958, sygn. 15-B13-237.

Kolbe A., *Notatki o MI* [mps].

Kolbe A., *Notatki o MI* [rps], sygn. 2A10.

Kronika Biblioteki Ludowej [1951], [b.sygn.].

Liber Actuum Conventus in Niepokalanów 1928-1948, sygn. 1A1 1.

List do N. O. Prowincjała Kornelego Czupryka z 11 listopada 1930 roku,teczka: Listy do o. Prowincjała, sygn. 0E1.

Listy o. Alfonsa Kolbego z lat 1928, 1929, 1930, teka: Listy o. Alfonsa Kolbego, [b.sygn.].

Ustawy Urbanowe Zakonu Braci Mniejszych Świętego Franciszka Konwentalnych [rps], [b.sygn.].

Wójcik I.M., *Przeżył czasu wiele. Wspomnienie o bracie Łukaszu Kuźbie* [mps], [b.sygn.].

Źródła drukowane

Przepisy prawne, elenchusy, kroniki, pisma

Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27 maja 1917 roku), AAS 9 (1917), cz. 2, s. 2-593.

Constitutiones Urbanae Ordinis Minorum Conventualium S.P. Francisci, Mechliniae 1880.

Constitutiones Ord. Fr. Min. S.P. F. Conventualium ad Codicem Iuris Canonici conformatae, Roma 1932.

Elenchus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1935, Niepokalanów 1935.

Elenchus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1936, Cracoviae 1936.

Elenchus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1937, Niepokalanów 1937.

Elenchus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1939, Niepokalanów 1939.

Kolbe M.M. św., *Pisma*, cz. 1, Niepokalanów 2007.

Kolbe M.M. św., *Pisma*, cz. 2, Niepokalanów 2008.

Konferencje świętego Maksymiliana Marii Kolbego, Niepokalanów 1983.

Konstytucje Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych świętego Ojca Franciszka dostosowane do Kodeksu Prawa Kanonicznego uznane i zatwierdzone powagą papieża Piusa XI-go wydane z polecenia najp. o. Dominika Marji Tavaniego, Niepokalanów 1937.

Niepokalanów Klasztor OO. Franciszkanów i siedziba wydawnictw M.I.: „Rycerza Niepokalanej”, „Rycerzyka Niepokalanej”. Powstanie i rozwój do końca roku 1934, Niepokalanów 1935.

Schematismus Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium in Polonia Provinciae S. Antoni Patavini et B. Jacobi de Strepa nec non Monialium S. Clarae in Polonia pro Anno Domini 1932, Niepokalanów 1932.

Artykuły prasowe

„Rycerz Niepokalanej” 1 (1922)-.

Biblioteka klasztorna, „Wiadomości z Prowincji” 2 (1932), s. 34-36.

Biblioteka ludowa, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 126-127.

Biblioteka redakcyjna, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 67-68.

Czterdziestolecie Biblioteki Ludowej w Niepokalanowie 1928-1968, „Echo Niepokalanowa” z 3 czerwca 1968 roku, s. 1-4.

[J.], *Praca wychowawcza w bibliotece*, „Informator Rycerstwa Niepokalanej. Pismo dla Kół MI” 1, styczeń-luty (1938), s. 8.

[J.], *Regulamin biblioteki*, „Informator Rycerstwa Niepokalanej. Pismo dla Kół MI” 2, marzec (1938), s. 10-11.

Jeszcze coś o bibliotece (z powodu uchwały Definitorium, dnia 28.IX.1932), „Wiadomości z Prowincji” 3 (1932), s. 71-73.

Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa, „Zagroda Niepokalanej” 1,2 (1932), s. 52-53.

Kronika niepokalanowska. Czytelnia ludowa, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 151-152.

Kronika niepokalanowska. Dział Introligatorski – I, „Zagroda Niepokalanej” 1,1 (1932), s. 13.

Kronika niepokalanowska. Dział Introligatorski – I, „Zagroda Niepokalanej” 1,6 (1932), s. 147.

Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R (br. Alfons), poddz. Sekretariat – Rs (br. Alfons, br. Damian), „Zagroda Niepokalanej” 1,1 (1932), s. 11.

Kronika niepokalanowska. Dział redakcyjny – R, „Zagroda Niepokalanej” 2,4-5 (1933), s. 95-98.

Kronika niepokalanowska. Poddział bibliotekarski – Rb, „Zagroda Niepokalanej” 2,1 (1933), s. 23.

Kronika niepokalanowska. Przeniesienia, „Zagroda Niepokalanej” 2,1 (1933), s. 20.

Kronika niepokalanowska. Przeniesienia, „Zagroda Niepokalanej” 2,2 (1933), s. 48.

Niepokalanów. Z tajników naszego działu sanitarnego, „Wiadomości z Prowincji” 2 (1938), s. 56-58.

Polecenia, „Wiadomości z Prowincji” 3 (1932), s. 71.

Praca nad „Rycerzem Niepokalanej” w obrazkach, „Kalendarz Rycerza Niepokalanej” 4 (1928), s. 80-81.

Sekretariat Usprawnień, „Z życia Niepokalanowów” (1934), s. 58-60.

Sprawozdanie roczne z działalności Koła MI Braci w Niepokalanowie, „Echo Niepokalanowa” z 8 maja 1937 roku, s. 3.

W introligatorni wre praca, „Echo Niepokalanowa” nr 26 (31) z 9 października 1937 roku, s. 3.

Opracowania

Di Fonzo L., *La formazione romana del padre Kolbe (1912-1919)*, w: *La Mariologia di S. Massimiliano M. Kolbe. Atti del Congresso Internazionale Roma, 8-12 ottobre 1984*, red. F.S. Pantherini, Roma 1985, s. 11-205.

Dyczewski B.L., *Religijno-społeczna działalność o. Maksymiliana Kolbe*, w: *Studia o ojcu Maksymilianie Kolbe*, red. J.R. Bar, Warszawa 1971, s. 198-283.

Gogola Z., *Dzieje franciszkańskiej Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzeżmie 1918-1939*, Kraków 2010.

Gogola Z., *Franciszkańskie Małe Seminaria w Polsce 1918-1939*, w: *Oboedientia et pax. Księga jubileuszowa dedykowana biskupowi Marianowi Błażewi Kruszyłowiczowi OFMConv*, red. Z. Gogola, A. Maćkowski, J. Wysoczański, Szczecin 2014, s. 419-445.

Górka T., *Życie i działalność o. Florianą Koziury OFMConv (1887-1966)* [mps], Warszawa 2021, Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach.

Gral W., *O. Marian Antoni Wójcik (1908-1956)*, „Lignum Vitae” 3 (2002), s. 327-341.

Janecki Ł., *Słownik biograficzno-bibliograficzny polskich franciszkanów konwentualnych zamordowanych i tragicznie zmarłych w latach 1939-1945, Niepokalanów* 2016.

Konopka K., *Jak urządzać biblioteki*, Kraków 1925.

Kwiatkowski R., *Powstanie i rozwój Niepokalanowa w okresie międzywojennym (1927-1939)*, Niepokalanów 2023.

Makarczyk J., *Działalność OO. Franciszkanów w Grodnie w latach 1919-1939* [mps], Lublin 1995, Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach.

Ramanchuk P., *Święty Maksymilian Maria Kolbe jako Redaktor „Rycerza Niepokalanej” i duszpasterz klasztoru Franciszkanów w Grodnie* [mps], Warszawa 2016, Instytut Franciszkański w Łodzi-Łagiewnikach.

Soczewka R., *Niepokalanów. Przewodnik*, Niepokalanów 2021.

Sotowski P., *Opowieść o św. Maksymilianie. Audycje w Radiu Niepokalanów 2009-2010*, Niepokalanów 2011.

Tłaga M., *Klasztor Niepokalanów. Założenia, organizacja prawna i działalność w latach 1927-1939*, w: *Studia o błogosławionym Maksymilianie Kolbem*, t. 2, red. J.A. Książek, Niepokalanów 1981, s. 13-60.

Streszczenie

Wizyta w Niepokalanowie jako miejscu Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” we wrześniu 2023 roku pozwoliła zapoznać się z aktualnym stanem biblioteki klasztoru i Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum”. Niniejszy artykuł ma na celu uzupełnienie braku dostatecznej informacji na tym spotkaniu na temat jej przedwojennej historii. W ośmiu punktach autor stara się prześledzić początki i rozwój (do 1939 roku) biblioteki w Niepokalanowie. Omawiając idee, które stały u jej podstaw, wskazując na wpływ wytycznych zakonu, śledząc jej rozwój materialny i strukturalno-organizacyjny, pozwala przyjrzeć się trudowi tworzenia i niełatwej pracy działu bibliotecznego w specyficznym klasztorze niepokalanowskim, ale też odkrywa często zapomniane aspekty posługi, jaką może i dziś pełnić biblioteka kościelna (tu zakonna) i bibliotekarze. Akcent położono zarówno na samo dzieło, jak i na jej twórców (św. Maksymilian Maria Kolbe i jego zakonni współbracia). Wznosząc się tym samym ponad półki i dobra na nich ułożone oraz wpisując działalność bibliotekarską w szerszy wymiar ewangelizacyjny Kościoła, artykuł może ułatwić wielu bibliotekarzom odkrycie sensu swojej posługi i znalezienie natchnienia dla ich niedocenianego wysiłku.

Słowa kluczowe:

Biblioteki, bibliotekarze, Niepokalanów, św. Maksymilian Maria Kolbe, Bracia Mniejsi Konwentualni, okres przedwojenny

ABOUT BOOKS, LIBRARIES AND LIBRARIANS IN PRE-WAR NIEPOKALANÓW

Summary

A visit to Niepokalanów as the place of the General Meeting of the Federation of Church Libraries „Fides” in September 2023 allowed the author to become acquainted with the current state of the monastery library and the Marian-Kolbian Institute „Kolbianum”. This article aims to make up for the lack of this meeting, reaching back to its pre-war history. In eight points, the author tries to trace the beginnings and development (until 1939) of the library in Niepokalanów. Discussing the ideas that underpinned it, point-

ing to the influence of the order guidelines, tracing its material, structural and organizational development, it not only allows us to look at the effort of creating and the difficult work of the library department in a specific Niepokalanów monastery, but also discovers the often forgotten dimensions of the service that today it can still be performed by the Church library (here monastic) and librarians. The emphasis was placed on both the work itself and its creators (St. Maximilian Maria Kolbe and his religious brothers). Thus, by rising above the shelves and the goods placed on them, and by including librarian activity in the broader evangelizing dimension of the Church, the article may make it easier for many librarians to discover the reason for their service and find inspiration for their underestimated effort.

Keywords

Libraries, librarians, Niepokalanów, St. Maksymilian Maria Kolbe, Friars Minor Conventual, pre-war period

EDWIN KLESSA¹

JUBILEUSZ CZTERDZIESTOLECIA BIBLIOTEKI PARAFIALNEJ W TRZCIANCE

Jeszcze nie przebrzmiały echa stanu wojennego, gdy po kilku miesiącach przygotowań na bazie około 1 700 książek otwarto 20 kwietnia 1983 roku w Trzciance Bibliotekę Parafialną. Jej poświęcenia dokonał bp Wilhelm Pluta, ówczesny ordynariusz diecezji gorzowskiej. Trzcianka należała do tej diecezji do 1992 roku, tj. do czasu włączenia jej do diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

Podstawowym zadaniem każdej biblioteki jest tworzenie księgozbioru i udostępnianie go czytelnikom. Parafialny charakter biblioteki wywarł wpływ na kształtowanie się zbiorów, a także na szerszą działalność religijno-kulturalno-patriotyczną. Przez czterdzieści lat zbiory biblioteczne powiększyły się do 14,5 tys. woluminów z wolnym dostępem do półek, skatalogowanych według Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej. Struktura księgozbioru ukształtowała się następująco: ponad 50 proc. to tematyka religijna, pozostałe to beletrystyka, historia, filozofia, lektury szkolne oraz tematyka regionalna. Oprócz książek biblioteka posiada około dwudziestu tytułów periodyków, 200 DVD i 350 CD. Do 2018 roku, gdy było takie zapotrzebowanie, zgromadziła także 390 kaset magnetofonowych i 720 taśm video. W 1991 roku Biblioteka Parafialna stała się członkiem założycielem Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, dzięki której skomputeryzowała swoje zbiory w bibliotecznym programie komputerowym MAK.

¹ Biblioteka Parafialna w Trzciance.

W ciągu niespełna roku od powstania biblioteki osoby zaangażowane w jej działalność zorganizowały pierwszy Tydzień Kultury Chrześcijańskiej, który przerodził się w coroczny cykl wydarzeń kulturalno-religijnych, nieprzerwanie trwający przez czterdzieści lat. Ani zmiany systemu politycznego, ani różnego rodzaju kryzysy społeczno-gospodarcze, ani nawet epidemia koronawirusa nie stanowiły przeszkody w realizowaniu dorocznego programu, obejmującego różnego rodzaju konkursy, wystawy, prelekcje, projekcje filmowe, koncerty, spektakle, spotkania autorskie itd. Najliczniejszą, ponad 300-osobową grupę, zwłaszcza dzieci, angażowały co roku konkursy twórczości o tematyce religijnej². Biblioteka opublikowała samodzielnie czy też we współpracy z Wydawnictwem Księży Misjonarzy Saletynów lub Muzeum Ziemi Nadnoteckiej w Trzciance dwadzieścia jeden pozycji książkowych. Wydała również cztery widokówki oraz wspólnie z kołem Polskiego Związku Filatelistycznego przy firmie Lubmor znaczki Poczty Polskiej i stempel okolicznościowy z okazji 100. rocznicy budowy kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance. Zorganizowała we własnym zakresie trzynastcie pielgrzymek po Polsce dla zespołu bibliotecznego i osób współpracujących oraz siedemnaście wyjazdów zagranicznych do trzydziestu dziewięciu państw (od Portugalii i Maroka po Koreę Południową i Japonię oraz od Finlandii po Turcję). Program wyjazdów zagranicznych zawsze obejmował kontakty z miejscową Polonią (często byli to kresowi Polacy, potomkowie zesłańców na Syberię czy na stepy Kazachstanu), polskimi placówkami misyjnymi lub parafiami prowadzonymi przez księży ze Zgromadzenia Misjonarzy Saletynów, opiekującymi się również parafią pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance, poczynawszy od 1945 roku. Biblioteka gościła także siostry zakonne z Białorusi³, Kazachstanu⁴, Jerozolimy⁵ i Ghany⁶ oraz przeprowa-

² Przez czterdzieści lat w konkursach twórczości artystycznej o motywach religijnych wzięło udział ponad 7 tys. uczestników.

³ S. Jeremia Kulikowska CSFN i s. Nazaria Miklasz CSFN – z domu zakonnej siostry nazaretanek w Nowogródku i Grodnie (Białoruś).

⁴ S. Tatiana ABMV – z domu zakonnej siostry służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP w Oziornoje w Kazachstanie.

⁵ S. Benigna CSSE – przełożona domu zakonnej oraz sierocińca siostry elżbietanek z Góry Oliwnej w Jerozolimie.

⁶ S. Anna Waśkowska CSFN – ze wspólnoty siostry nazaretanek, dyrektorka szkoły w Chiraa w Ghanie.

dziła zbiórkę funduszy w dwóch trzcianeckich parafiach na rzecz misji. Pięciokrotnie przyjmowała na całodzienny pobyt w Trzciance trzydziestoosobowe grupy dzieci z nauczycielami z polskich szkół na Litwie⁷. Od 2014 roku z okazji świąt wielkanocnych i Bożego Narodzenia biblioteka organizowała na terenie obu trzcianeckich parafii zbiórki artykułów spożywczych oraz wyrobów chemii domowej dla polskich rodzin na Kresach⁸. Znaczącym osiągnięciem Biblioteki Parafialnej było utworzenie Muzeum Parafialnego. To dzieło otworzyło swoje podwoje dla zwiedzających w czterdziestą rocznicę powstania biblioteki⁹.

Zespół biblioteczny składał się z reguły z kilkunastu osób, przy czym do jubileuszu czterdziestolecia w jego składzie dotrwały trzy osoby, które pracowały od samego początku: Janina Brzozowska, Krystyna Kowalska i Edwin Klessa. Łącznie przez czterdzieści lat w Bibliotece Parafialnej zaangażowanych było dłużej lub krócej ponad siedemdziesiąt osób. W realizację różnych wydarzeń organizowanych przez Bibliotekę Parafialną włączają się dodatkowo dziesiątki innych osób. Cała praca w bibliotece opiera się na działalności społecznej, a wszelkie niezbędne fundusze biblioteka pozyskiwała we własnym zakresie, bez angażowania funduszy parafialnych.

Od czasu upadku systemu komunistycznego biblioteka nawiązała współpracę z trzema szkołami średnimi, czterema szkołami podstawowymi – ze szczególnym uwzględnieniem Katolickiej Szkoły Podstawowej, z Biblioteką Publiczną, Centrum Kultury, Muzeum Ziemi Nadnoteckiej, Młodzieżowym Domem Kultury, także z Archiwum Salezjańskiej Inspektorii Pilskiej i Biblioteką Publiczną w Pile oraz z Archiwum i Biblioteką Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej.

Dowodem uznania władz miasta było przyznanie Bibliotece Parafialnej w 2018 roku wyróżnienia Trzcianecka Sarenka w kategorii kultura¹⁰ z okazji trzydziestopięciolecia jej działalności.

⁷ Pobyt dzieci ze szkół w Mościszkach, Dziewieniszkach i Turgielach koło Wilna w latach: 2015, 2018, 2021, 2022, 2023.

⁸ Pomoc organizowana w ramach akcji „Naród ponad granicami” zainicjowanej przez ks. dr. hab. Jarosława Wąsowicza SDB z Piły.

⁹ Szczegółową działalność biblioteki opisano w publikacjach wymienionych w załączonej bibliografii dotyczącej Biblioteki Parafialnej w Trzciance.

¹⁰ Nagroda Burmistrza Trzcianki wręczana z okazji kolejnych rocznic nadania Trzciance praw miejskich. W 2018 roku obchodzono 287. rocznicę tego wydarzenia.

Jubileusz czterdziestolecia działającej od 20 kwietnia 1983 roku Biblioteki Parafialnej w Trzciance połączony z inauguracją tworzonych przez piętnaście lat Muzeum Parafialnego stał się jednym z głównych punktów 40. Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej.

40. Tydzień Kultury Chrześcijańskiej

Przez dziesiątki lat organizowane przez bibliotekę Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej obejmowały wydarzenia ujęte w ramy czasowe jednego tygodnia. Wprowadzone w 2020 roku obostrzenia związane z epidemią koronawirusa spowodowały zmiany organizacyjne TKCh. Zamiast całego tygodnia wypełnionego codziennymi wydarzeniami program zaplanowano w dłuższym czasie. Nazwa pozostała, a rozłożenie programu na kilka tygodni okazało się pożyteczne dla uczestników i łatwiejsze dla organizatorów.

Czterdziesty TKCh rozpoczął się 20 kwietnia 2023 roku programem jubileuszowym Biblioteki Parafialnej połączonym z inauguracją Muzeum Parafialnego, zlokalizowanego w podziemiach Katolickiej Szkoły Podstawowej. Poświęcenia i oficjalnego otwarcia nowej placówki dokonał bp Edward Dajczak¹¹ w towarzystwie prowincjała Zgromadzenia Księży Misjonarzy Saletynów ks. Grzegorza Zembrońa MS, trzcianeckich proboszczów: ks. Zbigniewa Cybalskiego MS oraz ks. Andrzeja Żołyńskiego¹², ks. dr. Tomasza Krzysztofiaka – dyrektora Prymasowskiej Biblioteki Seminaryjnej w Gnieźnie, jednocześnie delegata Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, ks. dr. Tadeusza Ceynowy – dyrektora Archiwum Diecezjalnego i biblioteki seminaryjnej w Koszalinie wraz z pracownikami: Magdaleną Florianowicz, Moniką Zielonką i Małgorzatą Wiczorekowską, Krzysztofa Czarneckiego – posła RP, Adama Bogrycewicza – radnego Sejmiku Województwa Wielkopolskiego, Doroty Pawłowskiej – dyrektorki Katolickiej Szkoły Podstawowej, Marii Bochan – prezeski Stowarzyszenia Miłośników Miasta Piły i honorowej członkini Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Joanny Wyrwa-Krzyżańskiej – dyrektorki Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Pile, a także członków

¹¹ Bp Edward Dajczak – emerytowany biskup diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej.

¹² Ks. Andrzej Żołyńskiak – proboszcz parafii pw. Matki Bożej Saletyńskiej w Trzciance.

Rady Programowej Muzeum Parafialnego: ks. Łukasza Nowaka MS – dyrektora Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy Saletynów, Elżbiety Gajdy – dyrektorki Muzeum w Czarńkowie, Marka Fijałkowskiego – kustosa Muzeum Regionalnego w Pile, Andrzeja Poniatońskiego – nauczyciela historii Katolickiej Szkoły Podstawowej. Bibliotekę Parafialną reprezentowały osoby najbardziej zaangażowane w tworzenie muzeum: Edwin Klessa, Jadwiga Witkowska i Krystyna Kowalska.

Dalsza część programu z licznie zgromadzoną publicznością odbyła się w pobliskim Centrum Integracji Społecznej. Po pieśni wykonanej przez uczennicę Katolickiej Szkoły Podstawowej i po przywitaniu gości przez księdza proboszcza Zbigniewa Cybulskiego MS bp Edward Dajczak wygłosił referat pt. *Rola kultury w promowaniu wartości chrześcijańskich*. Następnie Edwin Klessa scharakteryzował czterdziestoletnią działalność Biblioteki Parafialnej oraz przedstawił cel utworzenia muzeum i eksponaty w nim zebrane.

Ks. Zbigniew Cybulski MS podziękował wszystkim czynnym pracownikom zespołu bibliotecznego za pracę, wręczając każdemu dyplom wraz z albumem. Natomiast proboszcz parafii pw. Matki Bożej Saletyńskiej, ks. Andrzej Żołyński, przewodniczący kapituły, ogłosił wynik dwunastej edycji wyróżnienia „Człowiek Wiary, Człowiek Czynu”¹³, które z okazji czterdziestolecia działalności Biblioteki Parafialnej otrzymał Edwin Klessa. Po oficjalnym programie w kościele pw. św. Jana Chrzyciela bp Edward Dajczak odprawił Mszę Świętą koncelebrowaną w intencji aktualnych i byłych pracowników Biblioteki Parafialnej w Trzciance.

Kolejny punkt TKCh nawiązywał do historycznego już wydarzenia z 1988 roku, gdy w nocy na cmentarzu w Siedlisku w gminie Trzcianka nieznani sprawcy ustawili brzoźowy krzyż z rozpiętym transparentem z dużym napisem „Katyń” oraz z wypisanymi kilkoma nazwiskami zamordowanych przez służby bezpieczeństwa m.in. Piotra Bartoszcze¹⁴, Grzegorza Przemyka¹⁵, Marcina Antonowicza¹⁶

¹³ Wyróżnienie przyznawane przez kapitułę od 2011 roku przy okazji Tygodni Kultury Chrześcijańskiej.

¹⁴ Piotr Bartoszcze (1950-1984) – jeden z przywódców NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych, zamordowany przez „nieznanych sprawców” 8 lutego 1984 roku.

¹⁵ Grzegorz Przemyk (1964-1983) – uczeń LO im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Warszawie, zmarł 14 maja 1984 roku w wyniku pobicia przez funkcjonariuszy milicji.

¹⁶ Marcin Antonowicz (1966-1985) – student Uniwersytetu Gdańskiego, zmarł 2 listopada 1985 roku w wyniku pobicia przez funkcjonariuszy milicji w Olsztynie.

i ks. Jerzego Popiełuszki¹⁷. Ówczesna bezpieka przeprowadziła szybki demontaż krzyża katyńskiego i rozpoczęła postępowanie celem wykrycia sprawców tego incydentu. Upadek systemu komunistycznego spowodował umorzenie nieskutecznego śledztwa, pracownik zaś poznkańskiego Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, dr Piotr Grzelczak, w 2022 roku, tj. po trzydziestu czterech latach od tego wydarzenia, trafił w archiwum na teczkę i złożony w niej transparent¹⁸. Po krótkim dochodzeniu przy udziale środowisk opozycyjnych Trzcianki udało się ustalić trzech mieszkańców z pobliskiego Rychlika, którzy z narażeniem na poważne konsekwencje w majową noc 1988 roku przygotowali krzyż i transparent. Inicjatorem tej akcji i głównym wykonawcą był Stanisław Przybył¹⁹, który w 1982 roku został już raz skazany za naruszenie dekretu stanu wojennego. Stąd w kwietniu, miesiącu pamięci narodowej, w programie 40. TKCh ujęto punkt nawiązujący do tego wydarzenia, nieznanego prawie współczesnym mieszkańcom Trzcianki, Siedliska czy Rychlika. Dr Piotr Grzelczak w dniach 27-28 kwietnia 2023 roku przybył do Trzcianki z transparentem i gościł na spotkaniu otwartym w Muzeum Ziemi Nadnoteckiej oraz z młodzieżą dwóch trzcianeckich szkół. Jedno spotkanie odbyło się także z młodzieżą w szkole w Siedlisku, gdzie doszło do tego wydarzenia trzydzieści pięć lat temu.

Kolejny punkt programu nawiązywał do Konstytucji 3 Maja w związku z 230. rocznicą drugiego rozbioru Polski. Konferencję na temat okoliczności powstania Konstytucji 3 Maja wygłosił 6 maja 2023 roku w Centrum Integracji Społecznej Józef Olejniczak – kustosz Muzeum Ziemi Nadnoteckiej w Trzciance. W próbie ratowania Polski przed utratą niepodległości i w uchwaleniu drugiej na świecie konstytucji niebagatelną rolę odegrali duchowni: bp Adam Krasiński²⁰

¹⁷ Ks. Jerzy Popiełuszko (1947-1984) – błogosławiony, męczennik Kościoła katolickiego, zamordowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa 19 października 1984 roku, patron Solidarności.

¹⁸ P. Grzelczak, *Plótno z katyńskiego krzyża*, ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/162794,Piotr-Grzelczak-Plotno-z-katyńskiego-krzyża.html, 01.08.2023.

¹⁹ Stanisław Przybył (1957) – mieszkaniec Rychlika koło Trzcianki, więzień polityczny skazany na podstawie dekretu o stanie wojennym na cztery lata więzienia i trzy lata pozbawienia praw obywatelskich.

²⁰ Bp Adam Stanisław Krasiński (1714-1800) – biskup kamieniecki, sekretarz wielki koronny, współtwórca Konstytucji 3 Maja, jeden z inicjatorów powstania konfederacji barskiej.

i ks. Hugo Kołłątaj²¹, którzy oponowali przeciwko osłabianiu polskiego wojska, pozostawianiu wojsk rosyjskich w Warszawie oraz wzmacnianiu powiązań z Rosją. W XVIII wieku Polska straciła niepodległość nie w wyniku agresji z zewnątrz, ale z powodu wiernopoddańczych i zdradzieckich poczynań polskich elit politycznych, czego symbolem jest Targowica²².

Dwudziestego pierwszego maja 2023 roku nastąpiło podsumowanie konkursu twórczości artystycznej o motywach religijnych, który zawsze stanowi punkt programu wszystkich TKCh. W tym roku zgłoszono 380 prac wykonanych przez 308 twórców. Autorami zdecydowanej ich większości były dzieci, co stanowi efekt wieloletniej współpracy biblioteki z katechetami. Oceny prac dokonało jury w osobach: proboszcz ks. Zbigniew Cybulski MS, Teresa Willam, Elżbieta Wasyłyk oraz Włodzimierz Ignasiński. Oprócz tego zwiedzający mogli głosować na najlepsze prace w kategorii dziecięcej i osób dorosłych. Stąd też nagroda publiczności wręczana jest z rocznym opóźnieniem, ponieważ jej wynik ustala się po zakończeniu wystawy na podstawie liczby głosów oddanych przez zwiedzających. W związku z tym za poprzedni rok nagrodę publiczności otrzymali: w kategorii osób dorosłych – Beata Łukaszewicz, a w kategorii dziecięcej – Wojciech Kita. Wystawę pokonkursową zwiedziło około 300 osób. Na podsumowanie konkursu oraz wręczenie nagród biblioteka zaprosiła s. Janinę Kierstan RM²³, która w latach 2014-2022 pełniła funkcję siostry generalnej Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. W 2023 roku upłynęła siedemdziesiąta piąta rocznica pracy sióstr z tego zgromadzenia w Trzciance i fakt ten stanowił inspirację do wyboru nagród książkowych oraz broszurek dla każdego twórcy. Były wśród nich książki o założycielu tego zgromadzenia, abp. Zygmuncie Szczęsnym Felińskim, którego relikwie sprowadzono do kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance w 2016 roku. Broszurki wydane przez Instytut Pamięci Narodowej i wręczone każdemu uczestnikowi

²¹ Ks. Hugo Kołłątaj (1750-1812) – jeden z twórców Konstytucji 3 Maja.

²² Konfederacja targowicka – spisek polskich magnatów zawiązany przez carycę Katarzynę II 27 kwietnia 1792 roku w Petersburgu, wymierzony przeciwko Konstytucji 3 Maja.

²³ S. Janina Kierstan RM – przełożona generalna Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w latach 2014-2022.

konkursu przedstawiały sylwetkę s. Matyldy Getter RM²⁴ – matki przełożonej prowincji warszawskiej w okresie II wojny światowej, która z narażeniem swego życia i siostr ze wspólnoty uratowała kilkadziesiąt dzieci żydowskich przed śmiercią z rąk niemieckich okupantów. W latach wojny organizowała kuchnię dla głodujących oraz szpital powstańczy, współpracowała z organizacjami wystawiającymi fałszywe dokumenty osobom ściganym przez nazistów. Pośmiertnie otrzymała tytuł „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”²⁵.

S. Janinę Kierstan RM również zaproszono do Trzcianki w ramach upamiętnienia siedemdziesiątej piątej rocznicy przybycia pierwszych franciszek Rodziny Maryi do Trzcianki. Zanim w 1949 roku powstał w Trzciance ich dom zakonny, rok wcześniej do miejscowego szpitala przyjechała grupa siedmiu siostr, które jako osoby o odpowiednich kwalifikacjach pełniły w nim różne funkcje: laborantek, pielęgniarek, instrumentariuszek na sali operacyjnej oraz pomocy w kuchni szpitalnej. Z roku na rok stosunek ówczesnych władz komunistycznych do zatrudnionych w szpitalu zakonnic z przyczyn ideologicznych stale się pogarszał i w efekcie zakończył się zwolnieniem ich z pracy w 1963 roku.

Program 40. TKCh zamykała uroczystość poświęcenia i nadania nowo wybudowanemu rondu w Trzciance imienia Rotmistrza Witolda Pileckiego²⁶. Pomysłodawcą nadania tej nazwy dokładnie w dniu siedemdziesiątej piątej rocznicy wykonania na rtm. Pileckim wyroku śmierci był Społeczny Komitet Budowy Pomnika Niepodle-

²⁴ S. Matylda Getter RM (1870-1968) – matka przełożona Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. W czasie II wojny światowej utworzyła sieć sierocińców, w których uratowała setki żydowskich dzieci przed śmiercią grożącą ze strony niemieckiego okupanta.

²⁵ „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” – medal i tytuł honorowy ustanowiony w 1953 roku przez jerozolimski Instytut Yad Vashem, przyznawany osobom innej narodowości, które ratowały Żydów przed niemiecką zagładą w czasie II wojny światowej.

²⁶ Witold Pilecki (1901-1948) – jeden z największych światowych bohaterów XX wieku. Dobrowolnie dostał się do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Auschwitz, gdzie podczas prawie trzyletniego pobytu utworzył grupę konspiracyjną o nazwie Tajna Organizacja Wojskowa oraz sporządzał raporty na temat niemieckich zbrodni ludobójstwa w tym obozie. Za swoją działalność niepodległościową został przez komunistów skazany na karę śmierci, którą wykonano 25 maja 1948 roku strzałem w tył głowy na terenie więzienia przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie. Zrehabilitowany przez Sąd Najwyższy w 1990 roku, odznaczony przez prezydenta Lecha Wałęsę Orderem Odrodzenia Polski w 1995 roku oraz przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego Orderem Orła Białego w 2006 roku.

głości w Trzciance. Witold Pilecki, jeden z największych bohaterów Polski, dobrowolnie dał się ująć w łapance na Żoliborzu i zesłać do niemieckiego obozu zagłady Auschwitz. Podczas prawie trzyletniego pobytu w obozie wykonał rozkaz zdobycia i przekazania możliwie największej liczby informacji o niemieckich metodach eksterminacji Polaków, Żydów, Romów i więźniów innych narodowości. Wykonał także drugie zadanie, polegające na zorganizowaniu w warunkach obozowych struktur konspiracyjnych wspierających ewentualną zewnętrzną akcję uwolnienia więzionych tam ludzi. Witold Pilecki był osobą głęboko wierzącą, nigdy nie rozstawał się z książką *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis. Podczas widzenia z żoną Marią w mokotowskim więzieniu prosił ją o kupienie tej książki i czytanie jej dzieciom²⁷. Siedemdziesiąta piąta rocznica wykonania wyroku śmierci na Witoldzie Pileckim stała się również inspiracją do innych inicjatyw. Na wniosek przewodniczącego Rady Miejskiej Trzcianki, Roberta Matkowskiego, podjęto uchwałę ustanawiającą rok 2023 Rokiem Rotmistrza Witolda Pileckiego w gminie Trzcianka. Muzeum Ziemi Nadnoteckiej zorganizowało całoroczną wystawę IPN o Witoldzie Pileckim oraz grę miejską dla młodzieży poświęconą rotmistrzowi. Biblioteka Parafialna już w marcu 2023 roku zaprosiła do Trzcianki Jarosława Wróblewskiego – pracownika muzeum, byłego więźnia aresztu śledczego przy ulicy Rakowieckiej w Warszawie i autora książki o Pileckim²⁸. Urządziła z nim spotkanie autorskie, a także spotkania z uczniami w trzcianeckich trzech szkołach średnich i w Katolickiej Szkole Podstawowej, która także zorganizowała swoim uczniom grę miejską o żołnierzach wyklętych i Witoldzie Pileckim. Ponadto Biblioteka Parafialna zamieściła w miesięczniku Muzeum Żołnierzy Wyklętych artykuł²⁹ o wszystkich inicjatywach w Trzciance poświęconych rtm. Pileckiemu oraz zorganizowała kiluosobowy wyjazd do Warszawy na główne uroczystości w tym muzeum zaplanowane na 27 maja 2023 roku.

Uroczystość nadania nazwy rondu imienia Rotmistrza Witolda Pileckiego przewidziana w programie 40. TKCh rozpoczęła się Mszą Świętą w intencji śp. rotmistrza i innych ofiar systemu komunistycz-

²⁷ M. Sadowski, *Witold Pilecki. Fotobiografia*, Warszawa 2015, s. 90.

²⁸ J. Wróblewski, *Rotmistrz. Barwna biografia Witolda Pileckiego*, Warszawa 2021.

²⁹ E. Klessa, *Rok Rotmistrza w Trzciance*, „Rakowiecka 37” 22 (2023), s. 176-183.

nego, po której nastąpiło przejście na nowo wybudowane rondo. Po hymnie narodowym i krótkim programie poezji Zbigniewa Herberta w wykonaniu Włodzimierza Ignasińskiego głos zabrali: burmistrz Trzcianki Krzysztof Jaworski, przewodniczący Rady Miasta Robert Matkowski, przewodniczący Solidarności Wielkopolskiej Jarosław Lange. Następnie Edwin Klessa odczytał list skierowany do uczestników od zaproszonej na uroczystość córki rotmistrza, Zofii Pileckiej-Optułowicz³⁰, która ze względów zdrowotnych nie mogła przybyć do Trzcianki. Po odsłonięciu tablicy z nazwą ronda ks. Rafał Frąckowiak MS dokonał jego poświęcenia, po czym na zakończenie odśpiewano pieśń *Żeby Polska była Polską*. W uroczystości udział wzięli m.in. członkowie Komitetu Budowy Pomnika Niepodległości w Trzciance oraz Stowarzyszenia Patrioci Piłscy, zastęp harcerzy z ZHR, młodzież z Zespołu Szkół z transparentami, a także poczty sztandarowe NSZZ „Solidarność” i Stowarzyszenia Internowanych i Represjonowanych z Piły.

Muzeum Parafialne w Trzciance

Otwarcie Muzeum Parafialnego w Trzciance w ramach inauguracji 40. TKCh stanowiło uwieńczenie piętnastoletnich prac polegających na skompletowaniu eksponatów, ich renowacji, odtworzeniu historii każdego z nich, przygotowaniu opisów, ale także na adaptacji pomieszczenia podziemnego po byłej celi więziennej. Katolicka Szkoła Podstawowa powstała w 2003 roku w obiektach opuszczonych przez policję. Pomieszczenie w części piwnicznej o powierzchni 40 m² wymagało usunięcia tynku z pięknego łukowatego sklepienia z czerwonej cegły, wykonania posadzki z ogrzewaniem podłogowym, niezbędnej instalacji elektrycznej, oświetleniowej, grzewczej i wentylacyjnej. Pomieszczenie to należało także wyposażyć w niezbędny sprzęt wystawienniczy oraz audiowizualny.

W muzeum zgromadzono ponad 160 eksponatów związanych bezpośrednio lub pośrednio z historią parafii i miasta. Zostały one podzielone na siedem grup tematycznych.

³⁰ Zofia Pilecka-Optułowicz (1933) – córka Witolda Pileckiego, mieszka w Warszawie.

A – rzeźby

Grupa ta obejmuje kilka rzeźb drewnianych pochodzących głównie z okresu międzywojennego. Jedna rzeźba z drewna lipowego przedstawiająca św. Jana Chrzciciela pochodzi z drugiej połowy XV wieku i jest najstarszym eksponatem w muzeum. Tragiczna historia wiąże się z drewnianą figurką Matki Bożej Saletyńskiej, wyrzeźbionej w 1946 roku przez Franza Czachurskiego³¹ dla pierwszego polskiego burmistrza Trzcianki, Stanisława Wiza³², który 25 listopada 1946 roku został aresztowany w gabinecie burmistrza i oskarżony o przynależność do organizacji niepodległościowej „Warta”³³. Torturowany podczas półrocznego śledztwa, uniewinniony „z braku dowodów winy”, z wilczym biletem żył z rodziną przez lata z piętnem wroga ludu. W wyniku doświadczeń więziennych i przeżytych tortur zmarł przedwcześnie po trzecim wylewie w pięćdziesiątym trzecim roku życia³⁴.

B – szaty liturgiczne

Wystawiono ornaty, kapę, stuły, manipularze oraz welon kieli-chowy – wszystkie pochodzące głównie z okresu międzywojennego, do 1945 roku używane również przez ówczesnych katolickich duchownych niemieckich.

C – książki i dokumenty

W muzeum prezentowane są starodruki w języku łacińskim (poradnik dla spowiedników) i polskim (rozważania religijne). Oprócz tego wyeksponowano trzcianeckie pamiątki pierwszokomunijne z początku XX wieku, ale także z pierwszej po wojnie I Komunii św. Można oglądać pokwitowania z XIX wieku wydawane przez

³¹ Franz Czachurski (1875-1956) – rzeźbiarz, mieszkaniec przedwojennej Trzcianki, pochowany na cmentarzu parafialnym w Trzciance.

³² Stanisław Wiza (1906-1959) – pierwszy polski powojenny burmistrz Trzcianki w latach 1945-1946, wielki społecznik, członek Rady Parafialnej, prezes parafialnego Caritasu, pochowany na cmentarzu w Lubaszku.

³³ Związek Byłych Partyzantów „Warta” – organizacja działająca w latach 1945-1946 na terenie powiatu Międzyrzecz i Trzcianka.

³⁴ A.K. Mrówczyńska, *Stanisław Wiza – pierwszy powojenny polski burmistrz Trzcianki* (wspomnienia córki Stanisława Wiza spisane w listopadzie 2019 roku – zbiory Biblioteki Parafialnej w Trzciance).

ówczesnych trzcieńskich proboszczów dotyczące tzw. mesznego. Wystawiono też książki w języku niemieckim z pieczęciami lub podpisami niemieckiego proboszcza³⁵ i jego wikarego³⁶. Dział ten zawiera także książeczki do nabożeństwa z Kresów przywiezione przez przybyłych na tzw. ziemię odzyskane repatriantów, którzy po przesunięciu wschodniej granicy po II wojnie światowej, chcąc żyć w Polsce, musieli opuścić swoją ojcowiznę. W gablotach prezentuje się nuty niemieckich organistów trzcieńskich, a także śpiewniki księży i organistów z lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Jest też płyta z kolędami w fortepianowym wykonaniu Teresy Rutkowskiej, córki trzcieńskiego organisty z lat 1948-1968, która w 1951 roku w Trzciance zdała maturę. Karierę muzyczną zrobiła w Warszawie i poza granicami Polski, w 1960 roku brała udział w Konkursie Pianistycznym im. Fryderyka Chopina. W dziale tym można oglądać koperty adresowane do ostatniego niemieckiego proboszcza, ks. Bernharda Timma, dziewiętnastowieczną kopertę z dobrze zachowanymi pieczęciami lakowymi Archidiecezji Poznańskiej, znaczki i pieczęć wydaną przez Poczta Polską na 100-lecie budowy kościoła w Trzciance. Wyłożone są także cztery widokówki wydane przez Bibliotekę Parafialną oraz specjalną kartę filatelistyczną wydaną wspólnie z Klubem Zbieraczy Znaków Poczтовых o Tematyce Religijnej „Święty Gabriel” przy okazji wystawy filatelistycznej zorganizowanej podczas I TKCh w 1983 roku z podpisem bp. Pawła Sochy³⁷ z diecezji gorzowskiej.

D – wyposażenie kościoła

Wśród najstarszych eksponatów w tej grupie jest tabernakulum drewniane oraz drewniany lichtarz z ołtarza głównego z około 1730 roku. Można podziwiać duży ciężki żyrandol dębowy, jeden z dwóch, jakie wisiały od 1930 roku przez kilkadziesiąt lat w nawie głównej. Podczas prac restauracyjnych udało się odtworzyć dokładną datę powstania żyrandola i co najważniejsze – rzeźbiarza,

³⁵ Ks. Bernhard Timm (1888-1972) – proboszcz w Trzciance (Schönlanke) w latach 1923-1945.

³⁶ Ks. Alfons Bormke (1906-1983) – wikary w Trzciance (Schönlanke) w latach 1940-1945.

³⁷ Bp Paweł Socha (1935) – w latach 1973-2012 biskup pomocniczy diecezji gorzowskiej, później zielonogórsko-gorzowskiej.

który go wykonał. Okazało się, że był nim mieszkaniec Trzcianki, Franz Czachurski, który wyrzeźbił również dwanaście zacheuszków wiszących przez lata w bocznych nawach kościoła w miejscach jego konsekracji. W dziale tym zaprezentowano także latarenkę wiatykową, z którą ministrant prowadził księdza idącego do chorego, rzeźbiony pulpit dębowy do mszału, feretron z patronem kościoła, św. Janem Chrzcicielem, przedwojenne dzwonki ministrantów oraz dziewiętnastowieczny ozdobny krzyż pod kopułą szklaną z pasyjką alabastrową. Ciekawa historia łączy się z puszką na komunikanty ofiarowaną w 1927 roku kościołowi w Niekursku przez ks. Josepha Tetzlaffa³⁸, marianistę, który urodził się w pobliskim Rusinowie i został ochrzczony w owym kościele (kościół filialny parafii trzcianieckiej) w 1884 roku. Ks. Joseph Tetzlaff wyjechał do Stanów Zjednoczonych, pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Katolickiego w Dayton w stanie Ohio.

E – sprzęt pomocniczy

W muzeum można oglądać szczypce do wypieku hostii i komunikantów, magiel do prasowania obrusów ołtarzowych, fisharmonię oraz serce dzwonu z końca XVIII wieku. Serce pochodzi z jednego z nielicznych zachowanych dzwonów, ponieważ Niemcy dwukrotnie podczas wojen światowych rekwirowali dzwony z wieży trzcianieckiego kościoła i przetapiali na armaty. Można także oglądać cegielki na budowę kościoła z 1914 roku, na renowację kościoła 100 lat później oraz cegielki na budowę pomnika Jana Pawła II w jubileuszowym 2000 roku. Można obejrzeć głowice poniemieckich sztandarów kościelnych i drzewce Katolickiego Stowarzyszenia Czeladników z 1892 roku z nabitymi jubileuszowymi gwoździemi bratnich stowarzyszeń z okolicznych miejscowości z okazji dwudziestopięciolecia. Wśród muzealnych eksponatów zachowały się pieczęcie parafialne wklęsłe i wypukłe, na których znajduje się kościelna, bazująca na polskiej nazwa parafii TRZCIAN-KENSIS, a później TRZCIANCENSIS³⁹, używane przez niemieckich

³⁸ Ks. Joseph Tetzlaff (1884–1923) – marianista, w latach 1918–1923 rektor Uniwersytetu Katolickiego w Dayton (USA). Pochowany w Dayton w stanie Ohio.

³⁹ Trzcianka podczas pierwszego rozbioru Polski w 1772 roku dostała się pod panowanie pruskie i do końca II wojny światowej funkcjonowała pod nazwą Schönlanke. Jednak łacińska nazwa katolickiej parafii nie została zmieniona i zachowała brzmienie wywodzące się z polszczyzny.

księży, którzy posługiwali się nimi pomimo zmiany nazwy miasta po pierwszym rozbiórze Polski na Schönlanke. Z zainteresowaniem zwiedzających spotyka się tablica z 1948 roku zawierająca wykaz 517 nazwisk – chrzestnych dwóch dzwonów, na której można odnaleźć swoich rodziców, dziadków, krewnych lub sąsiadów zamieszkających już w tym czasie w Trzciance.

F – inne Kościoły i wyznania w historii Trzcianki

Historia Trzcianki i losy jej mieszkańców miały charakter bardzo burzliwy. Miasto leżące na północ od Noteci w poprzednich wiekach nie zawsze znajdowało się w granicach Polski. Już od pierwszego rozbioru dostało się pod panowanie Prus. Przeżyło czasy silnej germanizacji i kulturkampfu. Wzrastał więc udział procentowy protestantów, którzy do 1945 roku mieli swoją świątynię usytuowaną w centrum Trzcianki. Świątynia poewangelicka, przyznana przez ówczesne władze komunistyczne w 1947 roku Kościołowi katolickiemu, została przez te władze parafii odebrana i zburzona w 1965 roku⁴⁰. W muzeum prezentuje się nieliczne elementy wyposażenia z tego kościoła świadczące o licznej grupie mieszkańców wyznania ewangelickiego, głównie narodowości niemieckiej. Dopiero po II wojnie światowej w wyniku ustaleń tzw. wielkiej czwórki Niemieccy mieszkańcy opuścili te tereny, a na ich miejsce przybyła w dużej części ludność z dzisiejszych terenów Litwy, Białorusi i Ukrainy⁴¹. Przed niemieckimi prześladowaniami w mieście żyło również wielu Żydów, których na początku XX wieku było około 25 proc. W muzeum ukazano także ślady po nich: dziewiętnastowieczną Torę o długości 5,2 metra (początek Księgi Wyjścia) oraz plombę ołowianą z największej w ówczesnych Niemczech fabryki macy żydowskiej Samuela Rosenbauma⁴² znajdującej się w Trzciance, która eksportowała macę do Australii

⁴⁰ A. Poniatowski, *Powojenna historia trzcianieckiego kościoła ewangelickiego*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 5 (2015), s. 81-87; E. Klessa, *Kościół ewangelicki w Trzciance*, „Światło z La Salette” 3 (2019), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”; tenże, *Starania o zachowanie kościoła poewangelickiego w Trzciance*, „Światło z La Salette” 2 (2024), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

⁴¹ J. Wojtkiewicz, *Przesiedlenia na ziemię trzcianecką w latach 1945-1947*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 6 (2016), s. 79-86.

⁴² *Trzcianka w przeszłości i obecnie. Rękopisy z 1912 r.*, tł. i red. Ł. Nowak, Trzcianka 2019.

i Ameryki Południowej. O grekokatolikach i prawosławnych, którzy do Trzcianki i okolic zostali przymusowo przesiedleni w latach 1947-1950 w ramach akcji „Wisła”⁴³ z południowo-wschodnich terenów Polski, świadczą zachowane książeczki do nabożeństwa, Pismo Święte, śpiewniki i krzyż pielgrzymkowy z 1988 roku wykonany w 1000-lecie chrztu Rusi Kijowskiej. Można także podziwiać miniaturkę Koranu – ślad po polskich Tatarach spod Baranowicz i Nieświeża, którzy po wojnie osiedlali się w okolicach Białegostoku, Gdańska, Wrocławia oraz Trzcianki. Przybyło na te ziemie około 100 osób pochodzenia tatarskiego, widoczne zaś ich ślady pozostały w tatarskiej kwaterze na cmentarzu komunalnym w Trzciance⁴⁴.

G – wierni Bogu i Ojczyźnie

W gablocie znajdują się eksponaty świadczące o religijno-patriotycznej postawie mieszkańców Trzcianki i z nią związane. Kapsułki z ziemią z Katynia i spod szubienicy niemieckiego obozu koncentracyjnego w Stutthofie nawiązują do zawartości kamienia węgielnego znajdującego się u stóp Pomnika Niepodległości, ustawionego w 2018 roku w pobliżu Katolickiej Szkoły Podstawowej w Trzciance. Kamień węgielny tego pomnika zawiera ogółem trzydzieści stalowych kapsułek z ziemią z całego świata, z miejsc martyrologii Polaków dążących do odzyskania wolnej i niepodległej Polski⁴⁵. Kolejna kapsułka w muzeum zawiera kamień z grobu patrona Solidarności, bł. ks. Jerzego Popiełuszki, wydobyty podczas ekshumacji w 2010 roku w trakcie procesu beatyfikacyjnego. Związki Trzcianki z ks. Jerzym są dwojakie. W 1987 roku nielegalna wtedy trzcianecka Solidarność ufundowała tablicę pamiątkową, którą mieszkańcy Trzcianki w pielgrzymce autokarowej współorganizowanej przez Bibliotekę Parafialną dostarczyli do Warszawy i umie-

⁴³ Akcja „Wisła” – akcja pacyfikacyjna przeprowadzona przez władze komunistyczne w celu osłabienia i rozbicia oddziałów UPA. A. Słabig, *Osadnicy z akcji „Wisła” na Ziemi Trzcianieckiej w latach 1947-1970*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 7 (2017), s. 49-68; A. Trochanowski, *Niepublikowany pamiętnik*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 8 (2018), s. 89-95; tenże, *Z łemkowskiego rodu – to brzmi dumnie*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 10 (2020), s. 127-134.

⁴⁴ A. Bolczyk-Shepherd, *Tatarzy w Trzciance*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 4 (2014), s. 65-79; E. Klessa, *Henryk Bajraszewski (1925-2019)*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 9 (2019), s. 87-90; tenże, *Szlakiem kultur i religii Podlasia*, Trzcianka 2015.

⁴⁵ E. Klessa, *Pomnik Niepodległości w Trzciance*, Trzcianka 2018, s. 51-65.

ścili w prawej bocznej nawie kościoła pw. św. Stanisława Kostki na Żoliborzu⁴⁶. Natomiast staraniem Biblioteki Parafialnej w 2014 roku uroczystie wprowadzono relikwie ks. Jerzego Popiełuszki do kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance.

Spośród dziesięciu książek ze zbioru Biblioteki Parafialnej w Trzciance wystawiono kilka pochodzących z akcji Służby Bezpieczeństwa z 1960 roku, gdy w ciągu jednego dnia w całej Polsce wtargnięto jednocześnie do sześćdziesięciu siedmiu bibliotek kościelnych i zarekwirowano około 12 tys. książek. Po upadku systemu komunistycznego udało się odzyskać niespełna 1 800 egzemplarzy, które za pośrednictwem Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” wróciły do prawowitych właścicieli. Ponieważ w tym czasie niektóre biblioteki przestały istnieć, Biblioteka Parafialna otrzymała kilka z nich. Można zapoznać się z przykładowymi tytułami w aspekcie rzekomego zagrożenia, jakie niosły panującemu wtedy systemowi.

Z okresu stanu wojennego można oglądać dwa wydania Pisma Świętego, które w zakładach karnych otrzymali od kapelanów więziennych trzcianecy więźniowie polityczni i internowani. Na ostatnich stronach *Ewangelii według świętego Łukasza* otrzymanej przez trzcianieckiego więźnia politycznego, Mieczysława Ślesickiego⁴⁷, w zakładzie karnym we Wrocławiu wpisało się 187 współwięźniów politycznych. Natomiast *Nowy Testament i Księgę Psalmów* z wpisem błogosławieństwa prymasa Józefa Glempa otrzymał od kapelana w zakładzie karnym w Gębarzewie trzcianiecki internowany Edwin Klessa⁴⁸, któremu wpisało się 100 innych internowanych z Wielkopolski.

W gablocie przedstawiono także medal wybity w Belgii, poświęcony Robertowi van Rielowi, który w grudniu 1984 roku zginął w okolicach Nojewa w wypadku drogowym na trasie Kapellen –

⁴⁶ *Solidarność piłska w podziemiu 1981-1989*, red. J. Wąsowicz, Piła 2006, s. 87; *Nie można uśmiercić nadziei. Reminiscencje śmierci księdza Jerzego Popiełuszki w Wielkopolsce 1984-1989*, red. W. Handke, J. Wąsowicz, Poznań 2009, s. 61, 150-151.

⁴⁷ Mieczysław Ślesicki (1957) – mieszkaniec Trzcianki, więzień polityczny, jeden z pierwszych w Polsce skazanych (27 grudnia 1981 roku) na mocy dekretu o stanie wojennym na dwa lata pozbawienia wolności i dwa lata pozbawienia praw obywatelskich za wywieszenie ulotki. Pisarz – autor siedmiu powieści.

⁴⁸ Edwin Klessa (1945) – mieszkaniec Trzcianki, internowany w stanie wojennym w zakładach karnych we Wronkach i Gębarzewie, aresztowany w 1984 roku.

Trzcianka. Robert van Riel brał aktywny udział w akcji pomocowej mieszkańców belgijskiego Kapellen na rzecz społeczności Trzcianki, koordynowanej przez parafię pw. św. Jana Chrzciciela.

Tragiczny los stoczniozca Józefa Pawłowskiego, który zginął w grudniu 1970 roku, obrazuje skromny miesięczny bilet kolejowy z lipca 1965 roku, gdy jako mieszkaniec Dzierżązna Wielkiego dojeżdżał koleją na trasie Wieleń Północny – Trzcianka, gdy pracował w trzciańskim Lubmorze. W 1968 roku przeniósł się do Rumii, skąd dojeżdżał koleją do Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni. Po wyjściu pracowników z pociągu salwa karabinowa uśmierciła siedemnastu stoczniowców, wśród nich Józefa Pawłowskiego. Ich nazwiska uwieczniono na tablicy Pomnika Poległych Stoczniowców w Gdyni⁴⁹.

H – sztuka współczesna

Przy okazji zakładania muzeum pojawiła się koncepcja utworzenia galerii współczesnych twórców, których większość zgłaszała swoje prace na konkursy twórczości artystycznej organizowane przez Bibliotekę Parafialną w ramach TKCh. Można oglądać ikony, akwarele, malarstwo sztalugowe, obraz malowany ustami, intarsję, rzeźby, formy przestrzenne oraz projekt witraża. Są to prace s. Barbary Abramow-Newerly RM, G. Bormkego, Mariana Fieduka, Tadeusza Fijała, Małgorzaty Fijałkowskiej, Genowefy Gołaś, Beaty Łukaszewicz, Stanisława Madajczaka, Anny Renaty Nowickiej, Krzysztofa Nowickiego, Jerzego Omelczuka, Jana Pawłaka, Ryszarda Szymczaka, Kazimierzy Twardowicz, Elżbiety Wasyłyk i Edwarda Żyżniewskiego.

Muzeum Parafialne powstało dzięki Bibliotece Parafialnej, ale w jego utworzenie zaangażowały się dziesiątki innych osób. Biblioteka korzystała z porad wielu specjalistów z dziedziny budownictwa, instalacji, konserwacji eksponatów. Wiele osób wykonywało różne prace fizyczne, poszukiwało eksponatów, odtwarzało ich dzieje, inni dostarczali własne zbiory, wzbogacające prezentowaną kolekcję. Istotną rolę odegrała Rada Programowa Muzeum Parafialnego powołana w 2020 roku w składzie:

⁴⁹ E. Klessa, *LUBMOR. 70 lat*, Trzcianka 2021, s. 36, 83; P. Brzeziński, R. Chrzanowski, T. Słomczyński, *Pogrzebani nocą*, Gdańsk 2015, s. 138-145.

1. Ks. Zbigniew Cybulski MS – proboszcz parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance,
2. Edwin Klessa – dyrektor Biblioteki Parafialnej w Trzciance, główny organizator Muzeum Parafialnego,
3. Jadwiga Witkowska – nauczycielka, przedstawicielka Biblioteki Parafialnej,
4. Marek Fijałkowski – starszy kustosz Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile,
5. Elżbieta Gajda – kierowniczka Muzeum Ziemi Czarnkowskiej w Czarnkowie,
6. Ks. Łukasz Nowak MS – sekretarz prowincjalny Prowincji pw. Matki Bożej Królowej Polski Zgromadzenia Księża Misjonarzy Saletynów w Warszawie, dyrektor Archiwum Prowincjalnego Księża Misjonarzy Saletynów,
7. Andrzej Poniatowski – nauczyciel historii oraz wiedzy o społeczeństwie w Katolickiej Szkole Podstawowej w Trzciance,
8. Ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB – dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej w Pile.

Wiele eksponatów wymagało renowacji, którą przeprowadziły m.in. następujące podmioty:

- Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu (rzeźby, feretron),
- Firma Anna Cybulska-Wojczyszyn Art-Fresk w Gnieźnie (rzeźby, tabernakulum),
- Pracownia Renowacji Książki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (książki i dokumenty),
- Zakład Brązowniczy K. Bieliński, P. Holas w Poznaniu (misa chrzcielna, puszki na komunikanty, żyrandol metalowy, monstrancja),
- Firma Renogust Gustawa Domagały w Poznaniu (żyrandol dębowy, fisharmonia, zacheuszki dębowe, wałki do Tory, pulpit dębowy, magiel, tablica z poświęcenia dzwonów),
- Firma Retro-Styl. PHUP. Ryszard Kubisz w Trzciance (dębowy fotel),
- Firma Galwano Tomasz Urban w Trzciance (szczypce do wypieku hostii i komunikantów, lichtarze metalowe),
- Paweł Semenowicz w Trzciance (latarenka wiatykowa).

Dobre uzupełnienie wiedzy historycznej o trzcianeckiej parafii stanowi wydanie dwujęzyczne (po polsku i po niemiecku) kroniki parafialnej niemieckiego proboszcza, ks. Aloysiusa Bucksa, budowniczego trzcianeckiego kościoła. Pozycję tę opublikowała Biblioteka Parafialna w Trzciance wraz z Wydawnictwem La Salette Księża Misjonarzy Saletynów w tłumaczeniu ks. Łukasza Nowaka MS, członka Rady Programowej Muzeum Parafialnego⁵⁰.

Biblioteka Parafialna w swój jubileusz czterdziestolecia działalności oddała do użytku Muzeum Parafialne, które będzie stałą placówką ułatwiającą zwłaszcza młodym poznawanie historii własnej parafii, miasta i burzliwych losów jego mieszkańców. Wiele z tych eksponatów otrzymało drugie życie, gdy odtworzono ich historię i okoliczności ich powstania oraz los osób z nimi związanych.

Zakończenie

Działająca przez cztery dekady Biblioteka Parafialna stała się znaczącą w mieście placówką kulturalną o wyrazistym profilu religijno-patriotycznym. Nie tylko oferowała wartościową lekturę, lecz inspirowała także tysiące ludzi do aktywnego uczestnictwa w szerokiej gamie różnych wydarzeń o przesłaniu chrześcijańskim. Tak było w latach osiemdziesiątych XX wieku, w czasach komunizmu zwalczającego chrześcijaństwo jako „opium dla ludu”, kiedy często trzeba było zmagać się z cenzurą, trudno było zdobyć katolicką książkę, a niezależna kultura musiała korzystać z wolnej przestrzeni, jaką stwarzał Kościół. Tak też się stało po zmianach politycznych w Polsce, które przyniosły, co prawda, wolność, ale także różne wyzwania i zagrożenia. W tej nowej rzeczywistości biblioteka trzcianecka nieprzerwanie kontynuuje swoją misję chrześcijańską, kulturalną i patriotyczną. Ludzie świeccy mogą odgrywać różną rolę w życiu Kościoła i w świecie. Biblioteka Parafialna w Trzciance stanowi tylko jeden z takich przykładów.

⁵⁰ *Kronika parafii pw. św. Jana Chrzyciela w Trzciance 1914-1918 spisana przez ówczesnego proboszcza ks. Aloysiusa Bucksa, tł. i red. Ł. Nowak, Trzcianka 2015.*

Bibliografia

- Bolczyk-Shepherd A., *Tatarzy w Trzciance*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej” 4 (2014), s. 65-79.
- Brzeziński P., Chrzanowski R., Słomczyński T., *Pogrzebani nocą*, Gdańsk 2015.
- Grzelczak P., *Płótno z kатыńskiego krzyża*, ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/162794 ,Piotr-Grzelczak-Plotno-z-katynskiego-krzyza.html, 01.08.2023.
- Klessa E., *Henryk Bajraszewski (1925-2019)*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej” 9 (2019), s. 87-90.
- Klessa E., *Kościół ewangelicki w Trzciance*, „Światło z La Salette” 3 (2019), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *LUBMOR. 70 lat*, Trzcianka 2021.
- Klessa E., *Pomnik Niepodległości w Trzciance*, Trzcianka 2018.
- Klessa E., *Rok Rotmistrza w Trzciance*, „Rakowiecka 37” 22 (2023), s. 176-183.
- Klessa E., *Starania o zachowanie kościoła poewangelickiego w Trzciance*, „Światło z La Salette” 2 (2024), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Szlakiem kultur i religii Podlasia*, Trzcianka 2015.
- Kronika parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance 1914-1918 spisana przez ówczesnego proboszcza ks. Aloysiusa Buckska*, tł. i red. Ł. Nowak, Trzcianka 2015.
- Mrówczyńska A.K., *Stanisław Wiza – pierwszy powojenny polski burmistrz Trzcianki* (wspomnienia córki Stanisława Wizy spisane w listopadzie 2019 roku – zbiory Biblioteki Parafialnej w Trzciance).
- Nie można uśmiercić nadziei. Reminiscencje śmierci księdza Jerzego Popiełuszki w Wielkopolsce 1984-1989*, red. W. Handke, J. Wąsowicz, Poznań 2009.
- Poniatowski A., *Powojenna historia trzcianeckiego kościoła ewangelickiego*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej” 5 (2015), s. 81-87.
- Sadowski M., *Witold Pilecki. Fotobiografia*, Warszawa 2015.
- Słabig A., *Osadnicy z akcji „Wisła” na Ziemi Trzcianeckiej w latach 1947-1970*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej” 7 (2017), s. 49-68.
- Solidarność pilska w podziemiu 1981-1989*, red. J. Wąsowicz, Piła 2006.
- Trzcianka w przeszłości i obecnie. Rękopisy z 1912 r.*, tł. i red. Ł. Nowak, Trzcianka 2019.
- Trochanowski A., *Niepublikowany pamiętnik*, „Kronika Ziemi Trzcianeckiej” 8 (2018), s. 89-95.

Trochanowski A., *Z łemkowskiego rodu – to brzmi dumnie*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 10 (2020), s. 127-134.

Wojtkiewicz J., *Przesiedlenia na ziemię trzcianiecką w latach 1945-1947*, „Kronika Ziemi Trzcianieckiej” 6 (2016), s. 79-86.

Wróblewski J., *Rotmistrz. Barwna biografia Witolda Pileckiego*, Warszawa 2021.

Streszczenie

Biblioteka Parafialna w Trzciance gromadzi i udostępnia zbiory książek, prasy i środków audiowizualnych. Oprócz działalności bibliotecznej organizuje doroczne Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej, konkursy twórczości artystycznej, koncerty, spektakle, wystawy, prelekcje i spotkania autorskie. Wydaje książki, organizuje pielgrzymki krajowe i zagraniczne, wspiera działalność misyjną, wspomaga polskie rodziny na Kresach. Propaguje wartości chrześcijańskie i patriotyczne.

Jubileusz czterdziestolecia Biblioteki Parafialnej w Trzciance odbywał się w ramach 40. Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej. Kulminacyjnym punktem tych obchodów było otwarcie 20 kwietnia 2023 roku Muzeum Parafialnego i poświęcenie go przez biskupa seniora Edwarda Dajczaka. Przez piętnaście lat Biblioteka Parafialna gromadziła eksponaty, odtwarzała ich historię, przeprowadzała renowację, dokonywała adaptacji pomieszczenia w podziemiach Katolickiej Szkoły Podstawowej. Zgromadzone eksponaty świadczą o historii parafii katolickiej w mieście, ale także o innych wyznaniach w historii miasta: ewangelickim, grekokatolickim, prawosławnym, mahometańskim i mojżeszowym. Uroczystości jubileuszowe obejmowały także akademię z licznie zebranymi mieszkańcami miasta, przedstawicielami władz samorządowych i instytucji kulturalno-oświatowych współpracującymi z Biblioteką Parafialną.

Całą działalność zespołu bibliotecznego prowadzi się na zasadzie wolontariatu, w ramach zaangażowania ludzi świeckich w życie Kościoła i otaczającego świata.

Słowa kluczowe

Biblioteka parafialna, Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej, muzeum parafialne, jubileusz

THE FORTIETH ANNIVERSARY OF THE PARISH LIBRARY IN TRZCIANKA

Summary

The Parish Library in Trzcianka collects and makes available collections of books, press and audiovisual media. In addition to library activities, it organizes annual Christian Culture Weeks, artistic competitions, concerts, performances, exhibitions, lectures and meetings with authors. It publishes books, organizes domestic and foreign pilgrimages, supports missionary activities, and helps Polish families in the Borderlands. It also promotes Christian and patriotic values.

The fortieth anniversary of the Parish Library in Trzcianka took place as part of the 40th Christian Culture Week. The culminating point of these celebrations was the opening of the Parish Museum on April 20, 2023 and its consecration by Bishop senior Edward Dajczak. For fifteen years, the Parish Library collected exhibits, recreated their history, renovated and adapted the room in the basement of the Catholic Primary School. The collected exhibits testify to the history of the Catholic parish in the city, but also to other denominations in the history of the city: Evangelical, Greek Catholic, Orthodox, Mohammedan and Jews. The anniversary celebrations also included an academy with numerous residents of the city, representatives of local government authorities, and cultural and educational institutions cooperating with the Parish Library.

All activities of the library team are conducted on a volunteer basis and are understood as a form of involvement of lay people in the life of the Church and in the surrounding world.

Keywords

Parish library, Christian Culture Weeks, parish museum, jubilee

Aneks

Bibliografia dotycząca Biblioteki Parafialnej w Trzciance

- Józwik A., *Życie parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Trzciance w latach przełomu od sierpnia 1980 r. do czerwca 1989 r.*, w: *Solidarność pilska w podziemiu 1981-1989*, red. J. Wąsowicz, Piła 2006, s. 77-87.
- JW, *25 lat biblioteki parafialnej w Trzciance*, „Przewodnik Katolicki” 17 (2008), s. 12.
- Klessa E., *17. rocznica śmierci św. Jana Pawła II*, „Światło z La Salette” 3 (2022), s. 6-7, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *25 lat Biblioteki Parafialnej w Trzciance*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2007), s. 66-73.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna w Trzciance to nie tylko książki*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2013), s. 197-201.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna w Trzciance w latach 1983-2017*, „Forum Bibliotek Medycznych” 10,2 (2017), s. 102-119.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna w Trzciance w latach 1983-2018*, „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 221-234.
- Klessa E., *Biblioteka parafialna w Trzciance*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 77 (2002), s. 81-90.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna w Trzciance*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2000), s. 52-60.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna w Trzciance*, „Światło z La Salette” 2 (2012), s. 3, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna zaprasza*, „Światło z La Salette” 6 (2012), s. 13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Biblioteka Parafialna*, „Gazeta Trzcianecka” z 25 kwietnia 1995 roku, s. 9.
- Klessa E., *Ewangelia. Pielgrzymka po Ziemi Świętej. 25.10 – 27.11.2015* (fotoalbum), Trzcianka 2016.
- Klessa E., *Jubileuszowy Tydzień Kultury Chrześcijańskiej*, „Światło z La Salette” 4 (2023), s. 6-7, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Kolekcja obrazków prymitywnych i jubileuszowych* (z cyklu *Z dziejów parafii*) „Światło z La Salette” 5 (2022), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

- Klessa E., *Kontakty fidesowskich bibliotek*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2004), s. 113-114.
- Klessa E., Kowalska K., Pużyńska A., Rogosz C., Wiedera J., *X lat Biblioteki Parafialnej w Trzciance*, Trzcianka 1993.
- Klessa E., *Muzeum Parafialne – część 2* (z cyklu *Z dziejów parafii*), „Światło z La Salette” 2 (2020), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Muzeum Parafialne parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance* (z cyklu *Z dziejów parafii*), „Światło z La Salette” 4 (2019), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Muzeum Parafialne w Trzciance – opis eksponatów nr 2* (z cyklu *Z dziejów parafii*) „Światło z La Salette” 4 (2023), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Muzeum Parafialne w Trzciance* (z cyklu *Z dziejów parafii*), „Światło z La Salette” 3 (2023), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Muzeum Parafialne w Trzciance*, „Kronika Wielkopolski” 3 (2023), s. 88-94.
- Klessa E., *Naczynia liturgiczne w Muzeum Parafialnym* (z cyklu *Z dziejów parafii*), „Światło z La Salette” 5 (2023), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *O Bibliotece Parafialnej w Trzciance inaczej*, „Światło z La Salette” 3 (2018), s. 8-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Pielgrzymka Biblioteki Parafialnej w Trzciance 2007*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2006), s. 151-156.
- Klessa E., *Pielgrzymka Biblioteki Parafialnej w Trzciance. Szlakiem saletyńskich parafii w dniach 07-13.07.2002*, Trzcianka 2002.
- Klessa E., *Pielgrzymka po Kresach*, „Światło z La Salette” 5 (2012), s. 10, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Pociągami transsyberyjskim w głęboką Azję*, „Światło z La Salette” 5 (2013), s. 8-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Polskie dzieci z Litwy w Trzciance*, „Światło z La Salette” 5 (2022), s. 8, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

- Klessa E., *Pracownicy Biblioteki Parafialnej w Trzciance śladami kultury chrześcijańskiej Japonii i Korei Południowej (28 lipca – 17 sierpnia 2016 roku)*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2017), s. 205-218.
- Klessa E., *Syberia – śladami polskich zesańców, obcych kultur i religii*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2 (2014), s. 185-191.
- Klessa E., *Szlakiem kultur i religii Podlasia. Wyjazd Biblioteki Parafialnej w Trzciance. 17-21.07.2015 r.* (fotoalbum), Trzcianka 2015.
- Klessa E., *Szlakiem polskiej historii na Kresach. Pielgrzymka Biblioteki Parafialnej w Trzciance na Kresy: Białoruś – Rosja – Litwa (03-11.08.2012)* (fotoalbum), Trzcianka 2012.
- Klessa E., *Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej (z cyklu Z dziejów parafii), „Światło z La Salette”* 2 (2023), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance, „Światło z La Salette”* 2 (2013), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *VII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej*, „Głos Trzcianki” 24 (1990), s. 4.
- Klessa E., *W Gruzji i Armenii – pierwszych chrześcijańskich państwach, „Światło z La Salette”* 5 (2014), s. 8-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Wakacyjne podróże Biblioteki Parafialnej, „Światło z La Salette”* 6 (2021), s. 8-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., Witkowska J., *Gruzja i Armenia – pierwsze chrześcijańskie państwa. Wyjazd Biblioteki Parafialnej w Trzciance do Gruzji i Armenii 15-29.07.2014 r.* (fotoalbum), Trzcianka 2014.
- Klessa E., Witkowska J., *Kanonizacja Ojca Świętego Jana Pawła II. Rzym 27 kwietnia 2014 r. Trasa pielgrzymki: Trzcianka – Marcyporęba – Simbach – Marktl – Rzym – Simbach – Aldersbach – Marcyporęba – Trzcianka 23.04 – 01.05.2014* (fotoalbum), Trzcianka 2014.
- Klessa E., Witkowska J., *Na końcu świata. Japonia i Korea Płd. Wyjazd Biblioteki Parafialnej w Trzciance 28.07 – 17.08.2016*, Trzcianka 2017.
- Klessa E., Witkowska J., *Syberia. Śladami polskich zesańców, obcych kultur i religii. Wyjazd Biblioteki Parafialnej w Trzciance koleją transsyberyjską. Trasa: Polska – Litwa – Łotwa – Rosja – Mongolia – Niemcy – Polska. 18.07 – 04.08.2013* (fotoalbum), Trzcianka 2014.
- Klessa E., *Witryna Biblioteki Parafialnej w Trzciance, „Światło z La Salette”* 1 (2014), s. 12-13, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

- Klessa E., *Wkład Biblioteki Parafialnej w obchody jubileuszu 100-lecia kościoła w Trzciance*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2018), s. 177-185.
- Klessa E., *Współpraca Biblioteki Parafialnej w Trzciance z Biblioteką Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2 (2014), s. 253-254.
- Klessa E., *XXII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance (17-24 kwietnia 2005 r.)*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2004), s. 107-112.
- Klessa E., *XXIX Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 4 (2012), s. 9-10, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *XX-lecie Biblioteki Parafialnej w Trzciance*, Trzcianka 2004.
- Klessa E., *XXX Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 3 (2013), s. 7-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *XXXI Tydzień Kultury Chrześcijańskiej*, „Światło z La Salette” 2 (2014), s. 10-11, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *XXXII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance 19-26.04.2015 r.*, „Rocznik Skrzatuski” 3 (2015), s. 167-169.
- Klessa E., *XXXII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 2 (2015), s. 16, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *XXXIII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Rocznik Skrzatuski” 4 (2016), s. 176-177.
- Klessa E., *XXXV Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Rocznik Skrzatuski” 6 (2018), s. 243-246.
- Klessa E., *XXXVI Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Rocznik Skrzatuski” 7 (2019), s. 231-233.
- Klessa E., *XXXVII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Rocznik Skrzatuski” 8 (2020), s. 331-337.
- Klessa E., *XXXVIII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 1 (2022), s. 4-5, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *XXXVIII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Rocznik Skrzatuski” 10 (2022), s. 221-232.
- Klessa E., *XXXV-lecie Biblioteki Parafialnej w Trzciance*, Trzcianka 2018.
- Klessa E., *Zbiory Biblioteki Latającej w Bibliotece Parafialnej (z cyklu Z dziejów parafii)*, „Światło z La Salette” 5 (2022), s. 12-13, wkładka parafii

- św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Klessa E., *Zespół Biblioteki Parafialnej z Trzcianki z wizytą na Ukrainie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2009), s. 144-148.
- Kowalska K., *XX Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”*, „Światło z La Salette” 6 (2014), s. 15, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Starosta P., *100-lecie kościoła – kulturalne przygotowania*, „Światło z La Salette” 5 (2017), s. 5-8, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Stypułkowska A., *XX Tydzień Kultury Chrześcijańskiej. Trzcianka 2003*, „Światło z La Salette” 3 (2003).
- Ubowski J., *Biblioteka Parafialna w Trzciance*, „Głos Trzcianki” 19 (1991), s. 7.
- Witkowska J., *„Na końcu świata” – w Japonii i Korei Południowej*, „Światło z La Salette” 6 (2016), s. 14-15, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Dzieci z Wileńszczyzny w Trzciance*, „Światło z La Salette” 5 (2023), s. 10-11, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Jubileusz 25-lecia Biblioteki Parafialnej w Trzciance*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1-2 (2007), s. 74-79.
- Witkowska J., *Niepodległość ponad granicami*, „Światło z La Salette” 1 (2019), s. 4-5, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Przez stepy Kazachstanu...*, „Światło z La Salette” 5 (2018), s. 4-5, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Srebrne gody biblioteki. XXV Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Gość Niedzielny Koszalińsko-Kołobrzeski” 20 (2008), s. IV, wkładka diecezjalna w „Gościu Niedzielnym”.
- Witkowska J., *Szlakiem kultur i religii Podlasia*, „Światło z La Salette” 5 (2015), s. 11-12, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Śladami chrześcijaństwa po muzułmańskiej Turcji*, „Światło z La Salette” 4 (2019), s. 8-9, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *Warto przeczytać*, „Światło z La Salette” 1 (2021), s. 7, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

- Witkowska J., *XXXI Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance* (Trzcianka, 23 lutego – 2 marca 2014 roku), „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2 (2014), s. 241-244.
- Witkowska J., *XXXII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 3 (2015), s. 10-11, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.
- Witkowska J., *XXXVII Tydzień Kultury Chrześcijańskiej w Trzciance*, „Światło z La Salette” 2 (2020), s. 6-7, wkładka parafii św. Jana Chrzciciela w Trzciance w „La Salette. Posłaniec Matki Bożej Saletyńskiej”.

Ks. DANIEL SWEND¹

BIBLIOTEKA WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO W RADOMIU

HISTORIA POWSTANIA, ORGANIZACJA I ZASOBY

Nie ulega wątpliwości, że pismo, rozumiane jako system umownych znaków graficznych tworzonych do ilustracji ludzkiej myśli i mowy, jest dzisiaj istotnym narzędziem przekazu cywilizacyjnego dorobku ludzkości. Obecna jego postać przeszła długą drogę rozwoju różnych form intelektualnej komunikacji i artykułowania myśli. Pierwotne pismo piktograficzne (obrazkowe, symboliczne, znaczeniowe) zostało zastąpione przez pismo ideograficzne (gdzie określony znak wskazuje już nie tyle przedmiot, ile jakieś pojęcie). Następnie pojawiło się pismo analityczne, przejściowe (gdzie obok znaków pojęć pojawiały się znaki symbole), aby ostatecznie przybrać postać pisma fonetycznego, w którym określone umowne znaki odpowiadają określonym dźwiękom mowy. Poszczególne ciągi znaków (głosek) w tym piśmie przybierają określone znaczenie w zależności od używanego języka².

Utrwalane za pomocą pisma określone treści stały się z upływem czasu nieocenionym narzędziem przekazu intelektualnego doświadczenia i geniuszu myśli ludzkiej. Dzięki takim zapisom można dziś poznawać historię najstarszych cywilizacji, ich religie, tradycje, kul-

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu.

² A. Salamucha, *Pismo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, k. 725-727; W.J. Ong, *Oralność i pismienność. Słowo poddane technologii*, Lublin 1992; T. Jelonek, *Historia literacka Biblii*, Kraków 2009, s. 41-63.

ture i sztukę. Tworzone początkowo na mniej lub bardziej trwałych materiałach pojedyncze manuskrypty (zwoje) z upływem czasu ewoluowały do zorganizowanej i praktycznej formy oprawnych rękopisów (kodeksów), które od II-III wieku po Chr. stanowiły pierwotne formy współczesnej książki³.

Od czasu wynalezienia w XV wieku ruchomej czcionki książka z zapisem drukowanym stała się głównym źródłem rozpowszechniania i rozwoju wiedzy. Dzisiaj książka – pomimo skutecznego i dynamicznego zastępowania jej przez cyfrowe nośniki informacji i wszechobecne zasoby internetowe – postrzegana jest niezmiennie jako jeden z najtrwalszych sposobów zapisu i przechowywania informacji.

Dla ułatwienia kontaktu książki z poszukującym wiedzy czytelnikiem powstawały prywatne, a potem ogólnodostępne księgozbiory, które stanowiły początkowe formy współczesnej biblioteki.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie historii powstania, organizacji i zasobów jednej z nich, to jest Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu, mieszczącej się w gmachu przy ulicy Młyńskiej 23/25.

1. Historia powstania biblioteki

Bibliotekę Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu powołał do istnienia bp Edward Materski (1923-2012) wraz z utworzeniem diecezji radomskiej w 1992 roku⁴. Na patrona nowej książnicy wybrano ks. Jana Wiśniewskiego (1876-1943), pisarza i badacza historii Kościoła, zasłużonego w dziejach diecezji i dla regionu radomskiego⁵. Początkowe zbiory, gromadzone w nowym gmachu semi-

³ A. Ganeri, *Od pióra trzcinowego do edytora tekstu. Historia pisma i druku*, Warszawa 1998.

⁴ A. Warso, *Zarys dziejów diecezji radomskiej (1992-2017)*, „Rocznik Diecezji Radomskiej” (2018), s. 19-35; R. Piekarski, *Dwadzieścia pięć lat istnienia i funkcjonowania Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu (1989-2014). Rys historyczny*, w: „Przyjdź królestwo Twoje”. *Księga pamiątkowa dedykowana Jego Ekscelencji Księdzu Biskupowi Henrykowi Tomaszkowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Jagodziński, J. Wojtkun, Radom 2016, s. 451-461.

⁵ Do roku 1992 teren obecnej diecezji radomskiej należał do ówczesnej diecezji sandomierskiej.

naryjnym, pochodziły z dubletów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu⁶. Pierwszym organizatorem i jednocześnie dyrektorem biblioteki był w latach 1992-1994 wykładowca bibliistyki, ks. dr Zbigniew Niemirski (ur. 1961), absolwent rzymskiej uczelni Biblicum i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W pracach organizacyjnych nowej biblioteki pierwszego dyrektora wspierali: wykładowca filozofii – ks. Leszek Kędziora, alumni starszych roczników seminarium radomskiego oraz pani mgr Joanna Nagaj – doświadczona bibliotekarka, kustoszka i pracownica Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W tym okresie radomska ksiąźnica seminaryjna przyłączyła się do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, która propagowała stosowane w Bibliotece Narodowej oprogramowanie komputerowe MAK. Taki też system zainstalowano na komputerach seminaryjnej ksiąźnicy⁷.

Fot. 1. Widok na budynek Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu

Zbiory biblioteki mieszczą się we wschodnim skrzydle gmachu seminaryjnego. W początkowym okresie jej funkcjonowania rolę magazynów bibliotecznych odgrywały niezamieszkałe jeszcze

⁶ Diecezja radomska powstała z terenów dawnej diecezji sandomierskiej.

⁷ P. Turzyński, *Alma Mater. Wyższe Seminarium Duchowne w Radomiu*, Radom 2011, s. 41-42.

przez alumnów segmenty mieszkalne. Docelowe pomieszczenia dla zbiorów bibliotecznych przewidziano w ostatnim (nieistniejącym wówczas), piątym skrzydle radomskiego seminarium, które wybudowano w latach 1992-1996. Uroczyste poświęcenie nowej części gmachu i oficjalna inauguracja pracy dydaktyczno-formacyjnej odbyła się 4 czerwca 1991 roku w czasie czwartej pielgrzymki apostoelskiej papieża Jana Pawła II do ojczyzny. Pracami budowlanymi kierował najpierw ks. Stanisław Pindera (ur. 1946), natomiast wznoszenie tej ostatniej części budynku nadzorował ks. Artur Hejda (ur. 1956) – ówczesny dyrektor ekonomiczny, wykładowca historii Kościoła, a następnie kolejny dyrektor biblioteki w latach 1994-2003.

Istotny wkład w rozwój biblioteki wniósł biskup radomski Jan Chrapek (1948-2001), od czerwca 1999 roku następca pierwszego biskupa diecezji radomskiej, E. Materskiego⁸. Z inicjatywy bp. Chrapka utworzono w Radomiu zamiejscowy Wydział Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie⁹. Nowa placówka kształcenia kadr teologicznych wymagała w jego przekonaniu zaplecza w postaci nowoczesnej i zasobnej w tematycznie dobrane zbiory biblioteki. Dlatego z jego inspiracji podjęto starania o poszerzenie istniejącej bazy naukowej dla przyszłych studentów teologii, kleryków i świeckich. Istniejący już księgozbiór biblioteki seminaryjnej sukcesywnie uzupełniano o dublety z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Narodowej w Warszawie i Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zadanie to bp Chrapek powierzył wspomnianej wyżej Joannie Nagaj oraz ks. dr. Danielowi Swendowi – wykładowcy teologii fundamentalnej i religiológii w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu. Decyzją trzeciego biskupa radomskiego, Zygmunta Zimowskiego (1949-2016), ks. Swend został mianowany w 2003 roku kolejnym dyrektorem seminaryjnej ksiąznicy. Funkcję tę pełni do chwili obecnej (marzec 2024 roku)¹⁰.

⁸ E. Materski [i in.], *Są chwile w życiu... W czterdziestą rocznicę sakry biskupa Edwarda Materskiego*, Radom 2009.

⁹ Wydział ten decyzją władz uczeni przekształcono w 2003 roku w Instytut Teologiczny w Radomiu przy Wydziale Teologii UKSW w Warszawie.

¹⁰ A. Warso, *Bogata w doświadczenia, a wciąż przeciw młoda*, w: *Z wiary ojców. Diecezja Radomska*, red. E. Poniewierski, Radom 2016, s. 9-11.

2. Organizacja i prace modernizacyjne

Wyzwania związane z gromadzeniem księgozbioru na potrzeby kształcenia w nowej jednostce teologicznej spowodowały konieczność podjęcia intensywnych prac modernizacyjnych w pomieszczeniach bibliotecznych oraz melioracji istniejącego zasobu książkowego¹¹. Rozpoczęte od 2003 roku działania podjęte przez nowego dyrektora obejmowały m.in. zamianę istniejącego katalogu kartkowego na komputerowy ze stałym dostępem do Internetu, nową organizację czytelni, urządzenie pomieszczenia do opracowywania zbiorów (akcesji) oraz powiększenie przestrzeni magazynowej przez zakup nowych regałów na kolejne książki.

Prowadzone prace nie byłyby możliwe bez ekonomicznego wsparcia macierzystej diecezji oraz kurii niemieckiej z Kolonii. Dzięki tej pomocy kupiono nowe komputery dla pracowników biblioteki (pięć sztuk), czytników (cztery sztuki) oraz nowy serwer, który połączył wszystkie komputery w jedną sieć. Na tym serwerze 14 kwietnia 2004 roku ks. Krzysztof Gonet, przedstawiciel Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”, zainstalował program komputerowy Biblioteki Narodowej MAK, adaptowany do potrzeb bibliotek kościelnych zrzeszonych w Federacji „Fides”.

Dalszy etap prac modernizacyjnych w bibliotece realizowano dzięki pomocy finansowej niemieckiej organizacji pomocowej Renovabis¹². W tej fazie prac przygotowano magazyny dolne w dwunastu pomieszczeniach piwnicznych (450 m²), gruntownie odnowione miejsce opracowywania zbiorów (35 m²) oraz czytelnię biblioteczną (144 m²). Parter i piwnicę biblioteki połączyła nowa winda towarowa o nośności 300 kg, przeznaczona do transportu książek. W magazynach dolnych położono nowe tynki i płytki podłogowe, akcesja otrzymała nowe biurka, regały i komputery, czytelnia poziomą izolację termiczną, nowe płytki podłogowe oraz regały na książki (dla 15 tys.

¹¹ Prace melioracyjne w bibliotece polegają na usuwaniu zbędnej liczby egzemplarzy, aktualizacji merytorycznej istniejących woluminów według założonego profilu specjalistycznego biblioteki. W procesie tym opracowania popularne ustępują miejsca publikacjom o charakterze naukowym.

¹² Osteuropa-Hilfswerk der Katholischen Kirche – Organizacja Kościoła Katolickiego Pomocy Europie Wschodniej, utworzona w marcu 1993 roku decyzją Konferencji Episkopatu Niemiec w ramach pomocy solidarnościowej mieszkańcom środkowej i wschodniej Europy.

woluminów), specjalne regały na czasopisma, stanowisko dla bibliotekarza, cztery stanowiska komputerowe dla czytelników z dostępem do Internetu, dwanaście podwójnych stolików dla czytelników oraz dwa dodatkowe stoliki pojedyncze z możliwością podłączenia własnego komputera. Prace budowlane odbywały się pod kierownictwem Tadeusza Czachora, a prace stolarskie – Roberta Kobera.

Fot. 2. Czytelnia

W czytelni zainstalowano sieć bezprzewodową (wi-fi) z dostępem do lokalnych zasobów bibliotecznych i do Internetu oraz ekran i projektor do prezentacji multimedialnych. Czytelnicy otrzymali możliwość samodzielnego korzystania z dwóch monochromatycznych kserokopiarek (format A3) oraz sieciowej drukarki do wydruków z komputera bibliotecznego. Wszystkim czytelnikom zapewniono wolny dostęp do książek i czasopism zgromadzonych w czytelni.

Istotnym elementem przeprowadzonych prac była budowa nowej sieci informatycznej w całej bibliotece. Wszystkie pomieszczenia biblioteczne zostały połączone w jedną sieć komputerową ze stałym dostępem do Internetu. Przeprowadzone prace informatyczne nie byłyby możliwe bez istotnego wsparcia Jana Piotra Seligi i Marka Kacy.

Pierwszy etap bibliotecznych prac renowacyjnych zamknięto 4 października 2004 roku uroczystym poświęceniem odnowionych

pomieszczeń przez kard. Stanisława Nagiego SCJ (1921-2013), długoletniego profesora teologii fundamentalnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Ceremonii otwarcia towarzyszyła uroczysta sesja naukowa w seminaryjnej auli Jana Pawła II oraz wystawa prac fotograficznych ks. Pindery – głównego budowniczego gmachu seminaryjnego i mecenasa prac renowacyjnych w bibliotece¹³.

Od 2010 roku trwa sukcesywny remont siedmiu magazynów górnych (na parterze budynku) o łącznej powierzchni 275 m². W kolejnych latach (2010, 2017, 2021-2022) w pięciu pomieszczeniach magazynowych zainstalowano regały przesuwne lokalnej firmy ROL-MOT z Ciepłowa. W pozostałych pomieszczeniach zamontowano regały stacjonarne (2014-2015). Cała powierzchnia magazynowa biblioteki seminaryjnej wynosi 725 m². Równoległe z pracami remontowymi powierzchnii magazynowej prowadzono prace nad katalogowaniem zbiorów bibliotecznych.

W latach 2009-2010 wyodrębniono trzy nowe działy seminaryjnego księgozbioru: literatura piękna (polska i zagraniczna), historia literatury i językoznawstwo. Przy tych pracach pomagały w ramach praktyk zawodowych dwie studentki bibliotekoznawstwa i informacji naukowej z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie: Marta Mizerska i Kamila Kupidura. W latach 2022-2024 wprowadzono do katalogu komputerowego dublety książek.

Od września 2021 roku rozpoczęto prace przygotowawcze do konwersji zasobów katalogowych biblioteki z formatu MAK, pracującego w przestarzałym środowisku DOS, do nowoczesnego formatu Koha, który zaproponowano jako oprogramowanie systemowe w bibliotekach Federacji „Fides”. W pierwszym etapie uporządkowano istniejącą bazę, następnie przeprowadzono konsolidację rekordów bibliograficznych oraz rekordów czasopism w nowym formacie. Prace przy konwersji danych ukończono w grudniu 2023 roku. Odbływały się one przy fachowym i cierpliwym wsparciu o. Janusza Kaczmarka OP z Krakowa.

¹³ S. Pindera, *Refleksje na temat budowy Seminarium Duchownego w Radomiu*, w: *Idźcie i nauczajcie*, red. W. Depo, A. Hejda, Radom 1991, s. 47-51; E. Poniewierski, *Budowniczy Chrystusowego Kościoła*, w: *Dla takich chwil warto żyć. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Infułatowi Stanisławowi Pinderze z okazji 50. rocznicy święceń kapłańskich*, red. S. Jaśkiewicz, A. Kania, Radom 2020, s. 85-89.

Od początku korzystania z systemu Koha biblioteka seminaryjna otrzymała możliwość dostępu do Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT, który zawiera zbiory wielu bibliotek naukowych i akademickich. Początkowo (od grudnia 2021 roku) był to tzw. udział bierny, pozwalający na kopiowanie do własnej bazy istniejących w katalogu rekordów, a następnie (od marca 2023 roku) – po miesięcznym szkoleniu przez pracowników Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego – udział czynny, dający dodatkowo możliwość samodzielnego tworzenia rekordów katalogu bibliotecznego według ściśle określonych zasad.

3. Pracownicy biblioteki

W dotychczasowej ponaddwudziestoletniej historii biblioteki w różnym okresie i wymiarze godzin podejmowało w niej pracę wiele osób. Obok wyżej wymienionych dyrektorów i Joanny Nagaj (1996-1997; 2003-2008) byli to: Halina Hnatów (1995-2006), Tomasz Siczek (1998-2004), ks. Krzysztof Będkowski (1999-2012), ks. Ryszard Łuba (2000-2012), Renata Jedynak (2004-2008), Małgorzata Dyjoniziak (2006-2008), Emilia Stachurska (2008-2009), Ewa Wołczyńska (2008-2009), Marzena Rysiewska (2008-2009), Kamila Lorenc (2008-2010), Marta Duda (2011-2014; 2015-2018), Barbara Kowalczyk (2013-2022).

Obecnie biblioteka zatrudnia trzech pełnoetatowych pracowników: dyrektora oraz dwie współpracowniczki: mgr Danutę Woźniak na stanowisku starszego bibliotekarza, z wykształcenia polonistkę (pracuje od 2010 roku), oraz mgr Kamilę Nowakowską, młodszego bibliotekarza, absolwentkę studiów teologicznych (pracuje od 2022 roku).

W pracach biblioteki od początku jej istnienia pomagają również alumni starszych roczników. Wykonują wyznaczone prace, najczęściej przy porządkowaniu i segregacji przekazanych bibliotece książek. Jeden z alumnów pełni przez cały rok akademicki funkcję bibliotekarza. Na podkreślenie zasługuje tu pomoc ks. dr. Szczepana Kowalika, który po ukończeniu studiów doktoranckich z historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim podjął studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu i jako miłośnik literatury historycznej w znacznym stopniu przyczy-

nił się do przyspieszenia prac nad porządkowaniem księgozbioru historycznego, głównie z okresu od końca XIX do początku XX wieku.

4. Pochodzenie zbiorów bibliotecznych

Zasadniczo zbiory radomskiej biblioteki pochodzą z dokonywanych na bieżąco zakupów nowych publikacji w wybranych wydawnictwach naukowych i religijnych, z darowizn, z zapisów testamentowych kapłanów i osób świeckich oraz z wymiany międzybibliotecznej prowadzonej z sześćdziesięcioma ośrodkami teologicznymi w Polsce i na Ukrainie. Należą do nich biblioteki wydziałów teologicznych, seminariów duchownych i zakonnych. W ramach wymiany międzybibliotecznej regularnie prowadzi się wysyłkę publikacji ukazujących się w radomskim ośrodku teologicznym oraz wydawanych przez tutejszych pracowników naukowych zatrudnionych na innych uczelniach. Do regularnych publikacji należą np. „Studia Diecezji Radomskiej” wydawane staraniem kurii diecezjalnej, „Radomska Biblioteka Teologiczna” ukazująca się pod patronatem Wydziału Teologii KUL oraz „Theologia Radomiensis” – seria wydawnicza Wydawnictwa Diecezji Radomskiej AVE zawierająca publikacje monograficzne radomskiego środowiska naukowego.

Fot. 3. Magazyn biblioteczny

Wiele cennych książek pochodzi z księgozbiorów przekazanych bibliotece po zmarłych biskupach i kapłanach. Do najznacznějších donatorów należy zaliczyć bp. Jana Chrapka (1948–2001), bp. Edwarda Materskiego, bp. Stefana Siczka (1937–2012), abp. Zygmunta Zimowskiego (1949–2016) oraz bp. Henryka Tomasika (ur. 1946).

Zasoby biblioteki wzbogaciły się też o cenne darowizny kapłanów, np. miłośnika książek, ks. Tadeusza Morawskiego (1926–2006), ks. Zdzisława Domagały (1942–2003) – dogmatyka i kierownika Pielgrzymki Radomskiej na Jasną Górę, ks. Macieja Pachnika (1943–2004) – prawnika i kanclerza Kurii Diecezji Radomskiej, oraz ks. prof. Henryka Wójtowicza (1928–2012) – wykładowcy literatury klasycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Wyjątkowo cenny księgozbiór ofiarował bibliotece seminaryjnej ksiądz infułat Bonifacy Miązek (1935–2018) – profesor i wieloletni wykładowca historii literatury polskiej w Instytucie Sławistyki na Uniwersytecie Wiedeńskim. Przekazany dar to liczne dzieła literatury polskiej i zagranicznej, historii literatury i rzadkie publikacje wydawane poza granicami Polski, tzw. polonica.

Niezwykle obszerny i wartościowy księgozbiór z zakresu historii Polski przekazał bibliotece zapisem testamentowym ks. Edward Poniewierski (1953–2020) – były ojciec duchowny seminarium duchownego, proboszcz radomskiej katedry i kanclerz kurii. Do grona donatorów należy też zaliczyć rektora seminarium, ks. Jarosława Wojtkuna (ur. 1964), który z własnego księgozbioru przekazał bibliotece liczne publikacje z zakresu teologii moralnej, także w języku włoskim. Katalog biblioteczny wzbogaca też regularnie Kuria Diecezji Radomskiej.

5. Charakterystyka i stan księgozbioru

Księgozbiór biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu ma własny profil określony przez charakter prowadzonych na tej uczelni zajęć akademickich¹⁴. Dlatego zgodnie z zamierzonymi

¹⁴ Określone wymogi formacji intelektualnej, społecznej, pastoralnej i duchowej przyszłych kapłanów określa *Kodeks prawa kanonicznego* (dalej: KPK) z roku 1983, kan. 232–264.

celami szeroko rozumianej formacji biblioteka gromadzi zasoby z następujących dyscyplin: Pisma Świętego, teologii, filozofii, patrologii, religiologii, prawa kanonicznego i historii Kościoła oraz dyscyplin pomocniczych i specjalnych.

W obszarze zagadnień teologicznych księgozbiór zawiera publikacje z zakresu teologii fundamentalnej, dogmatycznej i ekumenicznej, teologii moralnej, teologii duchowości i pastoralnej. W dziale teologii pastoralnej gromadzone są zasoby z liturgiki, homiletyki, katechetyki, nauk o rodzinie i teorii duszpasterstwa. Całość księgozbioru poszerza fachowa literatura z psychologii, pedagogiki i nauk społecznych, zwłaszcza z zakresu nauki społecznej Kościoła¹⁵. Istotną częścią bibliotecznych zasobów są tzw. regionalia, czyli publikacje na temat życia, dziejów, wydarzeń religijno-społecznych miasta Radomia i regionu radomskiego.

Humanistyczny kierunek formacji studentów teologii¹⁶ zapewniają bogate zasoby literatury pięknej (polskiej i zagranicznej), historii literatury i językoznawstwa – wszystkie razem dają łącznie prawie 70 tys. unikalnych rekordów bibliograficznych.

Fot. 4. Zabytkowy księgozbiór biblioteki

¹⁵ K. Piotrowska, *Obszar książkowej tajemnicy*, „Głos Radomski” 19 (2024), radom.gosc.pl/doc/2950012.Obszar-ksiazkowej-tajemnicy, 12.03.2024.

¹⁶ O formowaniu kandydatów do kapłaństwa w kierunku humanistycznym wypowiada się KPK, kan. 234, § 1.

Biblioteka seminaryjna na bieżąco gromadzi kilkadziesiąt tytułów czasopism naukowych oraz popularnej prasy katolickiej. W zasobie tym dominują zasadniczo periodyki z zakresu filozofii, teologii, nauk biblijnych, liturgii, katechetyki, homiletyki, nauk prawnych, a także pisma społeczno-kulturalne, historyczne i literackie. Niektóre tytuły, zapoczątkowane wiele lat temu, dzięki ciągłemu uzupełnianiu i prowadzonym poszukiwaniom kompletuje się regularnie, mimo że biblioteka zaczęła funkcjonować stosunkowo niedawno.

Osobne miejsce w księgozbiorze bibliotecznym zajmują liczne prace dyplomowe absolwentów studiów teologicznych, tj. prace magisterskie, licencjackie i doktorskie. Zarówno czasopisma, jak i prace dyplomowe udostępniane się jedynie na miejscu w czytelni bibliotecznej według zasad określonych w regulaminie.

Zbiory biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu według stanu z 12 marca 2024 roku przedstawiają się następująco:

Rodzaje i stan zbiorów bibliotecznych¹⁷

Rodzaj zasobu	Liczba
Książki	113 276
Czasopisma, wydawnictwa ciągłe, serie	8 955
Prace magisterskie, licencjackie i doktorskie	1 231
Razem wszystkich woluminów	123 462
Unikalne rekordy bibliograficzne	69 188
Tytuły czasopism	452
Literatura piękna (polska) – unikalne rekordy	27 167
Literatura piękna (zagraniczna) – unikalne rekordy	12 130
Literatura piękna (polska i zagraniczna łącznie)	39 297
Dublety książek	14 787
Zasoby specjalne	
Książki od 1800 do 1950 roku (skatalogowane)	642
Zasoby od 1445 do 1799 roku (w opracowaniu)	384

¹⁷ Dane zawarte w powyższej tabeli zostały wygenerowane przez wyszukiwarkę systemu Koha.

6. Zasoby specjalne

Dla większej przejrzystości zasobów bibliotecznych z całości seminaryjnego księgozbioru wyodrębniono tzw. zasoby specjalne, czyli publikacje wydane do 1950 roku.

W dziale tym znajdują się starodruki (z lat 1445-1799) i zbiory od XIX do połowy XX wieku (1800-1950). Można tu znaleźć liczne wydania Pisma Świętego, komentarze biblijne, dawne podręczniki filozofii, teologii, historii powszechnej i Kościoła, księgi liturgiczne, mszały, lekcjonarze, katechizmy, żywoty świętych (hagiografia), liczne zbiory kazań niedzielnych, nauk rekolekcyjnych i rozmyślań, brewiarze kapłańskie oraz różne okazjonalne wydania literatury pięknej. W księgach liturgicznych dominuje język łaciński, w kazaniach zaś i tekstach pastoralnych – język polski.

Do tego zasobu należą także różne archiwalia trafiające do biblioteki przy okazji przejmowania księgozbiorów po zmarłych kapłanach pochodzących z diecezji radomskiej. Są to głównie dokumenty osobiste, notatki, zeszyty z zapisanymi kazaniami, fragmenty korespondencji, fotografie, często nieopisane i wymagające identyfikacji. Ze względu na trwający proces opracowywania zasób ten nie jest udostępniany czytelnikom.

Fot. 5. Zbiory specjalne biblioteki

W zbiorach specjalnych przechowuje się całe roczniki bądź pojedyncze numery rzadkich czasopism wydanych przed 1939 rokiem.

Do licznych wartościowych woluminów radomskiego księgozbioru należy podarowany przez ks. Andrzeja Zarzyckiego, wykładowcę muzyki kościelnej, *Kancjonał muzyki kościelnej* autorstwa Wacława Raszka, wydany w Warszawie w 1825 roku¹⁸.

Zbiory specjalne znajdują się w osobnym pomieszczeniu z ograniczonym dostępem światła dziennego. Księgozbiór ten jest aktualnie porządkowany, opracowywany i wprowadzany do sytemu katalogowego.

7. Udostępnianie zbiorów

Ze względu na swój charakterystyczny profil i finansowanie księgozbiór Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu dostępny jest dla alumnów i świeckich studentów teologii, kapłanów, sióstr zakonnych oraz wszystkich zainteresowanych czytelników, którzy mogą korzystać na miejscu ze zgromadzonych zbiorów w trybie wolnego dostępu. Warunkiem koniecznym korzystania z wypożyczalni jest wpisanie się do grupy stałych użytkowników biblioteki potwierdzone wydaniem karty biblioteczej. Dla bezpieczeństwa i komfortu pracy czytelnicy z zewnątrz mają do dyspozycji szatnię wyposażoną w zamykane szafki.

W czytelni biblioteczej znajduje się tzw. księgozbiór podręczny (11 031 woluminów), który zawiera m.in. wybrane słowniki, encyklopedie, konkordancje, leksykony, podręczniki, bibliografie, podstawowe publikacje źródłowe (w tym dokumenty Kościoła powszechnego i Kościołów lokalnych), opracowania ogólne poszczególnych dyscyplin oraz nowości z kluczowych dziedzin gromadzonego zbioru. Czytelnia udostępnia ostatnie roczniki podstawowych czasopism filozoficznych, biblijnych, teologicznych, pastoralnych i prawnych oraz czasopisma i publikacje ciągłe (serie wydawnicze, studia) ośrodków teologicznych z całej Polski, czyli wydziałów teologicznych, seminariów diecezjalnych i zakonnych. Wszystkie publikacje, które znajdują

¹⁸ K. Piotrowska, *Wśród starodruków i rzadkich okazów*, „Gość Radomski” 6 (2016), s. 5.

się poza wolnym dostępem w czytelni, użytkownicy zamawiają za pomocą komputerowego konta czytelnika.

Niezastąpioną pomocą w korzystaniu z zasobów bibliotecznych jest katalog komputerowy, który zawiera bazę wszystkich wprowadzanych na bieżąco publikacji zwartych i czasopism. W katalogu tym dostępne są wymienione w tabeli zasoby poza starodrukami będącymi aktualnie w opracowaniu i oczekującymi na fumigację, konserwację i wprowadzenie do katalogu komputerowego.

Biblioteka seminaryjna od 2004 roku ma własną domenę ze stroną internetową (www.bibliotekawsd.radom.pl). W katalogu głównym można wyszukiwać książki, czasopisma, artykuły z czasopism i opracowań zbiorowych, tytuły prac dyplomowych, a także wpisane do katalogu dublety. Strona zawiera nie tylko dostęp do głównego katalogu online posiadanych zasobów, lecz udostępnia też linki do innych ważniejszych bibliotecznych katalogów naukowych. Tu znajduje się dostęp do Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych, FIDKAR – multiwyszukiwarki baz bibliotecznych Federacji „Fides”, Księgozbioru Wirtualnego Federacji „Fides”, Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego (NUKAT) oraz międzynarodowych wyszukiwarek WorldCat i KVK¹⁹, które indeksują tysiące bibliotek na całym świecie z wieloma milionami egzemplarzy różnorodnych publikacji.

Internetowa strona biblioteki otwiera dostęp do zgromadzonych zasobów z dowolnego miejsca pracy, możliwość przeglądania katalogów, ale także zdalnego zamawiania książek oraz indywidualnego przedłużania czasu wypożyczenia łącznie do trzech miesięcy. Natężenie korzystania z zasobów biblioteki seminaryjnej zależy od liczby aktywnych czytelników. W początkowej fazie istnienia biblioteki było więcej zarówno alumnów, jak i studentów świeckich, z upływem czasu ich liczba sukcesywnie spadała. Aktualnie (stan z 12 marca 2024 roku) liczba zapisanych czytelników to 167 osób, w tym 25 wykładowców Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu, 28 alumnów i 114 studentów świeckich. Od czasu udostępnienia katalogu komputerowego, to jest od kwietnia 2004 do stycznia 2024 roku, zrealizowano 10 959 wypożyczeń i 3 905 prolongat.

¹⁹ KVK – Karlsruher Virtueller Katalog, wirtualny katalog biblioteki w Karlsruhe, kvk.bibliothek.kit.edu, 10.05.2024.

Pomimo zmniejszającego się zainteresowania studiami teologicznymi i wynikającego stąd spadku poszukiwań bibliotecznych w tej dziedzinie zachodzi istotna potrzeba nieustannego poszerzania grona czytelników o wszystkich chętnych, którzy pragną pogłębienia wiedzy w obszarze udostępnianego zasobu bibliotecznego. Dlatego od pewnego czasu organizuje się okazjonalne spotkania z młodzieżą szkolną, różnymi grupami seniorów oraz bibliotekarzami innych bibliotek lokalnych, a także otwarte kiermasze książek.

Wszystkich pracowników seminaryjnej ksiąźnicy łączy niegasnąca nadzieja, że miłość do książki przetrwa trudne chwile obecnego czasu.

Podsumowanie

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja historii powstania, organizacji i zasobów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu. Seminaryjna ksiąźnica od początku swojego istnienia realizuje zadanie gromadzenia i opracowywania zbiorów o specjalistycznym profilu, określonym charakterem realizowanych studiów filozoficzno-teologicznych, a także udostępnia posiadane zbiory szerokiemu gronu czytelników. W tej grupie znajdują się obok kleryków i świeckich studentów teologii także kapłani, siostry zakonne, katecheci i wszyscy poszukujący wyczerpującej wiedzy w wielu obszarach codziennego życia. I chociaż coraz więcej informacji można dzisiaj znaleźć w Internecie, to jednak kontakt z żywą książką i innymi czytelnikami stanowi niezastąpione źródła budowania szeroko rozumianej kultury intelektualnej. Pomimo nowoczesnych form zapisu cyfrowego i terabajtowych dysków pamięci papier i tradycyjny druk są jak dotąd najtrwalszym nośnikiem przechowywania informacji.

Przed pracownikami biblioteki seminaryjnej stoi jeszcze wiele zadań związanych z dokończeniem konsolidacji zbiorów²⁰ we wspólnym katalogu bibliotek Federacji „Fides” oraz sukcesywna melioracja zasobu książkowego. Wiele rekordów lokalnych (własnych biblioteki) musi otrzymać swoje zamienniki w standardzie katalogu NUKAT,

²⁰ Konsolidacja zbiorów związana jest przejściem z dotychczasowego systemu Biblioteki Narodowej (MAK) na system Koha.

aby wszystkie biblioteczne opisy spełniały wymogi budowania katalogu bibliotecznego.

Niewątpliwą racją istnienia radomskiej biblioteki seminaryjnej jest fakt, że posiada ona bogaty księgozbiór specjalistyczny, ale też to, że jest jedyną w promieniu 100 km księżnicą o takim charakterze. Dlatego jej wartość pozostaje nieoceniona zarówno dla mieszkańców miasta Radomia, jak i dla całego regionu radomskiego.

Bibliografia

- Ganeri A., *Od pióra trzciny do edytora tekstu. Historia pisma i druku*, Warszawa 1998.
- Jelonek T., *Historia literacka Biblii*, Kraków 2009, s. 41-63.
- Materski E. [i in.], *Są chwile w życiu... W czterdziątą rocznicę sakry biskupa Edwarda Materskiego*, Radom 2009.
- Ong W.J., *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Lublin 1992.
- Piekarski R., *Dwadzieścia pięć lat istnienia i funkcjonowania Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu (1989-2014). Rys historyczny*, w: „Przyjdź królestwo Twoje”. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Ekscelencji Księdzu Biskupowi Henrykowi Tomasikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, red. M. Jagodziński, J. Wojtkun, Radom 2016, s. 451-461.
- Pindera S., *Refleksje na temat budowy Seminarium Duchownego w Radomiu. Idźcie i nauczajcie*, red. W. Depo, A. Hejda, Radom 1991, s. 47-51.
- Piotrowska K., *Wśród starodruków i rzadkich okazów*, „Gość Radomski” 6 (2016), s. 5.
- Piotrowska K., *Obszar książkowej tajemnicy*, „Głos Radomski” 19 (2024), radom.gosc.pl/doc/2950012.Obszar-ksiazkowej-tajemnicy, 15.01.2024.
- Poniewierski E., *Budowniczy Chrystusowego Kościoła*, w: *Dla takich chwil warto żyć. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Infułatowi Stanisławowi Pinderze z okazji 50. rocznicy święceń kapłańskich*, red. S. Jaśkiewicz, A. Kania, Radom 2020, s. 85-89.
- Salamucha A., *Pismo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, red. E. Gigilewicz, Lublin 2011, k. 725-727.
- Turzyński P., *Alma Mater. Wyższe Seminarium Duchowne w Radomiu*, Radom 2011.
- Warso A., *Zarys dziejów diecezji radomskiej (1992-2017)*, „Rocznik Diecezji Radomskiej” (2018), s. 19-35.
- Warso A., *Bogata w doświadczenia, a wciąż przecież młoda*, w: *Z wiary ojców. Diecezja Radomska*, red. E. Poniewierski, Radom 2016, s. 9-11.

Streszczenie

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Radomiu została powołana do życia razem z diecezją radomską 25 marca 1992 roku. Na jej księgozbiór składają się dublety biblioteki seminaryjnej w Sandomierzu, darowizny kapłanów i osób świeckich, publikacje z wymiany międzybibliotecznej oraz zakupione w akademickich wydawnictwach naukowych i religijnych. Księgozbiór biblioteczny zawiera prace z zakresu filozofii, teologii (fundamentalnej, dogmatycznej, moralnej i pastoralnej), nauk biblijnych, patrologii, historii powszechnej i Kościoła, prawa kanonicznego oraz psychologii, pedagogiki i socjologii. Łączna liczba zgromadzonych woluminów według stanu z 12 marca 2024 roku wynosi 123 462, w tym 113 276 książek, 8 955 czasopism (452 tytuły) i 69 188 unikalnych rekordów bibliograficznych. Biblioteka należy do Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” i korzysta z oprogramowania bibliotecznego Koha.

Słowa kluczowe

biblioteka seminaryjna, biblioteki kościelne, Wyższe Seminarium Duchowne w Radomiu, Radom, diecezja radomska

LIBRARY OF THE HIGH SEMINARY IN RADOM: HISTORY OF CREATION, ORGANIZATION AND RESOURCES

Summary

The library of the Higher Seminary in Radom was established with the establishment of the Diocese of Radom on March 25, 1992. Its book collection consists of duplicates from the Seminary Library in Sandomierz, donations from priests and laity, publications from the inter-library exchange and purchases from academic publishers. The collection includes books on philosophy, theology, biblical studies, patrology, general and ecclesiastical history, art history, psychology, pedagogy, social sciences and law. The total number of collected volumes as of March 12, 2024 is 123,462, including 113,276 books, 8,955 periodicals (452 titles) and 69,188 unique bibliographic records. The library is a member of the Federation of Church Libraries „Fides” and uses the library software Koha.

Keywords

Seminary Library, Church libraries, Higher Seminary of Radom, Radom Diocese

BEATA TARASZKIEWICZ¹

OBRAZKI RELIGIJNE W ZBIORACH BIBLIOTEK ŚWIECKICH NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI UNIwersYTETU POMORSKIEGO W SŁUPSKU

Wprowadzenie

Zbiory specjalne w bibliotekach kojarzą się głównie z cennymi starodrukami lub materiałami specjalnymi – dokumentami, które ze względu na swoją formę lub rozmiar (płyty, mapy, mikrofilmy) wymagają specyficznego miejsca i warunków przechowywania. Obrazki religijne są wśród nich rzadkością. Niewiele bibliotek kościelnych może poszczycić się kolekcją takich zbiorów, jeszcze mniejszą liczbę wśród nich stanowią biblioteki świeckie. Autorce wiadomo o tylko dwóch takich bibliotekach. Są to: Miejska Biblioteka Publiczna w Opolu, która w swoich zbiorach ma wydzieloną kolekcję liczącą 1 tys. obiektów tego typu², oraz Biblioteka Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu posiadająca pięćdziesiąt osiem obrazków żałobnych, które wraz z 12 tys. nekrologów tworzą kolekcję zbiorów funeralnych³. Niestety, nad czym należy ubolewać, polskie biblioteki świeckie nie wykazują tendencji do gromadzenia, a co za tym idzie – upowszechniania przez cyfryzację tego typu cennych zbiorów.

¹ Biblioteka Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku.

² Informacja ustna uzyskana od p. Katarzyny Pawluk, pracownicy Działu Informacji i Promocji MBP w Opolu, podczas rozmowy z 15 czerwca 2023 roku.

³ A. Urbańska, *Zbiory funeralne w zasobach Pracowni Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu – nekrologi i obrazki komemoratywne*, „Biblioteka” 26 (2022), s. 137, 143.

rów. Federacja Bibliotek Cyfrowych⁴ odnotowuje bowiem tylko 300 zdigitalizowanych obrazków religijnych, z czego aż 99 proc. stanowią egzemplarze z kolekcji Miejskiej Biblioteki Publicznej w Opolu.

Głównym celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie najwartościowszych pod względem historycznym i artystycznym obrazków religijnych pochodzących z kolekcji Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku. Do badań nad kolekcją liczącą osiemdziesiąt przeważnie francuskich obrazków religijnych pochodzących z XIX i XX wieku zastosowano metodę historyczną i porównawczą. Choć temat obrazków religijnych może uchodzić za rzadko podejmowany przez badaczy, powstało już na ten temat wiele opracowań. O roli, historii czy sakralności obrazków religijnych pisali m.in. Mariusz Leszczyński⁵, Jolanta Wasilewska⁶, Katarzyna Jarkiewicz⁷, Agnieszka Przywara⁸ czy Elżbieta Słoń⁹.

Obrazkami religijnymi lub pobożnymi¹⁰ (wł. *immaginetta sacra, santino*), nazywanymi potocznie świętymi, nazywa się małe dewo-

⁴ Federacja Bibliotek Cyfrowych – polski serwis internetowy założony w 2007 roku, którego podstawowym celem jest gromadzenie, przetwarzanie i udostępnianie informacji online o zbiorach polskich instytucji nauki i kultury; zob. *Federacja Bibliotek Cyfrowych*, fbc.pionier.net.pl, 23.06.2023.

⁵ M. Leszczyński, *Obrazek religijny w misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 21 (2014), s. 279-283.

⁶ J. Wasilewska, *Mały obrazek religijny jako dokument życia społecznego*, w: *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich. Problematyka badawcza i organizacyjna*, red. A. Borysowska, Szczecin 2015, s. 74-79; też, *Pamiętka – świętość czy talizman? Dlaczego zbieramy obrazki święte*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 91 (2009), s. 59-74.

⁷ K. Jarkiewicz, *Sakralność i profaniczność obrazka religijnego. Wokół problemów oddziaływania Kościoła na sferę wytwórczości dewocyjnej*, w: *Ponowoczesne przestrzenie oddziaływań wychowawczo-formacyjnych Kościoła i „ziemie niczyje”*, red. R. Jasnos, E. Miśkowiec, Kraków 2015, s. 251-274; też, *Pierwsi po Bogu. Papież w przekazie ikonograficznym obrazka religijnego*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 5 (2017), s. 51-73; też, *Znaki pamięci. O komemoratywnym charakterze obrazka religijnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 107 (2017), s. 167-179.

⁸ A. Przywara, *Obrazek pierwszokomunijny jako nieodłączny element upamiętniający pierwsze pełne uczestnictwo w sakramencie Eucharystii*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 28 (2021), s. 525-538; też, *Przedstawienia dewocyjne na obrazkach świętych, jako przedmiot zainteresowań kolekcjonerskich*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 21 (2014), s. 323-336.

⁹ E. Słoń, *Drobny przyczynek do historii świętych obrazków*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2013), s. 157-164.

¹⁰ Obrazek pobożny to „niewielkich rozmiarów obrazek o tematyce religijnej (często z reprodukcją dzieła malarskiego), niekiedy opatrzone również cytatem z Pisma Świętego lub sentencją. Ofiarowywany zwykle przez księży na pamiętkę jakichś wydarzeń religijnych, np. kolędy albo prymicji”, *Dziedzictwo.ekai.pl*, *Obrazek pobożny*, https://web.archive.org/web/20210616230033/dziedzictwo.ekai.pl/@@obrazek_pobozny, 03.11.2023.

cyjne druki płaskie (czasem kilkustronicowe), występujące najczęściej w postaci niewielkich prostokątnych karteczek lub kartoników. Przedstawiają one wizerunki Matki Bożej, Boga Ojca, Trójcy Świętej, aniołów, epizody ze Starego i Nowego Testamentu, wizerunki świętych i błogosławionych, wydarzenia z historii i życia Kościoła. Niekiedy dotyczą życia liturgicznego i sakramentów. Zawierają modlitwy, pieśni, cytaty z Pisma Świętego, życiorysy świętych i błogosławionych, wspomnienie o zmarłych, informacje o uroczystościach religijnych. Natomiast *Encyklopedia katolicka* definiuje obrazek religijny jako „dewocyjny druk małego formatu w kształcie prostokąta, wykonany na pergaminie, papierze, bibułce, tkaninie, metalu, plastiku i innych materiałach w celu rozpowszechniania i ilustrowania prawd wiary”¹¹.

Według Anny Gawinek¹² obrazki religijne można podzielić na dziesięć kategorii, biorąc pod uwagę ich tematykę¹³:

- trynitarnie (przedstawiające Tróję Świętą, Jezusa, Boga Ojca, Ducha Świętego),
- maryjne,
- święci (błogosławieni oraz słudzy Boży),
- Święta Rodzina,
- wizerunki papieży,
- sceny (religijne),
- anioły,
- reprodukcje obrazów,
- symbole liturgiczne,
- różne.

¹¹ J. Wasilewska, *Obrazek religijny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, k. 232.

¹² A. Gawinek, *Obrazki święte w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego w Katowicach jako typ druków ulotnych (dokumentów życia społecznego)*, w: *Tematyka religijna górnośląskich druków ulotnych i okolicznościowych XIX i XX wieku. Studia i materiały*, red. J. Myszor, Katowice 2018, s. 205.

¹³ W 2014 roku bp Mariusz Leszczyński zaproponował podział obrazków religijnych na pięć podstawowych kategorii. Stwierdził, że obrazki religijne „ilustrują sceny o tematyce: 1) trynitarniej (wizerunki Boga Ojca, postaci i symbole oznaczające Jezusa Chrystusa, sceny z Jego życia, działalności, cuda, mękę i zmartwychwstanie, wyobrażenia Ducha Świętego i Trójcy Świętej), 2) mariologicznej (wizerunki Matki Boskiej, sceny podkreślające Jej udział w życiu Jezusa, wyrażane często przez bogatą symbolikę itd., 3) hagiograficznej (przedstawienia świętych i błogosławionych, męczenników, wyznawców, dziewic, sceny z ich życia i cudów, 4) liturgicznej (obejmującej rok kościelny, święta, przedstawienia Mszy św. i sakramentów) i 5) katechetycznej (przedstawiające tematy z historii biblijnej)”, M. Leszczyński, *Obrazek religijny w misji ewangelizacyjnej Kościoła*, s. 280-281.

Oprócz wymienionych powyżej warto również wyodrębnić kilka innych ważnych kategorii tych dokumentów, takich jak np. obrazki upamiętniające wydarzenia religijne (z okazji przyjęcia święceń kapłańskich, prymicyjne, z okazji przyjęcia sakramentów świętych, np. pierwszokomunijne, z okazji kolędy, misji, rekolekcji), prezentujące sanktuaria, miejsca kultu, kościoły bądź stanowiące cegiełki na ich budowę lub renowację oraz obrazki potocznie nazywane dziś relikwiami¹⁴. W rzeczywistości są to obrazki lub miniaturowe fragmenty materiału, które jedynie dotykały relikwii¹⁵.

Jakie główne cele przyświecają obrazkom religijnym? Można do nich zaliczyć m.in.:

- utrwalanie i przybliżanie treści religijnych,
- materializację wyobrażeń religijnych,
- wizualne ilustrowanie prawd wiary i dokonań świętych,
- zachęcanie do pobożności,
- lekcję wiary dla ludzi niepiśmiennych (dawniej).

Agnieszka Przywara słusznie stwierdza również, że „oprócz przesłania religijnego obrazki święte często niosły ze sobą przekaz edukacyjny, ewangelizacyjny, wychowawczy oraz patriotyczny. Te małe przedstawienia dewocyjne miały także wpływ na właściwe kształtowanie osobowości. Obcowanie z obrazkami świętymi budzi bowiem w człowieku nastrój wyciszenia, skupienia, zadumy, skłania do refleksji”¹⁶.

Skąd w życiu poszczególnych osób biorą się obrazki religijne? Dziś dostaje się je głównie od osób duchownych: z okazji wizyty duszpasterskiej, na lekcji religii, z okazji Mszy prymicyjnej, odpustu, rekolekcji albo misji. Obrazki z wizerunkami słynących łaskami obrazów, figur, obiektów sakralnych otrzymuje się też lub nabywa w sanktuariach czy innych miejscach kultu religijnego. Mają one stanowić pamiątkę

¹⁴ Ze względu na niewielką liczbę obrazków reprezentujących te kategorie pominięto je w systematyce przedstawionej przez Annę Gawinek.

¹⁵ Za: J. Wasilewska, *Mały obrazek religijny*, s. 77. Dawniej stosowano nawet specjalny zapis *ad arcta*, co oznaczało, że właśnie ten oto obrazek dotykał relikwii, którą przedstawiał; zob. D. Stursberg, *Zu den Anfängen und Funktionen des Kleinen Andachtsbildes*, w: *Das Kleine Andachtsbild: Graphik vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, red. M. Beer, U. Rehm, Hildesheim 2004, s. 10.

¹⁶ A. Przywara, *Przedstawienia dewocyjne na obrazkach świętych*, s. 327.

odbytej pielgrzymki, przypominać obiekt kultu lub przekazać choć trochę cudownej mocy obrazów, figur czy miejsc, które przedstawiają. Towarzyszą ludziom od momentu narodzin aż do chwili śmierci. Często otrzymuje się je z okazji sakramentów świętych, np. przy chrzcie (z wizerunkiem patrona), Pierwszej Komunii Świętej, bierzmowaniu. W wielu przypadkach jest to także obok różańca ostatni przedmiot w dłoniach zmarłego. Powstała nawet, dziś już nieco zapomniana, kategoria obrazków żałobnych, zwanych komemoratywnymi, przygotowywanych specjalnie z okazji śmierci (najczęściej znanej osoby), zawierających oprócz zdjęcia lub motywu religijnego i informacji o zmarłym także prośbę o modlitwę za jego duszę.

Geneza obrazków religijnych

Należy tu również postawić pytanie o początki obrazków religijnych: Jak narodził się pomysł, aby produkować tego typu dewocjalia? Odpowiedź wydaje się prosta: ludzie zawsze chcieli mieć przy sobie przedmioty zapewniające im szczęście, opiekę czy ochronę, np. ze strony świętych. Prawdopodobnie protoplastami owych obrazków stały się luźne karty z ilustracjami o tematyce religijnej wypadające z iluminowanych kodeksów, które czytające lub przeglądające je osoby zabierały ze sobą „na pamiątkę”. Obecnie obrazki religijne drukuje się cyfrowo oraz wykonuje za pomocą różnorodnych technik. Produkowane są obrazki magnetyczne, tkane, drewniane, srebrne itp. Ale jak powstawały wcześniej? Przed wynalezieniem ruchomej czcionki do szybkiej i masowej (jak na owe czasy) produkcji odbitek, także religijnych, służyła technika graficzna zwana estampażem. Przypomina ona odbijanie wizerunku monety na papierze za pomocą ołówka. Powstała w Chinach w okresie od II wieku p.n.e. do II wieku n.e.¹⁷ Jej cechą charakterystyczną polegała na tym, że do wykonywania odbitek płaskorzeźb i napisów wykorzystywano płyty kamienne lub wykonane z brązu. Najczęściej techniką tą odbijano teksty buddyjskie, konfucjańskie lub taoistyczne. Z czasem

¹⁷ R. Temple, *Geniusz Chin. 3000 lat nauki, odkryć i wynalazków*, Warszawa 1994, s. 110; Ośrodek Sztuki Dekoracyjnej i Użytkowej. Pracownia plastyczna Stanisława Tworzydło i Agaty Strojnowskiej, *Estampaż*, tworzydlo.art.pl/grafika/estampaz, 23.06.2023.

jednak wyparła ją technika zwana drzeworytem lub ksylograwiurą. Na Wschodzie bowiem (Chiny, Japonia, Korea, Indie i kraje arabskie) już w III wieku p.n.e. używano drewnianych pieczęci do dekorowania tkanin¹⁸. Wraz z wynalezieniem papieru technikę drzeworytu zaczęto wykorzystywać do druku pieniędzy oraz religijnych scen buddyjskich, przede wszystkim w Korei, a następnie w Chinach (od VII do X wieku), gdzie buddyści wykorzystywali tego typu odbitki drzeworytnicze do celów misyjnych.

Ryc. 1. Współczesny obrazek religijny wykonany techniką estampażu przez siostry zakonne z Chin, Janę (Zhang Aiging) i Hiacyntę (Zhang Yunling)
Źródło: Ośrodek Sztuki Dekoracyjnej i Użytkowej. Pracownia plastyczna Stanisława Tworzydło i Agaty Strojnowskiej, *Estampaż*, tworzydlo.art.pl/grafika/estampaz, 23.06.2023.

Nasuwa się zatem wniosek, że drzeworyty¹⁹ od samego początku prezentowały głównie tematykę religijną, choć nie brakowało także innych popularnych motywów, jak np. znaki astrologiczne, przysłowia czy karty do gry²⁰. Nie bez znaczenia był tu także symboliczny w tematyce religijnej kontrast bieli i czerni, stosowany przez dłuższy czas, dopóki nie opracowano techniki drukowania odbitek kolorowych²¹.

¹⁸ Stampler.pl, *Ciekawostki, Japońskie drzeworyty jak barwne pieczątki*, stampler.pl/ciekawostki,japonskie-drzeworyty-jak-barwne-pieczatki, 21.06.2023.

¹⁹ Drzeworyt to zarówno technika graficzna wypukła, jak i odbitka wykonana tą techniką.

²⁰ *Gravure sur bois*, fr.wikipedia.org/wiki/Gravure_sur_bois, 23.06.2023.

²¹ Szerzej zagadnienie stosowania pieczęci w kulturze rzemieślników chińskich opisały Katarzyna Mazur-Kajta i Iwona Drosik (*Uwarunkowania popytu na rynku rzemiosła pieczęci chińskich na przestrzeni lat*, w: *Rzemiosło w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym*).

Ryc. 2. Święty Krzysztof – odbitka
z 1423 roku

Źródło: Silesia Art, *Historia grafiki*,
cz. 2, [silesia-art.pl/sztuka/
historia-grafiki-cz-2](http://silesia-art.pl/sztuka/historia-grafiki-cz-2), 22.06.2023.

Historia europejskich obrazków religijnych

Historia europejskich obrazków religijnych zaczyna się później, gdyż dopiero w XIII wieku²², chociaż pierwszy znany datowany obrazek wykonany techniką drzeworytu pochodzi z 1423 roku. Przedstawia on postać św. Krzysztofa, który przenosi Dzieciątko Jezus przez rzekę, wspierając się na lasce wyrastającej z liści palmowych. Obrazek ten, pochodzący z klasztoru Kartuzów w Buxheim koło Memmingen w Bawarii, jest jedynym zachowanym egzemplarzem pierwszego europejskiego druku z datą²³. Istnieje jednak dowód na to, że europejskie druki dewocyjne w postaci jednostronnych odbitek na pojedynczych arkuszach papieru (tzw. drzeworyty luźne) powstawały już wcześniej. Różniły się one znacznie od obrazków współczesnych, były to bowiem „odbitki, które charakteryzował surowy rysunek konturowy pozbawiony modelunku światłocieniowego”²⁴, jako że dopiero

dowym, *Studia i Monografie. Politechnika Opolska* 549, red. W. Musialik, R. Śmietański, Opole 2020, s. 135-154).

²² J. Wasilewska, *Obrazek religijny*.

²³ Silesia Art, *Historia grafiki*, cz. 2, silesia-art.pl/sztuka/historia-grafiki-cz-2, 22.06.2023.

²⁴ *Tamże*.

w późniejszym czasie zaczęto kolorować je farbami. Oprócz obrazków religijnych najczęściej produkowano w ten sposób karty do gry.

Istnieje nawet legenda przypisująca powstanie obrazków religijnych św. Bernardynowi ze Sieny, który w XV wieku²⁵ pielgrzymował po Italii, wygłaszając żarliwe kazania. Jego słowa, modlitwy i cuda, które czynił, przyciągały tak wielkie tłumy, że kazania mógł wygłaszać wyłącznie na placach. Ponieważ sam był wielkim przeciwnikiem zbytku i hazardu, w swoich homiliach namawiał wiernych do nawrócenia poprzez porzucenie tego procederu. Legenda głosi, że w jednym z miast wygłosił tak płomienne (dosłownie) kazanie, że mieszkańcy uniesieni słowami świętego spalili wszystkie przedmioty zbytku, jakie posiadali. Zdegustowany i zaniepokojony nawróceniem mieszkańców na drogę cnoty miejscowy producent kart do gry zgłosił się do św. Bernardyna z zapytaniem o swoje dalsze losy. Zakonnik wziął wtedy do ręki kartę, narysował na niej koło, a w nim symbol Jezusa i oznajmił rozmówcy, że odtąd ma produkować takie oto karty, które stały się *de facto* obrazkami religijnymi²⁶. Według legendy przyniosło to wspomnianemu rzemieślnikowi bardzo wysokie zyski²⁷.

Historia francuskich obrazków religijnych

Bardzo prawdopodobne jest, że obrazki religijne w Europie tworzone już wcześniej, mimo że najstarsza odnaleziona we Francji dwustronna tabliczka ksylograficzna (drzeworyt), służąca do odbijania na

²⁵ Jolanta Wasilewska w swoim artykule pt. *Pamiątka – świętość czy talizman?*, s. 60, mylnie podaje, że pielgrzymka ta odbyła się w XVI wieku. Jest to pomyłka, gdyż św. Bernardyn ze Sieny żył w latach 1380-1444. Wszystko wskazuje na to, że nie był to także wiek XIV, jak J. Wasilewska podaje w artykule *Mały obrazek religijny*, s. 74, gdyż w tym czasie św. Bernardyn nie był jeszcze zakonikiem, jako że dopiero w 1402 roku wstąpił do zakonu franciszkanów, gdzie po dwóch latach otrzymał święcenia kapłańskie, natomiast kaznodzieją we Włoszech został mianowany dopiero w 1417 roku.

²⁶ W książce Wincentego Zaleskiego pt. *Święci na każdy dzień* znajduje się informacja, że św. Bernardyn nosił przy sobie tabliczkę z barwnie wypisanym imieniem Jezus, którą podczas kazań bardzo często podnosił w górę, a wierni upadali na kolana, oddając hołd imieniu Jezusa. Niektórzy oskarżali go za to przed kolejnymi papieżami o herezję, jednak zarzuty wobec św. Bernardyna zawsze odpierano; zob. W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989, s. 264-265.

²⁷ J. Wasilewska, *Mały obrazek religijny*, s. 74-75.

papierze scen religijnych²⁸, datowana jest dopiero na lata 1370-1380. Co ciekawe, francuskie określenie *domino* dla tego typu stemplowanych obrazów ma również wielorakie odniesienie religijne²⁹. Raz – przez pracę dla Pana Boga (*Dominus*) i formułę modlitwy *Benedicamus Domino*, czyli *Chwalcie Pana*, dwa – poprzez strój obowiązujący w zakonach, czyli kaptur z krótką narzutką, zwany również *domino*³⁰.

Ryc. 3. *Le bois Protat* – najstarszy europejski drzeworyt przedstawiający scenę Ukrzyżowania

Źródło: *Bois Protat*, en.m.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat?+_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc, 23.06.2023.

²⁸ Istnieje również teoria Henriego Bouchota, historyka sztuki, kustosa Gabinetu Rycin Biblioteki Narodowej w Paryżu, któremu powierzono zbadanie i opiekę nad drzeworytem. Zakłada ona, że z uwagi na duże rozmiary całości matryc (do dzisiaj zachowała się tylko ich część) mogły one służyć do wykonywania odbitek na jedwabiu, wykorzystywanych później jako sztandary lub nakrycia ołtarza.

²⁹ Potwierdza to fakt, że produkcją obrazków religijnych zajmowali się początkowo wyłącznie zakonnicy.

³⁰ I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, s. 47; Memo Roanne, *Domino, dominoté – dominotier, dominoterie*, www.memo-roanne.fr/article/domino-dominote-dominotier-dominoterie-1, 23.06.2023.

Wykonanej z drewna orzecha włoskiego tabliczce nadano nazwę *le bois Protat* („drzeworyt Protata”) – od nazwiska drukarza i kolekcjonera, Jules’a Protata z Mâconnais w Burgundii, który nabył ten drzeworyt tuż po jego odkryciu w 1898 roku. Znaleźisko znajdowało się w Laives pod kamienną podłogą domu leżącego w pobliżu zniszczonego podczas Wielkiej Rewolucji Francuskiej opactwa cysterskiego La Ferté w Burgundii. Jak podają źródła, opactwo La Ferté już w 1362 roku zostało zajęte przez wędrownych bandytów (reutierów), zwanych „Tard-Venus”³¹. Być może, jeśli matryce powstały wcześniej, ukryto je w owym domu właśnie przed grabieżą rozbójników, a jeśli datowanie jest poprawne, mogło się to stać później, ponieważ grabieże klasztoru zdarzały się dość często i w późniejszych latach.

Ryc. 4. *Le bois Protat* – domniemana scena Zwiastowania na rewersie
Źródło: Memo Roanne, *Domino, dominoté – dominotier, dominoterie*, www.memo-roanne.fr/article/domino-dominote-dominotier-dominoterie-1, 23.06.2023.

Drzeworyt Protata po jednej stronie przedstawia scenę Ukrzyżowania (widoczna jest część krzyża z lewym ramieniem Chrystusa, po prawej zaś stronie stoją dwaj rzymscy żołnierze i setnik, z którego ust wychodzi filakteria, czyli wstęga z mową zawierającą łaciński tekst „Vere filius Dei erat iste” („Prawdziwie, Ten był Synem Bożym”; por.

³¹ *Abbaye de La Ferté*, fr.wikipedia.org/wiki/Abbaye_de_La_Fert%C3%A9, 28.06.2023.

Mt 27,54)³². Po drugiej stronie tabliczki wyryto domniemaną scenę Zwiastowania. Domniemaną, ponieważ sądząc po fragmentarycznym odcisku postaci anioła, odnaleziono tylko fragment (60 cm × 23 cm × 2,5 cm) tego drzeworytu, którego wielkość szacuje się w całości na 100 cm × 60 cm. Choć do dziś nie znaleziono żadnych odbitek tego drzeworytu, wiadomo, jak wyglądały, gdyż wykonał je sam Protat (pomimo złego stanu technicznego matrycy). Jedną z nich zaprezentował nawet na Wystawie Światowej Expo w Paryżu w 1900 roku³³. Przekazał też ową tabliczkę do badań Henriemu Bouchotowi, kustoszowi z Gabinetu Rycin Francuskiej Biblioteki Narodowej w Paryżu, który ustalił czas jej powstania na lata 1370-1380, opierając się na technice wykonania oraz wyglądzie broni, stroju i zapisie wypowiedzi przedstawionego na drzeworycie setnika. Zwieńczenie badań Bouchota stanowiła książka pt. *Un ancêtre de la gravure sur bois* (*Przodek drzeworytu*), wydana w 1902 roku³⁴. Po zakończeniu analiz przez kolejne 100 lat aż do roku 2001 drzeworyt należał do rodziny Jules'a Protata, a później подарowano go Francuskiej Bibliotece Narodowej, gdzie jest przechowywany w specjalnych warunkach do dziś.

Odnalezienie *le bois Protat* potwierdza fakt, że Francja przodowała w średniowiecznej Europie w wytwarzaniu obrazków religijnych, których centra powstawały przy klasztorach i sanktuariach, czyli w miejscach, dokąd przybywali liczni pielgrzymi. Ich szeroka produkcja rozwijała się również dlatego, że dla kieszeni przeciętnego pątnika obrazki były o wiele dostępnejsze niż książki i obrazy religijne. Warsztaty produkujące te małe dewocjonała bardzo szybko rozwijały się też na terenie Niemiec, a wraz z rozwojem sztuki miedziorytniczej, która pozwoliła znacząco zwiększyć produkcję, zaczęły być jeszcze powszechniejsze, zwłaszcza we Francji, w Niemczech, na terenie Flandrii i Szwecji³⁵, a następnie w Czechach. W XVI i XVII wieku na tereny Polski docierały głównie obrazki z napisami w języku niemieckim i włoskim, co i tak nie miało większego znaczenia. Większość niepiśmiennych pielgrzymów cieszył sam fakt posiadania

³² *Bois Protat*, en.m.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat?+_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc, 23.06.2023.

³³ *Bois Protat*, fr.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat, 21.06.2023.

³⁴ *Bois Protat*, en.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat, 23.06.2023.

³⁵ J. Wasilewska, *Obrazek religijny*, s. 232.

obrazka i treść napisu nie wpływała na jego popularność. Mimo to synod krakowski już w 1621 roku przyjął uchwałę o zakazie sprowadzania obrazków religijnych z Niemiec do Polski³⁶.

Dopiero w XVIII wieku w granicach ówczesnej Polski rozwinęły się ośrodki produkcji obrazków religijnych przy sanktuariach w Berdyczowie, Jasnej Górze, Kalwarii Zebrzydowskiej i Poczajowie³⁷. Produkcję masową tego typu druków rozpoczęły też drukarnie warszawskie, krakowskie i częstochowskie. Sprowadzano także obrazki z zagranicy, ale już z napisami w języku polskim, np. produkowane w Norymberdze (XIX wiek), która w owym czasie stała się jednym z europejskich centrów produkcji tego typu dewocjonalistów³⁸. I właśnie od XIX wieku wraz z powstaniem druku wielobarwnego i fotografii datuje się rozwój produkcji obrazków religijnych na bardzo szeroką skalę. Być może też właśnie dlatego w XIX wieku opracowano pierwsze normy stylistyczne dla obrazków religijnych, ustanowione przez Kościół, oraz starano się kontrolować ich rynek³⁹.

Le bois Protat oraz *l'Imagerie* z Epinal są dowodami na to, że Francja była jednym z tych krajów, gdzie produkcja obrazków religijnych od średniowiecza bardzo się rozpowszechniła. Miejsowość Epinal w regionie Grand Est należała do najbardziej znanych ośrodków produkcji francuskich obrazków religijnych. Już w 1796 roku tam właśnie Jean-Charles Pellerin założył „Imagerie” („Obrazkarnię”) – małą fabrykę seryjnie produkującą obrazki o różnorodnej tematyce religijnej, historycznej lub dziecięcej, które cieszyły się wielką popularnością. Fabrykę modernizowaną i wyposażoną w nowoczesny sprzęt prowadziły kolejne pokolenia potomków Pellerina aż do wybuchu II wojny światowej i co ciekawe, w 1984 roku reaktywowało ją grono dziesięciu zapalonych przedsiębiorców. Do dziś funkcjonuje także określenie „obrazek z Epinal”, oznaczające seryjny kolorowy obrazek ukazujący naiwne uproszczenie, sentymentalny stereotyp⁴¹ – odnoszące się do

³⁶ *Tamże*, s. 233.

³⁷ J. Wasilewska, *Pamiętka – świętość czy talizman?*, s. 62.

³⁸ *Taž*, *Mały obrazek religijny*, s. 74-75.

³⁹ *Taž*, *Obrazek religijny*, s. 233.

⁴⁰ Geographicus, *Pellerin, Jean-Charles (1756-1836)*, geographicus.com/P/ctgy&Category_lide=pellerin, 28.06.2023.

⁴¹ A. Rzeczycka, RFI Radio France Internationale po polsku, *Jak XVIII-wieczna rycina stała się symbolem*, www1.rfi.fr/actupl/articles/107/article_6277.asp, 28.06.2023.

ówcześniej produkowanych i sprzedawanych na jarmarkach malunków w jaskrawych barwach.

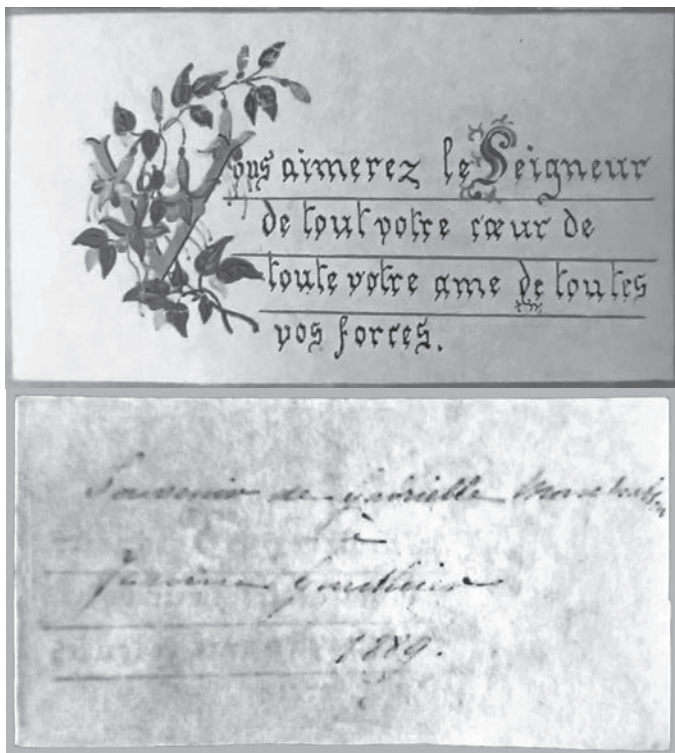
Obrazki religijne w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku

Wprowadzenie ukazujące drogę obrazka religijnego od średniowiecza do XIX wieku ma na celu pokazanie długiej drogi, jaką przeszedł ów mały druk dewocyjny. Jest to istotne, aby pokazać kontekst funkcjonowania obrazków religijnych we Francji. W tym miejscu bowiem przechodzi się do prezentacji przykładów najstarszych dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych francuskich obrazków religijnych, wybranych z kolekcji Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku przy ulicy Krzysztofa Arciszewskiego 22c⁴². Stanowiły one własność Anne Morneweg, Francuzki, aktorki, tłumaczki, żony Clausa Kocha – znanego intelektualisty niemieckiego. Należy jednak przyjąć, że z uwagi na datę powstania część z nich prawdopodobnie należała wcześniej do matki lub babki Anne.

Kim byli Anne Morneweg i Claus Koch? Claus Koch to znany intelektualista zachodnioniemiecki. Od lat sześćdziesiątych do dziewięćdziesiątych XX wieku był wydawcą czasopism, krytykiem i eseistą. Jego żona, Anne Morneweg, z pochodzenia Francuzka, była aktorką, tłumaczką, managerką i przyjaciółką pisarza Juliena Greena. Ich dzieci: Ariane Liévaux i Sylwester Koch, które odziedziczyły okazały księgozbiór rodziców, za pośrednictwem prof. dr Antonii Grunenberg przekazały tę część spadku ówczesnej istniejącej Akademii Pomorskiej w Słupsku. W ten sposób dzisiejsza Biblioteka Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku niespodziewanie otrzymała cenny zbiór osiemdziesięciu małych grafik dewocyjnych wraz z księgozbiorem w języku niemieckim i francuskim liczącym około 3 tys. woluminów. Przekazany księgozbiór stanowiły głównie dwudziestowieczne książki dotyczące językoznawstwa i nauki o literaturze, ale znalazło

⁴² Kolekcja liczy osiemdziesiąt sztuk dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych obrazków religijnych, głównie w języku francuskim. Kolekcja jest w trakcie opracowania formalnego i rzeczowego. Po zakończeniu opracowania całości zbiorów planuje się zdigitalizować egzemplarze najcenniejsze pod względem historycznym i artystycznym w Bałtyckiej Bibliotece Cyfrowej.

się wśród nich także pięć dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych modlitewników w języku francuskim, należących prawdopodobnie do Anne lub jej matki.

Ryc. 5-6. Obrazek z 1889 roku z treścią pierwszego przykazania Bożego i dedykacją

Pierwszym obiektem z tej kolekcji, na który natknęła się autorka artykułu przy przeglądaniu jednego z modlitewników, był piękny dziewiętnastowieczny obrazek pergaminowy, wyglądający jak wykonany ręcznie, otoczony złotą ramką. Zawierał francuski tekst pierwszego przykazania Bożego, a tuż obok stylizowany inicjał V opleciony kwiatem fuksji. Na odwrocie znajdował się ręczny, lekko nieczytelny zapis, który przypuszczalnie brzmi: „Pamiętka dla Gabrielli(a)”, zwieńczony podpisem darczyńcy oraz datą 1889 (reszta zapisu nieczytelna). Prawdopodobnie obrazek stanowi pamiętkę Pierwszej

Komunii Świętej, a wyróżniona litera (inicjał) V ma oznaczać związaną z tym czystość, dziewictwo (*la virginité*). Urok tego znaleziska oraz kolejnych zainspirował autorkę do zachowania ich i pokazania światu, aby ocalić je od zapomnienia.

Dziś z uwagi na mocno ostatnio postępującą laicyzację społeczeństwa warto coraz głośniej upowszechniać ideę, że obrazki religijne, zwłaszcza pochodzące z XIX i początków XX wieku, stanowią cenny i rzadko spotykany typ zbiorów specjalnych, który można włączyć do kategorii dokumentów życia społecznego. Nadal jednak wielu bibliotekarzom nie przychodzi do głowy myśl, że także one mogą stanowić zbiory biblioteczne, że to bardzo wartościowe dokumenty, niosące ze sobą nie tylko przesłanie religijne, lecz również cenną wiedzę historyczną, społeczną, o dawnych zwyczajach i obrzędach religijnych, o kulcie świętych, a nawet o swoistej, panującej w owym czasie modzie, obejmującej nie tylko tego typu dewocjonalia. Jednak, co gorsza, wraz z postępującą desakralizacją owe cenne zbiory wydają się coraz mocniej tracić na swojej estymie i świętości, jakimi jeszcze do niedawna je otaczano. A przecież „obrazy wykonane z najwyższym artyzmem i odznaczające się religijną szlachetnością są jakby odbłaskiem piękna, które od Boga pochodzi i do Niego zbliża”⁴³.

Dzisiaj, kiedy bliscy zmarłych przy porządkowaniu ich mieszkań odnajdują obrazki religijne gdzieś na dnie szuflad, w starych modlitewnikach czy też zatknięte za ramy świętych obrazów, stają przed dylematem, co z nimi zrobić. Dla wielu osób są to już dziś nic nieznaczące karteczki, które można zmiąć i wyrzucić. Nawet w osobach wychowanych na gruncie wiary rodzą się wątpliwości. Wyrzucić? Często nie pozwala im na to tłąca się jeszcze odrobina szacunku dla rzeczy związanych z kultem religijnym. Rozwiązaniem tego problemu jest szerokie upowszechnianie idei gromadzenia obrazków religijnych w bibliotekach, zbierania i digitalizowania ich po to, aby zachowywać ich typowe i unikatowe przykłady dla potomności. I choć Anna Królikowska uważa, że „socjologicznie rzecz ujmując, święty obrazek funkcjonuje o tyle, o ile ludzie wciąż uznają jego znaczenie: wkładają do książeczek modlitewnych (i używają tychże), wstawiają w miesz-

⁴³ Za: T. Syczewski, *Kult świętych oraz obrazów świętych i relikwii w obowiązującym prawodawstwie Kościoła łacińskiego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 7 (2008), s. 149; *Obrzędy błogostawieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. 2, Katowice 1994, s. 83.

kaniach w ramki czy za szybę, eksponują je w inny sposób lub noszą przy sobie na co dzień czy przy specjalnych okazjach, np. w podróży⁴⁴, to przecież ich gromadzenie w bibliotecznych kolekcjach czy digitalizacja również spełnia ważny cel, jakim jest utrwalanie i przybliżanie treści religijnych, stanowiąc przy tym jednocześnie zachętę do pobożności.

Jak wspomniano wcześniej, podczas oględzin podarowanego księgozbioru najwięcej francuskich dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych obrazków religijnych odnaleziono właśnie w pięciu pięknych modlitewnikach. Te, które pochodzą z XIX i początku XX wieku, choćby z powodu wieku (ponad 100 lat) wymagają zachowania, jednak i te powstałe po 1945 roku również są warte ocalenia i zaprezentowania ze względu na swoją specyfikę i odmienność od tego typu polskich dokumentów. Co ciekawe, są wśród nich także polonica, np. obrazek przedstawiający Matkę Bożą Częstochowską czy też obrazek ze zdjęciem św. Jana Pawła II ze św. Matką Teresą z Kalkuty.

Ryc. 7-8. Francuskie modlitewniki z 1926 i 1942 roku

W tym miejscu warto zaapelować do bibliotekarzy również o troskę, zachowanie i ochronę starych modlitewników. Te małe skarby, zawsze pięknie wydane, pomimo swojej urody i wyjątkowości równie często jak obrazki są traktowane po macoszemu. Wielokrotnie znikają

⁴⁴ A. Królikowska, *Obrazy i obrazki religijne w aspekcie wartości*, „Opuscula Sociologica” 1 (2013), s. 21.

w odmętach historii (tj. spalone w piecu), a przecież nieraz są to perełki wydawnicze; wspaniale wydane, bogato ilustrowane, oprawione w skórę lub półskórek, zawierające jedwabne lub zrobione z innych wspaniałych tkanin wyklejki, a czasami zaopatrzone w specjalne etui lub zapięcie klamrowe. Trzeba chronić te skarby i pokazywać światu!

Obrazki komemoratywne

W omawianej kolekcji uwagę zwracają też obrazki komemoratywne. Są to obrazki żałobne, inaczej funeralne. Pierwsze tego typu karty modlitewne za zmarłych pojawiły się w pierwszej połowie XVII wieku w Holandii⁴⁵. Początkowo miały formę pergaminowej lub papierowej karty zapisywanej odręcznie, a po wynalezieniu ruchomych czcionek drukarskich – drukowanej. Oprócz danych osoby zmarłej, jej statusu, funkcji we wspólnocie i zasług zawierała także prośbę o modlitwę za zbawienie jej duszy. Dziś obrazki tego typu należą do rzadkości, choć spotyka się je jeszcze w niektórych rejonach kraju (np. w Trójmieście) lub też są tworzone specjalnie, kiedy umiera osoba znana i ceniona.

Ryc. 9. Obrazki komemoratywne Madame Marii DelgoFfee i Gastona Calmette i pochodzące z początków XX wieku

⁴⁵ K. Jarkiewicz, *Znaki pamięci. O komemoratywnym charakterze obrazka religijnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 107 (2017), s. 168.

Jednym z ciekawszych tego typu obiektów z pomorskiej kolekcji jest tekturowy obrazek komemoratywny dedykowany Gastonowi Calmette, redaktorowi naczelnemu paryskiego czasopisma „Le Figaro”, który był bratem Alberta Calmette, twórcy szczepionki BCG przeciw gruźlicy oraz surowicy przeciwko dżumie. Gaston urodził się 30 stycznia 1858, a 16 marca 1914 roku został zastrzelony przez Henriette Caillaux, ówczesną żonę ministra finansów Josepha Caillaux, po tym, jak zapowiedział publicznie opublikowanie listów Henriette i Josepha z czasów, kiedy byli kochankami (Joseph w tym czasie pozostawał w związku małżeńskim ze swoją pierwszą żoną Berthą)⁴⁶. Jako ciekawostkę można dodać fakt, że to właśnie Gastonowi Calmette pisarz Marcel Proust zadedykował powieść pt. *W stronę Swanna* (1913), stanowiącą pierwszy tom cyklu zatytułowanego *W poszukiwaniu straconego czasu*, która początkowo była właśnie drukowana we fragmentach w „Le Figaro”⁴⁷.

Prezentowany obrazek przedstawia Dzieciątko Jezus w cierniowej koronie siedzące na tle krzyża, symbolizującego wraz z koroną cierniową cierpienie. Całość znajduje się na tle pięknej srebrnej bramy oznaczającej wejście do królestwa niebieskiego. Pod spodem znajdują się sentencje w języku francuskim i łacińskim. Na odwrocie zaś umieszczono dane dotyczące urodzin i życia zmarłego Gastona Calmette. Na obrazku znajdują się też dane wydawcy, tj. oficyny Louis Auguste Turgis i Syn, która mieściła się przy ulicy Écoles (Szkolnej) w Paryżu pod numerem 60.

Od tego samego wydawcy (podpisanego jeszcze „L. Turgis”) pochodzi także starszy obrazek przedstawiający św. Filomenę⁴⁸ (ponieważ nie zachowały się żadne relacje ani dokumenty, z których można by odtworzyć żywot świętej, usunięto jej wspomnienie z kalendarza liturgicznego)⁴⁹. Wielkim orędownikiem św. Filomeny był św. Jan Maria Vianney, który jej wstawiennictwu przypisywał cuda, które z kolei wierni przypisywali jemu. Święta przedstawiona jest

⁴⁶ *Żona ministra zabójczynią redaktora*, „Nowości Ilustrowane” 13 (1914), s. 17-18, jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/424518/edition/399759/content, 01.07.2023.

⁴⁷ *Gaston Calmette*, pl.wikipedia.org/wiki/Gaston_Calmette, 01.07.2023.

⁴⁸ *Filomena (dziewica)*, pl.wikipedia.org/wiki/Filomena_(dziewica), 01.07.2023.

⁴⁹ J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009, s. 214.

na obrazku w wianku z róż na głowie i lilią w ręku, co ma symbolizować dziewictwo, za obronę którego w wieku trzynastu lat została skazana na śmierć. Oprócz lilii trzyma w ręku strzałę, a na szyi ma zawieszony sznur z kotwicą, co ma oznaczać jej męczeństwo. Św. Filomena została bowiem ubiczowana, przeszyta gradem strzał i utopiona z kotwicą na szyi. Po każdej z tych męczarni miała być jednak cudownie ocalona i uzdrowiona. Ostatecznie jednak według źródeł została zabita przez ścięcie głowy toporem w 302 roku⁵⁰.

Obrazek wykonany jest z tworzywa sztucznego, lekko przezroczystego, co pozwala uzyskać efekt dwustronności podobizny. Pod wizerunkiem świętej znajduje się podpis i data jej wspomnienia przypadająca na 11 sierpnia (rocznica śmierci)⁵¹. Bezpośrednio pod przedstawieniem św. Filomeny znajduje się podpis wydawcy, na odwrocie zaś ręczny dopisek, który prawdopodobnie brzmi: „Pamiętka dla J [...]. (nieczytelne) Tray” z datą 19 czerwca 1891 roku.

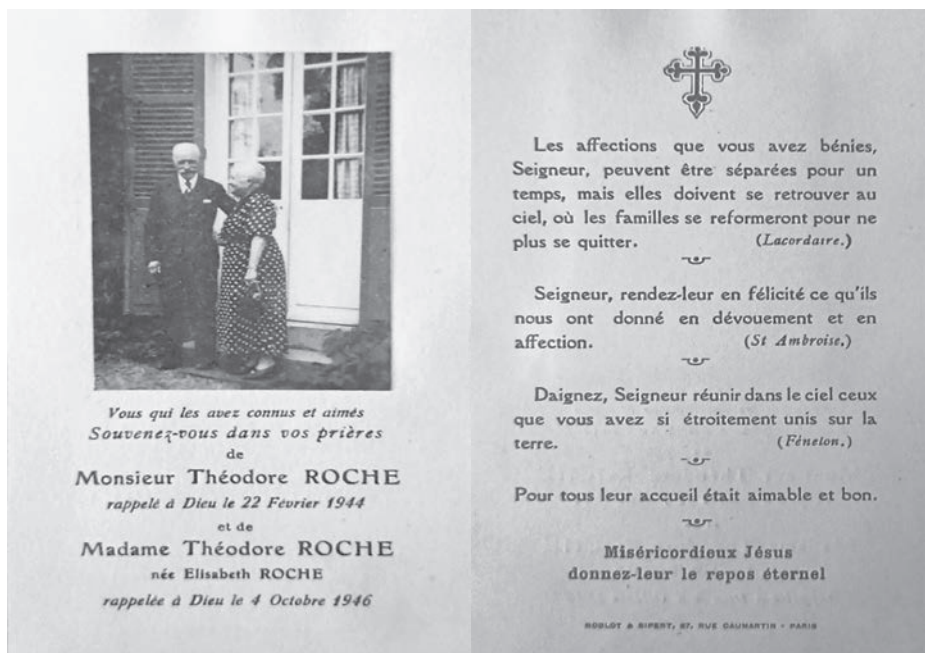
Ryc. 10-11. Św. Filomena – obrazek pochodzący z końca XIX wieku

⁵⁰ Tamże, s. 213-214; *Filomena (dziewica)*.

⁵¹ W Kościele obchodzono jej wspomnienie 11 sierpnia; zob. J. Marecki, L. Rotter, *Jak czytać wizerunki świętych*, s. 213.

Kolejny obrazek komemoratywny (ryc. 9) przedstawia nieznaną bliżej madame Marie Delgoffe, żonę Jacques'a Foga, urodzoną 10 września 1853 roku w Visé w Belgii, zmarłą zaś 28 czerwca 1934 roku w Brukseli, ale co ważne, jak zaznaczono na odwrocie obrazka: „z sakramentami Matki Kościoła”. Sądząc po wyglądzie na zdjęciu, które figuruje na obrazku żałobnym, madame Maria należała do elity społecznej, o czym świadczy jej strój, biżuteria oraz właśnie wydanie owego okolicznościowego obrazka. Oprócz informacji o zmarłej i prośby o modlitwę za jej duszę na odwrocie zamieszczono też okolicznościowe cytaty, m.in. z Księgi Mądrości, choć nie podano wydawcy obrazka.

Inny, późniejszy obrazek komemoratywny poświęcono pamięci małżeństwa Roche: Theodora zmarłego 22 lutego 1944 i Elisabeth zmarłej 4 października 1946 roku. Obrazek przedstawia zdjęcie pary z prośbą o modlitwę i cytataми mówiącymi o jedności małżeństwa. Wydawcą tego obrazka jest firma Roblot & Sipert mieszcząca się w Paryżu przy ulicy Caumartina 67.

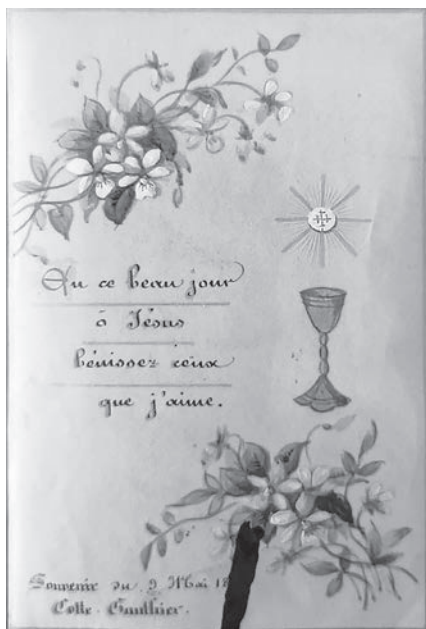

Ryc. 12-13. Obrazek komemoratywny małżeństwa Roche z XX wieku

Obrazki pierwszokomunijne

Odmienny, choć często spotykany typ obrazków religijnych upamiętnia dzień przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej. Mimo że zwyczaj uroczystego obchodzenia tego dnia sięga XVII wieku, to najstarsze obrazki z okazji Pierwszej Komunii Świętej są datowane na XV wiek⁵².

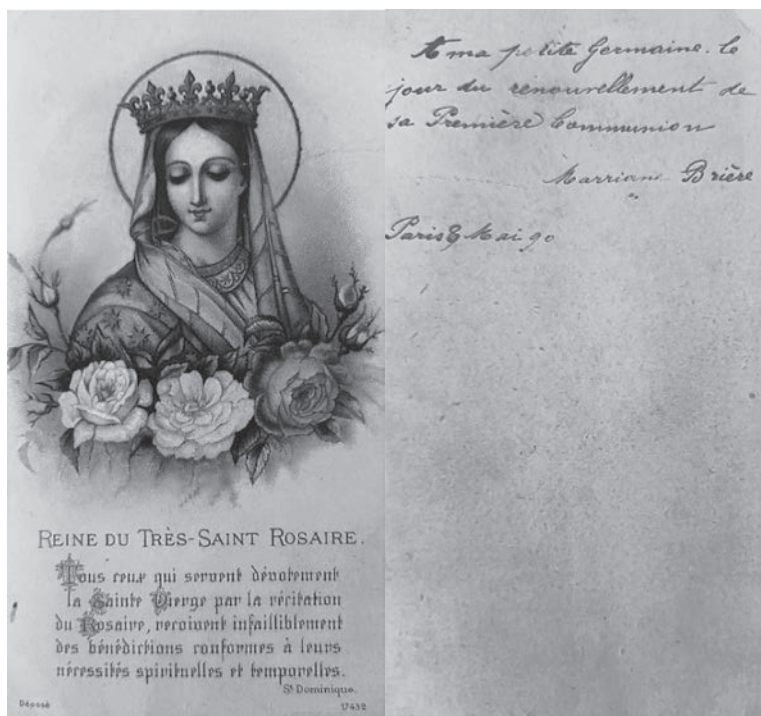
Co ciekawe, wśród obrazków religijnych w słupskiej kolekcji najstarszy z nich to właśnie obrazek pierwszokomunijny pochodzący z 1887 roku (ryc. 14) (data jest częściowo zamazana, ale udało się ją odczytać). W swojej stylistyce i kolorystyce nawiązuje do francuskiego obrazka ze stylizowaną literą V przedstawionego na rycinach 5-6. Omawiany obrazek pergaminowy w złotej ramce, wyglądający tak, jak gdyby został wykonany ręcznie, oprócz wizerunku hostii i kielicha zawiera w lewym górnym i prawym dolnym rogu kolorowy rysunek białych i fioletowych kwiatów oraz prośbę o błogosławieństwo Jezusa w tym pięknym dniu (można się domyślić, że chodzi o dzień Pierwszej Komunii Świętej). Pod spodem zamieszczono napis „Pamiętka 9 maja 18[87?]” oraz podpis „Cotte Gauthier”.

Ryc. 14. Obrazek pierwszokomunijny z 18[87?] roku

Inny obrazek z kolekcji, pochodzący z XIX wieku, przedstawia piękny kolorowy złożony wizerunek Maryi Królowej Różańca Świętego otoczonej bukietem róż. Pod postacią Matki Bożej znajduje się cytat ze słowami św. Dominika. Na odwrocie – ręczny dopisek: dedykacja dla „małej Germaine w rocznicę Pierwszej Komunii Świętej, 8 maja [18]90” i podpis „M[arriane?] Briere”.

⁵² A. Przywara, *Obrazek pierwszokomunijny jako nieodłączny element*, s. 525-538.

Ryc. 15. Obrazek pierwszokomunijny z 1890 roku

Kolejne dwa obrazki pierwszokomunijne (ryc. 16-17) pochodzą z początku XX stulecia. Jeden z nich został wydany przez firmę Bouasse-Lebbel, drugi zaś (zapewne później) już przez firmę Bouasse-Lebbel i Syn & Massim w Paryżu, mieszczącą się przy ulicy Saint Sulpice 29. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w późniejszym okresie przy tej ulicy, również pod numerem 27 istniała firma produkująca obrazki religijne (ryc. 18-19). Prawdopodobnie duże znaczenie dla powstawania tego typu firm w tej okolicy miał fakt sąsiedztwa kościoła pod wezwaniem św. Sulpicjusza, drugiego co do wielkości w Paryżu.

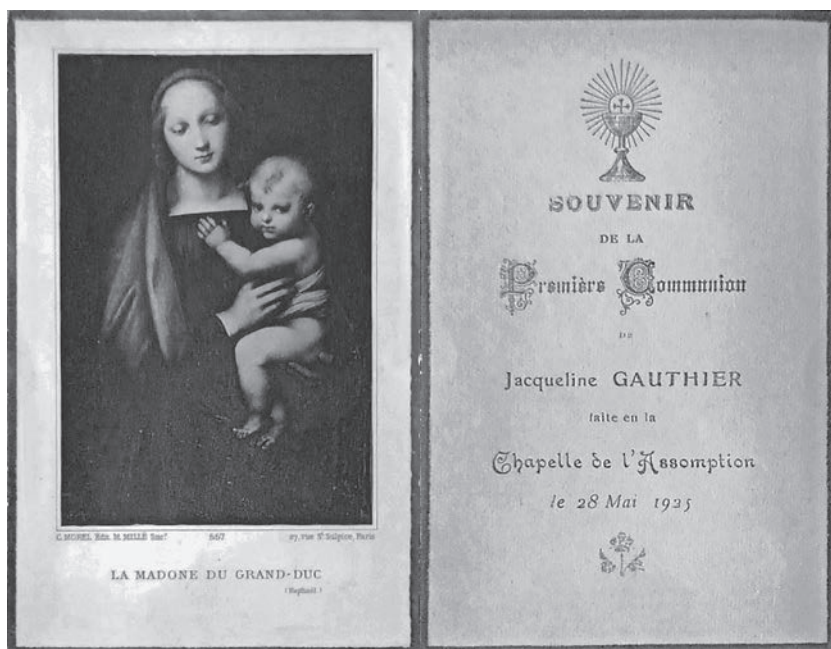
Prezentowane obrazki (ryc. 16-17) na pierwszy rzut oka przypominają pergaminowe strony z inkunabułu: w złożonych ramkach znajdują się sentencje religijne z połączanymi inicjałami. Obrazki są bogato zdobione, jeden z nich zawierający obraz kielicha z hostią jest pamiątką Pierwszej Komunii Świętej Ivane Gauthier Massier, którą przyjęła w kaplicy przy ulicy de Lübeck (Lubecka) 2 lutego 1911 roku,

Ryc. 16-17. Obrazki pierwszokomunijne z początków XX wieku

drugi przedstawia w prawym górnym rogu postać świętej trzymającej kielich (być może z hostią, której obraz wyblakł). Podstawę kielicha otacza korona cierniowa. W tle również widać rosnące ciernie. Z uwagi na trzymany w rękach kielich można przypuszczać, że jest to św. Barbara, a ciernie dodano, aby podkreślić jej męczeńską śmierć. Należy jednak wspomnieć, że ze względu na brak historycznych dowodów na istnienie św. Barbary w roku 1969 została ona wykreślona z *Martyrologium Romanum*, czyli oficjalnego spisu wszystkich świętych i błogosławionych Kościoła katolickiego.

Słupska biblioteka posiada w swoich zbiorach także pamiątkę Pierwszej Komunii Świętej Jacqueline Gauthier, którą – jak głosi obrazek – przyjęła 28 maja 1925 roku w kaplicy Wniebowzięcia (ryc. 18-19). Niestety nie można potwierdzić, że chodzi tu o jeden z najcenniejszych zabytków Paryża – kościół Notre Dame de l'Assomption, który w 1844 roku został przekazany Polskiej Misji Katolickiej. Smaczku

Ryc. 18-19. Obrazek pierwszokomuniijny Jacqueline Gauthier z 1935 roku

dodaje fakt, że obrazek ten mógł należeć do znanej francuskiej aktorki, urodzonej w 1918 roku w Paryżu (choć w źródłach podawana jest także późniejsza data: rok 1921). Gauthier zagrała m.in. w filmach: *Wszystko dla pań* (1943) i *Ona jest moja* (1952). Tym razem obrazek jest skromny, papierowy, w kolorze sepii, przedstawia reprodukcję obrazu *Madonna del Granduca* Rafaela Santi z 1505 roku z Dzieciątkiem Jezus na ręku. Twórcami obrazka są Charlotte Morel i Marianne Millé, wydrukowany zaś został w firmie mieszczącej się w Paryżu przy ulicy Saint Sulpice 27.

Zakończenie

Obrazki religijne, mimo postępującej laicyzacji, nadal pozostają ważnym przejawem pobożności. Według Elżbiety Słoń „obrazki nazywane potocznie świętymi wydają się zwykle czymś niewiele znaczącym. Dopiero gdy ktoś głębiej zainteresuje się ich tematem, może

odnaleźć ogromne bogactwo, które ze sobą niosą. Bywają nieraz bardzo piękne, niekiedy surowe, a czasem zupełnie zwyczajne. Informacje zamieszczane na ich odwrocie potrafią wzbogacić ludzką wiedzę, a modlitwy na nich zapisane mogą poruszyć niejedno serce. Przypominają o czasach, które minęły, i niewątpliwie stanowią dobro kultury”. Choć zmienia się ich forma, wygląd i materiał, z którego są wykonywane, wciąż służą upowszechnianiu prawd wiary. Są żywym świadectwem wydarzeń religijnych. Ich upowszechnianie i digitalizacja pozwolą na prowadzenie szeroko zakrojonych badań pod kątem historycznym, teologicznym lub hagiograficznym. Dodatkowo informacje zawarte w treści czy dedykacjach umieszczonych na obrazkach to bogate pole dla różnego typu badaczy, a jednocześnie symbol katolickiej pobożności.

Nawet ten bardzo pobieżny przegląd najstarszych francuskich dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych obrazków religijnych ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku ukazuje ich swoiste piękno i różnorodność. Jednocześnie stanowi niecodzienny zapis historii francuskiego Kościoła i religijności społeczeństwa Francji. Warto jednak zadbać również o rodzime obrazki i nie pozwolić owym małym dziełom sztuki, by spłonęły w piecu. Należy je chronić i chwalić się nimi!

Bibliografia

- Abbaye de La Ferté*, fr.wikipedia.org/wiki/Abbaye_de_La_Fert%C3%A9, 28.06.2023.
- Bois Protat*, en.m.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat?+_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc, 23.06.2023.
- Bois Protat*, en.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat, 23.06.2023.
- Bois Protat*, fr.wikipedia.org/wiki/Bois_Protat, 21.06.2023.
- Dziedzictwo.ekai.pl, *Obrazek pobożny*, https://web.archive.org/web/20210616230033/dziedzictwo.ekai.pl/@@obrazek_pobozny, 03.11.2023.
- Ośrodek Sztuki Dekoracyjnej i Użytkowej. Pracownia plastyczna Stanisława Tworzydło i Agaty Strojnowskiej, *Estampaż*, tworzydlo.art.pl/grafika/estampaz, 23.06.2023.
- Filomena (dziewica)*, [pl.wikipedia.org/wiki/Filomena_\(dziewica\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Filomena_(dziewica)), 01.07.2023.

- Gaston Calmette, pl.wikipedia.org/wiki/Gaston_Calmette. 01.07.2023.
- Gawinek A., *Obrazki święte w zbiorach Muzeum Archidiecezjalnego w Katowicach jako typ druków ulotnych (dokumentów życia społecznego), w: Tematyka religijna górnośląskich druków ulotnych i okolicznościowych XIX i XX wieku. Studia i materiały*, red. J. Myszor, Katowice 2018, s. 203-214.
- Geographicus, Pellerin, Jean-Charles (1756-1836), geographicus.com/P/ctgy&Category_Code=pellerin, 28.06.2023.
- Gravure sur bois, fr.wikipedia.org/wiki/Gravure_sur_bois, 23.06.2023.
- Jarkiewicz K., *Pierwsi po Bogu. Papież w przekazie ikonograficznym obrazka religijnego*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 5 (2017), s. 51-73.
- Jarkiewicz K., *Sakralność i profaniczność obrazka religijnego. Wokół problemów oddziaływania Kościoła na sferę wytwórczości dewocyjnej*, w: *Ponowoczesne przestrzenie oddziaływań wychowawczo-formacyjnych Kościoła i „ziemie niczyje”*, red. R. Jasnos, E. Miśkowiec, Kraków 2015, s. 251-274.
- Jarkiewicz K., *Znaki pamięci. O komemoratywnym charakterze obrazka religijnego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 107 (2017), s. 167-179.
- Królikowska A., *Obrazy i obrazki religijne w aspekcie wartości*, „Opuscula Sociologica” 1 (2013), s. 17-29.
- Leszczyński M., *Obrazek religijny w misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 21 (2014), s. 279-283.
- Marecki J., Rotter L., *Jak czytać wizerunki świętych. Leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych*, Kraków 2009.
- Mazur-Kajta K., Drosik I., *Uwarunkowania popytu na rynku rzemiosła pieczęci chińskich na przestrzeni lat*, w: *Rzemiosło w wymiarze lokalnym, regionalnym i międzynarodowym*, Studia i Monografie. Politechnika Opolska 549, red. W. Musialik, R. Śmietański, Opole 2020, s. 135-154.
- Memo Roanne, *Domino, dominoté – dominotier, dominoterie*, www.memo-roanne.fr/article/domino-dominote-dominotier-dominoterie-1, 23.06.2023.
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. 2, Katowice 1994.
- Pawluk K., *Obrazki święte jako przykład zbiorów specjalnych w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Opolu* [referat wygłoszony na konferencji *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich – między ochroną a popularyzacją. IV ogólnopolska konferencja naukowa poświęcona tematyce zbiorów specjalnych. Książnica Pomorska im. S. Staszica w Szczecinie, 7-8 X 2021 r.*].
- Przywara A., *Obrazek pierwszokomunijny jako nieodłączny element upamiętniający pierwsze pełne uczestnictwo w sakramencie Eucharystii*,

- „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 28 (2021), s. 525-538.
- Przywara A., *Przedstawienia dewocyjne na obrazkach świętych, jako przedmiot zainteresowań kolekcjonerskich*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 21 (2014), s. 323-336.
- Rzeczycka A., RFI Radio France Internationale po polsku, *Jak XVIII-wieczna rycina stała się symbolem*, www1.rfi.fr/actupl/articles/107/article_6277.asp, 28.06.2023.
- Silesia Art, *Historia grafiki*, cz. 2, silesia-art.pl/sztuka/historia-grafiki-cz-2, 22.06.2023.
- Słoń E., *Drobny przyczynek do historii świętych obrazków*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2013), s. 157-164.
- Stampler.pl, *Japońskie drzeworyty jak barwne pieczątki*, stampler.pl/ciekawostki,japonskie-drzeworyty-jak-barwne-pieczatki, 21.06.2023.
- Stursberg D., *Zu den Anfängen und Funktionen des Kleinen Andachtsbildes*, w: *Das Kleine Andachtsbild: Graphik vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, red. M. Beer, U. Rehm, Hildesheim 2004.
- Syczewski T., *Kult świętych oraz obrazów świętych i relikwii w obowiązującym prawodawstwie Kościoła łacińskiego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 7 (2008), s. 144-152.
- Temple R., *Geniusz Chin. 3000 lat nauki, odkryć i wynalazków*, Warszawa, 1994.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.
- Urbańska A., *Zbiory funeralne w zasobach Pracowni Dokumentów Życia Społecznego Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu – nekrologi i obrazki komemoratywne*, „Biblioteka” 26 (2022), s. 135-152.
- Wasilewska J., *Mały obrazek religijny jako dokument życia społecznego*, w: *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich. Problematyka badawcza i organizacyjna*, red. A. Borysowska, Szczecin 2015, s. 74-79.
- Wasilewska J., *Obrazek religijny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gilewicz, Lublin 2010, k. 232-234.
- Wasilewska J., *Pamiątka – świętość czy talizman? Dlaczego zbieramy obrazki święte*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 91 (2009), s. 59-74.
- Zaleski W., *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989.
- Żona ministra zabójczynią redaktora*, „Nowości Ilustrowane” 13 (1914), s. 17-18, jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/424518/edition/399759/content, 01.07.2023.

Streszczenie

Artykuł przedstawia najciekawsze dziewiętnasto- i dwudziestowieczne francuskie obrazy religijne ze zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku na tle ich rozwoju na przestrzeni wieków. Do badań nad tą kolekcją liczącą osiemdziesiąt przeważnie francuskich obrazków religijnych zastosowano metodę historyczną i porównawczą. Autorka ukazuje też drogę francuskich dewocjonałów tego typu od drzeworytu Protata poprzez „Obrazkarnię” z Epinal do prezentowanych obrazków pochodzących z XX wieku. Prezentuje także definicje, cele i podział obrazków religijnych. Artykuł zawiera też apel o zachowanie, opracowanie i digitalizację tych cennych małych dokumentów ikonograficznych.

Słowa kluczowe

obrazy religijne, dokumenty ikonograficzne, druki ulotne, drzeworyt, le bois Protat, Uniwersytet Pomorski w Słupsku

RELIGIOUS PICTURES IN THE COLLECTIONS OF SECULAR LIBRARIES ON THE EXAMPLE OF THE LIBRARY OF THE POMERANIAN UNIVERSITY IN SŁUPSK

Summary

The article presents the most interesting 19th and 20th century French religious paintings from the collections of the Library of the Pomeranian University in Słupsk against the background of their development over the centuries. Historical and comparative methods were used to research the collection UP in Słupsk of 80 mainly French religious paintings from the 19th and 20th centuries. The author also shows the path of French devotional items of this type, from the „le bois Protat” woodcut, through the „l’Imagerie” from Epinal, to the presented pictures from the 20th century. It also presents definitions, purposes and division of religious images. The article also contains an appeal for the preservation, processing and digitization of these valuable, small iconographic documents.

Keywords

religious pictures, iconographic documents, ephemeras, xylograph, the Bois Protat, Pomeranian University in Słupsk

KOMUNIKATY

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 153-161
ISSN 1426-3777

DOROTA SIDOROWICZ-MULAK¹

PROWENIENCYJNA GRUPA ROBOCZA

Proweniencyjna Grupa Robocza powstała w 2017 roku z inicjatywy Narodowej Biblioteki Ossolineum stanowiącej część Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (ZNiO) (fot. 1). Idea ta zrodziła się rok wcześniej podczas dyskusji panelowej towarzyszącej I Międzynarodowej Konferencji Proweniencyjnej *Książka dawna i jej właściciele*, zorganizowanej w ZNiO we Wrocławiu we współpracy z Konsorcjum Europejskich Bibliotek Naukowych (Consortium of European Research Libraries – CERL) oraz z jej polską przedstawicielką – Grupą Polskich Bibliotek Naukowych Gromadzących Stare Druki (tzw. polska grupa CERL). Inspiracją i wzorem dla polskich uczestników spotkania była Provenance Working Group funkcjonująca przy CERL². O docenieniu znaczenia badań proveniencyjnych w poznawaniu historii polskiej kultury i nauki świadczą liczne sprawozdania z przebiegu konferencji opublikowane w fachowych periodykach, takich jak: „Przegląd Biblioteczny”³, „Nowa Biblioteka”⁴, „Roczniki Biblioteczne”⁵, „Rocznik Biblioteki Na-

¹ Narodowa Biblioteka Ossolineum, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu.

² M. Kyler, D. Sidorowicz-Mulak, *Pierwsze spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej* (Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7 czerwca 2017 r.), „Przegląd Biblioteczny” 3 (2017), s. 358-361.

³ M. Kyler, B. Warząchowska, „*Książka dawna i jej właściciele – stan badań, opracowanie, perspektywy*”. Konferencja naukowa (Wrocław, 29 września – 1 października 2016 r.), „Przegląd Biblioteczny” 1 (2017), s. 85-92.

⁴ W. Pawłowicz, *Konferencja „Książka dawna i jej właściciele”* (Wrocław, 29 września – 1 października 2016 r.), „Nowa Biblioteka” 1 (2017), s. 175-179.

⁵ W. Karlak, *Konferencja „Książka dawna i jej właściciele = Early printed books and their owners”*, 29.09-1.10.2016, *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, „Roczniki Biblioteczne” 61 (2017), s. 351-355.

Fot. 1. Uczestnicy pierwszego spotkania Prowenienicyjnej Grupy Roboczej, Wrocław 2017

rodowej”⁶, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”⁷, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”⁸.

Proweniencja (z łacińskiego *provenio* – «pochodzę») oznacza rodowód książki. Można go poznać, odczytując znaki własnościowe kolejnych właścicieli danego woluminu oraz badając materiały archiwalne z nim związane, takie jak inwentarze i rejestry biblioteczne. Właściciele składali na książce swój podpis lub pozostawiali inne ślady w celu oznaczenia przynależności i ochrony jej przed kradzieżą, a także w celach reprezentacyjnych. Przez stulecia większość znaków własnościowych stanowiły oznaczenia rękopiśmienne (podpisy, numery, motta, dewizy towarzyszącej danej osobie lub jej zbiorom), które z czasem zastąpiono pieczętkami. Zamożniejsi kolekcjonerzy zamawiali u artystów ekslibrisy lub zlecali introligatorom wytłoczenie na oprawach książek supereklibrisów (herbowych i literowych znaków własnościowych).

⁶ A. Wójcik, *Sprawozdanie z konferencji „Książka dawna i jej właściciele”, Wrocław 2016*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 47 (2016), s. 233-238.

⁷ M. Osuch, *Konferencja naukowa „Książka dawna i jej właściciele – stan badań, opracowanie, perspektywy”, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 29 IX – 1 X 2016 r.*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 10 (2016), s. 417-421.

⁸ D. Sidorowicz-Mulak, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji „Książka dawna i jej właściciele = Early printed books and their owners”, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 28 (2017), s. 227-232.*

Badania proveniencyjne w Polsce mają długą historię. Splotła się ona z historią kraju i społeczną świadomością utraty licznych śladów polskiej kultury po potopie szwedzkim. Dotkliwym ciosem było wywiezienie Biblioteki Załuskich w głąb Rosji po trzecim rozbiorze Polski. Rozkwit refleksji nad zagadnieniami teoretycznymi przypadł na lata dwudzieste XX wieku, kiedy Franciszek Piekarski w recenzji pracy Rudolfa Kotuli *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarneckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*⁹ po raz pierwszy zdefiniował zadania i metody badań proveniencyjnych¹⁰. Dla Piekarskiego najważniejsze było badanie społecznej roli książki w okresie jej wejścia na rynek wydawniczy lub tuż potem. Obecnie zadania badań proveniencyjnych definiowane są szerzej. Mają one pozwolić na rekonstrukcję księgozbiorów historycznych rozproszonych na przestrzeni dziejów, służyć pomocą przy odzyskiwaniu dzieł straconych podczas wojny lub w wyniku kradzieży, podnieść wartość danego egzemplarza dzięki przypisaniu go do kolekcji żyjącej dawniej osobistości. Służą także poznaniu historii bibliotek i czytelnictwa, technik czytania oraz uzupełnianiu biografii nieżyjących już osób.

⁹ R. Kotula, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarneckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, Lwów 1929.

¹⁰ K. Piekarski, *O zadania i metody badań proveniencyjnych*, Kraków 1929.

Po II wojnie światowej pojawiły się w Polsce publikacje poświęcone metodologii i roli badań proveniencyjnych, zazwyczaj jako artykuły na łamach czasopism fachowych. W 1975 roku w Warszawie z inicjatywy bibliolożki Barbary Bieńkowskiej (1934-2022) zaczął się ukazywać periodyk „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” poświęcony tej problematyce¹¹. Jego kontynuację stanowi ukazujące się od 2006 roku czasopismo „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” poruszające już szerszy zakres zagadnień niż periodyk założony przez Bieńkowską.

Celem działalności Proveniencyjnej Grupy Roboczej jest rozwijanie i upowszechnianie działań w zakresie prowadzenia badań proveniencyjnych książek drukowanych i rękopiśmiennych przechowywanych do 1939 roku na terenie Polski w jej historycznych i obecnych granicach. Grupa ta ma charakter ogólnopolski. Zrzesza przedstawicieli bibliotek, archiwów, muzeów, instytucji naukowych i uczelni działających na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. Do 8 lutego 2024 roku odbyło się siedem spotkań Grupy Roboczej – wszystkie w Narodowej Bibliotece Ossolineum. Seminaria te skupiały się na zagadnieniach teoretycznych i terminologicznych związanych z badaniami proveniencyjnymi oraz na omawianiu wyników badań prowadzonych przez członków Grupy Roboczej. Regularnie publikowali oni sprawozdania z ich przebiegu na łamach czasopism naukowych¹².

W 2023 roku opracowano i zatwierdzono *Regulamin polskiej Proveniencyjnej Grupy Roboczej*. W czerwcu wyłoniono zarząd Grupy Roboczej, w skład którego weszli: Dorota Sidorowicz-Mulak (przewodnicząca), Rafał Wójcik z Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (zastępca), Weronika Pawłowicz z Biblioteki Śląskiej (sekretarz), Agnieszka Franczyk-Cegła z ZNiO (skarbnik) oraz członkinie: Agnieszka Borysowska z Książnicy Pomorskiej, Diana Codogni-Łańcucka z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu oraz Martyna Osuch z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

¹¹ Pod tym tytułem czasopismo ukazywało się do 2003 roku.

¹² M. Kycler, *III spotkanie Proveniencyjnej Grupy Roboczej*. Wrocław, 12 października 2018 r., „Bibliotheca Nostra” 4 (2018), s. 181-183; też, *IV spotkanie Proveniencyjnej Grupy Roboczej*. Wrocław, 14 października 2019 r., „Bibliotheca Nostra” 4 (2019), s. 89-93; też, *V Spotkanie Proveniencyjnej Grupy Roboczej*, Wrocław, 15 czerwca 2021 r., „Bibliotheca Nostra” 2 (2021), s. 136-140; W. Pawłowicz, *V spotkanie Proveniencyjnej Grupy Roboczej*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2022), s. 239-241.

Proweniencyjna Grupa Robocza realizuje swoje cele poprzez organizację seminariów naukowych i warsztatów z zakresu badań proweniencyjnych, merytoryczne wspieranie działań członków w zakresie prowadzenia badań proweniencyjnych, rozwijanie współpracy w upowszechnianiu wiedzy związanej z badaniami proweniencyjnymi, organizację i koordynację wszelkich innych działań związanych z badaniami proweniencyjnymi. Co trzy lata w Narodowej Bibliotece Ossolineum organizowane są międzynarodowe konferencje proweniencyjne. Podczas tych spotkań członkowie Grupy Roboczej mają możliwość zaprezentowania wyników swoich najnowszych badań wśród pozostałych uczestników z wielu ośrodków naukowych i bibliotek z Europy i Ameryki. Konferencje stanowią forum przepływu informacji między uczestnikami oraz źródło inspiracji do dalszych prac. Od 2016 roku odbyły się trzy konferencje: *Książka dawna i jej właściciele – stan badań, opracowanie, perspektywy* (2016), *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej* (2019)¹³ oraz *Księgozbiory historyczne mniejszości religijnych i etnicznych* (2022). Dzięki wsparciu finansowemu Fundacji Lanckorońskich wydano materiały z dwóch pierwszych konferencji¹⁴. Trwają prace nad publikacją referatów z III Międzynarodowej Konferencji Proweniencyjnej. Monografia zbiorowa z tymi materiałami ma się ukazać w 2024 roku.

Jednym z pierwszych działań Grupy Roboczej było sporządzenie polskiej bibliografii dotyczącej proweniencji. Odnotowano w niej publikacje z zakresu teorii i metodologii badań, typologii znaków własnościowych (dedykacje autorskie, ekslibrisy, supereklibrisy) oraz drukowane katalogi starych druków bibliotek polskich zawierające proweniencje. Obok dużych ośrodków znalazły się tu również opracowania zbiorów z miejscowości niewielkich i mało znanych, takich

¹³ D. Kaszuba, *II Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna „Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej”*, Wrocław, 18-19 czerwca 2019 r., „Bibliotheca Nostra” 2 (2019), s. 205-213; M. Kycler, *„Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej”*, Wrocław, 18-19 czerwca 2019 r. *II Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna*, „Przegląd Biblioteczny” 4 (2019), s. 529-535; D. Sidorowicz-Mulak, *II Międzynarodowa Konferencja Proweniencyjna „Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej”*, Wrocław, 18-19 czerwca 2019 r., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 13 (2019), s. 389.

¹⁴ *Książka dawna i jej właściciele*, t. 1-2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2017; *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej*, t. 1-2, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, Wrocław 2020.

jak (w kolejności alfabetycznej): Bydgoszcz, Gdańsk, Gniezno, Gościkowo-Paradyż, Katowice, Kórnik, Kraków, Leszno, Łańcut, Nowy Sącz, Odra, Olsztyn, Pelpin, Poznań, Pszczyna, Szczecin, Szczyrzyc, Tarnów, Toruń, Warszawa, Wrocław. Wykaz opublikowanych inwentarzy rękopisów ze zbiorów polskich opracowała Agnieszka Fabiańska z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Materiały te dostępne są na stronie PGR w serwisie internetowym Biblioteki Ossolineum¹⁵.

W 2018 roku w ramach Grupy Roboczej zorganizowano ogólnopolskie warsztaty dla przyszłych katalogerów proveniencji w bazie Material Evidence in Incunabula (MEI). Prowadziła je Agnieszka Franczyk-Cegła z Narodowej Biblioteki Ossolineum oraz zaangażowany wcześniej w budowę tej bazy Geri Della Rocca de Candali z Uniwersytetu w Oksfordzie (fot. 2). Od tego momentu w Polsce rozpoczęły się prace mające na celu rejestrację polskich inkunabułów w MEI. Do tej pory dane o drukach piętnastowiecznych zamieściły tam: Biblioteka Gdańska PAN, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Ossolineum oraz Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie¹⁶. A. Franczyk-Cegła w ramach stypendium sfinansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego opublikowała w MEI opisy proveniencyjne ponad 600 inkunabułów z polskich bibliotek kościelnych i klasztornych w celu zabezpieczenia ich przed kradzieżą¹⁷. Na 2024 rok prace rejestracyjne zaplanowano w Bibliotece Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu, w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu oraz w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu.

W 2018 roku Maria Kycler i Konrad Szymański przeprowadzili kwerendy dotyczące zasobu starych druków w Polsce. Efektem tych prac był artykuł Szymańskiego *Materiały do stanu zbiorów starych druków w Polsce* opublikowany w „Rocznikach Bibliotecznych” w 2019 roku¹⁸. Na internetowej stronie Grupy Roboczej można zo-

¹⁵ Biblioteka Ossolineum, Proveniencyjna Grupa Robocza, biblioteka.ossolineum.pl/proveniencyjna-grupa-robocza, 11.04.2024.

¹⁶ Informacje o wszystkich inkunabułach BUW i NBO.

¹⁷ A. Franczyk-Cegła, *Rejestracja proveniencji inkunabułów w Polsce – raport końcowy*, „Spotkania z Zabytkami” 3-4 (2023), s. 55-56.

¹⁸ K. Szymański, *Materiały do stanu zbiorów starych druków w Polsce*, „Roczniki Biblioteczne” 63 (2019), s. 141-223.

Fot. 2. Warsztaty w opracowaniu inkunabułów do bazy MEI, Wrocław 2018

baczyć zestawienie stanu liczbowego poszczególnych kolekcji i ich lokalizację na mapie Polski. Dla autora punktem wyjścia był *Wykaz bibliotek objętych centralnym katalogiem starych druków* opracowany przez Marię Zychowicz w 1995 roku¹⁹. Wzór stanowiło szczegółowe opracowanie Danuty Kamolowej, która w 1988 roku rejestrowała zasoby rękopisów w Polsce²⁰. W zestawieniu Szymańskiego odnotowano 369 instytucji publicznych i kościelnych przechowujących stare druki.

Grupa nie ma finansowania zewnętrznego. Członkowie zespołu przyjeżdżają na spotkania, warsztaty i konferencje w ramach delegacji służbowych wystawianych przez pracodawców, a zatem wszelkie działania prowadzi się dzięki zrozumieniu dla tej problematyki w instytucjach nauki i kultury. Od kilku lat trwają prace mające służyć zbudowaniu wspólnej bazy proveniencyjnej. W tym celu prowadzi się rozmowy z przedstawicielami CERL, aby wykorzystać infrastrukturę portalu Material Evidence in Incunabula funkcjonującej w serwisie

¹⁹ M. Zychowicz, *Centralny katalog starych druków w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Informator*, Warszawa 1995.

²⁰ D. Kamolowa, *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce*, Warszawa 1988 i wyd. następne.

Proveniencyjna
Grupa
Robocza

PROWENIENCYJNA GRUPA ROBOCZA

Program i cele

Proveniencyjna Grupa Robocza powstała w 2017 roku z inicjatywy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w celu rozwijania i upowszechniania działań w zakresie badań proveniencyjnych książek drukowanych i rękopiśmiennych przechowywanych do 1939 r. na terenie Polski w jej historycznych i obecnych granicach.

Proveniencyjna Grupa Robocza ma charakter ogólnopolski, zrzeszając przedstawicieli bibliotek, archiwów, muzeów i uczelni działających na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej.

Proveniencyjna Grupa Robocza realizuje swoje cele poprzez:

- organizację seminariów naukowych z zakresu badań proveniencyjnych,
- merytoryczne wspieranie działań członków w zakresie realizacji badań proveniencyjnych,
- rozwijanie współpracy w zakresie upowszechniania wiedzy związanej z badaniami proveniencyjnymi,
- organizację i koordynację wszelkich innych działań związanych z badaniami proveniencyjnymi.

Przedsięwzięcia i realizacje

• Seminarium i konferencje proveniencyjne

- ❶ Plakat II międzynarodowej konferencji proveniencyjnej zorganizowanej w 2019 r. i V spotkania Proveniencyjnej Grupy Roboczej w 2021 r. połączonego z seminarium proveniencyjnym

• Warsztaty proveniencyjne

- ❷ Warsztaty katalogowania inkunabułów w bazie Material Evidence in Incunabula (University of Oxford, Consortium of European Research Libraries)

• Prace naukowe

- ❸ Monografie zbiorowe „Książka dawna i jej właściciel” (2017) oraz „Kolekcje prywatne w zbiorach ksiąg dawnych” (2020)

- ❹ Wykaz polskich bibliotek przechowujących stare druki, rejestracja ich stanu opracowania pod kątem proveniencji

Fot. 3. Jedna z plansz sesji posterowej

konsorcjum CERL²¹. W dyskusjach tych uczestniczą przedstawiciele bibliotek uniwersyteckich w Poznaniu i Warszawie, Książnicy Pomorskiej oraz Biblioteki Ossolineum. Polska baza proveniencyjna byłaby opłacana ze składek bibliotek wprowadzających do niej dane katalogowe.

Działalność Grupy Roboczej budzi zainteresowanie środowisk bibliotecznych, naukowych i muzealnych. Jej działalność po raz pierwszy przedstawiła Maria Kycler w 2017 roku na konferencji *Ochrona i bezpieczeństwo zasobów archiwalnych, bibliotecznych, muzealnych, galerii i innych instytucji nauki i kultury – dawniej i dziś*, zorganizowanej przez Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W 2018 roku D. Sidorowicz-Mulak wygłosiła referat o celach Proweniencyjnej Grupy Roboczej podczas konferencji *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich a problematyka cyfryzacji*, zorganizowanej przez Książnicę Pomorską im. Stanisława Staszica w Szczecinie²². W 2022 roku A. Franczyk-Cegła przygotowała sesję posterową na temat Grupy Roboczej prezentowaną podczas konferencji Polskiego Stowarzyszenia Inwentaryzatorów Muzealnych pt. *Badania proveniencyjne w pracy inwentaryzatora muzealnego i w procesie zarządzania kolekcją* (fot. 3). W 2023 roku D. Sidorowicz-Mulak wygłosiła referat na temat działalności Grupy Roboczej na III Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Wokół Paula Ladewiga i jego „Katechizmu biblioteki”* zorganizowanej przez Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz na XXVIII Walnym Zgromadzeniu Federacji Biblioteka Kościelnych „Fides” w Niepokalanowie.

²¹ G. Della Rocca de Candal, *The 15cBOOKTRADE Project and the Material Evidence in Incunabula Database*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, t. 1, s. 175-182.

²² D. Sidorowicz-Mulak, *Proweniencyjna Grupa Robocza – idea projektu*, w: *Zbiory specjalne w bibliotekach polskich – między tradycją a nowoczesnością*, t. 2, red. A. Borysowska, M. Gierke, Szczecin 2020, s. 33-47.

JOLANTA BIAŁKOWSKA¹

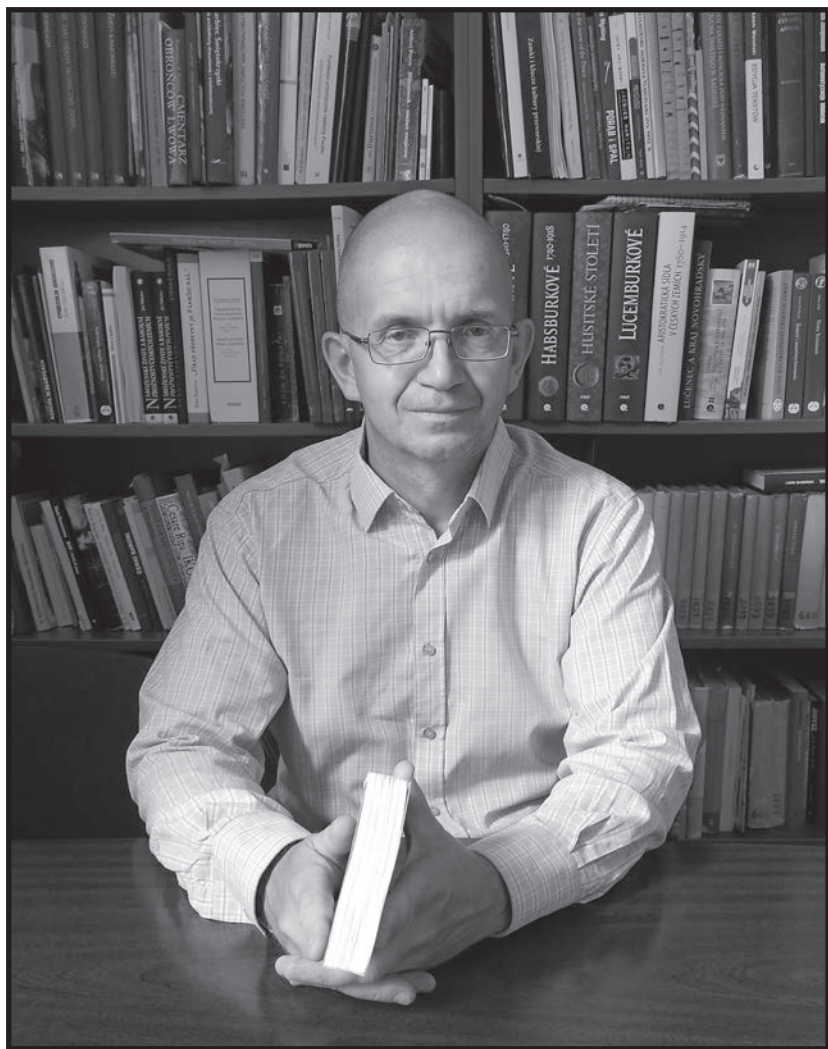
WSPOMNIENIE O ŚP. TOMASZU WINIARSKIM (1967-2024)

Tomasz Winiarski urodził się 6 marca 1967 roku w Pruszkowie. Był najstarszym z dwóch synów Barbary, z domu Gałązka, i Piotra Winiarskich.

Ukończył Liceum im. Tomasza Zana w Pruszkowie. W 1986 roku podjął naukę w Policealnym Studium Informatyki, Archiwistyki i Księgarstwa na specjalności archiwistyka. Następnie w 1987 roku rozpoczął studia z historii Kościoła na Wydziale Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych Akademii Teologii Katolickiej. Pracę magisterską pt. *Działalność Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat” w Krakowie w latach 1925-1939* napisał pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Bronisława Panka na seminarium „Historia Kościoła katolickiego w czasach najnowszych”. Był człowiekiem o wielu zainteresowaniach i pasjach. Zajmował się zwłaszcza historią małych miast polskich, drewnianą architekturą sakralną, historią żaglowców i kolei, sztuką baroku oraz historią Czech. Biegle władał językiem czeskim.

Pracę w Bibliotece ATK rozpoczął 15 listopada 1992 roku. Dyrektor biblioteki, Piotr Latawiec, skierował go do pracy przy obsłudze czytelników w Czytelnii Czasopism i przekazał mu prowadzenie inwentarza druków ciągłych. Następnie do jego zadań należało groma-

¹ Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Tomasz Winiarski (fot. Ewelina Hryciuk)

dzenie zbiorów (zakup druków zwartych i ciągłych, wycena publikacji z wymiany) i pomoc w udostępnianiu. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych powierzono mu obowiązki z zakresu informacji naukowej. Prowadził wtedy zajęcia dla studentów Wydziału Prawa i Administracji UKSW z obsługi systemu informacji prawnej LEX, udzielał

informacji naukowej, pomagał w wyszukiwaniu literatury specjalistycznej pracownikom naukowym i studentom, koordynował pracę Działu Informacji Naukowej. Wiedza dotycząca funkcjonowania biblioteki naukowej wykraczała daleko poza zakres jego obowiązków. W roku akademickim 2007/2008 podjął studia podyplomowe z zarządzania informacją i technologii informacyjnych na Uniwersytecie Warszawskim, od 8 stycznia do 6 lutego 2008 roku odbywał praktykę naukową w Bibliotece Szkoły Głównej Handlowej. Ukończenie studiów podyplomowych i praktyka w bibliotece naukowej pozwoliły mu awansować na stanowisko kustosza bibliotecznego. Cieszył się dużym zaufaniem dyrektora biblioteki, Piotra Latawca, który na czas swojego urlopu często wyznaczał go na swojego zastępcę.

W październiku 2013 roku dyrektorką Biblioteki UKSW została dr hab. Katarzyna Materska, która złożyła wniosek o wyznaczenie Tomasza Winiarskiego na swojego zastępcę. Po uzyskaniu pozytywnej opinii Rady Bibliotecznej książd rektor mianował go zastępcą dyrektora Biblioteki Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Do jego głównych obowiązków należało koordynowanie pracy działu Gromadzenia i Selekcji Zbiorów oraz Udostępniania i Przechowywania Zbiorów uniwersytetu, a także nadzór nad czasem pracy pracowników biblioteki. Jak sama wspominała prof. Materska: „Doceniłam w ten sposób jego ogromną wiedzę o uczelni i bibliotece – jej historii, zbiorach, ludziach, procesach i problemach, które znał doskonale. Biblioteka UKSW była istotną częścią jego życia. Ze wszystkich swoich sił angażował się w to, by biblioteka była ważnym komponentem uczelni służącym wspólnocie akademickiej jak najlepiej”².

W październiku 2018 Tomasz Winiarski został powołany na pełniącego obowiązki dyrektora biblioteki i niedługo potem rektor UKSW, ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński, po otrzymaniu pozytywnej opinii Rady Bibliotecznej 21 marca 2019 roku przedstawił Senatowi UKSW jego kandydaturę na dyrektora Biblioteki UKSW. Uchwałą nr 41/2019 z dnia 21 marca 2019 roku Senat wyraził pozytywną opinię o zatrudnieniu go na to stanowisko. Jednym

² K. Materska, Z mowy pożegnalnej na uroczystościach pogrzebowych śp. Tomasza Winiarskiego, Żuków, 14 maja 2024 roku.

z pierwszych jego ważnych wyzwań jako dyrektora było włączenie w 2019 roku zlikwidowanej Biblioteki Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych w strukturę Biblioteki Głównej. W jej pomieszczeniach powstała Wypożyczalnia i Czytelnia Ogólna dla wydziałów, które swoją siedzibę miały na Kampusie Wóycickiego.

W lutym 2020 roku decyzją dyrektora warszawskiej biblioteki uniwersyteckiej wprowadzono *Regulamin Pracowni Digitalizacyjnej*. Po ogłoszeniu pandemii i po naradach z kierownikami działów w marcu zarządził prace przyspieszające proces retrokatalogowania poprzez sprawdzanie w kartach katalogowych opisów bibliograficznych i ich kopiowanie z NUKAT. Biblioteka UKSW jako jedna z pierwszych uruchomiła usługę skanowania materiałów dla użytkowników i wypożyczeń na zewnątrz. W czasie pandemii pod jego przewodnictwem rozpoczęto prace nad zmianą struktury systemu biblioteczno-informacyjnego, które sformalizowano w 2021 roku. W styczniu rektor wydał zarządzenia włączające biblioteki wydziałowe funkcjonujące na uniwersytecie w strukturę Biblioteki Głównej. Bibliotekarze w nich zatrudnieni zostali pracownikami Biblioteki Głównej, która przejęła ich księgozbiór i wyposażenie. Wprowadzono również przygotowany przez Tomasza Winiarskiego *Regulamin Rady Bibliotecznej UKSW* (Zarządzenie nr 10/2021 Rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2021 roku). Dyrektor zwrócił się do władz uczelni o powołanie wicedyrektorów w celu zapewnienia sprawniejszego zarządzania systemem biblioteczno-informacyjnym, przedstawiając dwoje kandydatów: Jolantę Białkowską i Jakuba Kowalskiego, którzy po uzyskaniu pozytywnej opinii Rady Bibliotecznej od 1 marca 2021 roku zaczęli pełnić owe funkcje.

Zarządzeniem Rektora nr 78/2021 z dnia 1 czerwca 2021 roku wprowadzono *Regulamin systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, w którym zmieniono nazwę z Biblioteki Głównej na Bibliotekę Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (BUKSW). Zmiana struktury polegała na utworzeniu czterech czytelni i trzech wypożyczalni. Na terenie Kampusu Dewajtis funkcjonują: Czytelnia Humanistyczna, Czytelnia Teologiczno-Kanoniczna, Wypożyczalnia I, Magazyn Główny, ponadto: Dyrekcja, Dział Gromadzenia i Selekcji Zbio-

rów, Dział Opracowania Zbiorów oraz Dział Informacji Naukowej i Transferu Wiedzy. Na terenie Kampusu Wóycickiego w budynku nr 23 znajduje się Czytelnia Ogólna i Wypożyczalnia II wraz z powierzchnią magazynową. Z kolei w budynku nr 17 funkcjonuje Biblioteka Nauk Prawnych, w skład której wchodzi czytelnia, wypożyczalnia i magazyn. Zmiany te pozwoliły przede wszystkim na ujednolicenie godzin pracy i zwiększenie dostępności biblioteki dla czytelników. Wprowadzenie ciągłości pracy we wszystkich punktach bibliotecznych poprzez zoptymalizowanie liczby etatów pozwoliło na zapewnienie zastępstw za nieobecnego pracownika. Do nowych warunków dostosowano również *Regulamin udostępniania zbiorów w Bibliotece UKSW*.

Ważnym elementem funkcjonowania uczelni jest Baza Wiedzy UKSW, która powstała w celu zapewnienia odpowiedniej ewidencji, archiwizacji oraz upowszechniania efektów działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej pracowników oraz doktorantów uczelni. Baza umożliwia również realizację polityki otwartego dostępu. Do zespołu ds. zarządzania Bazą Wiedzy należał również Tomasz Winiarski – dyrektor Biblioteki UKSW, a także Agnieszka Uziębło – kierowniczka Działu Informacji Naukowej i Transferu Wiedzy i zastępczyni przewodniczącego zespołu.

W sierpniu 2021 roku podczas spotkania rektora UKSW, ks. Ryszarda Czekalskiego, i dyrektora Tomasza Winiarskiego z dyrektorem Biblioteki Narodowej, dr. Tomaszem Makowskim, podjęto decyzję o zgłoszeniu się do konkursu w ramach projektu „Kierunek interwencji 1.2. Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek”. Zdecydowano o przystąpieniu Biblioteki UKSW do zintegrowanego systemu bibliotecznego Alma, który koordynuje Biblioteka Narodowa w ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021-2025. Niezbędnym warunkiem przystąpienia do konkursu był akces biblioteki do Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej. Decyzję o jej włączeniu podjął Minister Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, prof. dr hab. Piotr Gliński, 22 października 2021 roku. W grudniu 2021 roku BUKSW przystąpiła do konkursu i otrzymała pozytywną ocenę wniosku. Dwudziestego drugiego grudnia 2021 podpisano umowę, a w styczniu 2022 roku powołano Zespół Wdrożeniowy

i rozpoczęto proces wdrożenia zakończony w listopadzie. Od 5 grudnia 2022 roku Biblioteka UKSW rozpoczęła pracę w nowym zintegrowanym systemie zarządzania zasobami bibliotecznymi Alma z multiwyszukiwarką Primo.

Planów realizacji zadań i nowych pomysłów na funkcjonowanie Biblioteki UKSW na początku roku 2023 było wiele, niestety ciężka choroba dyrektora nie pozwoliła na ich realizację.

Tomasz Winiarski jako zastępca dyrektora i dyrektor Biblioteki UKSW współpracował także z innymi księżnicami w Polsce. W 2017 roku został oddelegowany przez dyrektorkę BUKSW, prof. Katarzynę Materską, do zespołu przedstawicieli bibliotek akademickich w Warszawie w celu nawiązania współpracy oraz „zapewnienia społeczności akademickiej Warszawy dostępu do zasobów bibliecznych, w szczególności poprzez wzajemne wypożyczanie zbiorów drukowanych pracownikom i studentom szkół wyższych”³.

W Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” Tomasz Winiarski został wybrany do Komisji Rewizyjnej i pełnił funkcję jej sekretarza na kadencję 2019-2022⁴. Następnie na XXVII Walnym Zgromadzeniu w Gnieźnie wybrano go na członka Komisji Rewizyjnej na kadencję 2022-2025⁵.

Uroczystości pogrzebowe odbyły się 14 maja 2024 roku w Żukowie, w kościele pw. Przemienienia Pańskiego. Mszę Świętą odprawiło sześciu kapłanów pod przewodnictwem rektora Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ks. prof. dr. hab. Ryszarda Czekalskiego, homilię wygłosił prorektor ds. nauki i współpracy międzynarodowej UKSW, ks. prof. dr. hab. Marek Stokłosa. W imieniu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” zmarłego pożegnał o. dr Ireneusz Klimczyk OFMConv, w imieniu zaś pracowników Biblioteki UKSW i byłej dyrektorki, dr hab. Katarzyny Materskiej, prof. UŚ, słowo pożegnania przekazała Jolanta Białkowska – zastępczyni dyrektora BUKSW. Po Mszy Świętej prochy zmarłego odprowadzono do grobu rodzin-

³ Porozumienie w sprawie utworzenia Systemu Wypożyczeń Warszawskich, bibliowawa.bg.pw.edu.pl/dokumenty/POROZUMIENIE_16_10.pdf, 13.05.2024.

⁴ T. Garwoliński, *Protokół z XXV Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” (Sandomierz, 3-5 września 2019 roku)*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 1 (2020), s. 182.

⁵ Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”, fides.org.pl/index.php/dzialalnosc, 13.05.2024.

nego na cmentarzu parafii św. Kazimierza w Pruszkowie przy ulicy 2 Sierpnia 24.

Śmierć Tomasza Winiarskiego stanowi wielką stratę dla Biblioteki UKSW. Dla bibliotekarzy był dobrym przełożonym, potrafił słuchać i okazywać wsparcie, zawsze gdy tego najbardziej potrzebowali. Był człowiekiem skromnym, niezabiegającym o zaszczyty, popierał współpracę i zawsze chętnie dzielił się wiedzą. Swoim zaangażowaniem i doświadczeniem przez wiele lat służył społeczności uniwersyteckiej. Jego nieprzeciętna wiedza na temat zbiorów Biblioteki UKSW, znajomość rynku wydawniczego w Polsce, pracowitość i oddanie uczelni – to cechy, którymi zdobył zaufanie swoich współpracowników i władz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Publikacje Tomasza Winiarskiego

Działalność Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat” w Krakowie w latach 1925-1939, Warszawa 2000.

Białkowska J., Kowalski J.M., Winiarski T., *W Bibliotece, w: UKSW. Dwa-dziesiąt lat uniwersytetu. Wspomnienia i rozmowy*, red. T. Chachulski, Warszawa 2023, s. 281-304.

Zasoby EBSCO - zaufane narzędzia badawcze do studiowania religii i teologii

Dostępne przez EBSCOhost® oraz EBSCO Discovery Service™

Atla Religion Database with AtlaSerials PLUS

Baza łączy sztanardowy produkt indeksowy *Atla Religion Database (Atla RDB®)* z *AtlaSerials PLUS (Atlas PLUS®)*, uaktualnieniem oryginalnego pełnotekstowego produktu firmy Atla, *AtlaSerials® (Atlas®)*. *Atlas PLUS* zawiera ponad 600 czasopism z wielu różnych dziedzin religii i teologii, z pełnotekstową zawartością w ponad 30 językach z ponad 40 krajów.

Zawartość:

- Ponad 3 miliony rekordów
- 1 100 tytułów obecnie indeksowanych, z rekordami dla ponad 2400 tytułów czasopism
- Ponad 280 000 rekordów dotyczących esejów
- Ponad 1 milion rekordów recenzji
- Ponad 460 000 rekordów książek
- Pełnotekstowe artykuły z ponad 580 czasopism

Inne zasoby z zakresu religii i teologii w ofercie EBSCO:

- Atla Historical Monographs Collection (11 Series)
- EBSCO eBooks Religion Subscription Collection
- Missions and Missionaries Around the World, 1611-1922
- New Testament Abstracts Online
- Old Testament Abstracts Online
- Religion & Philosophy Collection
- Religious Leaders and Thinkers, 1516-1922
- The Philosopher's Index with Full Text

Tematyka:

- Studia interdyscyplinarne
- Teksty sakralne
- Religie świata
- Dialog międzywyznaniowy
- Teologia kontekstualna i systematyczna
- Religioznawstwo
- Historia denominacji
- Misje i ekumenizm
- Duszpasterstwo
- Archeologia i starożytność
- Kultura ludzka i społeczeństwo
- Filozofia i Etyka

Chcesz otrzymać więcej informacji o zasobach z zakresu religii i teologii? Zeskanuj ten kod, by dowiedzieć się więcej:

RECENZJE

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 171-175
ISSN 1426-3777

RENATA DULIAN¹

LUDZIE BOGA – EWANGELIZACJA POPRZEZ FILM

Spektakl teatralny, sztuka i film mogą się stać doskonałą formą ewangelizacji. Papież Pius XI w *Encyklice o należytych użyciu i nadużyciu filmu* (*Vigilanti cura*) z 1945 roku stwierdza: „Zasadniczym celem sztuki, jej racją bytu, jest współudział w doskonaleniu jednostki moralnej, jaką jest człowiek; sama zatem sztuka musi być moralną”². W encyklice tej można ponadto przeczytać, że „dobre filmy są w stanie wywierać głęboko moralny wpływ na widzów; [...] filmy takie stwarzają okazję do odpoczynku, są one w stanie rozbudzić szlachetne ideały życia, udostępnić cenne pojęcia, pogłębić znajomość historii i piękna kraju rodzinnego oraz innych krajów, przedstawić prawdę i cnotę w sposób atrakcyjny, umożliwić lub przynajmniej ułatwić zrozumienie pomiędzy narodami, klasami społecznymi i rasami, stać się szermierzem sprawiedliwości, natchnąć nowym życiem wymagania cnoty, a wreszcie stać się cennym wkładem w fundamenty prawdziwego porządku społecznego na świecie”³.

W kontekście wspomnianej wypowiedzi papieża staje się jasne, że wszelkiego rodzaju filmy religijne mogą być – i z pewnością są – środkiem ewangelizacyjnym i edukacyjnym. Są to filmy fabularne, dokumentalne, a także animowane. Filmy te reprezentują różne gatunki i formy filmowe, takie jak film religijny, biblijny, biblijny z wątkami fikcyjnymi, dokument fabularyzowany itp.

¹ Biblioteka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

² Pius XI, *Vigilanti cura*, Warszawa 2002, s. 12.

³ *Tamże*.

Zdefiniowanie filmu religijnego lub biblijnego nie jest łatwe. Ani eksperci polscy w tej dziedzinie, ani zagraniczni nie są w tej kwestii jednomyślni. W *Słowniku terminów filmowych* Marek Henrykowski zauważa, że film religijny w szerszym znaczeniu jest utworem filmowym, który wyróżnia tematyka biblijna, żywoty świętych lub osób poświęcających się działalności religijnej. W znaczeniu węższym jest to „film o charakterze liturgiczno-obrzędowym, konfesyjnym, katechetycznym bądź dydaktycznym, zorientowany na prezentację wyobrażeń zgodnych z kanonem wiary”⁴. W *Encyklopedii kina* Olga Katafiasz definiuje film biblijny jako „utwór o tematyce biblijnej, przedstawiający wydarzenia ze Starego lub Nowego Testamentu”⁵. Z kolei ks. Marek Lis stwierdza, że filmy biblijne są ekranizacjami Pisma Świętego i jego współczesnych interpretacji⁶.

Jako przykład takiej działalności można przywołać firmę E-lite Distribution, która na polskim rynku jest producentem i wydawcą filmów o tematyce religijnej. Wspomniane publikacje trafiają do sprzedaży w formie digipaka. Jest to rodzaj opakowania na płyty kompaktowe CD, DVD, HD-DVD lub Blu-ray. Należy zauważyć, że opakowanie przypomina w formie książkę, okładka jest wykonana z tektury, płytę zaś osadzono w plastikowej, zazwyczaj przezroczystej tacce przymocowanej do wewnętrznej części okładki⁷.

W serii *Ludzie Boga* ukazały się filmy o świętych i błogosławionych, m.in. o św. Matce Teresie z Kalkuty, św. Filipie Nerim, siostrze Marii Paschalis, św. papieżu Janie XXIII, św. Marii Magdalenie, św. Tomaszu Apostole, św. Ricie z Cascii, bł. Janie Pawle I, św. Marii Goretti, św. Pawle z Tarsu, św. Klarze i św. Franciszku, św. Ojcu Pio, św. Bernadecie Soubirous, św. Józefie z Nazaretu, św. Józefinie Bakhicie, św. Hildegardzie z Bingen, bł. Annie Katarzynie Emmerich – mistyczne i stygmatyczne. Ponadto w serii tej można znaleźć filmy o Guadalupe, poświęcone Panu Jezusowi czy też Apokalipsie św. Jana.

Jednym z tych filmów jest *Wizja. Święta Hildegarda z Bingen*. To film zrealizowany w 1999 roku w reżyserii Margarette von Trotty. W rolę Hildegardy z Bingen wcieliła się Maria Sukowa. Należy zauważyć, że film nie jest pełną biografią świętej, jednakże przedstawia

⁴ M. Henrykowski, *Słownik terminów filmowych*, Poznań 1994, s. 250.

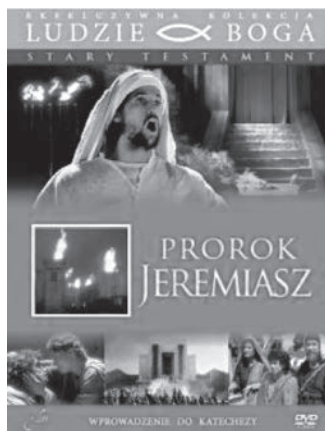
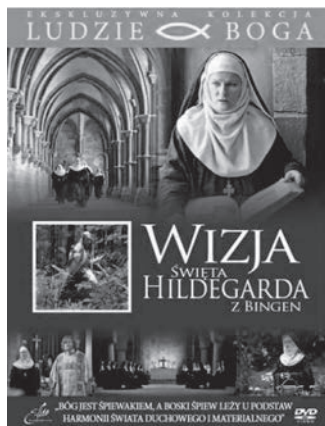
⁵ O. Katafiasz, *Biblijny film*, w: *Encyklopedia kina*, red. T. Lubelski, Kraków 2003, s. 101.

⁶ M. Lis, *100 filmów biblijnych*, Kraków 2005, s. 12.

⁷ *Digipak*, pl.wikipedia.org/wiki/Digipak, 23.09.2022.

kluczowe elementy z jej życia. Średniowieczna mistyczka Hildegarda z Bingen urodziła się 16 września 1098 roku w miejscowości Rupertsberg koło Bingen nad Renem, zmarła zaś 17 września 1179 roku. Doznawała wizji od wieku ośmiu lat. W roku 1141 ujrzała potężny ogień i nadzwyczajne jasne światło, w których objawił się jej sam Bóg i nakazał jej zapisać, co usłyszała i zobaczyła. Jej dzieła religijne, zwłaszcza z dziedziny medycyny, etyki i kosmologii, zachowały się do dzisiaj⁸. Wśród jej pism na uwagę zasługuje trylogia *Scivias* (1141-1151), dzieło *Liber vitae meritorum* (1158-1163) oraz *Liber divinorum operum simplicis hominis* (1163-1173). *Causa et cura* oraz *Phisica* to podręczniki zawierające porady dotyczące ludzkiego zdrowia⁹.

W serii *Ludzie Boga* ukazały się filmy poświęcone postaciom ze Starego Testamentu (Mojżeszowi, Abrahamowi, Jeremiaszowi, królowej Esterze, Jakubowi, Józefowi, Rut, Dawidowi, Samsonowi i Dalili, królowi Salomonowi). W tej serii można znaleźć np. film ilustrujący wątki z Księgi Rodzaju. *Prorok Jeremiasz* to film z 1998 roku w reżyserii Harry'ego Winera, amerykańskiego reżysera, producenta i scenarzysty. W rolę proroka Jeremiasza wcielił się Patrick Dempsey (ur. 1966). Prorok Jeremiasz, zaliczany obok Izajasza, Daniela i Ezechiela do tzw. proroków większych, zapowiadał spustoszenie Judy i Jerozolimy, upadek państwa i niewolę, a także oswobodzenie i wyzwolenie w roku 585 p.n.e.¹⁰

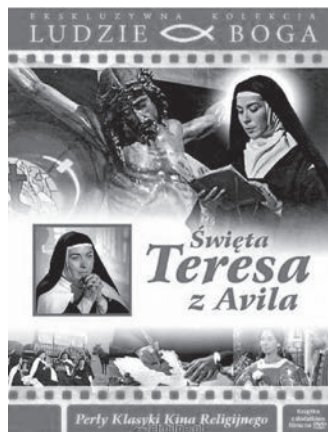
⁸ E-religijne.pl, *Wizja. Święta Hildegarda z Bingen – film DVD z książeczką – kolekcja Ludzie Boga*, e-religijne.pl/pl/p/Wizja.-Swieta-Hildegarda-z-Bingen-film-DVD-z-ksiazeczka-kolekcja-Ludzie-Boga/3868, 03.10.2022.

⁹ C. Siccardi, *Święta Hildegarda z Bingen*, Kraków 2020.

¹⁰ E-religijne.pl, *Prorok Jeremiasz – film DVD z książeczką – kolekcja Ludzie Boga*, e-religijne.pl/pl/p/Prorok-Jeremiasz-film-DVD-z-ksiazeczka-kolekcja-Ludzie-Boga-/3057, 03.10.2022.

Na uwagę zasługuje seria dokumentów fabularyzowanych *Fakty. Cuda. Tajemnice*. W tej kolekcji wydano filmy poświęcone papieżowi Celestynowi V, Hiacyncie, Łucji i Franciszkowi – wizjonerom z Fatimy, Całunowi Turyńskiemu, historii uroczystości Bożego Ciała, królowej Izabeli Katolickiej, św. Józefowi Kalasancjuszowi, a także filmy na temat objawień z Lourdes, Fatimy, Guadalupe, historii domku Matki Bożej w Loreto czy też św. Pawła z Tarsu.

Kolejną serią jest kolekcja *Perły kina religijnego*, która oferuje klasyczne filmy fabularne przedstawiające historie i postacie świętych Kościoła katolickiego. Jednym z nich jest *Święta Pani z Fatimy*, który opowiada o objawieniu Matki Bożej w Fatimie. Inny zaś, *Święty Izidor Oracz*, ukazuje patrona rolników. Są tu również filmy poświęcone wizjonerce z Lourdes, św. Bernadecie Soubirous, św. Marcinowi de Porrès, św. Teresie z Avila, św. Róży z Limy. *Zanim kogut zapieje...* to film poświęcony apostołowi Piotrowi i historii jego zaparcia się.

W reżyserii Juana de Orduño (1900-1974) zrealizowano zaś film poświęcony św. Teresie z Avila¹¹. W roli tytułowej wystąpiła Aurora Bautista (1925-2012), aktorka teatralna i filmowa. Warto nadmienić, że zadebiutowała ona w roku 1949 w filmie *Szaleństwo miłości* w reżyserii tego samego reżysera. Dzięki tej roli uzyskała ogromną popularność, zdobywając sławę największej gwiazdy hiszpańskiego kina tego okresu. W filmach kostiumowych największe sukcesy odnosiła, wcielając się w postacie z historii Hiszpanii. Do filmu dołączona jest książeczka prezentująca postać św. Teresy z Avila, zawierająca modlitwy do świętej oraz informacje o twórcach filmu.

Biblijne opowieści w serii *Dla młodych odkrywców* to animowane historie biblijne ze Starego i Nowego Testamentu o stworzeniu świata, Arce Noego, o Józefie i jego braciach, Mojżeszu, Dawidzie

¹¹ E-religijne.pl, *Święta Teresa z Avila – film DVD*, seria: *Perły Klasyki Kina Religijnego*, e-religijne.pl/pl/p/Swieta-Teresa-z-Avila-film-DVD-seria-Perly-Klasyki-Kina-Religijnego/9016, 15.09.2022.

i Goliacie, Jonaszu, Zacheuszu, niewidomym Bartymeuszu, o Danielu, Dawidzie i Saulu, ostatniej wieczerzy, o Panu Jezusie w ogrodzie Getsemani, o Bożym Narodzeniu.

Kolejna kolekcja to *Animacja dla całej rodziny*. Jest to seria pełnometrażowych filmów animowanych poświęconych np. św. Matce Teresie, św. ojcu Pio, św. Antoniemu z Padwy.

Warto, aby filмотeki, mediateki, a także biblioteki posiadające zbiory multimedialne zaopatrzyły się w filmy z tej kolekcji. Filmy te powinny się także znaleźć w zbiorach domowych, przybliżając historię biblijną, życie świętych Kościoła katolickiego, świąt religijnych, objawień prywatnych. Widz w każdym wieku znajdzie w tej bogatej kolekcji filmów religijnych coś dla siebie. Należy przy tym zauważyć, że sztuka filmowa w przypadku filmu religijnego pozwala na kształcenie estetyczne i religijne odbiorcy.

Podsumowując, trzeba podkreślić, że Pius XI we wspomnianej encyklice *Vigilanti cura* wskazuje na sztukę filmową, która powinna opierać się na chrześcijańskiej etyce, aby móc w sposób odpowiedni wychowywać i kształtować sumienia odbiorców. Papież naucza: „Jest również obowiązkiem biskupów całego katolickiego świata zjednoczyć się w czuwaniu nad tą powszechną formą rozrywki i nauki, tak aby można było poddać pod pręgierz opinii każdy zły film, obrażający uczucia religijne i moralne i będący w sprzeczności z duchem chrześcijańskim i z jego etycznymi zasadami. [...] Obowiązek ten nie ciąży tylko na biskupach, ale też na wiernych i wszystkich uczciwych ludziach, którzy dbali są o godność i zdrowie moralne rodziny, narodu i społeczności ludzkiej w ogólności”¹².

Ponadto św. Jan Paweł II w *Liście do artystów* stwierdza: „W «twórczości artystycznej» człowiek bardziej niż w jakikolwiek inny sposób objawia się jako «obraz Boży» i wypełnia to zadanie, przede wszystkim kształtując wspaniałą «materię» własnego człowieczeństwa, a z kolei także sprawując twórczą władzę nad otaczającym go światem. Boski Artysta, okazując artyście ludzkiemu łaskawą wyrozumiałość, użycza mu iskry swej transcendentnej mądrości i powołuje go do udziału w swej stwórczej mocy”¹³.

¹² Pius XI, *Vigilanti cura*, s. 14.

¹³ Jan Paweł II, *List do artystów*, Wrocław 2005, nr 1.

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA

POWSTANIE WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO W KATOWICACH. DOKUMENTY I RELACJE,

seria: Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku 34,
wprowadzenie i edycja Lucyna Sadzikowska,
Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora,
Księgarnia św. Jacka, Katowice 2023, 336 s., ISBN 978-839-650-59-34

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, chociaż jest najmłodszą jednostką w strukturze uczelni, w przeddzień jubileuszu dwudziestopięciolecia istnienia doczekał się swojego opracowania. Jest nim publikacja *Powstanie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Dokumenty i relacje* z wprowadzeniem Lucyny Sadzikowskiej, która jest także autorką edycji tekstów. Jak pisze sama: „Zadaniem niniejszej publikacji jest próba sporządzenia – na tle wydarzeń historycznych i na podstawie zachowanych dokumentów oraz relacji – kalendarium wydarzeń wiodących do erygowania Wydziału Teologicznego, a także upamiętnienia postaci, których nazwiska nierozwalnie związane są z historią jego powstania”. Tak określone zadanie zostało z pewnością zrealizowane, co uwidacznia się w kompletności zebranego materiału, a co za tym idzie – w strukturze i kompozycji pracy.

Całość opracowania składa się ze wspomnianego już *Wprowadzenia*, *Wykazu źródeł 1968-2005*, *Dokumentów* (najobszerniejszego zebranego materiału), *Relacji* (w postaci wywiadów z osobami z kręgów uczelni i Kościoła), *Aneksu z wybranymi artykułami prasowymi*, *Bibliografii* oraz *Indeksu nazwisk*. Badaczka zebranych dokumentów stwierdza: „Podstawę materiałową stanowią oryginalne teksty, oficjalne dokumenty, urzędnicze zapiski, korespondencja przedstawicieli Kościoła

z władzami rektorskimi Uniwersytetu Śląskiego, artykuły prasowe, wywiady". W wykazie źródeł z lat 1968--2005 zestawiono chronologicznie 114 dokumentów, które wywarły istotny wpływ na przygotowanie gruntu pod Wydział Teologiczny, proces powołania nowego kierunku na Uniwersytecie Śląskim oraz jego działalność w środowisku akademickim. Warto za autorką podkreślić, że „przygotowując monografię, kierowano się zasadami wierności oryginałowi oraz ujmowania zjawisk przede wszystkim w ich rozwoju historycznym, starano się, by materiały umieszczone w niniejszym tomie precyzyjnie ukazywały genezę i etapy powstania Wydziału Teologicznego w strukturze Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach". Dlatego z historycznego punktu widzenia zbiór dokumentów otwiera *List pasterski bp. Herberta Bednorza* skierowany do diecezjan już w 1968 roku, w kilka miesięcy po utworzeniu Uniwersytetu Śląskiego. Ordynariusz katowicki tak się odniósł do tego wydarzenia: „Nowy Uniwersytet to wielkie, o historycznym znaczeniu wydarzenie dla całego narodu i państwa, które jednak jest szczególnie ważne dla województwa katowickiego. I Kościół katolicki żyjący na tym terenie ocenia bardzo dodatnio powstanie nowego Uniwersytetu, wyrażając z tego powodu głęboką radość". Chociaż były plany, a właściwie bardziej marzenia o utworzeniu Wydziału Teologicznego w ramach organizującego się uniwersytetu, to brakowało wówczas tzw. woli politycznej. Trzeba było czekać ponad dwadzieścia lat na sprzyjający klimat, aby ponownie powrócić do idei Wydziału Teologicznego w strukturach uczelni.

Kolejne dokumenty wskazują, że istotnym krokiem w tym kierunku była inicjatywa rektora Uniwersytetu Śląskiego, prof. Sędzimir Klimaszewskiego, który w 1990 roku wystąpił z pismem do bp. Damiana Zimonia, „prosząc o rozważenie możliwości podjęcia wspólnych działań Ekscelecji i władz Uniwersytetu Śląskiego, zmierzających do powołania w naszej uczelni Wydziału Teologicznego". Z analizy dokumentacji wynika, że tym razem to Stolica Apostolska nie wyraziła zgody na tę decyzję. I tym razem trzeba było czekać prawie dekadę, żeby dopiero pod koniec lat dziewięćdziesiątych przystąpić do wspólnych działań Kościoła i państwa, ostatecznie powołując w 2000 roku Wydział Teologiczny na Uniwersytecie Śląskim.

Dalszy wgląd w zgromadzone źródła ujawnia obszerną korespondencję prowadzoną między władzami kościelnymi i państwowymi ze znacznym udziałem pism ks. prof. Wincentego Myszora, któremu powierzono funkcję organizatora, a następnie dziekana Wydziału Teologicznego. Dział *Dokumenty* zamyka Uchwała Prezydium Państwowej Komisji Akredytacyjnej z 2005 roku oceniająca pozytywnie jakość

kształcenia na kierunku teologia prowadzonym na poziomie magisterskim na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Dekret Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego.

Równie interesujący materiał można znaleźć w dziale *Relacje*, który stanowi syntezę zebranych dokumentów. W przeprowadzonych wywiadach z ks. dr. Stanisławem Puchałą – wieloletnim diecezjalnym duszpasterzem akademickim, prof. dr. hab. Tadeuszem Sławkiem – ówczesnym rektorem UŚ, abp. dr. Damianem Zimoniem – ówczesnym metropolitą katowickim, prof. dr. hab. Januszem Janeczkiem – rektorem UŚ kolejnej kadencji, można dostrzec nie tylko zaangażowanie merytoryczne i organizacyjne w tworzenie Wydziału Teologicznego na uczelni, ale także istotny wkład osobisty każdego z rozmówców w całe przedsięwzięcie. W tym miejscu należy się nisko pokłonić prof. Lucynie Sadzikowskiej, która dotarła do wszystkich osób związanych z powołaniem wydziału i udokumentowała atmosferę, w jakiej przebiegały działania, kontakty, rozmowy oficjalne i kularowe.

Kolejny dział to *Wybrane artykuły prasowe*, na który składają się wywiady, rozmowy, omówienia, zamieszczone m.in. w „Gazecie Uniwersyteckiej”, „Gościu Niedzielnym” i „Dzienniku Zachodnim”. Są to materiały, które opublikowano w latach 1999-2001, a więc tuż przed powołaniem, a także na początku funkcjonowania Wydziału Teologicznego. Zebrane artykuły są komplementarne wobec przeprowadzonych wywiadów, publicystyczne ujęcie i retrospektywne spojrzenie poszerzają zaś wiedzę o omawianym zagadnieniu.

Całość monografii zamyka obszerna *Bibliografia*, którą przygotowano na podstawie źródeł z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach oraz Archiwum Uniwersytetu Śląskiego w tym mieście, a także licznych opracowań z zakresu prawa, teologii i dziedzin pokrewnych. Usprawnieniem w poszukiwaniu osób związanych z tworzeniem i funkcjonowaniem Wydziału Teologicznego jest bardzo cenny *Indeks nazwisk*, który wylicza pokaźny sztab ludzi zaangażowanych w to przedsięwzięcie.

Monografia Lucyny Sadzikowskiej stanowi cenny materiał źródłowy, który znakomicie wpisuje się w kolejny tom serii „Źródła do Dziejów Kościoła Katolickiego na Górnym Śląsku”. Jest to kompletny zbiór wszystkich dokumentów, które wskazują na długą i krętą drogę, jaka wiodła do utworzenia Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Śląskim. Publikacja ta może być inspiracją dla innych wydziałów uczelni i zachętą do opracowania własnych monografii.

WERONIKA PAWŁOWICZ¹

***MIĘDZY DUCHOWOŚCIĄ A DUSZNOŚCIĄ –
O GŁĘBOKIM I PEŁNYM ODDECHU...
KSIĘGA PAMIĄTKOWA DEDYKOWANA KSIĘDZU
DOKTOROWI TADEUSZOWI CZAKAŃSKIEMU,***

t. 1-2, red. Mariola T. Kozubek, Raul Augusto S.L. Silva, Marek P. Rembierz, Wydawnictwo Scriptum, Kraków – Katowice – Rzym
2024, t. 1 – 413 s., t. 2 – 311 s., ISBN 978-83-67586-79-5

W 2024 roku ukazało się dwutomowe opracowanie pod intrygującym tytułem *Między duchowością a dusznością – o głębokim i pełnym oddechu...* Jest to księga pamiątkowa zadedykowana księdzu doktorowi Tadeuszowi Czakańskiemu, który w latach 1991-2001 pełnił funkcję wicerektora alumnów i kierownika studiów filozoficzno-teologicznych w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym. Był on wówczas także dyrektorem biblioteki seminaryjnej i przeprowadził jej komputeryzację. Publikację jubileuszową przygotowali pracownicy naukowcy Uniwersytetu Śląskiego oraz uczelni portugalskich i włoskich. Zawiera ona teksty szerokiego grona autorów, reprezentujących nie tylko różne narodowości, ale też różne wyznania. Stanowi to wynik wielości zainteresowań i różnorodności pracy duszpasterskiej samego jubilata.

Dzieło podzielono na dwa tomy, z własnymi tytułami i również z wydzielonymi częściami tematycznymi. Tom pierwszy nosi tytuł

¹ Biblioteka Śląska w Katowicach.

Życie i duchowość. Otwiera go *Próba wstępu*, w której redaktorzy tak tłumaczą przyjęty tytuł dzieła: „Książka nosi z zamysłem nieco «nieuładzonym», z dającą się wyczuć lekką nutą ironii i przewrotnością, jakby frywolny tytuł [...]. Przyjęto go dla całości tego dzieła, aby był on tytułem odpowiednim do prób uchwycenia i zaprezentowania fenomenu wielobarwnej postaci i wielowymiarowej aktywności Znakomitego Jubilata. Jest to w tym przypadku – jak się wydaje gronu redagującemu księgę – tytuł dość odpowiedni, acz może wydawać się nie do końca stosowny w kategoriach nobliwego i statecznego *decorum*, które było tłamszące i przyduszające, bo Jubilat – dobrze znany w różnych swych odsłonach osobom piszącym dla niego i do jego księgi – daleki jest od takiego hieratycznego, nobliwego i statecznego *decorum*. Książd Tadeusz Czakański zaangażowany w sprawy życia duchowego prowadzi zmagania sytuujące się między duchowością, która ożywia, a dusznością, zdeprawowaną duchowością, która może uśmiercać – na ile się da wytrwale i na wiele sposobów dążąc do urzeczywistnienia marzeń o głębokim i pełnym oddechu...”. Wykorzystano więc grę słów i znaczeń, która jednak w tytule angielskim *Between Spirituality and Dyspnea – on Deep and Full Breath* już tak wyraźna nie jest.

Szerokie zainteresowania i działalność ks. T. Czakańskiego ukazuje już *Tabula gratulatoria*, zawiera ona bowiem nazwiska ponad 200 bliskich mu osób duchownych i świeckich różnych wyznań, z Polski i nie tylko. Swój list skierowany do ks. Tadeusza arcybiskup metropolita katowicki Adrian Galbas zatytułował *Idźcie na cały świat...* – zdaniem z zakończenia Ewangelii św. Marka, które również w jakiś sposób charakteryzuje osobę jubilata.

Pierwsza część tomu, zatytułowana *Prezbiter i duszpasterz*, poświęcona została ks. Czakańskiemu. Otwierają ją listy abp. Damiana Zimonia, abp. Wiktora Skworca, bp. Marka Szkudły, a także biskupa diecezji katowickiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Mariana Niemca. Życiorys, zatytułowany *Segno dei tempi. Książd Tadeusz Czakański*, autorstwa ks. Henryka Olszara, zawiera wiele informacji biograficznych, a także prezentację drogi kapłana i duszpasterza odczytującego znaki czasów. Cenne uzupełnienie portretu jubilata stanowią wspomnienia przyjaciół z różnych okresów życia i działalności ks. Czakańskiego. Napisali o nim księża, m.in. Henryk Bol-

czyk, Stanisław Gańczorz, Tadeusz Skrzypczyk, Stefan Czermiński, Roberto Saltini, Tomasz Koryciorz, a także świeccy: Franciszek Halkiewicz oraz Dobromiła i Stanisław Salikowie. Wypowiedzieli się również przedstawiciele innych wyznań: Włodzimierz Kac z Gminy Wyznaniowej Żydowskiej oraz Abdul Jabbar Koubaisy z Centrum Kultury i Dialogu. Przedstawili oni ks. Tadeusza jako rekolekcjonistę, kaznodzieję, wychowawcę młodych kapłanów w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym, ewangelizatora, a także uczestnika dialogu międzyreligijnego i współredaktora katowickiego *Kalendarza trzech religii*. Ukazano jego zaangażowanie w Ruchu Światło-Życie, Ruchu Focolari oraz jako opiekuna Grupy 33, jak też zawołanego turystę i podróżnika, świetnego organizatora i człowieka o wspaniałym poczuciu humoru.

Pierwszą część zamyka obszerna bibliografia prac naukowych i popularnonaukowych ks. dr. Tadeusza Czakańskiego. Są wśród nich opracowania dotyczące zagadnień teologii, duchowości, duszpasterstwa, dialogu między chrześcijanami i muzułmanami, a także formacji alumnów. Kilka tekstów poświęcono też historii i zbiorom biblioteki seminaryjnej.

W drugiej części pierwszego tomu *Ku głębi...* zamieszczono piętnaście artykułów dotyczących wielu wymiarów duchowości, społeczeństwa, pedagogiki, rodziny, liturgii, a więc tematów bliskich ks. Czakańskiemu. Przedstawiono też biogramy i działalność archimandryty Grzegorza Peradze, męczennika Auschwitz, błogosławionego biskupa grekokatolickiego Słowacji Basila Hopki oraz związanego z Ruchem Focolari włoskiego księdza Cosimino Fronzuto.

Tom drugi pt. *Dialogiczna wrażliwość duszpasterska* również obejmuje dwie części. W pierwszej, zatytułowanej *Dialog w głębo-kim i pełnym oddechu*, zamieszczono jedenaście tekstów dotyczących różnych aspektów i znaczeń dialogu: międzyludzkiego i międzyreligijnego. Przedstawiono bliżej wydawany w Katowicach *Kalendarz trzech religii*, duchowość jedności Chiary Lubich, ponadto omówiono kwestie wychowania do dialogu wyznań chrześcijańskich z Żydami, muzułmanami i wyznawcami hinduizmu.

W drugiej części tomu, pod tytułem *Konteksty i wyzwania współczesnego duszpasterstwa*, zebrano dziewięć tekstów poruszających najbardziej aktualne problemy społeczne. Znalazły się tu m.in. artykuły

poświęcone dziejom i współczesności Katowic autorstwa prezydenta miasta Marcina Krupy i wiceprezydenta Mariusza Skiby. Poruszono problemy kultury organizacji przedsiębiorstw i instytucji, socjologii, ocieplenia klimatu, filozofii architektury, a nawet metali i ich znaczenia w życiu człowieka.

Należy zaznaczyć, że zamieszczone w pracy artykuły zostały przygotowane w różnych językach: polskim, angielskim, włoskim i hiszpańskim. Wstęp oraz listy arcybiskupów i biogram ks. Czakańskiego opublikowano po polsku i w przekładzie angielskim. Część pierwsza, wspomnieniowa, zawiera teksty w języku polskim (z wyjątkiem angielskiej pracy prof. Leszka Roszkowskiego). Każdy tytuł podano również w tłumaczeniu na język angielski. Większość artykułów naukowych opatrzono mniej lub bardziej obszernymi streszczeniami i słowami kluczowymi w języku tekstu, a także abstraktem angielskim (wyjątkiem jest tekst hiszpański, co stanowi barierę językową). Pod każdym tekstem zamieszczono także krótką notę biograficzną autora, również w języku tekstu i w przekładzie angielskim.

To obszerne dzieło – obejmujące prace pięćdziesięciu ośmiu autorów reprezentujących piętnaście narodowości z niemal wszystkich kontynentów oraz różne wyznania i religie: katolicyzm, prawosławie, ewangelicyzm, islam, judaizm, hinduizm – stanowi ciekawą i pouczającą lekturę. Przybliża wiele aspektów działalności i dokonań ks. Tadeusza, pełnego energii i barw, ale też skromności, niezwykłego humoru i dystansu do własnej osoby. Pozwala również zgłębić różne aspekty duchowości, która „niejedno ma imię”, i zaczerpnąć głębszego oddechu.

SPRAWOZDANIA

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 183-186
ISSN 1426-3777

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA

JUBILEUSZ „GOŚCIA NIEDZIELNEGO” STO LAT ISTNIENIA PISMA. SPRAWOZDANIE Z UROCZYSTOŚCI

(Katowice, 9 września 2023 roku)

W niedzielę 9 września 1923 roku ukazał się pierwszy numer „Gościa Niedzielnego”. Pełne brzmienie nazwy pisma z tytułem i podtytułem ma specjalną wymowę: „Gość Niedzielny. Tygodnik dla Ludu Katolickiego Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego”. Z okazji 100-lecia wydawania periodyku 9 września 2023 roku odbyła się uroczystość, podczas której dziękowano Bogu za wszystkie łaski otrzymane za pośrednictwem gazety przez zespół redakcyjny i czytelników. Obecni byli arcybiskupi z Katowic: Adrian Galbas, Wiktor Skworec i Damian Zimoń, a także biskupi pomocniczy: Grzegorz Olszowski, Marek Szkudło i Adam Wodarczyk, a także biskupi: Andrzej Dziuba z Łowicza i Jan Kopiec z Gliwic. Ponadto do katedry przybyli przedstawiciele władz państwowych i samorządowych, reprezentanci mediów katolickich z całej Polski, a także kapłani z licznych parafii oraz pracownicy i współpracownicy Instytutu Gość Media. Jednak najliczniejszą grupę stanowili wierni czytelnicy szacownego tygodnika jubilata.

Na początku Mszy Świętej odczytano jubileuszowy telegram z Watykanu, w którym zaznaczono, że „Jego Świątobliwość docenia rolę, jaką w polskim Kościele i społeczeństwie «Gość Niedzielny» odgrywa obecnie oraz odgrywał w przeszłości, zwłaszcza w najważniej-

szych momentach historii Polski po odzyskaniu niepodległości oraz Kościoła lokalnego i powszechnego. Ojciec Święty docenia również pracę dziennikarzy, którzy w swoich tekstach przekazują nauczanie Piotra naszych czasów, opisują i komentują działalność Stolicy Apostolskiej, a także wspierają Czytelników w ich formacji osobowej, intelektualnej i duchowej oraz w mądrym angażowaniu się na rzecz Kościoła i społeczeństwa”. Następnie redaktor naczelny pisma, ks. dr Adam Pawłaszczyk, powiedział, że „to wielka chwila”, dodając: „Przeżyjmy ją w jedności, ufnie wierząc, że każdy kolejny rok naszej działalności jeszcze bardziej przyczyniać się będzie do rozwoju dobra nie tylko na śląskiej ziemi, ale wszędzie tam, gdzie dotrze w gościnę”.

Eucharystii w katowickiej katedrze pw. Chrystusa Króla przewodniczył kard. Kazimierz Nycz, który w homilii dziękował za „ludzi mądrych, odważnych, kochających Chrystusa, Kościół i drugiego człowieka, kochających swoje pismo”. Celebrans doradzał, aby „trzymać się wiary Kościoła, a nie biegać za nowinkami tego świata, a także trzymać się prawdy, Chrystusa i Ewangelii i pozytywnie ją głosić, wskazując współczesnemu człowiekowi kierunek i to, co najważniejsze”. Zachęcał równocześnie redakcję, aby „walczyć z trudnościami, których na pewno nie brakuje, i zapewniać kreatywną ciągłość temu, co trwa od 100 lat, oraz nie przestawać pilnować kursu na Ewangelię, człowieka i naukę Kościoła, który musi być dla wszystkich”.

Nie zabrakło też serdecznych słów ze strony metropolity katowickiego abp. Adriana Galbasa, który na zakończenie Mszy Świętej życzył zespołowi redakcyjnemu i czytelnikom „Gościa Niedzielnego”, by był on „pismem katolickim w jak najczystszy rozumieniu tego słowa; by był pismem opiniotwórczym, wpływającym na myślenie ludzi, dostarczającym im argumentów. By był pismem, które nie schlebia gustom czytelników, ale które te gusta kreuje. By nie ulegał doraźnym modom, chwilowym tendencjom czy naciskom politycznym. By był pismem sprzedawalnym, ale nie sprzedajnym; pismem, które nie unika tematów trudnych i kontrowersyjnych, unika zaś banalnych. By był pismem, które nie powtarza tego, co zostało już po tysiącokroć powiedziane, ale pisze o tym, o czym jeszcze nie powiedziano albo powiedziano za mało, za cicho, niewyraźnie i niedostatecznie. By był pismem, które nie zawsze chce dotrzeć do wszystkich, ale zawsze dobrze wie, do kogo chce dotrzeć”.

Wiele gratulacji i pochwał napłynęło od wysoko postawionych osób duchownych, m.in. od przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski abp. Stanisława Gądeckiego, prymasa Polski abp. Wojciecha Polaka, metropolity łódzkiego kard. Grzegorza Rysia, a także od władz lokalnych: marszałka województwa śląskiego Jakuba Chęstowskiego i prezydenta Katowic Marcina Krupy.

Oprawę muzyczną całej uroczystości zapewnił chór i orkiestra Canto Ergo Sum pod dyрекcją ks. Bartosza Zygmunta. Podczas liturgii wykonano *Missa Iubilaei*, skomponowaną przez Daniela Strządałę specjalnie na jubileusz 100-lecia „Gościa Niedzielnego”.

Ciąg dalszy świętowania przeniósł się na plac przed katedrą, gdzie uczestnicy Eucharystii zostali obdarowani śląskim kołoczem i reprintem pierwszego numeru „Gościa Niedzielnego” z 9 września 1923 roku. W tekście zatytułowanym *Arcypasterska zachęta* na pierwszej stronie pisma administrator apostolski ks. August Hlond zapewniał: „W uroczystej chwili staje po raz pierwszy przed nami nasz śląski «Gość Niedzielnny». Witam go z radością i błogosławie mu na drogę, bo przychodzi jako przyjaciel ludu z otwartym słowem prawdy. Nie chce nikomu schlebiać. Nie służy żadnemu stronnictwu politycznemu ani nie jest wyrazem interesów jakiegoś odłamu społeczeństwa. Chce w mroki szare wnieść promień światła. Chce w duszną atmosferę społeczną tchnąć orzeźwiający powiew Chrystusowego ducha. Nie będzie z żadnym konkurował pismem, bo jego zadaniem nie walka polityczna, nie sensacja, ale pogłębianie znajomości wiary i zasad życia chrześcijańskiego. Pomijając zatem wszystko to, co denerwuje, omawiać będzie bieżące sprawy religijne i aktualne zagadnienia moralne”. Wszystko, co zostało proroczno wypowiedziane 100 lat temu, spełniło się przez lata ukazywania się czasopisma.

Dopełnieniem uroczystości jubileuszowych były *Nieszpory ludz-mierskie* Jana Kantego Pawлуskiewicza wykonane w Filharmonii Śląskiej, a po nich bankiet i okazja do spotkań i rozmów z redaktorami „Gościa Niedzielnego” oraz licznie przybyłymi wiernymi czytelnikami. Tym razem uczestnicy koncertu otrzymali w darze jubileuszowy zeszyt „Gościa Niedzielnego” i specjalną, bogato ilustrowaną publikację wydaną na uroczystość 100-lecia ze wstępnym tekstem abp. Adriana Galbasa, informacją o redaktorach naczelnych pisma i wykazem najważniejszych wydarzeń na przestrzeni dziejów.

Należy podkreślić, że w swojej 100-letniej historii „Gość Niedzielny” był inspiracją wielu opracowań: prac magisterskich, dysertacji, artykułów w czasopismach lokalnych i ogólnopolskich oraz publikacjach książkowych. Gościł także na wielu konferencjach i sympozjach. Trzeba sobie i redakcji życzyć, aby ten opiniotwórczy tygodnik rozwijał się nadal na chwałę Bożą i ku pożytkowi czytelników.

EWELINA ŁASKO¹

HISTORYCZNA EKSPOZYCJA: STATUTY V SYNODU DIECEZJI TARNOWSKIEJ W BIBLIOTECIE SEMINARYJNEJ

W każdy poniedziałek punktualnie o godzinie 8:30 progi czytelní Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie po weekendowej przerwie stają otworem dla czytelników. Nie inaczej było 4 grudnia 2023 roku. Jednak ten poniedziałek miał być inny od pozostałych. Na czytelników księżnicy czekała tego dnia dodatkowa atrakcja, o której wyjątkowości świadczy fakt, że do jej obejrzenia zaproszeni byli dosłownie wszyscy chętni. Każda zainteresowana osoba – bez konieczności, choć oczywiście z możliwością założenia karty bibliotecznej – mogła przyjść i spędzić czas, zapoznając się z treścią pewnego dokumentu. Tak, określenie „dokument” jest zdecydowanie bardziej adekwatne niż wcześniej wymieniona na potrzeby wprowadzenia „atrakcja”, która po odkryciu tożsamości owego dokumentu mogłaby kogoś zbulwersować jako termin zbyt trywialny. Otóż w bibliotece wystawiono wolumin zawierający statuty synodalne, przedstawiający wielką wartość i znaczenie dla diecezji tarnowskiej. Warto poznać kulisy tego wydarzenia.

Wypada zacząć od krótkiego kalendarium. Dwudziestego pierwszego kwietnia 2018 roku zainaugurowano V Synod Diecezji Tarnowskiej. Prace synodalne, którym przyświecało hasło *Kościół na*

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie.

wzór *Chrystusa*, skoncentrowały się wokół trzech kluczowych dziedzin życia Kościoła: rodziny, parafii i ewangelizacji. Na każde z tych zagadnień zgodnie z początkowymi założeniami przewidziano rok obrad, toteż w efekcie ogólny czas trwania V Synodu szacowano na mniej więcej trzy lata. Pandemia koronawirusa zniweczyła jednak te plany, wynikające zaś z niej trudności przyczyniły się do wydłużenia procesu synodalnego o kolejne dwadzieścia cztery miesiące. W prace bezpośrednio zaangażowanych było około 430 tarnowskich kapłanów i diecezjan. Tysiące osób aktywnie uczestniczyły w comiesięcznych spotkaniach odbywających się w parafialnych zespołach synodalnych oraz chętnie udzielały się w komisji głównej, trzynastu komisjach synodalnych oraz w zespole redakcyjnym. Podejmowaną w parafiach modlitwą i ofiarą dzieło synodu wspierali także pozostali diecezjanie².

Drugiego grudnia 2023 roku w tarnowskiej katedrze odbyła się uroczystość wieńcząca V Synod Diecezji Tarnowskiej. Ostatnią, IX Sesję Plenarną poświęcono na podsumowanie pięcioletnich działań. Po zakończeniu obrad odprawiono dziękczynną Mszę Świętą, której podobnie jak w czasie inauguracji przewodniczył metropolita krakowski arcybiskup Marek Jędraszewski. Eucharystię koncelebrowali tarnowscy biskupi, kanonicy kapituły katedralnej i kapituł kolegiackich z terenu diecezji, księża dziekani, profesorowie, kapłani przewodniczący parafialnym komisjom synodalnym oraz konsultorzy i relatorzy. Ponadto w uroczystość zaangażowani byli alumni Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, liturgiczna służba ołtarza parafii katedralnej oraz wierni świeccy reprezentujący różne stowarzyszenia i grupy katolickie działające na terenie diecezji. Jednym z najważniejszych momentów uroczystości było podpisanie przez bp. Andrzeja Jeża statutów synodalnych, które po promulgacji w Niedzielę Wielkanocną 31 marca 2024 roku stały się obowiązującym prawem diecezjalnym³.

² B. Malec-Suwara, *Najważniejsze przed nami*, „Gość Tarnowski” 49 (2024), tarnow.gosc.pl/doc/8594027.Najwazniejsze-przed-nami, 31.01.2024.

³ T. Śpiewak, Portal Diecezji Tarnowskiej, *Zakończył się V Synod Diecezji Tarnowskiej*, diecezja.tarnow.pl/index.php/wiadomosci/item/10005-zakonczyl-sie-v-synod-diecezji-tarnowskiej, 31.01.2024.

Fot. 1. Moment sygnowania statutów synodalnych przez bp. Andrzeja Jeża
Źródło: „Gość Tarnowski” 49 (2024), tarnow.gosc.pl/doc/8594027.Najwazniejsze-przed-nami, 31.01.2024.

Fot. 2. Bp Andrzej Jeż prezentuje podpisany dokument synodalny
Źródło: *tamże*.

Dokument, który miał zostać podpisany, sporządzono w trzech eleganckich egzemplarzach, oprawionych w bordową skórę, ze zdobieniem na pierwszej stronie okładki w postaci wytłoczonego na złoto logo V Synodu Diecezji Tarnowskiej. Ze względu na ich wartość historyczną po uroczystości wszystkie zostały odpowiednio rozdysponowane. Dwa z nich trafiły do archiwum biskupa ordynariusza i diecezjalnego. Ostatni z woluminów, ze względu na zamiar stworzenia wszystkim zainteresowanym możliwości zapoznania się z ostateczną wersją statutów procedowanych podczas ośmiu sesji plenarnych (przynajmniej dopóki nie zostanie ukończony proces publikacji dokumentu synodalnego w postaci książkowej), należało przekazać w miejsce stwarzające ku temu warunki i dostępne dla każdego. Wybór – zresztą bardzo słusznie – padł na Bibliotekę Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Inicjatorem zaś tego przedsięwzięcia i pomysłodawcą wykorzystania seminaryjnej księżnicy był – przy dużym udziale dyrektora biblioteki ks. dr. Adama Sroki – ks. dr Piotr Cebula, pełniący funkcję sekretarza V Synodu Diecezji Tarnowskiej. Zgodnie z przywidywaniami dokument synodalny spotkał się ze sporym zainteresowaniem.

Fot. 3. Dokument synodalny w Bibliotece WSD w Tarnowie (fot. Ewelina Lasko)

Wprawdzie do czytelnicy nie zaczęły wraz z nastaniem 4 grudnia ściągać tłumy diecezjan rządnych informacji na temat treści przepisów synodalnych, niemniej biblioteka miała możliwość goszczenia całkiem licznej grupy osób chętnych do skorzystania z szansy wglądu w oryginalny dokument określany przez bibliotekarzy roboczo „synododrukiem”. Zdecydowanie dominujące pod względem ilościowym grono stanowili stali bywalcy. Kilku czytelników niemal codziennie odwiedzających tarnowską bibliotekę obejrzało przy okazji również statuty synodalne. Byli wśród nich księża profesorowie, alumni seminarium i świeccy studenci Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Zdecydowaną jednak nowością dla pracowników była wizyta przedstawicieli diecezjalnych mediów. Dokument spotkał się z zainteresowaniem ekipy Synaj.tv oraz Radia RDN Małopolska. Pani Ewie Biedroń, reporterce diecezjalnego radia, bibliotekarze są do tej pory bardzo wdzięczni za publikację promujących to wydarzenie tekstów na fanpage’u Radia RDN oraz za reportaż wyemitowany na antenie, za sprawą których informacja o udostępnieniu w seminaryjnej księżnicy statutów synodalnych mogła dotrzeć do szerokiego kręgu odbiorców. Z pewnością przyczyniła się do tego również działalność redaktorów prowadzących Portal Diecezji Tarnowskiej, którzy na stronie internetowej i w mediach społecznościowych także zamieścili artykuły poświęcone temu wydarzeniu. Zresztą sami bibliotekarze nie pozostawali bierni, niejako zasypując obserwatorów na wszystkich bibliotecznych portalach serdecznymi zaproszeniami, namowami, a nawet pokusami złożenia niezapomnianej wizyty w czytelnicy i obejrzenia historycznego dokumentu synodalnego. I choć o uroczystościach wieńczących V Synod Diecezji Tarnowskiej było głośno od kilku miesięcy, to zainteresowanie „synododrukiem” byłoby z pewnością znacznie mniejsze, gdyby nie liczne internetowe informacje na temat jego ekspozycji w seminarium. Być może bez nich w ogóle nie doszłoby do wizyty w czytelnicy osób, które przybyły tu po raz pierwszy lub znalazły się w bibliotece po długiej przerwie. Do tej grupy należeli m.in. diecezjalni księża, głównie katecheci, oraz pracownicy instytucji diecezjalnych, a także dawni czytelnicy lub diecezjanie aktywnie udzielający się w ramach grup parafialnych. Trzeba przyznać, że z punktu widzenia pracownika Biblioteki WSD najciekawsza była możliwość przeprowadzenia swego rodzaju wywiadu z przybyłymi gośćmi na temat za-

gadnień poruszanych podczas sesji plenarnych oraz uwzględnionych w statutach, które były dla nich interesujące lub ważne z przyczyn osobistych czy też wykonywanego zawodu. Można było nawet zaobserwować pewne tendencje charakterystyczne dla określonych grup społecznych i zawodowych. Księży najbardziej zajmowały kwestie dotyczące duszpasterstwa. Zresztą tematyka ta leżała również w kręgu zainteresowania alumnów, którzy nadzwyczaj dynamicznie reagowali na zagadnienia dotyczące funkcjonowania parafii i przepisy regulujące pracę wikariuszy, co dało się zaobserwować w czasie ich ożywionych dyskusji nad „synododrukiem”. Można było też odnotować wzmożony ruch kolegów rocznikowych podczas przerw między zajęciami, dosyć jasno wskazujący na rozpowszechnianie się wśród kleryków informacji o jakichś szczególnie godnych uwagi zapisach. Katecheci zarówno świeccy, jak i duchowni rozpoczynali lekturę, co dosyć logiczne, od działu związanego z nauczaniem religii. Osoby bezpośrednio zaangażowane w pracę synodu z ciekawością spoglądały na zapisy traktujące o kwestiach budzących najwięcej sporów lub dyskusji na etapach prac synodalnych. Z kolei pracownicy diecezjalnych instytucji kultury interesowali się raczej zapisami dotyczącymi ich samych. Autorka też przyznaje, że sama zalicza się do ostatniej z tych grup czytelniczych i od razu po ujrzeniu woluminu skwapliwie i nie ociągawszy się zbyt, skorzystała, rzecz jasna, z możliwości poszukania zapisów poświęconych seminaryjnej bibliotece w tekście statutów. Dokonała tego, nie mogąc się oprzeć pokusie, jeszcze przed otwarciem czytelni i udostępnieniem „synododruku” szerokiemu kręgu odbiorców. W tym miejscu warto podkreślić, że V Synod Diecezji Tarnowskiej w porównaniu z poprzednimi poświęcił seminaryjnej księżnicy zdecydowanie więcej miejsca, o czym warto szerzej opowiedzieć w odrębnym artykule.

W najbliższym czasie dokument synodalny zostanie wydany w formie publikacji dostępnej dla wszystkich. Oryginalny egzemplarz, podobnie jak wcześniej dwa pozostałe, będzie zabezpieczony, tak by w przyszłości mógł pełnić funkcję swoistego świadka historycznych wydarzeń dla kolejnych pokoleń. Niebawem wszyscy będą mogli poznać treść rozporządzeń podjętych w diecezji tarnowskiej, gdyż już wkrótce statuty V Synodu Diecezji Tarnowskiej wydane przez Wydawnictwo Biblos zostaną rozesłane do wszystkich bibliotek członkowskich Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”.

REFLEKSJE

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 193-198
ISSN 1426-3777

EWELINA ŁASKO¹

MIEĆ ALBO NIE MIEĆ – OTO JEST PYTANIE, CZYLI O *SOCIAL MEDIACH* W BIBLIOTECIE KOŚCIELNEJ SŁÓW KILKA

Z racji wykonywanego zawodu oraz charakteru miejsca pracy autorka z mniejszym lub większym powodzeniem – na fali sprawiających jej ogrom radości sukcesów i wprawiających w rozpacz zupełnych porażek – siłę, jaka drzemie w sieci, próbuje spożytkować do promowania tarnowskiej Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w środowisku osób korzystających z mediów społecznościowych. Biblioteka seminaryjna obchodziła niedawno kolejne rocznice powstania swoich profili w *social mediach*: dwa lata ma konto na Facebooku, rok na Instagramie. Dyrektor biblioteki, który odważnie i bardzo pozytywnie odnosi się do wszelkich inicjatyw ukierunkowanych na rozwój swojej placówki, w grudniu 2021 roku dał zielone światło inicjatywie stworzenia strony na Facebooku i powierzył ją autorce. I choć jako szansa dla biblioteki stanowiło to dla niej źródło ogromnej radości i nadziei, to jednak gdy jej zaistnienie w społecznościowych serwisach stało się faktem, przyszedł czas na strach i zwątpienie. Być może są biblioteki, w których do administrowania portalami internetowymi zatrudnia się osoby wykwalifikowane, dysponujące fachową wiedzą oraz znajomością użytecznych narzędzi, aplikacji i programów. Gdyby jednak spojrzeć

¹ Biblioteka WSD w Tarnowie.

prawdzie w oczy – w branży bibliotecznej rzadko się to spotyka. Doszkalanie się we własnym zakresie byłoby bardzo pomocne, bo nie ma się co oszukiwać: nawet osoba mająca pewne doświadczenie w mediach społecznościowych i udzielająca się w Internecie w ramach kont osobistych na kilku portalach musi, powinna albo powinna chcieć na bieżąco się uczyć, aby publikowane treści były ciekawe, atrakcyjne i przyciągały nowych czytelników.

Bibliotekarka jest świadoma obowiązków wynikających z założenia kont firmowych w mediach społecznościowych, obserwując zaś inne biblioteki oraz profile innych instytucji kulturalnych – z nutką zażenowania spogląda na treści udostępniane na własnej tablicy. Niektórzy administratorzy zachwycają kreatywnością i umiejętnością posługiwania się programami do projektowania graficznego. Są bibliotekarze, najczęściej pracujący w placówkach miejskich, godni z pewnością podziwu ze względu na ożywione interakcje z czytelnikami. Do takich miejsc należy Miejska Biblioteka Publiczna w Rawie Mazowieckiej, w której zatrudnieni są prawdziwi miłośnicy bibliotekarstwa, co wybitnie daje się odczuć, śledząc przygotowywane przez nich relacje z organizowanych wydarzeń. Jakkolwiek biblioteki kościelne rządzą się zupełnie innymi prawami, to warto inspirować się przykładem takich komputerowych maniaków, którzy pomagają zdać sobie sprawę, ile jeszcze da się zrobić oraz jak wiele korzyści może wyniknąć z prowadzenia przez bibliotekę profesjonalnie zarządzanych *social mediów*. Trudno powiedzieć, czy owa facebookowa działalność wpływa pozytywnie na funkcjonowanie tarnowskiej biblioteki seminaryjnej, niemniej pojawiło się kilka głosów świadczących o pozytywnym odbiorze jej internetowej działalności, autorka zaś miała nawet osobiście możliwość zarejestrowania w bazie dwóch osób, które dotarły do biblioteki właśnie dzięki Facebookowi, do czego otwarcie się przyznały.

Rok po powstaniu pierwszego internetowego profilu ruszyło konto na Instagramie i odnosi się wrażenie, że cieszy się ono dużo większym zainteresowaniem niż poprzednie, przynajmniej znacznie dynamiczniej zdobywa coraz liczniejsze grono obserwatorów. Bibliotekarka przyznaje, że zastanawia się nad wprowadzeniem w życie planu założenia konta na Twitterze (X) czy TikToku, jednak z uwagi na czasochłonność dwóch dotychczas założonych portali przynaj-

mniej tymczasowo stara się odłożyć owe plany na przyszłość. Należy podkreślić, że niniejszych refleksji nie można w związku z tym traktować jako instruktażu czy też poradnika, jest to raczej próba podzielenia się doświadczeniem z osobami w podobnej sytuacji lub zastanawiającymi się nad stworzeniem takich kont dla swojej biblioteki. Zdecydowanie warto to zrobić! Wprawdzie to pracochłonne, lecz bardzo satysfakcjonujące zajęcie. Można polubić prowadzenie tych profili, a jedyny dyskomfort, jaki w związku z tym obowiązkiem niekiedy się odczuwa, to poczucie zawodu, rozdarcia albo rozczarowania, które towarzyszą administratorom konta w przypadku niewykorzystanych okazji. Wszak na tym polu można działać niemal ciągle i bez cienia przesady poświęcić cały dzień pracy tylko na przygotowywanie materiałów dla śledzących profil, a przecież są jeszcze inne, nie mniej przyjemne, dużo zaś bardziej naglące obowiązki biblioteczne do wykonania.

W każdym razie na samym początku przygody z biblioteczną działalnością internetową, warto się podporządkowywać kilku podstawowym zasadom administrowania kontem.

Zasada 1: Atmosfera

Autorka deklaruje, że w jej wizji biblioteka ma być miejscem przyjaznym, przytulnym, otwartym dla każdego, w którym nie ma miejsca na wrogość ani dyskryminację. Przychodzący goście muszą czuć się „zaopiekowani”, zaintrygowani i zachwyceni. Tak stara się wykonywać swoją pracę i chciałaby, by tak postrzegali na zewnątrz tarnowską bibliotekę zarówno czytelnicy już korzystający ze zbiorów, jak i ci przyszli, potencjalni użytkownicy, których ksiąźnica stara się dopiero do siebie przyciągnąć. Stąd chęć tworzenia jej pozytywnego wizerunku równocześnie w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Oprócz tego warto wykorzystać szansę, by zachęcać obserwatorów internetowych do czytania, rozkochać w książkach oraz wzbudzać zachwyt nad atmosferą panującą w bibliotekach. A jak to można zrobić? W sumie to nie takie proste, ale wystarczy próbować зараżać ich własną pasją poprzez zamieszczanie ciekawostek kulturalnych, wydawniczych i książkowych, prezentowanie informacji dotyczących funkcjonowania biblioteki, promowanie księgozbioru pod względem

nowości, jak też starszych pozycji najbardziej interesujących w kontekście aktualnych wydarzeń i okoliczności. Ponadto co jakiś czas udostępnia się tu memy biblioteczne, ostatnio również tworzone samodzielnie.

Zasada 2: Wiedza

Biblioteka to instytucja kultury i nauki, dlatego dobrze by było wykorzystywać kanał medialny do podnoszenia kompetencji i erudycji obserwatorów. I ten właśnie cel przyświeca jej działalności. Na atrakcyjnych (subiektywnie rzecz biorąc) infografikach próbuje się przemycić w przystępny sposób ciekawe informacje dotyczące wybitnych postaci ze świata literatury i nauki. Z racji zainteresowań i wykształcenia bibliotekarzom zapewne łatwiej przychodzi dzielenie się z czytelnikami informacjami na temat książek. Tymczasem ze względu na profil biblioteki seminaryjnej należałoby stanowczo więcej miejsca poświęcać na publikowanie wiadomości z zakresu teologii i filozofii, co cały czas pozostaje raczej w sferze planów. Przemycanie ciekawostek na temat działań, osiągnięć i poglądów znanych myślicieli, wybitnych postaci Kościoła, propagowanie chrześcijańskiej literatury oraz wydarzeń kulturalnych związanych z katolicyzmem – to zdecydowanie powinno zdominować profile bibliotek kościelnych.

Zasada 3: Transparentność

Inaczej: jawność, przejrzystość, prawda. Serwisy społecznościowe Biblioteki WSD mają zawierać wyłącznie rzetelne, skrupulatnie zweryfikowane informacje i służyć nie tylko jej, ale również wierze katolickiej. Bez oszukiwania, blokad i negatywnych emocji. Otwartość w promowaniu katolicyzmu może jednak razić grupę użytkowników sieci znajdującą upodobanie w krytykowaniu Kościoła. Jeszcze przed startem bibliotecznego Facebooka można się było spodziewać sytuacji, które nie będą należały do przyjemnych. W końcu Internet to miejsce zapewniające anonimowość i niemal nieograniczoną przestrzeń dla wyrażania emocji. W gruncie rzeczy można było przewidzieć, że prędzej czy później na bibliotecznym

fanpage'u zjawiają się osoby negatywnie nastawione. Okazało się, że z pewnym opóźnieniem, ale faktycznie zaobserwowano dwa takie incydenty, co sprawiło pracownikom sporą przykrość. Trudno pogodzić się z faktem, zwłaszcza jeśli nie ma się złych intencji, że ktoś może zaatakować zupełnie bez powodu. Trzeba się na takie sytuacje mentalnie przygotować, szczególnie że obserwacja współczesnych tendencji społecznych i postaw religijnych Polaków w sieci nie nastroja optymizmem, więc może być coraz gorzej. Reprezentując niejako środowisko katolickie, nie można sobie pozwolić na popełnianie błędów, i to nie tylko z uwagi na fakt, że wszelkie informacje udostępniane przez biblioteki powinny być wartościowe i wiarygodne. Ewentualna niekompetencja pracowników z pewnością nie byłaby taka rażąca, gdyby oprócz świata nauki nie reprezentowali również Kościoła, a wszelkie pomyłki czy niefortunne lub pozwalające na swobodną interpretację wypowiedzi, zwłaszcza poruszające kwestie delikatne i wywołujące wiele kontrowersji w społeczeństwie, mogą zostać wykorzystane przeciwko organizatorom. Z drugiej strony należy także uwzględnić aspekty, które mogą kierować takimi agresywnymi werbalnie awanturnikami, wszak często znajdują się wśród nich osoby poranione, przeżywające kryzys wiary i rozchwiane, które z różnych powodów zdecydowały się porzucić katolicyzm. Atak wymierzony w instytucje kościelne może stanowić jedynie objaw ciągle sprawnego sumienia, szkoda więc byłoby stracić je całkiem, a niewątpliwie mogłoby do tego dojść w przypadku ulegania chęci wzięcia odwetu. Pierwsza z tych sytuacji wystąpiła po zamieszczeniu informacji o święceniu tarnowskich neoprezbiterów. Drugi zaś incydent wywołała dla odmiany gorliwa katoliczka po informacji na temat nagrody literackiej niezwiązanej ze środowiskiem bibliotek kościelnych.

Pozostała jeszcze jedna zaleta posiadania przez bibliotekę kościelną *social mediów*, którą można by tu omówić. Administrowanie serwisami społecznościowymi w tym środowisku to również znakomity sposób na nawiązanie międzybibliotecznej współpracy i bibliotekarskiej przyjaźni. Wzajemne wspieranie się i obserwowanie działalności w mediach innych bibliotek jest nie tylko inspirujące, ale jak się okazuje, może się też przyczynić do rozwinięcia relacji

nawiązanych np. na walnych zgromadzeniach „Fides” czy podczas innych branżowych konferencji. Z doświadczenia wiadomo, że doskonale może się sprawdzić również w poznawaniu pracowników bibliotek zlokalizowanych w niedalekim sąsiedztwie, z którymi dotychczas nie miało się do czynienia. Autorka szczerze poleca *social media* i zaprasza zarówno do obserwowania profili Biblioteki WSD w Tarnowie, jak i do śledzenia kont innych bibliotek Federacji. Naprawdę warto!

Z ŻYCIA FEDERACJI

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 30 (2024) nr 57, s. 199-202
ISSN 1426-3777

O. GRZEGORZ FILIPIUK OFMCAP¹

MEMORANDUM W SPRAWIE BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH W POLSCE

Eminencje i Ekscelencje, Najczcigodniejsi Księża Biskupi!

Dokument Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury *Biblioteki kościelne w misji Kościoła* przypomina, że zarówno źródłem, jak i środkiem przekazu wiary jest słowo, którego treść zawarta jest przede wszystkim w formie pisanej. Stąd tak ważne dla każdej kultury i dla każdego narodu są skarbnice przechowujące i udostępniające najważniejsze treści. Wpisuje się to w misję ewangelizacyjną Kościoła katolickiego w myśl nieustannego *traditio*.

Obecny czas znamionuje rozluźnienie więzi międzyludzkich (z paradoksalnie coraz większą potrzebą akceptacji i relacji), za czym idzie coraz luźniejsze podejście do przeszłości opisanej w dobrach kultury, skarbach przechowywanych w różnych instytucjach kościelnych. Wydobywanie tych skarbów i uwrażliwianie na ich wartość to jedno z najważniejszych zadań, „z którego Kościół nie chce zrezygnować, świadomy będąc dziedzictwa duchowego udokumentowanego zawartą w księgach tradycją i uznając ją za dobro jednocześnie własne i uniwersalne, oddane w służbę społeczeństwu” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 1.1).

Jak wynika z praktyki czytelników, którzy chcą mieć biblioteki u siebie na półce, a właściwie na pulpicie komputera, potrzeba zdo-

¹ Przewodniczący Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”.

bywania informacji nie maleje, jednak zmienia się sposób docierania do nich. W obliczu wirtualizacji wydaje się, że tradycyjne księgi i ich zbiory biblioteczne powinny tracić na wartości i rzeczywiście liczba ich użytkowników ogólnie maleje. Nie zmniejsza się jednak ilość wydawnictw książek tradycyjnych. Biblioteki wciąż dokonują zakupów, gromadzą i katalogują książki, czasopisma i inne formy wydawnictw. Pytanie, które w tym miejscu zaczyna coraz bardziej drażnić bibliotekarzy, a szczególnie ich przełożonych brzmi: Dla kogo mamy to gromadzić i zachowywać?

W cytowanym dokumencie można przeczytać: „Samo już istnienie bibliotek kościelnych, spośród których niejedne znamionują się długą tradycją i ogromną wartością dla kultury, usprawiedliwia w sposób niepodważalny to zaangażowanie się, z którego Kościół nie chce zrezygnować” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 1.1), gdyż „Biblioteki kościelne, w których są zachowane, a także udostępniane powstałe na przestrzeni wieków skarby kultury ludzkiej i chrześcijańskiej, stanowią niewyczerpane bogactwo wiedzy, w którym każda wspólnota, tak świecka, jak i duchowna, może odnaleźć wspomnienie swojej przeszłości” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 1.2).

Strażnikiem słowa zawartego w księgach od wielu lat jest Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides” – a do powstania i działania takich federacji zachęca w punkcie 4.2 dokument Papieskiej Rady ds. Kościelnych Dóbr Kultury – zraszająca ponad osiemdziesiąt bibliotek kościelnych: uniwersyteckich, seminaryjnych, zakonnych i parafialnych. Na przestrzeni lat biblioteki te dokonują przeobrażeń ideowych i technologicznych, aby służyć czytelnikom nie tylko z kręgów kościelnych. Pozostaje to w duchu dokumentu Komisji, który zaznacza, że „Kościół katolicki, świadomy swej wielkiej i bezpośredniej odpowiedzialności w tej dziedzinie, cieszy się ze wzmożonego zainteresowania się i doceniania pamięci historycznej przez współczesną kulturę, nie tylko uniwersytecką i specjalistyczną. Stara się więc on powiększać i waloryzować wymiar publiczny i społeczny swoich bibliotek” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 1.4). Federacja buduje wspólny Centralny Katalog Bibliotek „Fides”, w którym udostępnione są w przestrzeni Internetu opisy bibliograficzne zbiorów trzydziestu czterech bibliotek kościelnych, prowadzi swój Księgozbiór Wirtualny oraz Elektroniczną Bibliografię Nauk Teologicznych. Zostanie ona

włączona w inicjatywę Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, czyli bazę teologii polskiej „Theo-logos”, która w formie repozytorium cyfrowego gromadzi i udostępnia w otwartym dostępie polskie publikacje z dziedziny nauk teologicznych, nauk o kulturze i religii oraz prawa kanonicznego. Jest również środowiskiem opiniotwórczym i narzędziem do zmierzania się z problemami dotyczącymi dziedzictwa kulturowego w zakresie zbiorów bibliotecznych w Polsce.

W celu realizacji powyższych zapewnień Federacja „Fides” podejmuje współpracę z największymi ośrodkami w Polsce i innymi równorzędnymi stowarzyszeniami za granicą, jak chociażby z Bibliothèques Européennes de Théologie (BETH), czyli stowarzyszeniem zrzeszającym europejskie federacje bibliotek teologicznych, nie tylko katolickich. W Polsce zacieśnia się współpraca z Biblioteką Narodową, która nie tylko wskazuje wspólne standardy w opracowywaniu zbiorów, ale również interesuje się losami bibliotek kościelnych, sama wyrastając z ich kręgu, oraz proponując pomoc z zapewnieniu bezpiecznej przyszłości. Warto dodać, że Federacja opiera się na funduszach własnych (składki członkowskie i opłaty za katalog wspólny) i na pracy społecznej zaangażowanych osób. Raz w roku otrzymuje subwencję z Episkopatu Polski na wyjazd na spotkanie BETH.

W myśl punktu 4.2 przywoływanego dokumentu Papieskiej Komisji „biskupi i przełożeni generalni zgromadzeń zakonnych powinni w pierwszym rzędzie pragnąć odnowy swoich bibliotek. Papieska Komisja chce podkreślić, jak ważną jest ta odnowa, kładąc nacisk na specjalizację księży, zakonników i świeckich, przeznaczonych do pełnienia, o ile to możliwe, stałej funkcji dyrektorów bibliotek i archiwów oraz opiekunów dzieł sztuki” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 4.2).

Jednym z podjętych tematów w ramach współpracy Federacji „Fides” z Biblioteką Narodową jest sprostanie wyzwaniu łączenia seminariów duchownych w Polsce, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych. Za tym idzie konieczność podejmowania decyzji w sprawach bibliotek seminaryjnych, służących do tej pory głównie społeczności seminaryjnej, a posiadających w swoich zbiorach skarby, często unikatowe. Sprawa bibliotek seminaryjnych jest jednym z głównych wyzwań w obecnym czasie. Podstawowe pytanie w tej sytuacji brzmi: Co dalej z tymi zbiorami, zarówno w kwestii przechowywania, jak

i dalszego funkcjonowania tych instytucji, a w związku z tym również w kwestii utrzymania oraz celu i formy kontynuowania ich działalności?

Dokument Papieskiej Komisji podaje konkretną propozycję: „Wydaje się, że w wielu Kościołach diecezjalnych nadszedł czas na zorganizowanie «jednej wielkiej biblioteki Kościoła lokalnego», która byłaby miejscem w pełni dostępnym i możliwie najlepiej zaopatrzonym w podstawowe dawniejsze i aktualne dzieła myśli chrześcijańskiej. Mogłoby to przywrócić ducha dawnych bibliotek kościelnych w służbie Kościołowi i Miastu, z których czerpano autentyczne świadectwa o tradycji, i w ten sposób ukazywać przesłanie kultury chrześcijańskiej. Nadto, takie dowartościowanie bibliotek pozostających na służbie Kościoła lokalnego pozwoliłoby na troskliwszą i kompetentniejszą konserwację i ewentualną restaurację książek starych i cennych, która jest trudniejsza, jeśli książki te rozproszone są po różnych małych bibliotekach” (*Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, 4.3). Warto przypomnieć, że tekst dokumentu pochodzi z roku 1994, a więc już prawie trzydzieści lat temu został zasygnalizowany problem, z którym przychodzi nam mierzyć się dzisiaj.

Innym tematem dyskutowanym również na forum Federacji jest sprawa bibliotek nieznanych, które nie mają udostępnionych katalogów, nie są uporządkowane, nie mają personelu i funduszy, aby dzielić się swoimi skarbami. Głównie chodzi o biblioteki zakonne, także zakonów klauzurowych. Federacja jest dobrym narzędziem do poszukiwania i wydobywania tych skarbów na światło dzienne.

Federacja jest otwarta na współpracę ze wszystkimi instytucjami kultury, zarówno kościelnymi, jak i świeckimi, co potwierdziło również ostatnie walne zgromadzenie. Oferuje pomoc, organizuje szkolenia i tworzy kompetentne środowisko osób i narzędzi umożliwiających gromadzenie, zachowanie i udostępnianie dziedzictwa Kościoła w Polsce.

O. GRZEGORZ FILIPIUK OFMCAP¹

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES” I ZARZĄDU FEDERACJI ZA OKRES OD 7 WRZEŚNIA 2022 DO 4 WRZEŚNIA 2023 ROKU

1. Zarząd Federacji wybrany 6 września 2022 roku podczas XXVII Walnego Zgromadzenia w Gnieźnie pracował w składzie: przewodniczący – o. mgr lic. Grzegorz Filipiuk OFMCap (Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu), zastępca przewodniczącego – ks. dr Jerzy Witczak (Biblioteka PWT we Wrocławiu), skarbnik – ks. dr Piotr Tylec (Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu), sekretarz – ks. dr Tomasz Garwoliński (Biblioteka WSDMW „Hosianum” w Olsztynie), członek zarządu – ks. dr Kamil Zadrożny (Biblioteka Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie). Wybór Zarządu Federacji został zatwierdzony uchwałą Konferencji Episkopatu Polski 11 października 2022 roku podczas 393. Zebrania Plenarnego w Kamieniu Śląskim.

2. Zgodnie z artykułem 35 Statutu Federacji na początku 2023 roku w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski złożono sprawozdanie z jej działalności za rok 2022, które zostało przyjęte. Do sprawozdania dołączono preliminarz budżetowy oraz sprawozdanie finansowe.

¹ Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu.

3. W ciągu roku sprawozdawczego odbyło się siedem spotkań Zarządu: 1) 5 października 2022 roku (online), 2) 1 grudnia 2022 roku (online), 3) 19 stycznia 2023 roku (online) – w pierwszej części spotkania grudniowego i styczniowego brała udział Komisja Rewizyjna oraz pani Katarzyna Mituś i o. Janusz Kaczmarek, 4) 25 stycznia 2023 roku – spotkanie Zarządu z Dyrekcją Biblioteki Narodowej (w siedzibie BN w Warszawie – sprawozdanie z tego spotkania dotyczącego współpracy z BN i dalszych perspektyw Centralnego Katalogu „Fides” zostało zamieszczone w „Fides. Roczniku Bibliotek Kościelnych”), 5) 25-26 stycznia 2023 roku w Niepokalanowie – spotkanie dotyczyło głównie przygotowań do walnego zgromadzenia, 6) 31 marca 2023 roku (online), 7) 6 czerwca 2023 roku (online). Oprócz tego Zarząd pozostawał w ciągłym kontakcie. Ten nowy sposób procedowania, czyli spotkania Zarządu średnio co dwa miesiące, pozwalał na bieżące omawianie spraw i podejmowanie odpowiednich działań.

4. Federacja aktualnie liczy osiemdziesięciu sześciu członków zwyczajnych, reprezentujących zgodnie ze Statutem tyle samo polskich bibliotek kościelnych. Pracę i członkostwo zwyczajne w „Fides” zakończyła pani Bogumiła Warząchowska, w roku sprawozdawczym przyjęto zaś trzy nowe biblioteki do Federacji. Są to:

- Biblioteka Instytutu Teologiczno-Pastoralnego i Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie (dyrektor ks. dr Sławomir Jeziorski);
- Biblioteka Prowincjalna Franciszkanów Prowincji św. Maksymiliana Marii Kolbego w Krakowie (dyrektor o. Krzysztof Bartczak);
- Biblioteka Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Łodzi-Łagiewnikach (dyrektor o. Piotr Kłys).

Trwają rozmowy w sprawie przyjęcia kolejnej biblioteki.

Jedna biblioteka zmieniła reprezentanta, jest nią Biblioteka Główna Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych (Franciszkanów) w Polsce, którą od tego roku reprezentuje pani Magdalena Baranowska.

5. Do Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych w systemie Koha należą obecnie trzydzieści trzy biblioteki. W okresie sprawozdawczym dołączyły dwie kolejne biblioteki: Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (30 września 2022 roku) oraz Biblioteka Prowincjalna Franciszkanów w Gnieźnie (1 lipca 2023 roku). Biblioteki współtworzące katalog są zarazem widoczne w katalogu NUKAT, a dwadzieścia pięć z nich czynnie z NUKAT współpracuje. Zarząd nadal usilnie zachęca do włączenia się wszystkich bibliotek używających wciąż systemu MAK do tego wspólnego projektu.

6. Według stanu z 31 sierpnia 2023 roku katalog liczył ponad 661 tys. rekordów bibliograficznych, w tym ponad 460 tys. rekordów pobranych z NUKAT (przybyło około 23,5 tys.), a liczba egzemplarzy osiągnęła 2,6 mln jednostek (przez rok przybyło 161 tys.). W ramach czynnej współpracy z NUKAT biblioteki należące do Centralnego Katalogu „Fides” utworzyły i wprowadziły do NUKAT w roku sprawozdawczym 7 130 rekordów bibliograficznych (53 886 od początku współpracy) i 3 200 rekordów haseł wzorcowych (23 371 ogółem). Ponadto baza zawiera 33,6 tys. rekordów analitycznych (opisów rozdziałów) z prac zbiorowych, w tym 7 173 rekordy dodane przez Federację do NUKAT z bazy EBNT, by docelowo zsynchronizować w tym zakresie zawartość EBNT i Centralnego Katalogu „Fides” za pośrednictwem NUKAT.

7. Federacja od 2006 roku utrzymuje własną bibliotekę cyfrową: Księgozbiór Wirtualny „Fides”. Księgozbiór Wirtualny liczy obecnie 3 824 publikacje. W ciągu roku przybyło jedynie jedenaście publikacji, w tym dziewięć dodanych przez Bibliotekę UKSW w Warszawie. Zarejestrowano w tym okresie 338 tys. odwiedzin. Zachęca się biblioteki członkowskie do umieszczania na tej platformie cyfrowych publikacji ze swoich środowisk oraz proponuje się publikację w ramach różnych projektów.

8. Trwały nadal bieżące prace związane z utrzymaniem multiwyszukiwarki FIDKAR. Program FIDKAR od prawie dwudziestu lat nie był i nie będzie już aktualizowany, a zatem narzędzie to staje się co-

raz bardziej anachroniczne od strony technicznej. W związku z tym, jak również w związku z rozwojem Centralnego Katalogu „Fides” i EBNT wyszukiwarka FIDKAR zmienia stopniowo swój charakter i traci na znaczeniu. Zmniejsza się wciąż liczba baz objętych wyszukiwaniem. Aktualnie w sekcji bibliotek kościelnych prezentuje swoje bazy osiemnaście instytucji. Spośród nich osiem posiada na serwerze „Fides” swoje strony z katalogami, utrzymywane nieodpłatnie.

9. Ważnym statutowym dziełem Federacji „Fides” było tworzenie Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych. Baza, która powstawała głównie z opisów pobranych z bazy Biblioteki Narodowej oraz utworzonych w latach ubiegłych przez niektóre biblioteki członkowskie, jednak ostatnia aktualizacja bazy nastąpiła już ponad trzy lata temu, czyli 25 lutego 2020 roku. Niestety zabrakło sił i finansów, aby sprostać kontynuacji tego dzieła w takiej postaci jak dotychczas, czyli opierając się na wkładzie pracy ks. Jerzego Witczaka opracowującego całość bazy oraz o. Janusza Kaczmarka działającego na polu informatycznym. Po konsultacjach z ks. dr. hab. Adamem Kubisiem, prof. KUL, przewodniczącym zespołu tworzącego „Theo-logos”, o. Grzegorz Filipiuk, przewodniczący Federacji, w imieniu Zarządu zwrócił się do rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z propozycją przejęcia przez uniwersytet zasobów Elektronicznej Bibliografii Nauk Teologicznych (EBNT) zawierającej obecnie niemal 139 tys. opisów bibliograficznych w formacie MARC21. Zabieg ten zapewni trwałe przechowywanie i wykorzystanie w projekcie „Theo-logos”. W ten sposób dziesięcioletni wysiłek pracy zespołu EBNT nie pójdzie na marne, natomiast przekazane zasoby sprawią, że „Theo-logos” stanie się największą bazą bibliograficzną teologii w Polsce. Propozycja została przyjęta przez władze KUL pozytywnie, pozostaje teraz dopełnić formalności. Ponieważ wszystko to działo się w okresie wakacyjnym, kontynuacja nastąpi po walnym zgromadzeniu.

10. Federacja nadal utrzymuje i aktualizuje stronę internetową jako jej oficjalny serwis WWW oraz posiada własną stronę w mediach społecznościowych Facebook, przy czym liczba osób nią zainteresowanych stopniowo się zwiększa. Liczba osób obserwujących

stronę przekroczyła 880. Administrowaniem tymi serwisami zajmuje się ks. J. Witczak i ks. B. Dygdała.

11. Podobnie jak w poprzednich kadencjach Zarząd Federacji stanowiął jednocześnie redakcję czasopisma „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”. Nastąpiła zmiana na stanowisku redaktora naczelnego, został nim ks. dr Kamil Zadrozny w miejsce pani Bogumiły Warząchowskiej, która przeszła na emeryturę. Pani Bogumiła uchwałą Zarządu została przyjęta w poczet członków wspierających i dalej pracuje w redakcji tego czasopisma. Decyzją Zarządu i na mocy postanowienia Sądu Okręgowego w Warszawie z 13 marca 2023 roku tytuł „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” został wykreślony z rejestru dzienników i czasopism, a wpisany nowy tytuł „Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych”. Zgodnie z tą zmianą w tym roku ukazał się numer rocznika na razie jako nieco skromniejsza kontynuacja biuletynu. Zarząd zachęca do współpracy, pisana artykułów, sprawozdań, recenzji z życia bibliotecznego.

12. Od 23 do 25 listopada 2022 roku w Bibliotece Narodowej w Warszawie odbywała się ogólnopolska konferencja pod tytułem *Zbiory biblieczne w instytucjach kościelnych*. Konferencja została zorganizowana przez Radę ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski we współpracy z Biblioteką Narodową w Warszawie i z Federacją Bibliotek Kościelnych „Fides”. Konferencja była połączona z warsztatami z zakresu konserwacji, digitalizacji i katalogowania. Była to okazja do wymiany doświadczeń, dzielenia się swoimi osiągnięciami, a przede wszystkim zauważenia ogromnej roli, jaką odgrywają zbiory instytucji kościelnych i zbiory o tematyce religijnej w tworzeniu kultury polskiej i instytucji, w których te dzieła ludzkiej myśli są przechowywane i udostępniane. Nie zabrakło dyskusji i trudnych pytań, na które koniecznie trzeba wspólnie szukać odpowiedzi. Biblioteka Narodowa jako gospodarz spotkania zapowiedziała wydanie publikacji jako zapisu tej konferencji.

13. W dniach 10-14 września 2022 roku w Kerkrade w Holandii odbyło się jubileuszowe spotkanie stowarzyszenia BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie) połączone z konferencją na temat *Facing*

the Future: Theological Libraries in the 21st Century. Federację „Fides” reprezentował ks. Jerzy Witczak i o. Grzegorz Filipiuk. Ks. J. Witczak jest członkiem zarządu BETH i uczestniczy systematycznie w pracy stowarzyszenia. Pełna relacja z tego spotkania ukaże się w kolejnym numerze rocznika „Fides”. Tegoroczne 51. spotkanie BETH odbędzie się w Kordobie (Hiszpania) w dniach od 30 września do 4 października pod hasłem *Challenges of Ecclesiastical Libraries in Europe*. Tak jak poprzednio Federację będą reprezentować członkowie zwyczajni BETH, czyli o. Grzegorz Filipiuk i ks. Jerzy Witczak. Pani Dorota Rejman z Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu przedstawi temat *Turning Obstacles into Opportunities: The Diocesan Library in Sandomierz in the 21st Century* (*Zamiana przeszkód w możliwości. Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu w XXI wieku*). Jeszcze jednym akcentem polskim i fidesowym będzie wystąpienie przedstawicieli Biblioteki Wydziału Teologicznego UŚ w Katowicach: Anety Góralskiej, Jarosława Zawiszy i Agaty Muc na temat *To Save the Orphaned Ones: The Contribution of the Theological Library in Katowice to the Preservation of the Bibliophile Legacy of the Silesian Clergy and Local Monasteries* (*Aby ocalić osieroconych. Wkład Biblioteki Teologicznej w Katowicach w zachowanie dziedzictwa bibliofilskiego duchowieństwa śląskiego i miejscowych klasztorów*).

14. W wyniku przemian w Kościele w Polsce dotyczących m.in. łączenia wyższych seminariów duchownych, a także coraz częściej stawianych pytań typu: Co dalej z zasobami kościelnych instytucji kultury? Dla kogo mamy te zbiory gromadzić i komu udostępniać?, bardzo istotne jest przypominanie, szczególnie decydentom, przełożonym wyższym, o trosce o te zasoby i właściwe decyzje, zarówno personalne, jak i materialne, służące zachowaniu i funkcjonowaniu odpowiednich instytucji, także dotyczące ich właściwej reorganizacji. Mimo że większość działań odbywa się na najniższych szczeblach, to oczywista jest ich zależność od decydentów. W związku z tym Zarząd planuje wystąpienie przewodniczącego Federacji podczas kolejnego Plenarnego Zebrania Konferencji Episkopatu Polski, które odbędzie się pod koniec listopada 2023 roku, i przedstawienie przygotowywanego obecnie dokumentu zatytułowanego na razie roboczo: *Memorandum w sprawie bibliotek kościelnych w Polsce*. Tekst

dokumentu będzie dostępny dla wszystkich członków Federacji. Przy okazji powstała inicjatywa wydania drukiem dokumentu Papieskiej Rady ds. Kościelnych Dóbr Kultury, który już w 1994 roku bardzo trafnie ocenił sytuację, w której dziś znajduje się także Polska.

15. W kwietniu 2023 roku Biblioteka Parafialna w Trzciance obchodziła jubileusz czterdziestolecia istnienia i działalności. Z tej okazji odbyło się spotkanie w ramach 40. Tygodnia Kultury Chrześcijańskiej, podczas którego przypomniano historię biblioteki i odprawiono Mszę Świętą za aktualnych i zmarłych członków zespołu bibliotecznego. Podczas spotkania otwarto Muzeum Parafialne. Federację reprezentował ks. Tomasz Krzysztofiak z Biblioteki WSD w Gnieźnie, przekazując list gratulacyjny od przewodniczącego Federacji, o. Grzegorza, który z powodu przyjętych wcześniej obowiązków nie mógł uczestniczyć w uroczystościach. Dyrektorowi Biblioteki Parafialnej w Trzciance, panu Edwinowi Klessie, Zarząd przekazuje wielkie gratulacje i życzenia dalszej owocnej pracy w promowaniu kultury chrześcijańskiej.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z XXVIII WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Niepokalanów, 4-6 września 2023 roku)

1. XXVII Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” zorganizowano w Niepokalanowie na zaproszenie o. dr. Ireneusza Klimczyka OFMConv, dyrektora Biblioteki Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum”. W tegorocznym walnym zgromadzeniu wzięło udział sześćdziesięciu siedmiu przedstawicieli czterdziestu czterech bibliotek w Polsce, a także jeden członek honorowy, jeden członek wspierający i zaproszeni goście. Bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniewski, delegat Konferencji Episkopatu Polski ds. Federacji „Fides”, przybył drugiego dnia wieczorem.

2. Obrady rozpoczęły się 4 września 2023 roku w kaplicy „Kolbianum”, gdzie o. dr Mariusz Słowik OFMConv, gwardian klasztoru, i o. dr Ireneusz Klimczyk OFMConv przywitali wszystkich obecnych, a o. Grzegorz Filipiuk OFMConv, przewodniczący Zarządu Federacji „Fides”, otworzył spotkanie. Na przewodniczącego obrad XXVIII Walnego Zgromadzenia został wybrany o. G. Filipiuk. Następnie wszyscy uczestnicy zwiedzili Bibliotekę Klasztorną i Bibliotekę „Kolbianum” oraz siedzibę Radia Niepokalanów.

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

3. Moderatorem porannej sesji 5 września 2023 roku był ks. dr Kamil Zadrożny. Miała ona charakter konferencji naukowej, podczas której w auli „Kolbianum” o. Grzegorz Filipiuk, dyrektor Biblioteki Kapucynów w Zakroczymiu, wygłosił referat *W 800. rocznicę reguły św. Franciszka, prezentacja dokumentu z XIII w.*, a o. Ireneusz Klimczyk, dyrektor Biblioteki „Kolbianum”, przedstawił *Działalność św. Maksymiliana Kolbego*. Z kolei Jerzy Manikowski, kierownik Pracowni Konserwacji Masowej w Bibliotece Narodowej, przybliżył problemy konserwatorskie związane z kwaśnym papierem. Następnie Ewa Komorowska z firmy EBSCO zaprezentowała bazy Atla jako zaufane narzędzia badawcze do studiowania religii i teologii.

4. Panel dyskusyjny *Biblioteka to nie tylko książka* moderował ks. dr Tomasz Garwoliński, dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie. Prowadzący, wychodząc od socjologicznej teorii Raya Oldenburga, stwierdził, że życie człowieka koncentruje się wokół trzech miejsc: domu, pracy i – trzeciego miejsca – neutralnej przestrzeni do spędzania czasu wolnego. Dyskusja, do której dołączyli: ks. dr Piotr Tylec z Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, Jolanta Białkowska z Biblioteki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i o. Grzegorz Filipiuk z Biblioteki Kapucynów w Zakroczymiu, koncentrowała się na próbie odpowiedzi, czy biblioteki kościelne mogą stać się owym „trzecim miejscem”.

5. Popołudniowa sesja, której przewodniczył o. Grzegorz Filipiuk, obejmowała obrady statutowe walnego zgromadzenia. Przewodniczący Zarządu zaproponował przyjęcie porządku obrad oraz protokołu z XXVII Walnego Zgromadzenia, które odbyło się w 2022 roku w Bibliotece Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Porządek obrad został przyjęty jednogłośnie przez trzydzieści jeden osób uprawnionych do głosowania. Protokół również przyjęto jednogłośnie bez poprawek w głosowaniu jawnym. Głosy podliczyli wcześniej wybrani skrutatorzy: ks. Adam Kozikowski i o. Jan Olszewski. Następnie o. G. Filipiuk przedstawił sprawozdanie z działalności Federacji i Zarządu za miniony rok. Z kolei ks. Piotr Tylec zaprezentował sprawozdanie skarbnika. Następnie Agata Muc przedstawiła sprawozdanie Komisji Rewizyjnej. Nie zgłosiła ona żąd-

nych zastrzeżeń, pozytywnie oceniła pracę Zarządu i wniosowała o udzielenie mu absolutorium. XXVIII Walne Zgromadzenie udzieliło Zarządowi absolutorium dwudziestoma dziewięcioma głosami przy dwudziestu dziewięciu osobach uprawnionych.

W dalszej części ks. Kamil Zadrozny, redaktor naczelny, wręczył numery „Fides. Rocznika Bibliotek Kościelnych” autorom materiałów. Zachęcił również do przysyłania artykułów, komunikatów, recenzji i sprawozdań do nowego numeru.

O. G. Filipiuk poprosił o podzielenie się informacjami z bibliotek zrzeszonych w Federacji „Fides”. O. Jan Olszewski OFMConv z Biblioteki Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych z Łodzi-Łagiewnik zaprezentował ksiąźnicę, którą kieruje od trzech lat. Natomiast o. Piotr Kłys OFMConv zaproponował jako miejsce kolejnego walnego zgromadzenia franciszkańskie seminarium duchowne w Łodzi.

6. Ostatnią sesję, która odbyła się 6 września 2023 roku, poprowadził ks. dr Piotr Tylec. Na początku dr Dorota Sidorowicz-Mulak, zastępczyni dyrektora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, przybliżyła temat *Proweniencyjna Grupa Robocza*. Następnie o. Krzysztof Bartczak OFMCov z Biblioteki Prowincjalnej Franciszkanów Prowincji św. Maksymiliana Marii Kolbego w Gnieźnie podzielił się informacjami dotyczącymi kierowanej przez siebie ksiąźnicy. Z kolei ks. dr Andrzej Jakóbczak opowiedział o funkcjonowaniu Biblioteki Instytutu Teologicznego we Lwowie, a Wira Biłińska – biblioteki parafialnej w Charkowie. Dr Beata Taraszkiewicz z Biblioteki Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku zrelacjonowała specyfikę działalności biblioteki spoza Federacji „Fides”.

Po przerwie ks. P. Tylec przybliżył tematykę programów ministerialnych, w których biblioteki mogą się starać o dofinansowanie różnych aspektów swojej działalności. O. G. Filipiuk zaprezentował stronę internetową <https://lustrobiblioteki.pl>, na której znajduje się zakładka dotycząca wspierania finansowania dla bibliotek.

7. Na zakończenie słowo do zebranych i do organizatorów wygłosił przewodniczący o. Grzegorz Filipiuk, który dokonał podsumowania obrad i ich zamknięcia.

O. IRENEUSZ KLIMCZYK OFMConv¹

SPRAWOZDANIE Z XXVIII WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Niepokalanów, 4-6 września 2023 roku)

XXVIII Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” odbyło w dniach 4-6 września 2023 roku w Instytucie Maryjno-Kolbiańskim „Kolbianum” – Centrum Studiów Mariologicznych UKSW w Niepokalanowie. Organizatorem zjazdu była Federacja Bibliotek Kościelnych „Fides”, klasztor Ojców Franciszkanów oraz Biblioteka Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum” w Niepokalanowie. W XXVIII Walnym Zgromadzeniu uczestniczyło sześćdziesiąt dziewięć osób, które reprezentowały czterdzieści cztery biblioteki (w tym biblioteki nienależące do Federacji „Fides”).

Zgromadzenie rozpoczęło się 4 września o godzinie 18:00 w kaplicy Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum”. Do uczestników zjazdu swoje słowo powitalne skierowali: o. dr Mariusz Słowik OFMConv – gwardian klasztoru; o. dr Ireneusz Klimczyk OFMConv – dyrektor Biblioteki „Kolbianum”; o. Grzegorz Filipiuk OFMConv – przewodniczący Zarządu Federacji „Fides”. Po słowach powitania i po przekazaniu informacji organizacyjnych gospodarze spotkania, ojcowie franciszkanie, pokazali zaproszonym gościom bibliotekę klasztorną, budynek i studia nagraniowe Radia Niepokalanów, a następnie wszyscy prze-

¹ Biblioteka Instytutu Maryjno-Kolbiańskiego „Kolbianum” w Niepokalanowie.

szli do biblioteki „Kolbianum”. Po zwiedzaniu w sali kominkowej instytutu odbyła się uroczysta kolacja dla wszystkich zaproszonych uczestników zgromadzenia „Fides”. O godzinie 20:30 w kaplicy „Kolbianum” odprawiono dla chętnych Mszę Świętą.

Drugi dzień zjazdu rozpoczął się od wspólnej Eucharystii pod przewodnictwem o. dr. Mirosława Bartosa OFMConv, wikariusza Warszawskiej Prowincji Franciszkanów. Ojciec wikariusz podczas wygłoszonej homilii podkreślał przykład życia i męczeństwa św. Maksymiliana Kolbego, patrona Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”: „Podejmijmy dziedzictwo św. Maksymiliana – przez nawrócenie i uświęcenie własne – jako dobrze zorganizowana wspólnota Kościoła, głosząc Ewangelię dzisiejszymi metodami, przemieniamy współczesny świat”. Po wspólnym śniadaniu w auli Instytutu „Kolbianum” odbyła się sesja konferencyjna, którą prowadził moderator ks. dr Kamil Zadrożny.

Pierwszy wykład wygłosił o. Grzegorz Filipiuk, przewodniczący Federacji „Fides” oraz dyrektor prowincjalnej biblioteki kapucynów w Zakroczymiu. Ojciec Grzegorz z racji 800. rocznicy zatwierdzenia reguły św. Franciszka z Asyżu podkreślił ogromną wartość tego dokumentu: „Jubileusz 800-lecia powstania reguły św. Franciszka każe spojrzeć na ten dokument z należną mu czcią i podziwem nie tylko ze względu na jego wartość historyczną, ale przede wszystkim uniwersalność, dzięki której do tej pory jest podstawą formy życia dla licznej rzeszy naśladowców Franciszka z Asyżu. Trudno porównać go do jakiegokolwiek innego utworu literatury religijnej, chyba tylko do Ewangelii, której chce być żywym i jak najwierniejszym streszczeniem”. Drugim prelegentem był o. dr Ireneusz Klimczyk, dyrektor biblioteki „Kolbianum”. Ojciec Ireneusz przedstawił prezentację o życiu i działalności św. Maksymiliana Kolbego: „Św. Maksymilian [...] w konferencji skierowanej do braci pracujących przy «Małym Dzienniku» skierował takie słowa, jakże dziś aktualnie brzmiące: «Mamy używać wszelkich środków, byle godziwych, tak jak jest napisane w dyplomiku. Ojciec św. nawołuje, aby tworzyć prasę katolicką, bo na próżno będzie się głosić kazania, budować kościoły, jeśli prasy nie ujmujemy w swoje ręce. My zaś obraliśmy ten środek, bo to jest woła Niepokalanej, którą wyraża namiestnik Chrystusa. Prasa to słowo, które nie przebrzmiewa, lecz dotąd tkwi, dopóki papier jest nieznisz-

czony, chociaż może jest ono mniej żywe niż ustne. Są to słowa, które szeroko rozbrzmiewają, lecz przebrzmiewają – to są przez radio nadane. Dalej sztuka. Sztuka dla sztuki to jeszcze nic, bo można ją zamknąć pod klucz, lecz sztuka dla widzów musi mieć dobry cel. Ale na razie prasa»”. Trzeci wykład wygłosił Jerzy Manikowski, kierownik Pracowni Konserwacji Masowej z Biblioteki Narodowej. Pan Jerzy przedstawił prezentację na temat kwaśnego papieru. Kolejnym prelegentem była Ewa Komorowska, magister bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, specjalistka ds. kluczowych klientów w firmie EBSCO. Pani Ewa przedstawiła prezentację na temat bazy Atla jako zaufanego narzędzia badawczego do studiowania religii i teologii. Po przerwie rozpoczął się panel pt. *Biblioteka to nie tylko książka*. Moderatorem był ks. dr Tomasz Garwoliński. Gościem specjalnym tego dnia był William A. Thomas, który opowiedział bibliotekarzom o swojej działalności pisarskiej.

Po przerwie obiadowej odbyło się zwiedzanie klasztoru założonego przez św. Maksymiliana Kolbego. Goście obejrzeli pierwszą kaplicę i celę św. Maksymiliana, muzeum klasztoru, muzeum zakonnej ochotniczej straży pożarnej, drukarnię, budynki gospodarcze oraz klasztorny cmentarz, na którym jest pochowany m.in. Franciszek Gajowniczek.

Po przerwie kontynuowano obrady Federacji. Część popołudniowa dotyczyła zagadnień statutowych. Po kolacji Zarząd Federacji spotkał się na obradach wewnętrznych, natomiast pozostali uczestnicy zebrania zostali zaproszeni do obejrzenia Panoramy Tysiąclecia oraz Misterium Męki Pańskiej.

Ostatni dzień zjazdu rozpoczęto Eucharystią pod przewodnictwem JE bp. Andrzeja Siemieniewskiego, delegata KEP ds. Federacji „Fides”. Bp A. Siemieniewski w swojej homilii przypomniał osobę Józefa Ulmy, który wraz ze swoją żoną i dziećmi został włączony w poczet błogosławionych męczenników. Ksiądz biskup podkreślił miłość Józefa Ulmy do literatury: „Józef Ulma był działaczem społecznym we wsi Markowa. Była to osobowość ponadprzeciętna, ciekawa życia i zaangażowana w wiele inicjatyw, a przy tym wszechstronnie utalentowana. Józef udzielał się jako bibliotekarz w miejscowym Kole Młodzieży Katolickiej, również jako działacz współpracującego ze Stronnictwem Ludowym Związku Młodzieży Wiejskiej. Był człon-

kiem Związku Mszalnego Diecezji Przemyskiej oraz aktywistą Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej”. Po Mszy Świętej na schodach bazyliki zrobiono wspólne zdjęcie.

Po Eucharystii i po śniadaniu w barze „U braci” rozpoczęto w auli „Kolbianum” przedostatnią część obrad Federacji. O godzinie 9:20 obrady rozpoczął ks. dr Piotr Tylec, który poruszył kilka ważnych zagadnień, mianowicie: deskryptory, proveniencję i finanse. Ważnym wystąpieniem był głos dr Doroty Sidorowicz-Mulak, wicedyrektorki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich z Wrocławia. Po przerwie, o godzinie 11:15 rozpoczęto ostatnią część walnego zgromadzenia. O. G. Filipiuk OFMCap przedstawił tematy: *Kultura cyfrowa*, program MKiDN *Spółeczna odpowiedzialność nauki*, program MEiN *Miliony dla bibliotek, czyli jak zdobyć dodatkowe fundusze na różne projekty*. Po prezentacji był czas na wolne wnioski. XXVIII Walne Zgromadzenie Federacji zakończyło się o godzinie 12:30. Tego dnia padła również propozycja, że XXIX Walne Zgromadzenie Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” mogłoby się odbyć w Bibliotece Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Łodzi-Łagiewnikach.

Na zakończenie uczestnicy spotkania zjedli wspólny obiad.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(online, 29 listopada 2023 roku)

1. Podczas posiedzenia online Zarządu 29 listopada 2023 roku obecni byli: o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (przewodniczący), ks. dr Jerzy Witczak (zastępca przewodniczącego), ks. dr Tomasz Garwoliński (sekretarz), ks. dr Piotr Tylec (skarbnik) i ks. dr Kamil Zadrożny (członek Zarządu).

2. Ks. J. Witczak poinformował, że nie zostanie wydana książka, która miała być owocem konferencji *Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych* zorganizowanej w Bibliotece Narodowej. Część tekstów zostanie opublikowana w „Roczniku Biblioteki Narodowej” i innych czasopismach.

3. O. G. Filipiuk, dokonując podsumowania XXVIII Walnego Zgromadzenia Federacji „Fides”, które odbyło się w Niepokalanowie, podkreślił, że najcenniejsze było to, iż wzięły w nim udział również biblioteki spoza „Fides”. Zaproponował, by miejsce walnego zgromadzenia ustalać z wyprzedzeniem, to znaczy przynajmniej rok wcześniej. Szczegóły przyszłorocznego spotkania zostaną ustalone podczas posiedzenia zarządu 9-10 stycznia 2024 roku w Łodzi.

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

4. Ks. K. Zadrozny udzielił informacji o materiałach, które wpływają do nowego numeru „Fides. Rocznika Bibliotek Kościelnych”.

5. Nawiązując do spraw członkowskich, przewodniczący powiadomił, że wpłynęło do niego pismo z prośbą o przyjęcie do „Fides” Czytelnii Naukowej Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach. Zarząd jednomyślnie przyjął uchwałę o przyjęciu nowej biblioteki do Federacji.

6. Ks. P. Tylec przedstawił stan finansów Federacji. Zadeklarował również wysłanie na początku roku 2024 upomnień do bibliotek zalegających z płaceniem składek członkowskich. Ks. T. Garwoliński przypomniał punkt 1 artykułu 19 Statutu, według którego niepłacenie składek przez dwa lata może skutkować utraceniem członkostwa w Federacji.

7. Następnie o. G. Filipiuk zaznaczył istnienie konieczności szukania dodatkowej osoby, która pomogłaby w prowadzeniu wspólnego katalogu. Jest bowiem coraz więcej bibliotek, które go tworzą, a następne czekają na włączenie do niego. Ks. J. Witczak dodał, że coraz pilniejsza staje się potrzeba zinstytucjonalizowania pracy na rzecz działania katalogu przez stworzenie osobnego etatu.

8. Z kolei przewodniczący zdał relację ze swojego wystąpienia podczas posiedzenia Konferencji Episkopatu Polski, które odbyło się na Jasnej Górze. Księża biskupi otrzymali na piśmie memorandum w sprawie bibliotek kościelnych w Polsce. O. G. Filipiuk planuje podobne wystąpienia podczas obrad Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w Polsce i Konferencji Wyższych Przełożonych Żeńskich Zgromadzeń Zakonnych w Polsce.

9. Ks. J. Witczak podjął temat stworzenia pieczętki pełnomocnika Zarządu do spraw katalogu centralnego. Po dyskusji przyjęto jej tekst w następującej formie: Kierownik Centralnego Katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides”.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(Łódź-Łagiewniki, 9-10 stycznia 2024 roku)

1. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” spotkał się w dniach 9-10 stycznia 2024 roku na posiedzeniu w Bibliotece Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Łodzi-Łagiewnikach. Obecni byli: o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (przewodniczący), ks. dr Jerzy Witczak (zastępca przewodniczącego), ks. dr Piotr Tylec (skarbnik) i ks. dr Tomasz Garwoliński (sekretarz). W spotkaniu w drugim dniu obrad uczestniczył także o. Piotr Żurkiewicz OFMConv – rektor WSD OO. Franciszkanów, o. Piotr Kłys OFMConv – dyrektor biblioteki, i o. Jan Olszewski OFMConv.

2. Na początku zebrania członkowie Zarządu zatwierdzili protokół z posiedzenia, które odbyło się online 23 listopada 2023 roku.

3. Ks. P. Tylec poinformował, że pod koniec roku 2023 wysłał pisma do dwudziestu sześciu bibliotek, które miały zaległości w płaceniu składek członkowskich od co najmniej 2020 roku. Do 9 stycznia 2024 roku napłynęło dziesięć wiadomości zwrotnych, w większości deklarujących uregulowanie zaległości. Jedynie Biblioteka Rzym-

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

skokatolickiej Parafii Najświętszej Maryi Panny i św. Bartłomieja Apostoła w Piekarach Śląskich złożyła rezygnację z przynależności do „Fides”. Członkowie Zarządu podjęli decyzję o zaproponowaniu walnemu zgromadzeniu podwyższenia składki członkowskiej, która od wielu lat nie uległa zmianie.

4. Ks. J. Witczak przypomniał o zbliżającej się w czerwcu 2024 roku dziesiątej rocznicy funkcjonowania Centralnego Katalogu Bibliotek „Fides”. Poinformował też o bardzo zaawansowanych pracach nad włączeniem do niego katalogu Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej.

5. Przed posiedzeniem Zarządu o. P. Kłys wysunął propozycję zorganizowania XXIX Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” w Bibliotece Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w Łodzi-Łagiewnikach w dniach 3-5 września 2024 roku. Członkowie Zarządu obejrzeni pomieszczenia, w których uczestnicy znajdą zakwaterowanie i będą się odbywać obrady. Omówiono kilka kwestii związanych z organizacją walnego zgromadzenia. Zaproszenie zostanie rozesłane na początku czerwca, a zgłoszenia uczestników będą przyjmowane do końca lipca. Biorący udział w walnym zgromadzeniu przyjadą 3 września po południu i znajdą zakwaterowanie w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów przy ulicy Okólnej 185 oraz w Domu Rekolekcyjnym przy ulicy Kreciej 37. Recepcja będzie czynna od godziny 15:00, spotkanie zaś rozpocznie się o godzinie 17:00 od przywitania w auli oraz prezentacji biblioteki przez o. P. Kłysa. W tej części przewiduje się również wystąpienie na temat podejścia św. Bonawentury do książki. Dalsze punkty programu zostaną ustalone w późniejszym czasie.

Ks. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

PROTOKÓŁ Z POSIEDZENIA ZARZĄDU FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH „FIDES”

(online, 29 kwietnia 2024 roku)

1. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych „Fides” spotkał się online 29 kwietnia 2024 roku. Obecni byli: o. Grzegorz Filipiuk OFMCap (przewodniczący), ks. dr Jerzy Witczak (zastępca przewodniczącego), ks. dr Piotr Tylec (skarbnik), ks. dr Tomasz Garwoliński (sekretarz) i ks. dr Kamil Zadrożny.

2. Na początku redaktor naczelny „Fides. Rocznika Bibliotek Kościelnych” ks. K. Zadrożny poinformował o pracach nad wydaniem nowego numeru. Ks. T. Garwoliński dodał, że teksty są już opracowane redakcyjnie i na początku maja zostaną wysłane do korekty językowej. Ks. P. Tylec wyszedł z propozycją wysłania pisma do Komisji Ewaluacji Nauki w sprawie umieszczenia „Fides” na liście czasopism punktowanych.

3. Ks. J. Witczak zakomunikował, że część tekstów z konferencji *Zbiory biblioteczne w instytucjach kościelnych* została przyjęta do periodyków wydawanych przez Bibliotekę Narodową.

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

4. Następnie członkowie posiedzenia zajęli się sprawą XXIX Walnego Zgromadzenia, które odbędzie się w dniach 3-5 września 2024 roku w Bibliotece Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych w Łodzi-Łagiewnikach. Ustalono już większość szczegółów logistycznych, obecnie zaś opracowuje się plan spotkania. Wśród prelegentów swój udział zadeklarowali: Fryderyk Rozen, Tomasz Stolarczyk oraz pracownicy Biblioteki WSD w Łodzi na temat łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej. Należałoby zaznaczyć dziesięciolecie funkcjonowania Centralnego Katalogu Federacji „Fides”. Około połowy czerwca zaproszenie powinno zostać rozesłane do członków Federacji.

5. O. G. Filipiuk zapowiedział gotowość zorganizowania walnego zgromadzenia w 2025 roku przez Bibliotekę WSD w Radomiu.

6. Ks. J. Witczak poinformował o włączeniu do wspólnego katalogu dwóch bibliotek z Jasnej Góry: Biblioteki Jasnogórskiej i Jasnogórskiej Biblioteki Maryjnej. Podał również wiadomość o tym, że dokonano wstępnej wyceny systemu bibliotecznego Alma dla bibliotek kościelnych, która jest znacznie wyższa niż programu Koha. Podjęto również temat podwyższenia opłat za funkcjonowanie programu Koha. Dyskutowano nad wprowadzeniem zróżnicowanej kwoty w zależności od wielkości biblioteki i księgozbioru.

7. Ks. J. Witczak zaprezentował program spotkania Bibliothèques Européennes de Théologie, które odbędzie się w dniach 18-21 września 2024 roku w Sarajewie. Członkowie Zarządu podjęli również dyskusję na temat spotkania BETH, które ma się odbyć w 2026 roku w Polsce.

8. Przewodniczący zaproponował, by następne spotkanie Zarządu odbyło się online 3 czerwca o godzinie 11:00. Planuje się wtedy poruszyć m.in. temat kolejnej konferencji w Bibliotece Narodowej, która miałaby się odbyć w listopadzie 2025 roku.

Wersją pierwotną czasopisma „Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych”
jest wersja papierowa

ADRES REDAKCJI

Biblioteka Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego
ul. św. Barbary 41, 42-226 Częstochowa
e-mail: kamilzadrozny10@gmail.com

SEKRETARIAT FEDERACJI „FIDES”

Biblioteka Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów
ul. Ojca Honorata Koźmińskiego 36, 05-170 Zakroczym
e-mail: fidesfederacja@gmail.com

DRUK I OPRAWA

Drukarnia J. i J. Maciejewscy, ul. Gdańska 1, 06-300 Przasnysz
Druk 2024 – nakład 150 egz.

